

T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL VE MODA TASARIMI ANASANAT DALI
TEKSTİL VE MODA TASARIMI PROGRAMI

**YAZILI KAYNAKLARDA YER ALMIŞ OSMANLI
KUMAŞLARININ İRDELENMESİ**

SANATTA YETERLİK TEZİ

Hazırlayan
Ceyhun BERKOL

Danışmanı
Prof. Şebnem R. TEMİR G.

İstanbul – 2013

ÖNSÖZ

Köklü bir geçmişe sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nda dokumacılık önemli bir sanat kolu olmuş ve sayısız kumaşlar dokunmuştur.

Bu dokumalarda, Osmanlı Devleti öncesinde yer alan büyük uygarlıkların sanatlarının izlerini görmek mümkündür. Ancak, gerek desen, gerekse teknik olarak Osmanlı sanat anlayışı içinde, özgün dokumalar yapılmıştır. Döneminde tüm Avrupa'yı etkileyen Osmanlı kumaş dokumacılığı taklit edilmeye çalışılmış ve başarılı olunamamıştır. Reçeteler gönderilmesine rağmen istenilen kalitede dokuma yapılamayınca, dönem padişahı tarafından dokumacı ustaları gönderilerek, Osmanlı kumaşlarının yurt dışında üretilmesi mümkün olmuştur. Anılan konu çalışma içinde yer almaktadır.

Çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nda üretilmiş olan ve literatürde ismi geçen kumaşlar; malzeme, dokunduğu yöre ve aldıkları isimlere göre tasnif edilmiştir. Tüm bu bilgilerin bir araya getirilmesi sürecinde farklı zaman dilimlerinde, Osmanlı topraklarını ziyaret etmiş yabancı gezginlerin, Evliya Çelebi'nin, İbn-i Battuta'nın gezi notları incelenmiş, kumaşlar, yöreleri, kullanım alanları saptanmaya çalışılmıştır.

Tüm bu bilgiler araştırmacılara kaynak olabilmesi açısından incelenmiş, teknik özellikleri, malzemeleri üzerinde çalışılmış ve bir kumaş isimleri dizini oluşturulmuştur.

Bu geniş kapsamlı çalışmam süresinde, büyük bir güven ve özveriyle benden ilgisini, bilgisini esirgemeyen, tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Şebnem TEMİR'e, tezimi büyük bir dikkat ile okuyan Sayın Doç. Dr. Hülya TEZCAN'a, ulaşamadığım kitaplar ve kaynaklar konusunda; bilgisini, ilgisini ve sevgisini esirgemeyen Sayın Hoca'm Masum TÜRKER'e; desteğini ve yardımlarını esirgemeyen can kardeşim Sayın Deniz TÜRKER'e; İngilizce çevirilerimi kontrol eden dostum, Sayın Emine ÖRS'e; bilgisayar konusunda destek veren sevgili arkadaşım Emin SANSARCI'ya; tüm çalışma sürecimde, desteğini esirgemeyerek yanımda yer alan sevgili eşim Yıldırım BERKOL'a sonsuz teşekkür ederim.

İstanbul, 2013

Ceyhun BERKOL

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

KISALTMALAR LİSTESİ.....	IV
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	V
ÖZET.....	XII
ABSTRACT.....	XIII
1. GİRİŞ.....	1
2. KUMAŞ VE DOKUMANIN TANIMI.....	2
3. ELYAF, KUMAŞ VE DOKUMACILIĞIN TARİHÇESİ.....	3
3.1. İlk Bulgular.....	3
3.2. Arkeolojik Dönemlerde Kumaş.....	10
3.2.1. Paleolitik Çağ.....	10
3.2.2. Neolitik Çağ.....	11
3.2.3. Kalkolitik Çağ.....	15
3.2.4. Tunç Çağı.....	17
3.3. Ortaçağda Kumaş	18
3.3.1. Abbasiler.....	19
3.3.2. Selçuklular.....	20
3.3.3. Osmanlı Beyliği Dönemi.....	23
3.4. Osmanlı İmparatorluğu'nda Dokumacılık.....	23
3.4.1. XIV.-XV. Yüzyıl Dokumacılığı.....	24
3.4.2. XVI. Yüzyıl Dokumacılığı.....	32
3.4.3. XVII. Yüzyıl Dokumacılığı.....	38
3.4.4. XVIII. Yüzyıl Dokumacılığı.....	44
3.4.5. XIX. Yüzyıl Dokumacılığı.....	50
3.4.6. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Sanayi Fuarları.....	86
3.4.6.1. 1851 Londra Sergisi.....	87
3.4.6.2. 1855 Paris Sergisi.....	88

3.4.6.3. 1862 Evrensel Fuarı.....	89
3.4.6.4. 1863 Sultanahmet Fuarı.....	91
3.4.6.5. 1867 Evrensel Fuarı.....	93
3.4.6.6. 1873 Viyana Fuarı.....	97
3.5. İmparatorluk Topraklarında Dokumacılık Yapılan Bölgeler ve Şehirler	98
4. ELYAF, KUMAŞ VE DOKUMA.....	203
4.1. Elyaf.....	203
4.1.1. Keten.....	203
4.1.1.1. Keten Dokumalar.....	205
4.1.2. Yün.....	209
4.1.2.1 Yünlü Dokumalar.....	212
4.1.3. İpek.....	219
4.1.3.1. İpekli Dokumalar.....	223
4.1.4. Pamuk.....	229
4.1.4.1. Pamuklu Dokumalar.....	231
4.1.5. Karışım Kumaşlar	235
4.1.5.1. Yün-Keten Karışım Dokumacılık.....	235
4.1.5.2. Pamuk- Keten Karışım Dokumacılık.....	236
4.1.5.3. İpek-Pamuk Karışım Dokumacılık.....	236
4.1.5.4. İpek-Keten Karışım Dokumacılık.....	265
4.1.5.5. İpek Keten Yün Karışım Dokumacılık.....	265
4.1.5.6. Yün-Pamuk Karışım Dokumacılık.....	265
4.1.5.7. Yün-İpek Karışım Dokumacılık.....	266
4.1.5.8. Pamuk-Yün-İpek Karışım Dokumacılık.....	266
4.1.5.9. Yarı Mamul İpekli Dokumacılık.....	267
4.1.5.10. Deve - Keçi Kılı Dokumacılığı.....	268
4.1.6 Altın-Gümüş Telli Dokumacılık.....	269
4.1.6.1. Keten Telli Dokumacılık.....	271
4.1.6.2. İpek Telli Dokumacılık.....	272

4.1.6.3. İpek-Pamuk Telli Dokumacılık.....	288
4.2. Tezgah Cinsleri.....	289
5.“YAZILI KAYNAKLARDA YER ALMIŞ OSMANLI KUMAŞLARININ İRDELENMESİ”İSİMLİ TEZDE GEÇEN KUMAŞ İSİMLERİ DİZİNİ.....	305
5. SONUÇ.....	329
6. KAYNAKLAR.....	330
8. ÖZGEÇMİŞ.....	337

KISALTMALAR

- a.g.a.** : Adı geçen ansiklopedi
a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
Bkz. : Bakınız
C. : Cilt
DİE : Devlet İstatistik Enstitüsü
M.M.D.: Mensucat Meslek Dergisi
s. : Sayfa
S. : Sayı
TSK : Topkapı Sarayı Koleksiyonu
v.b. : ve benzeri
y.y. : yüzyıl

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil: 3.1.	Yukarı Mısır'da Beni Hasan'daki bir mezar odası Duvar freskinde yerdeki iki ayrı kaptan gelen iki ipi, bir el örekesi yardımıyla büken Eski Mısır'lı kadın.4
Şekil: 3.2.	Susa şehrinde yün eğiren bir kadını gösteren bir heykel.....5
Şekil: 3.1.1.	Mısır duvar resminde iplik eğiren kadınlar, kumaş yıkayan erkekler. Orta Krallık Beni Hasan'da Baqt mezarı.....6
Şekil: 3.1.2.	Mısır duvar resminde keten eğiren kadınlar. Orta Krallık Dönemi Teb'de Daga mezarı.....6
Şekil: 3.2.2.1.	Duvar Resmi. 6. Binyıl Çatalhöyük (An. Med. Müz.).....12
Şekil: 3.2.2.2.	Bilinen en eski keten giysi kalıntısı. M.Ö. V. yüzyıl Faium Mısır.
Şekil: 3.2.2.3.	Tarkhan'dan çıkarılmış olan I. Hanedan Mastaba'ya ait buluz M.Ö. 3000 Mısır.....14
Şekil: 3.2.3.1.	M.Ö. 6. Bin yıla tarihlenen Hacılar heykelciği.....15
Şekil: 3.3.1.1.	Selçuk Dönemi, Altın Telli ipek kumaş. XIII. yüzyıl.....22
Şekil: 3.3.1.2.	Selçuk Dönemi, Altın Telli ipek kumaş. XIII. yüzyıl.....22
Şekil: 3.4.1.1.	İpek ve pamuk. Kutnu.....27
Şekil: 3.4.1.2.	İpek Tafta.....28
Şekil: 3.4.1.3.	İpek Elazığ Şib'i, 8x20 cm. Mor Atlas zemin üzerine sarı Klabdan ile desenlendirilmiş.....32
Şekil: 3.4.2.1.	Çatma Kadife. XVI. yüzyıl Ömer M. Koç Koleksiyonu.....33
Şekil: 3.4.2.2.	Kemha. XVI. yüzyılın üçüncü çeyreği.....34
Şekil: 3.4.2.3.	İpek, Futa, Güneydoğu Anadolu Bölgesi.....37
Şekil: 3.4.3.1.	Kadife Çatma dokuma. XVII. yüzyıl ikinci yarısı.....38
Şekil: 3.4.3.2.	İpekli Dokuma Kemha parçası. XVII. yüzyılın ilk yarısı.....39
Şekil: 3.4.3.3.	İpek ve pamuk, Kutnu.....40
Şekil: 3.4.3.4.	İpek, Harput Harelisi. Zemin Atlas.....42
Şekil: 3.4.3.5.	İpek ve klabdan. Şib.....43
Şekil: 3.4.4.1.	Sevai, Sim Kaytan. XVIII. yüzyıl.....48
Şekil: 3.4.4.2.	Entari, Yünlü dokuma, sırma, ipek iplik. XVIII. yüzyıl.....49
Şekil: 3.4.5.1.	Atlas, Sırma, Sim Kordon. XIX. yüzyıl.....51

Şekil: 3.4.5.2.	Şalvar ve Cepken. Canfes, Sırma, Sim Kordon. XIX. yüzyıl sonu- XX. yüzyıl başı.....	53
Şekil: 3.4.5.3.	İpek, Canfes.....	54
Şekil: 3.4.5.4.	İpek, Canfes.....	54
Şekil: 3.4.5.5.	Kadife, sim kordon, simli kaytan üçetek entari XIX. yüzyıl Sonu.....	55
Şekil: 3.4.5.6.	Sevai, Sim Kordon XIX. yüzyıl.....	57
Şekil: 3.4.5.7.	Entari. İpekli Dokuma GEZİ, dantel. XX. yüzyıl başı.....	58
Şekil: 3.4.5.8.	Gelin Kıyafeti. Saten, Sırma. XX. yüzyıl başı.....	61
Şekil: 3.4.5.9.	Üçetek Entari. İpek ve Pamuk karışık dokuma, Sim, Renkli ipek iplik. XIX. yüzyıl.....	62
Şekil: 3.4.5.10.	İpekli Dokuma ÇİTARİ, Dantel XIX. yüzyıl sonu-XX. yüzyıl başı.....	64
Şekil: 3.4.5.11.	Üçetek Entari, Altıparmak, İpek kordon, XIX. yüzyıl sonu-XX. yüzyıl başı.....	67
Şekil: 3.4.5.12.	Pamuklu dokuma üzeri işlemeli kumaş, dantel. XX. yüzyıl başı.....	68
Şekil: 3.4.5.13.	Entari, Yünlü dokuma, sırma, ipek iplik. XVIII. yüzyıl.....	68
Şekil: 3.4.5.14	Sümerbank Hereke Fabrikası.....	69
Şekil: 3.4.5.15	Hereke 1888. Hereke Fabrikası ve çevresi.....	70
Şekil: 3.4.5.16	Hereke 1900. Hereke Fabrikası Köşkü.....	70
Şekil: 3.4.5.17	Sümerbank Hereke Fabrikası Halı ve Kumaş Koleksiyonu.....	71
Şekil: 3.4.5.18	Hereke Fabrikasının aldığı ödüller ve madalyalar.....	72
Şekil: 3.4.5.19	Sümerbank Hereke Fabrikası.....	73
Şekil: 3.4.5.20	Sümerbank Hereke Fabrikasının deresi ve çevresi.....	73
Şekil: 3.4.5.21	Sümerbank Hereke Fabrikası halı ve kumaş koleksiyonu.....	74
Şekil: 3.4.5.22	Hereke Fabrikası dokuması ipekli astarlık kaftanlık.....	74
Şekil: 3.4.5.23	Hereke Fabrikası ipekli dokuma tezgahı.....	75
Şekil: 3.4.5.24	Dolmabahçe Sarayı planında Dokumahane.....	75
Şekil: 3.4.5.25	Dolmabahçe Sarayı Dokumahane.....	76
Şekil: 3.4.5.26	Dolmabahçe Sarayı Dokumahane.....	76
Şekil: 3.4.5.27	1867 Paris Sergisi Ödül Dağıtım Töreni.....	77

Şekil: 3.4.5.28	1867 Paris Sergisinde Sanayi Ürünleri.....	77
Şekil: 3.4.5.29	Hereke Fabrikasının 1894 yılında Lyon Sergisinde kazandığı Büyük ödülün diploması.....	78
Şekil: 3.4.5.30	Hereke Fabrikasının 1910 yılında Brüksel Sergisinde kazandığı büyük ödülün diploması.....	79
Şekil: 3.4.5.31	Hereke Fabrikasının 1911 yılında Torino Sergisinde Kazandığı büyük ödülün diploması.....	80
Şekil: 3.4.5.32	1907 Bursa Sergisinde halı bölümü.....	80
Şekil: 3.4.5.33	Hereke Fabrikasının 1907 yılında Bursa Sergisinde kazandığı büyük ödülün diploması.....	81
Şekil: 3.4.5.33	Hereke Fabrikasının 1921 yılında İzmir I. İktisat Kongresi Sergisinde kazandığı büyük ödülün diploması.....	82
Şekil: 3.4.5.35	Hereke Fabrikası dokuması “şal desen” ipekli döşemelik.....	82
Şekil: 3.4.5.36	Hereke Fabrikası dokuması ipekli döşemelik perdelik.....	83
Şekil: 3.4.5.37	Hereke Fabrikası dokuması ipekli döşemelik.....	83
Şekil: 3.4.5.38	Hereke Fabrikası dokuması ipekli döşemelik.....	84
Şekil: 3.4.5.39	Hereke Fabrikası dokuması ipekli döşemelik perdelik.....	84
Şekil: 3.4.5.40	Hereke Fabrikası dokuması ipekli döşemelik.....	85
Şekil: 3.4.5.41	Hereke Fabrikası dokuması çatma kumaş.....	85
Şekil: 3.4.6.1.1.	1851 Evrensel Fuarı.....	87
Şekil: 3.4.6.2.1.	1855 Paris Fuarı.....	88
Şekil: 3.4.6.3.1.	1862 Evrensel Fuarı.....	89
Şekil: 3.4.6.4. 1.	1863 Sultanahmet Fuarı.....	91
Şekil: 3.4.6.5.1.	1867 Evrensel Fuarı.....	93
Şekil: 3.4.6.6.1.	1873 Viyana Fuarı.....	97
Şekil 3.5.1.	XVII. yüzyılda Tiflis.....	118
Şekil 3.5.2.	Pamuklu, Halep işi döşemelik.....	121
Şekil 3.5.3.	Pamuk ve İpek, Halep işi yastık yüzü. Çözü ve atkı pamuk, atkı desenlemede yer yer ipek kullanılmıştır.....	122
Şekil 3.5.4.	İpek ve pamuk. Halep döşemelik kumaşı. Çözü ve atkı pamuk ve atkıda yer yer ipek kullanılarak kumaşa parlaklık verilmek istenmiştir.....	123

Şekil: 3.5.5.	Harput Kutnusu. İpek ve pamuk, zemin Güvezi Atlas32x21 cm.....	130
Şekil: 3.5.6.	İpek, Harput yöresi, 34,5x23 cm. Görünüşte Sevaiye benzerFarkı; zeminde kendinden desen bulunmayıdır. İnce, bezayağı dokuma üzerine sarı kılabledanlı çiçek buketleri bulunmaktadır.....	130
Şekil: 3.5.7.	İpek, Fitilli Canfes.....	137
Şekil: 3.5.8.	İpek, Fitilli Canfes.....	138
Şekil: 3.5.9.	İpek, Fitilli Canfes.....	138
Şekil: 3.5.10.	XVII. yüzyılda Erzurum.....	142
Şekil: 3.5.11.	XVII. yüzyılda Trabzon.....	149
Şekil: 3.5.12.	XVII. yüzyılda Ankara.....	157
Şekil: 3.5.13.	İpek, Trablus Kuşağı. Dimi dokuma.....	160
Şekil: 3.5.14.	İpek, Trablus Kuşağı.....	163
Şekil: 3.5.15.	İpek, Trablus Kuşağı.....	163
Şekil: 3.5.16.	Pamuk ve İpek, Atlas.....	185
Şekil: 3.5.17.	İpek ve pamuk. Atlas.....	186
Şekil: 3.5.18.	Pamuk Bogası 13x33 Çözü, Atkı pamuk Bezayağı. Kalın bir dokuma.....	186
Şekil: 3.5.19.	İpek, Elazığ Şib'i, 20,5x16,5 cm. Mavi Atlas zemin üzerine sarı klabdan ile desenlendirilmiş.....	191
Şekil 4.1.1.1.1.	Antika Feretiko peşkir.....	206
Şekil 4.1.1.1.2.	Antika Feretiko peşkir.....	207
Şekil 4.1.1.1.3.	Antika Feretiko peşkir.....	207
Şekil 4.1.2.1.1.	Yün, Bursa Şalı.....	215
Şekil 4.1.2.1.2.	Yün, Gürün Şalı.....	216
Şekil 4.1.2.1.3.	Yün, Gürün Şalı.....	216
Şekil 4.1.2.1.4.	Yün, Gürün Şalı.....	217
Şekil 4.1.2.1.5.	Yün, İstanbul Şalı.....	217
Şekil 4.1.2.1.6.	Yün, İstanbul Şalı.....	218
Şekil 4.1.3.1.1.	İpek, Atlas.....	223
Şekil 4.1.3.1.2.	İpek, Atlas.....	224
Şekil 4.1.3.1.2.	İpek Tafta.....	227

Şekil 4.1.4.1.1.	İpek, Bursa Abanisi.....	232
Şekil 4.1.4.1.2.	İpek, Bursa Abanisi.....	233
Şekil 4.1.4.1.3.	İpek, Bursa Altıparmak kumaşı.....	234
Şekil 4.1.5.3.1.	İpek, pamuk, Alaca, 30x20 Zemin sarı, kırmızı yollu Atlas Dokumalıdır.....	238
Şekil 4.1.5.3.2.	İpek pamuk Çitari.....	241
Şekil 4.1.5.3.3.	İpek Bürümcük yatak çarşafı.....	242
Şekil 4.1.5.3.4.	İpek ve pamuk, Çitari 30x20 cm. Mor hareli bezayağı zemin üzerine, ince beyaz çubukludur.....	244
Şekil 4.1.5.3.5.	İpek pamuk Çitari.....	244
Şekil 4.1.5.3.6.	İpek ve pamuk Çitari.....	245
Şekil 4.1.5.3.7.	İpek, Bursa Altıparmak kumaşı.....	246
Şekil 4.1.5.3.8.	İpek, Bursa Altıparmak Kumaşı.....	246
Şekil 4.1.5.3.9.	İpek ve Pamuk Şam Kutnusu.....	248
Şekil 4.1.5.3.10.	İpek ve pamuk, Bursa Kutnusu.....	248
Şekil 4.1.5.3.11.	İpek ve pamuk Halep Kutnusu.....	249
Şekil 4.1.5.3.12.	İpek ve pamuk. Şam Kutnusu. Pembe Atlas zemin üzerine sarı kılıbdan.....	250
Şekil 4.1.5.3.13.	İpek ve pamuk. Şam Kutnusu. Atlas zemin üzerine sarı kılıbdan.....	251
Şekil 4.1.5.3.14.	İpek ve pamuk Hereke Çatması, yastık yüzü.....	253
Şekil 4.1.5.3.15.	İpek ve pamuk Hereke Çatma döşemelik.....	255
Şekil 4.1.5.3.16.	İpek ve pamuk, Avrupa Çatma döşemelik.....	256
Şekil 4.1.5.3.17.	İpek ve pamuk Üsküdar Çatma.....	258
Şekil 4.1.5.3.18.	İpek ve pamuk, Üsküdar Çatma.....	259
Şekil 4.1.5.3.19.	İpek ve pamuk, Hereke Çatma döşemelik.....	260
Şekil 4.1.5.3.20.	İpek, Harput Harelisi. Zemin Atlas.....	261
Şekil 4.1.5.3.21.	İpek, Bursa Gezisi. Bezayağı zeminli ve hareli.....	263
Şekil 4.1.5.3.22.	İpek, Bursa Gezisi. Mor hareli bu kumaş, daha çok astarlık olarak kullanılmıştır.....	263
Şekil 4.1.5.3.23.	İpek, Gezi. Bezayağı zemin üzerine hareli. Atlas dokuma yollu...264	
Şekil 4.1.5.3.24.	İpek ve kılıbdan. Gezi. Hareli zemin üzeri, Atlas yollu.....	264
Şekil 4.1.6.1.	İpek, Avrupa Brokar.....	270

Şekil 4.1.6.1.1.	Keten ve Kılabledan, döşemelik, 28,5x46cm.....	272
Şekil 4.1.6.2.1.	İpek ve kılabledan, Ustufa.....	275
Şekil 4.1.6.2.2.	İpek ve kılabledan, Hereke Ustufası.....	275
Şekil 4.1.6.2.3.	İpek ve kılabledan, Fransız Ustufası. Ustufanın en yaygın desenidir.....	277
Şekil 4.1.6.2.4.	İpek, İtalyan Ustufası.....	277
Şekil 4.1.6.2.5.	İpek, İtalyan Ustufası.....	278
Şekil 4.1.6.2.6.	İpek, Halep Sevaisi. 14,5x25 cm.....	279
Şekil 4.1.6.2.7.	İpek, Halep Sevaisi. 23x14,5 cm. Siyah Kutulu kontürleri ile Selimiye kumaşlarına benzer.....	279
Şekil 4.1.6.2.8.	İpek, Halep Sevaisi.....	280
Şekil 4.1.6.2.9.	İpek, Şam Sevaisi.....	280
Şekil 4.1.6.2.10.	İpek, Bursa Sevai.....	281
Şekil 4.1.6.2.11.	İpek, Üsküdar Sevai.....	281
Şekil 4.1.6.2.12.	İpek, Üsküdar Sevai.....	282
Şekil 4.1.6.2.13.	İpek ve kılabledan Bursa Sevai. XVII. Yüzyıl.....	282
Şekil 4.1.6.2.14.	İpek, Üsküdar Sevai.....	283
Şekil 4.1.6.2.15.	İpek, Bursa Sevai.....	284
Şekil 4.1.6.2.16.	İpek, Üsküdar Sevai.....	285
Şekil 4.1.6.2.17.	İpek, Bursa Sevai.....	286
Şekil 4.1.6.2.18.	İpek, İstanbul Sevai.....	286
Şekil 4.2.1.	İlk dokuma tezgahının muhtemel çalışması.....	289
Şekil 4.2.2.	İlkel tezgah örneği.....	289
Şekil 4.2.3.	Pişmiş topraktan yapılmış dokuma tezgahı ağırlıkları. M.Ö. 3500-1700dönemine ilişkin Olup İsviçre'nin Zurich Kantonu'nda Robenhuse'nin de bulunmuştur.....	290
Şekil 4.2.4.	Pişmiş topraktan yapılmış dokuma tezgahı ağırlıkları.....	291
Şekil 4.2.5.	M.Ö. VI. yüzyıla ilişkin bir Yunan vazo resminde dokumacılıkla ilgili çalışmalar.....	292
Şekil 4.2.6.	Chiusi Skyphos'u Attika, M.Ö. 430.....	292
Şekil 4.2.7.	Dikey Tezgah.....	293
Şekil 4.2.8.	Yatay dokuma tezgahı.....	294

Şekil 4.2.9.	Eski Mısır’da yatay dokuma tezgahını gösteren duvar resmi. İpliklerin dikey görünümü Eski Mısır ressamlarının resim tekniklerinden kaynaklanmaktadır.....	294
Şekil 4.2.10.	Alt ve üst kirişlere sahip dikey dokuma tezgahı.....	296
Şekil 4.2.11.	Uçları ağırlıklı dikey dokuma tezgahı.....	298
Şekil 4.2.12.	Penelope tezgahı.....	299
Şekil 4.2.13.	Ağırlıklı dokuma tezgahı Penelope Tezgahının önden ve yandan görünüşü.....	300
Şekil 4.2.14.	Yunan vazo resminde Penelope dikey dokuma tezgahı Başında.....	300
Şekil 4.2.15.	İştâr Tezgahı.....	301
Şekil 4.2.16.	Erken Korinth Aryballos. M.Ö. 600.....	302
Şekil 4.2.17.	Amasis Ressamı’nın Lekythos’u. Attika M.Ö. 550.....	302
Şekil 4.2.18.	Boiotia Skyphos’u. M.Ö. V. yüzyıl.....	303
Şekil 4.2.19.	Başka bir Boiotia Skyphos’u üzerindeki dokuma tezgahı. M.Ö. V. yüzyıl.....	303

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	: Ceyhun BERKOL
Anabilim Dalı	: Tekstil ve Moda Tasarımı
Programı	: Tekstil ve Moda Tasarımı
Tez Danışmanı	: Prof. Şebnem R. Temir G.
Tez Türü ve Tarihi	: Sanatta Yeterlik – 2013

YAZILI KAYNAKLARDA YER ALMIŞ OSMANLI KUMAŞLARININ İRDELENMESİ

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu dokumacılığı ile ünlüdür. Eski Türk Devletleri ile aralarında oluşan ticari ilişkiler, savaşlar sayesinde ve zorunlu yer değişimleri veya göçler ile dokuma sanatının sentezini yaparak özgün Osmanlı Dokumacılık Sanatı'nı oluşturmuştur. Farklı elyaflar ve tekniklerle birlikte; birçok kumaş türetilmiş ve hemen hepsi farklı adlarla anılmıştır. Çalışmanın amacı; literatüre geçmiş kumaş isimlerini ve onların oluşumunu irdeleyerek; bilinmeyen kumaş isimlerini saptamaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Dokumacılık, Dokuma, Kumaş, Karışım
Dokuma, Dokuma Tezgahı

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Ceyhun BERKOL
DIVISION : Textile and Fashion Design
Department : Textile and Fashion Design
Thesis Instructor : Prof. Şebnem R. Temir G.
Thesis Type and Date : Phd.- 2013

RESEARCH INTO OTTOMAN FABRICS MENTIONED IN WRITTEN SOURCES

ABSTRACT

The Ottoman Empire is renowned for its textiles. Commercial relations with the old Turkish states, wars and enforced relocations or migrations all contributed to the creation of an original Ottoman Textile Art. Using different fibres and techniques, many fabrics were developed and almost all were given different names. The objective of the research is to determine unknown fabric names by investigating the names and formation of fabrics, the materials used in their production and their use mentioned in literature.

Key words: Ottoman, Weaving, Textile, Fabric, Mixed fabric, Loom

1.GİRİŞ

Konumu ve iklimi açısından tarih boyunca sayısız uygarlıkların beşiği olan Anadolu, kültürler zenginliği ve el sanatları ile ünlüdür.

Asya ve Afrika'nın tüm kervan ve tüccarları önce Anadolu'da toplanıyor sonra buradan yeni yörelere ve pazarlara dağılıyordu. Bu durum Anadolu'da kuvvetli bir ulaştırmacılık ve sanat yönünden büyük merkezler olmasının nedenidir.

Her bölge, her yöre, coğrafi ve iklimsel koşullarının el verdiği oranda, elde edebildiği elyafları kullanarak, farklı dokumacılık türlerine yönelmiştir. İklimsel zenginliğinden ötürü; Anadolu'nun hemen tamamında elde edilebilen farklı elyaflar kullanılarak dokumacılık yapılmıştır.

Farklı elyaflar denildiğinde; birçoğu günümüzde üretilmemekle birlikte; İpek, Yapağı, Tiftik, Pamuk, Keten, Kenevir, Angora (tavşan) lifleri kastedilmektedir. Tarih sürecinde adı geçen lifler karışım halinde de kullanılmışlardır. Böylece, dokumada; ipek-pamuk, pamuk-yün, yün-keten, olmak üzere ikili ve üçlü karışımlar gündeme gelmiş bulunmaktadır.

Çalışmada, kumaş ve dokumanın tanımının yanı sıra; arkeolojik dönemlerden başlamak kaydıyla çağlar bazında kumaş çeşitliliği araştırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllara dayanan köklü geçmişi süresince, fethettiği topraklar ve o bölgelerde yaşamış uygarlıklar da göz önüne alınarak, dokumacılık sanatında yapılmış olan sentezin ardından gelen isim çokluğu gözlemlenmiştir. Dokumacılıkta kullanılan tezgahlar, tarihsel süreçte izlenmiş ve farklı türleri aktarılmıştır.

1800'lü yıllarda kumaş tanıtımı için fuarcılık yeniliğini keşfeden Osmanlı Padişahları, birçok fuar katılımı ile dokumacılık ürünlerini sergilemişler ve ülkeye çok önemli madalyalar verilmesini sağlamışlardır. Çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nun katıldığı fuarlar araştırılmıştır.

Dokuma kumaşlar; üretimlerinde kullanılmış olan elyaflar ve dokuma teknikleri bazında kategorize edilerek, yazılı kaynaklarda yer almış ve Osmanlı İmparatorluğu topraklarında dokunmuş kumaş isimleri dizini oluşturulmuştur.

I. BÖLÜM

2. KUMAŞ VE DOKUMANIN TANIMI

İnsanlık tarihinin en eski sanatlarından biri dokumacılık olmalıdır. Gerilmeye, kopmaya dayanıklı, eğirilebilme özelliği olan ve iplik haline getirilmeye müsait olan liflere elyaf adı verilmektedir. Elyafların, eğirilme işleminden sonra, iplik haline getirilmesi ve bu atkı-çözümlü ipliklerinin belirli bir sistem içerisinde birbiri arasından geçirilmesi ile Kumaş Dokumacılığı gerçekleştirilmektedir.

Dokumacılığın öncelikle sazlarla, daha sonra bitkisel ve hayvansal elyaflarla yapıldığı bilinmektedir. İklimsel koşullara bağlı olarak öncelikle korunma, örtünme; süreç ilerledikçe ise; süslenme ve görkem amaçlı olarak, kumaş dokumacılığı yüzyıllar içinde gelişmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde, dokumacılık çok önemsenmiştir. Dokunan kumaşlar, öncelikle saray ve çevresinin; ikincil olarak ise; askeri gereksinimleri karşılamaya yöneliktir. İstanbul'da XVI. yüzyılda devlete ait dokuma atölyeleri kurulmaya başlanmıştır. **Karhane-i Amire ve Karhane-i Hassa** adını taşıyan bu atölyelerin Beyazıt yakınındaki Çarşıkapı'da olduğu sanılmaktadır. XVI. yüzyılın son çeyreğinde Tavuk Pazarı'ndaki Sipahi binalarının dokuma atölyelerine ayrıldığı ve sarayın kumaş gereksiniminin bir bölümünün buradan karşılandığı anlaşılmaktadır. İmparatorluğun yükselmesine paralel olarak, dokumacılık sanatı, XVI. yüzyılın ikinci yarısında en parlak dönemini yaşamış, kumaş desenleri ve cinsleri büyük çeşitlilik göstermiştir. Ancak bu dönemde, kar sağlama amacıyla, işe hile karıştırılmış ancak devlet tarafından bu olaylara karşı sıkı bir denetim uygulanmıştır. Dokumacılar lonca biçiminde örgütlenmişlerdir. Yaptıkları işe göre veya dokudukları kumaş türüne göre adlandırılan, çeşitli loncalarda toplanmışlardır. ¹

¹ (1994) Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayımları İstanbul . s. 85

3. ELYAF, KUMAŞ VE DOKUMACILIĞIN TARİHÇESİ

Dokumacılığın nerede başladığı konusunda bu güne değin farklı görüşler ileri sürülmüştür. Pope, dokumacılığın yün ile ilgili olduğunu ve dolayısıyla, hayvancılık yapılan bölgelerde yani Orta Asya'da başlamış olması gerektiği konusunda görüş bildirirken; Beaumont ve Griffin dokumacılıkta keten ve pamuğun önemli rol oynadığını ve bu bitkilerin yetişebileceği Mısır'da başlamış olduğunu savunmuştur. Mısır'da nadiren yün de kullanılmış ancak Aşağı Mezopotamya'da sazlar ile dokumacılık yapılmıştır. Plinius, dokunmuş kumaşların icadını Mısırlılar'a, özellikle yünlü dokumacılığı Sardis'li Lydialılar'a bağlamakta ise de; daha Paleolitik Çağ'da; bölgede dokumacılık yapıldığının en önemli göstergesi olan, ağırşaklara ve tezgah ağırlıklarına rastlanmaktadır.²

Dokumacılığın temelleri konusunda en önemli konu, coğrafi konuma bağlı olarak, yetiştirilmekte ve kullanılmakta olan elyaflardır. Örneğin, yazılı birçok kaynağa göre; Mısır'da keten ve pamuk elyafının "hayvansal kökenli" olmamalarından ötürü, soylu kabul edilerek; yoğunlukla kullanılmakta olduğunu öğrenmekteyiz. (Bkz. Şekil 3.1.) Ünlü tarihçi Heredotos'tan (M.Ö. 484-426) alıntılanan bir metinde; (Tez, 2009: 24) "insanlar yünlü giysilerle tapınaklara girmeye ve yünlü giysilerle birlikte gömülmeye izinli değillerdi" denilmektedir. (Bkz. Şekil 3.2.)³

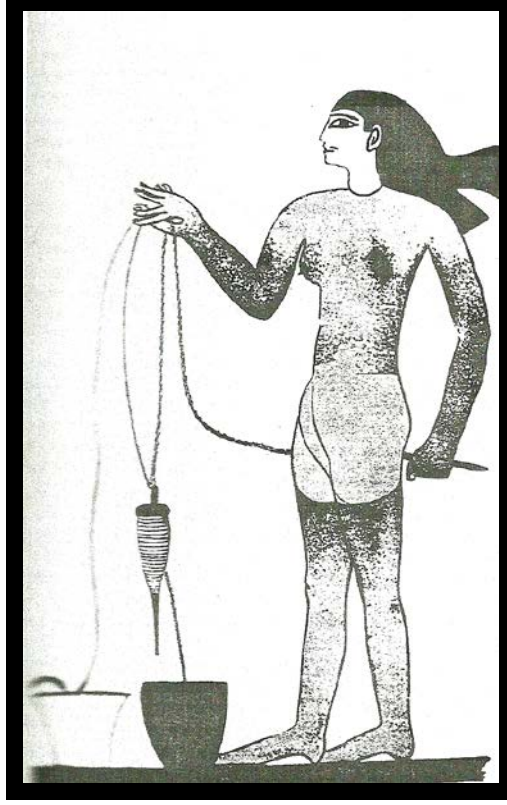
3.1. İLK BULGULAR

Adını, taşın yanı sıra, bakır kullanımından da alan Kalkolitik Çağ, kültür tarihinde ilk ön kent kültürlerinin başladığı dönem olarak bilinir. Bu çağ M.Ö. yaklaşık 5000-3000 yılları arasına tarihlenmekte ve üç aşamada incelenmektedir. Erken Kalkolitik Çağ'ın önemli yerleşim merkezleri arasında; Kuruçay, Can Hasan, Köşk Höyük, Tülin Tepe, Norşun Tepe, Korucu Tepe, Samsat ve Tilki Tepe yerleşkeleri sayılmaktadır.

² OĞUZ, B. (2004). "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 197

³ TEZ Z. (2009). "Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi", Doruk Yayınları İstanbul: s.24

Geç Kalkolitik Çağ, yaklaşık M.Ö. 4000'e tarihlenmektedir. Bu dönemde Anadolu'nun göç aldığı ve kültürel çeşitliliğin söz konusu olduğu ve bu çağ yerleşkelerinin 1200'e ulaştığı bilinmektedir. En önemli merkezler arasında ise,

Şekil 3.1. Yukarı Mısır'da Beni Hasan'daki bir mezar odası Duvar freskinde yerdeki iki ayrı kaptan gelen iki ipi, bir el örekesi yardımıyla büken Eski Mısır'lı kadın.

Kaynak: TEZ Zeki, 2009: 23

Baklatepe (İzmir), Beycesultan (Denizli), İkiztepe (Samsun), Alışar (Yozgat), Domuztepe (Adana), Yümüktepe (İçel), Arslantepe (Malatya), Değirmentepe (Malatya), Girikhacıyan (Diyarbakır) bulunmaktadır.

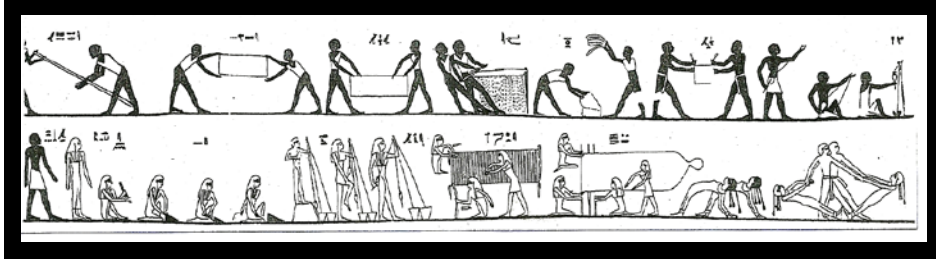

Şekil 3.2. Susa şehrinde yün eğiren bir kadını gösteren bir heykel.

Kaynak: BAKIR Abdülhalik, 2005: 630

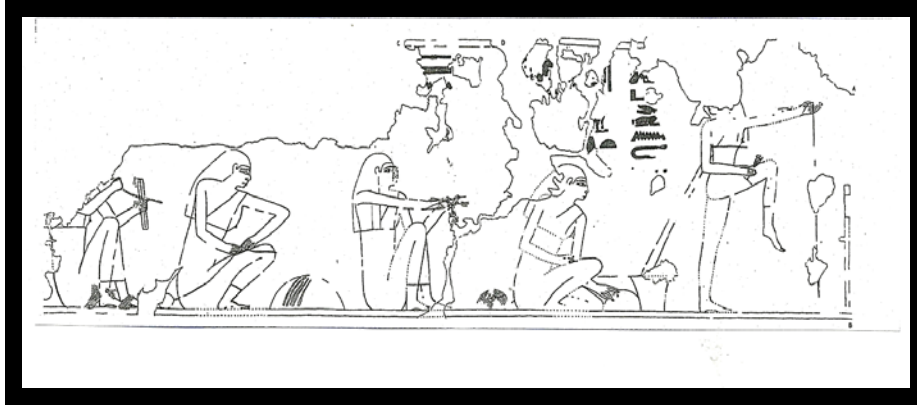
Birçok kaynakta, gerek soylu, gerek kentli ve gerekse köylü kadın hep dokuma tezgahı ile birlikte anılmaktadır. Bu ev dokumacılığı sisteminin, endüstri öncesi Avrupa’da dokumaların yapılış şekli olduğu anlaşılmaktadır. Malta adası tarihinde de; tekstil ihracatında bu sistemin var olduğu; Asur kumaş ticaretinde bu yöntemin kullanıldığı, ele geçirilen arkeolojik kazı buluntularına dayanılarak bilinmektedir. Ancak; Mısır’da (Şekil 3.1.1-3.1.2), Romalılar’da, Atina’da dokuma tezgahı başında erkeklerin de yer aldığı görülmektedir.⁴

⁴ OĞUZ B. (2004). “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 24-25

Şekil: 3.1.1. Mısır duvar resminde iplik eğiren kadınlar, kumaş yıkayan erkekler. Orta Krallık Beni Hasan'da Baqt mezarı.

Kaynak: BARBER E.J.W., 1991: 45

Şekil: 3.1.2. Mısır duvar resminde keten eğiren kadınlar. Orta Krallık Dönemi Teb'de Daga mezarı.

Kaynak: BARBER E.J.W 1991: 45

Burhan Oğuz'a göre; 1875'de Kırım'da bulunan birkaç Rus soylusunun, Yedi Kardeş adı ile bilinen bir höyük gurubunda yaptıkları kazılar sonucunda, altın defneler ve buluntuların yanı sıra, dokuma parçaları da buldukları ve bu kumaş parçalarının yapılan analizler sonucunda; tahrip olmamalarının nedeninin, soğuk iklim koşullarında donmuş olmalarından kaynaklandığı bildirilmektedir. Mezarın içeriğinin M.Ö. IV. yüzyılda gömülmesine rağmen, kumaşın; bu tarihten çok daha önce dokunmuş olduğu belirtilmektedir. ⁵

Anadolu ve Trakya'da yaklaşık M.Ö. 3000-2000 yılları arasına tarihlenen İlk Tunç Çağı'nda, bakırın kalay ile karıştırılarak tuncun elde edilmesinin yanı sıra

⁵ Bu özel parçaların Grek Pantikapaion (Şimdiki Kerç) kolonisine bağlı mezarlarda bulunmuş olduğu üzerlerinde mitolojik sahneler bulunan, en az bir düzine şerit halinde beyaz ve kırmızı çiçekli nakışları olduğu aktarılmaktadır. OĞUZ B. (2004) "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 36

yapılmış mezar kazılarında altın ve gümüş eşyaların bulunması dönemin madenciliği hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Bu dönemde, ticaretin geliştiği, Ege, Orta Doğu ve Balkanlar'ı kapsayan geniş bir ticaret ağı kurulmuş olduğu da kazılan höyüklerde bulunan yazılı tabletler aracılığı ile aydınlanmakta ve gerçek bilgiler bu araştırmalar sonucu ortaya çıkabilmektedir.

Yazının keşfi, birçok konuda olduğu gibi, dokumacılığın geçmişi konusunda da bizleri aydınlatan en önemli veridir. Yazının din adamları tarafından, tapınaklara giren çeşitli malzeme ve onları getiren kişilerin isimlerinin kayıt altına alınabilmesi gereksiniminden doğduğu düşünülmektedir.⁶

Mısır ve Mezopotamya'da M.Ö. 3200'lerde yazının başlamasına rağmen Anadolu'da ancak II. binin başlarında öğrenildiği ve ilk yazılı tabletlerin Kültepe'de bulunduğu bilinmektedir.⁷

Dokumacılıktan Ur tabletlerinde söz edilmediği, ancak; Sümerler'in en önemli ticaretinin, besleyip yetiştirdikleri büyük hayvan sürülerine bağlı olarak, elde ettikleri ve işledikleri binlerce ton yünden bahsedilmektedir. Sümerler'de gerek yüncülük gerekse dokumacılıkta, çoğunlukla kadın ve çocuk işçilerin çalıştırıldıkları ve bu çalışanların sayısının 1500'e kadar çıktığı aktarılmaktadır.⁸

1948'de Tahsin Özgüç tarafından yapılan kazılar sonucunda bulunmuş olan tablet adedinin yedi bine ulaştığı ve Malatya-Kayseri-Yozgat üçgeni içerisinde yerleşik Asurlu tüccarlara ait ticari ve hukuki belgeler oldukları bildirilmektedir. Orta Anadolu şehirlerinden Kaniş (Kültepe)'den başka; Hattuş (Boğazköy'ün günümüzdeki adı) ve Alishar'da da Asurlu tüccarların birer Pazar yerleri bulunduğunu öğrenmekteyiz. Çözümlenen tabletlerden birinde; (KINAL F. 1998:59-63) "Onlar iki ince kumaşı Prense ve Peruva'ya vergi olarak verdiler" yazılı olmasından ötürü; tablet içeriğinin, bu tüccarların kumaş ticareti yaptıklarını kanıtladığı kabul edilmektedir.⁹

Asur döneminde, tekstil kervanlarının Güney-doğu Anadolu'da uğradıkları kasabaların; sonraki dönemlerin tekstil sanayi ve ticaret merkezleri olduklarından

⁶ BAKIR A. (2005.) "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara s. 23

⁷ Kapadokya Tabletleri adı verilen yazılı kaynakların öncelikle satın alındığı ve 1925 yılında Hrozny tarafından Kayseri'deki Kültepe (Karahöyük)'den çıkarılanlarla birlikte üç bin adet olduğu ve Asurlu tüccarlar tarafından yazıldıkları açıklanmaktadır. KINAL F. (1998) "Eski Anadolu Tarihi", T.T.K. Basımevi Ankara. s. 59

⁸ BAKIR A. (2005.) "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 23-24

⁹ KINAL F. (1998) "Eski Anadolu Tarihi", T.T.K. Basımevi Ankara., s. 59-63

bahisle; konunun uzmanlarına; buralarda yapılmakta olan **kutnu** dokumacılığının (Arapça Kutn, pamuk) Asur döneminin başlıca dokuma çeşidi olan kutanum ile ilişkili olabileceğini düşündürmektedir.¹⁰

Çözömlenen tabletlerden bazılarında Asurlu tüccarların Anadolu'dan altın, gümüş, simli kurşun gibi madenlerin dışında keçi kılı veya yapağı toplayarak Asur'a sevk ettiklerinin; oradan da kumaş ve kalay getirdiklerinin ve Mezopotamya şehirlerinden temin ettikleri malları da, bakır veya altınla takas ettiklerinin anlaşıldığı bildirilmektedir.¹¹

Asurlular'ın, yazılı tabletlere dayanılarak verilen bilgiler uyarınca, genel kumaş kavramı için TUG SUBATUM derken, kumaş cinslerini ayırabilme amaçlı farklı isimler kullandıklarından bahsedilmektedir. İyi cins kumaş için, TUG SIG; sıradan nitelikli kumaş için, TUG ŞA KATİM; ambalaj bezi için, TUĞ ŞA LİVİTİUM; dayanıklı bez için, TUG DANNATUM; renklerdeki farklılıkları bildirmek amaçlı olarak da; BARRUMUM “çok renkli”, ERQUM “sarı”, ETİUM “koyu renkli”, MAKRUM “kırmızımtırak”, PELUM “parlak kırmızı”, PASİUM “beyaz” dedikleri bildirilmektedir. Tüccarların eşleriyle yazışarak anlaşmalarından ötürü, erkek eşlerin kadınlarına, dokunacak kumaşların boyutları, içereceği yün miktarı, apre işlemleri gibi konularda talepleri olduğu ve bu tabletlerde en çok anılan kumaşın kutanu¹² yani keten olduğu anlaşılmaktadır. Sevk edilen malların çokluğuna bakıldığında ise, Lamassi isimli tüccarın sadece kendi dokumalarını satmadığı, çevresindeki dokumacılardan da yardım aldığı görölmektedir.¹³

Babilliler'de de, koyuncululuğun çok gelişmiş olduğu, Hammurabi döneminde krallığın yün ticaretinden çok büyük gelir elde ettiği; saray hizmetlilerinin hem saray için hem de satmak üzere dokumacılardan seçildiği ve yünün yanı sıra keten de

¹⁰ İNALCIK H. (2008) “Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar”, T. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 7

¹¹ KINAL F. (1998), “Eski Anadolu Tarihi”, T.T.K. Basımevi Ankara. s. 74

¹² “Kutn”, “Kutanum”, “Katon” ve “Kutan” terimleri; farklı yazarlar tarafından hem pamuk, hem keten anlamında kullanılmıştır. Arapça'da “Kutan” teriminin karşılığı olarak hem pamuk, hem keten elyafi kastedilmektedir. Kermen O. (1981)“Tekstil Lifleri, Lif Analizi ve Lif Boyama Tekniği”, İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu Yayını, s. 25, 56.

¹³ OĞUZ B. (2004) “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. S. 206-209

dokudukları, ürettikleri erguvan renkli kumaşların ise; Mısır, Suriye, Elam ve Anadolu Sarayları'nda çok beğenildiklerinden bahsedilmektedir. ¹⁴

Burhan Oğuz, Tekstil endüstrisinin Antik Çağ'da, Hellenistik Dönem'den çok daha önce ilerlediğini, Babilonya'nın yün ve keten dokumalarda Bağdat ve İran kadar ünlendiğini bildirmektedir. Finike'nin boyalı kumaşlarının, Kıbrıs ve Küçük Asya'nın; özellikle Phrygia ve Lydia'nın dokumacılığının ilerlemiş olduğunu ve daha sonra bu zenaatın Miletus ve İç Anadolu'yu etkilediğini anlamakta ve daha sonraki tarihlerde de, Bergama'nın ceketleri ile ünlendiğini görmekteyiz. ¹⁵

Eski Babil'de pamuk henüz bilinmediği için; bu dönemde keten ve kenevir lifleriyle de dokumacılık yapıldığı aktarılmaktadır. ¹⁶

İlhanlı Moğol Hanlar'ı zamanında, İran, İstanbul, Trabzon ve Payas gibi merkezlerden dağılan Avrupa yünlülerinin, “**kumaş-ı frenc**” ve “**skirlat**” adıyla anıldıklarından; kumaşların, XV. asırda, büyük miktarda Bursa pazarından gitmekte olduğundan bahsedilmektedir. XVI. yüzyıla ait Doğu Anadolu bac kanunlarında (OĞUZ B. 2004:130) “Diyar-ı Rum'dan **pastav** ile **çuka** ile **frengi akmişa** nakliyatı”ndan söz edilmektedir. ¹⁷

Dokumacılıkta çalışan birçok meslek erbabının adlarının, Sargon devri Akad dili ile yazılmış Asur kitabelerinde yer aldığını ve M.Ö. 1900 yıllarında üretilen kumaş ve giysilerin Asurlu tüccarlar tarafından Mezopotamya'dan Anadolu'ya gönderilmekte olduklarını öğrenmekteyiz. ¹⁸

Asur'da pamuk üretiminin günümüzden 3000 yıl önce gerçekleştiği bilinmektedir. Ali Mazaheri'den yapılan bir alıntıda; Hindistan kökenli pamuğun büyük bir ağaç boyutunda olduğu ve Doğu İran'a Büyük Kuşana Kralları ile M.Ö. 30-M.S.

¹⁴ BAKIR A. (2005.) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara s. 24-26

¹⁵ OĞUZ B. (2004) “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 128

¹⁶ BAKIR A. (2005.) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 27-28

¹⁷ OĞUZ B. (2004) “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 130

¹⁸ BAKIR A. (2005.)“Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 31

250; Sistan'a İndo-İskitler ile M.Ö. 70- M.S. 230 ve Irak'a Sasani Kralları 224-642 yıllarında getirildiği belirtilmektedir.¹⁹

Ortaçağ'da İtalya'nın, özellikle yünlü dokumaları ile ünlendiğini ve mallarını Orta-Doğu'ya ihraç etmekte olduklarını ve bu ticaret karşılığında, ipekli, altınlı ve nakışlı **kemhalar**, **kadifeler** ithal ettiğini öğrenmekteyiz. İpekli sanayinin merkezinin Floransa'da Lucca olduğu bilinmektedir. Orta-Doğu'dan pamuklu teknolojisini ilk alan ülkenin İtalya olduğu ve Ortaçağda ürettikleri yün ve pamuk karışımı "**fustian**" ve "**dimi**" dışında, pamuklu dokumacılığın; Batı-Avrupa ülkelerinde XVII. yüzyılda kurulduğu bildirilmektedir.²⁰

3.2. ARKEOLOJİK DÖNEMLERDE KUMAŞ

Arkeolojik buluntular, kumaş ve dokumanın tarihçesi açısından en önemli veri tabanıdır. Her ne kadar iklimsel koşullar ve elyafların yapısı açısından toprak altında korunmaları çok güç olsa da; nadiren bulunan dokumalar, konu uzmanlarını yeterince aydınlatmaktadır.

3.2.1. PALEOLİTİK ÇAĞ

Dokumacılığın evrimini kavrayabilmek için, ilk insandan günümüze, tarihsel süreci irdelediğimizde; M.Ö. 600.000 – 10.000 arasına takvimlenmekte olan Paleolitik Çağ'da Homo Sapiens denilen insanın varlığı saptanmaktadır. Bu dönemde; Anadolu ve Trakya'da bu güne kadar bilinen 212 yerleşme arasında, Yarımburgaz (İstanbul) ve Karain (Antalya) mağaraları ve Kaletepe ve Dursunlu bulunmaktadır. Sepetçiliğin, bu dönemden beri bilindiği ve büyük bir olasılıkla dokumacılığın buradan türemiş olduğu düşünülmektedir. Eski Taş Devrinde Mısır'da Nil Havzası'nda keten tarımı yapılmakta olduğu ve ünlü tarihçi Herodotus'un Mısır Medeniyeti için "Nil'in nimeti" betimlemesini kullandığı bilinmektedir.²¹

¹⁹ BAKIR A. (2005.)"Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 32-33

²⁰ İNALCIK H. (2008) "Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar", T. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 13

²¹ BERKOL C. (2008) "Geçmişten Günümüze Anadolu'da Keten Dokumacılığı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. s. 5-6

3.2.2. NEOLİTİK ÇAĞ

M.Ö. yaklaşık 10.000 yıl öncesine tarihlenen Neolitik Çağ “ilk üreticiliğe geçiş evresi” olarak adlandırılmaktadır. Çağın bu şekilde adlandırılmasının en önemli sebebi olarak; ziraatin keşfi ve domuz, öküz, koyun, keçi gibi hayvanların ehlileştirilmesi olarak bilinmekte ve böylece bu hayvanlardan yararlanılarak dokumacılık yapıldığı kabul edilmektedir. (Bkz. Şekil. 3.2.2.1.)

Bu dönem Anadolu ve Trakya’da, bugüne kadar bilinen 400’e yakın yerleşme ile temsil edilmektedir. Bu yerleşkeler arasında yer alan, Yümüktepe (Mersin), Çayönü (Diyarbakır), Caferhöyük (Malatya), Aşıklı Höyük (Aksaray), Kuruçay (Burdur), Çatalhöyük (Konya) ve Hacılar (Burdur) gibi yerleşmeler bulunduğu yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılmıştır.²²

Mersin, Neolitik kültüründe, seramik, obsidiyen aletlerin yanı sıra Yümüktepe veya Yümektepe adı verilen höyükte bulunan kahverengi ve büyük boyutlardaki ağırşakların, kirmanın, kemik veya boynuzdan yapılmış iğnelerin varlığından ötürü, giyim amaçlı dokumacılık yapıldığı konusunda bilgi vermektedir.²³

Antik Çağ’dan beri Anadolu’da dokumacılık ve el sanatlarının ileri bir düzeyde olduğu bilinmektedir. Dokumacılıkta kullanılan malzeme türü ise, yörenin coğrafi konumu ve bitki örtüsüne koşut olarak seçilmekteydi. Örneğin doğu’da yün kullanılırken, batı ve kuzey’de; pamuk, keten ve kenevir kullanımı yoğunluk göstermektedir, çoğunlukla, bu elyaflar birbirlerine karıştırılmak kaydıyla dokumalar yapılmıştır. Neolitik dönemden beri, Ege’de, Güney Avrupa ve Yakın Doğu’da olduğu gibi; dokumacılık yapılmakta olduğu bilinmektedir. Bunun en önemli kanıtları, arkeolojik kazılardan elde edilmiş olan çömlekler üzerindeki resimler ve oksitlenmiş ya da karbonlaşmış kumaş parçalarıdır. Yapılan C 14 testleri uyarınca dokunmuş olan en eski kumaşın keten elyafından dokunduğu kanıtlanmıştır.

1962 yılında, Konya’nın 152 km. Güney Doğu’sunda, Çatal Höyük’te Melleart, Helbaek ve Burnham tarafından bulunan Neolitik dokuma parçaları Ankara Arkeoloji Müzesi’nde sergilenmektedir. Bu buluntuların M.Ö. 6000 yılına ait oldukları bildirilmektedir. Pope’a göre dokumacılığın Orta Asya’da M.Ö. 3000’de; Lewiss’e göre, Mısır’da M.Ö. 2400’de; Kazım Dirik’e göre ise Orta Asya’da M.Ö. 2300’de

²² KINAL F. (1998) “Eski Anadolu Tarihi”, T.T.K. Basımevi Ankara. 1998, s.13

²³ A.g.e. s.14

başladığı kabul edilmektedir. Ancak, Mısır'da dokumacılık daha da eskiye gitmekte ve M.Ö. 3721 – 3000 tarihlerine ait kumaş parçaları bulunduğu bildirilmektedir. ²⁴

Şekil: 3.2.2.1. Duvar Resmi. 6. Binyıl Çatalhöyük (An. Med. Müz.)

Kaynak: TÜRKOĞLU S. (2002:9)

Anadolu'da dokumacılık alanında en şaşırtıcı sonucun, Diyarbakır'ın Ergani ilçesi yakınlarında Çayönü'nde yapılan kazılarda bulunan keten dokuma parçasının M.Ö. 6500 yıllarına tarihlendiğinin belirtilmesidir. Bu olgu, ele geçirilmiş örnekler arasında, bu gün itibariyle bilinen en eski dokumanın Anadolu'da gerçekleştirildiğinin göstergesidir. ²⁵

²⁴ GÖNÜL M. (1966) M.M.D. S. 9, s. 392

²⁵ ATALAYER G. (1993) "Dünden Bugüne Anadolu'da Kumaş Dokuma Sanatı", Türk Kültüründe Sanat ve Mimari, YEKÜV, İstanbul. s.42

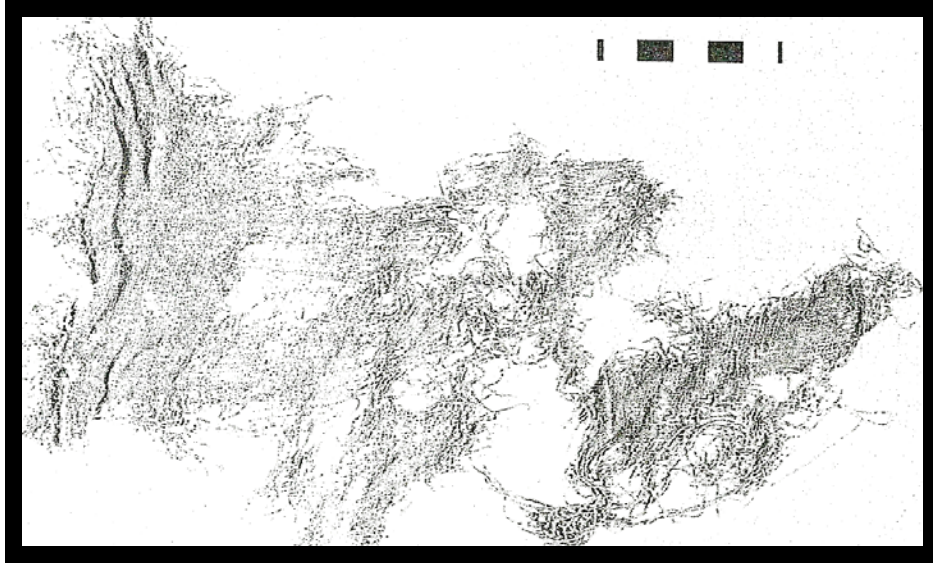
Dünyanın başka bölgelerinde elde edilen buluntuların M.Ö. 3000'den geriye gitmemesi dokumacılığın büyük olasılıkla Anadolu'da çıktığını göstermektedir. 1937'de Prof. Garstang tarafından yapılmış olan Yümüktepe veya Soğuksutepe kazılarında 33 mimari kat bulunmuş ve Anadolu'da Neolitik dönemden kalmış en eski konut alanı olduğu tesbit edilmiştir.²⁶

M.Ö. 2000 yılına kadar keten bezlerinin, açılan mezarlarda sıklıkla bulunan yatay tezgahlarda dokunduğu, bu tezgahların mezarlara koyulma amacının ise; Mısır inanışlarına göre ölen kişinin tekrar dirileceğinin düşünülmesi nedeniyle olduğu anlaşılmaktadır.

Mısır'daki buluntular konusunda; en eski keten kalıntısının, M.Ö. V. milenyuma ait olduğu ve Faium'da bulunduğu; günümüzde ise, Londra'da bulunan Petrie Museum of Egyptian Archaeology isimli müzede, sergilenmekte olduğu bilinmektedir. (Bkz. Şekil 3.2.2.2.) Aynı müzede Tarkhan'dan çıkarılmış olan I. Hanedan Mastaba'ya ait buluzun ele geçirilebilen buluntular arasındaki tek bütün giysi olduğu; M.Ö. 3000'lere tarihlenen ve çok ince eğrilmiş ketenden dokunmuş olan bu buluzda, pililer, nervürler, katlamalar bulunduğu görülmektedir. (Bkz. Şekil: 3.2.2.3.) Barber tarafından, Deir el-Bahari'de M.Ö. 2000'e tarihlenen XI. Hanedan'a ait beyaz çarşafın da (weft-looping) atkı çekmeli ilmiklerle süslenmiş olduğu belirtilmektedir. Mısır'da iki farklı elyaftan dokumacılık da yapılmakta olduğunun kanıtı olarak, günümüzde Metropolitan Museum of Art'ta sergilenmekte olan bir keten giysinin mevcudiyeti gösterilmektedir. Bu giysinin, Tutankamon'a ait mezardan çıkarılmış olduğu, üzerinde mavi ve kahverengi yün çizgilerle süslenmiş ve işlenmiş hiyeroglifler bulunduğu bilgisine yer verilmektedir. Kahire'de, Egyptian Museum'da sergilenmekte olan bir diğer keten dokuma, Teb'de 18. Hanedan'dan Senmut'un mezarında bulunmuş olan, at mumyasının üzerindeki at örtüsü olduğu ve bu buluntunun M.Ö. XV. yüzyıl başları olarak tarihlendirildiği bildirilmektedir.²⁷ Ayrıca ünlü tarihçi Homeros, Odysseus'un birçok bölümünde dokumacılık yapan kadınlar ve kölelerden bahsetmektedir.

²⁶ GÖNÜL M. (1966) M.M.D. S. 9, s. 392

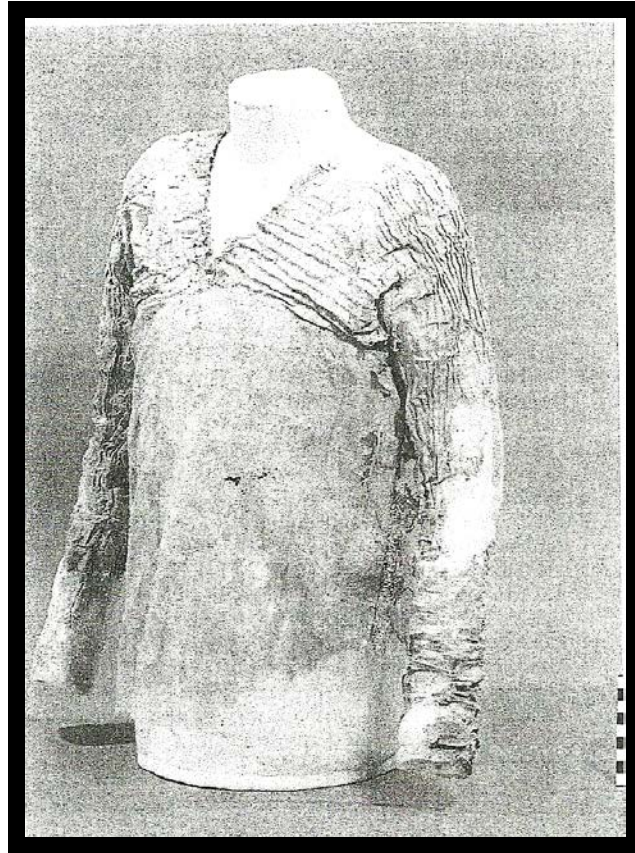
²⁷ BARBER E.J.W., (1991) "Prehistoric Textiles", Princeton University Pres, U.S.A. s.146-150, 153-154, 157

Şekil: 3.2.2.2. Bilinen en eski keten giysi kalıntısı. M.Ö. V. yüzyıl Faium Mısır.

Kaynak: BARBER E.J.W. (1991) "Prehistoric Textiles", Princeton University Pres, U.S.A. s.

146

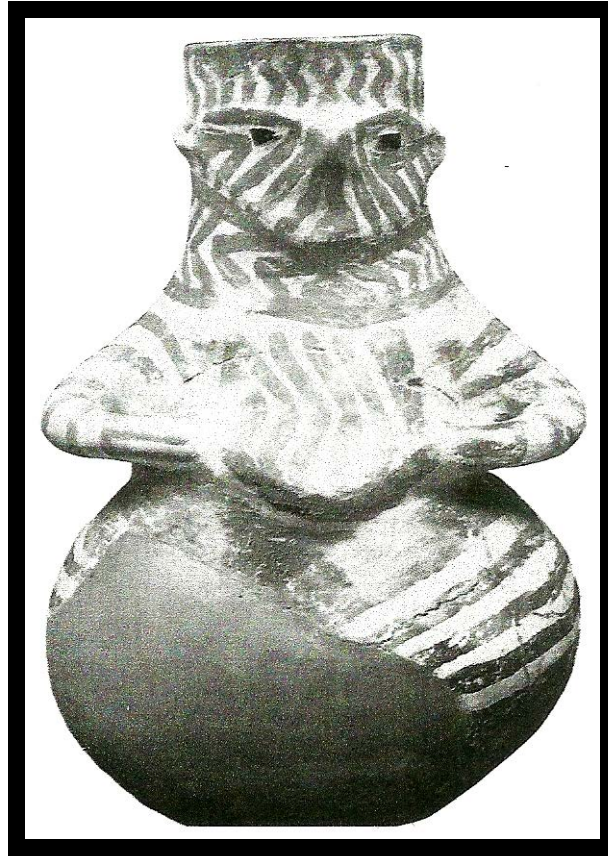
Şekil: 3.2.2.3. Tarkhan'dan çıkarılmış olan I. Hanedan Mastaba'ya ait buluz M.Ö. 3000 Mısır.

Kaynak: BARBER E.J.W., 1991: 147

3.2.3. KALKOLİTİK ÇAĞ

Burdur civarında Hacılar kazılarında Kalkolitik tabakaların iki safha gösterdiği; ikinci döneme ait bulgular arasında ilk damga mühürlerle birlikte, lazurit ve kireç taşından yapılmış boncuklar bulunduğu ve 12-30 cm boyutlarındaki çıplak kadın heykelciklerinin bazılarının üzerlerine boya ile kumaş desenleri yapılarak bir nevi elbise giydirilmiş gibi olduklarından bahsedilmektedir. (Bkz. Şekil: 3.2.3.1.)²⁸

Hacılar kazısında elde edildiğinden bahsedilen kadın heykelciklerinden birinin Sadberk Hanım Müzesinde bulunduğu belirtilmektedir.²⁹

Şekil: 3.2.3.1. Resim 8. M.Ö. 6. Binyıla tarihlenen Hacılar heykelciği.

Kaynak: TÜRKOĞLU Sabahattin, 2002:13

²⁸ KINAL F. 1998, “Eski Anadolu Tarihi”, T.T.K. Basımevi Ankara. s.24-25

²⁹ TÜRKOĞLU S. 2002 “Tarih Boyunca ANADOLU’DA GİYİM KUŞAM”, Atılım San. A.Ş., İst. s. 13.

Denizli'nin kuzey-doğusunda Beycesultan mevkiinde Kalkolitik ve Bronz Çağı tabakalarından; Boğazköy Hitit tabakalarından; muhtelif tarihlerde Alacahöyük ve Alişar'daki farklı kültür tabakalarından; ağırşaklar ve Kalkolitik Çağ'a ait iyi dokunmuş kumaşlar ve Gordion'da bulunan M.Ö. VII. yüzyıl Frigya Devri dokuma parçaları bulunduğu belirtilmektedir.³⁰ Yapılmış olan kazılarda elde edilen keten kumaşlardaki yıpranmış ve delinmiş olan bölümlerin yünle dokunduğu ancak, sıcak ve nemli Ege ikliminde yün elyafının tahrip olduğu ileri sürülmektedir.³¹ Bu olgu, doğru kabul edildiğinde; Ege'de, keten ve yünün karışım halinde dokunduğunu düşündürmektedir.

Yümüktepe veya Soğuksutepe kazısının Kalkolitik döneme ait katlarında yaklaşık 2800 yıllarına ait dokuma tezgahı yeri ve ağırşaklar bulunduğu bildirilmektedir.³² Samsun civarındaki Dündartepe'de 1940-41 yıllarında yapılan kazılarda Kalkolitik kültüre ait dört yapı katının varlığının görülmesi ve bu katlarda seramiklerin yanı sıra ağırşaklar ve ağırlık taşlarının bulunması, uzmanlara, ziraatçilik ve hayvancılıkla geçinen bir köy ile karşılaşıldığını düşündürmektedir. Sonuç olarak; M.Ö. IV. bin yılda Anadolu'da kalkolitik döneme ait bir kültür olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemin kültür eşyaları arasında, çömlekçilerin imal ettikleri tezgah ağırlıkları ve ağırşakların; yün eğirmede kullanılan kirmanın başına geçirilen ve bazıları desenlenmiş olan kil yüzeylerin (safihalar) bulunmuş olması, konunun uzmanlarına, bu bölgelerde basit (az gelişmiş) bir dokumacılığın varlığını kanıtlamaktadır.³³

Rus, Amerikan ve Türk arkeologları tarafından yapılmış olan arkeolojik kazılarda elde edilen buluntular uyarınca, Türkmenistan ve Özbekistan topraklarında yaşayan halkın M.Ö. 5000 yıllarında hayvanları evcilleştirerek, dokumacılık yaptıklarının anlaşılmış olduğu belirtilmektedir. Çığ tarafından; bu uygarlıkların kendilerine ne ad verdikleri bilinemediği için onlara Bacteria Archeologie Margiana (kısaca BMAC) adı verildiği ve Rus tarihçilerin, bu insanların Türkmenlerin atası olabilecekleri yönünde bir görüşe sahip oldukları bildirilmektedir. Bir Kazak efsanesi uyarınca, ilk insanların Turan Ovası'ndan geldikleri ve bunlara "türü ilk" denildiği; bu

³⁰ GÖNÜL M. (1966) M.M.D. Eylül S. 9 s. 391-392

³¹ OĞUZ B. (2004) "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s.26

³² ATALAYER G. (1993) "Dünden Bugüne Anadolu'da Kumaş Dokuma Sanatı", Türk Kültüründe Sanat ve Mimari, YEKÜV, İstanbul. s.42

³³ KINAL F. (1998) "Eski Anadolu Tarihi", T.T.K. Basımevi Ankara., s. 27-28, 30

ırkın Türklerin ilk atası anlamına gelen “Türük”ler oldukları ve Isıgöl adı verilen bir bölgeye yerleşerek keçe çadırlarda yaşadıkları, rivayet edilmektedir.³⁴

3.2.4. TUNÇ ÇAĞI

İlk Tunç Çağı'nın Anadolu'da üç safhada geliştiği kabul edilmektedir.

1. Yeni Bronz Çağı M.Ö. 1200-1500

2. Orta Bronz Çağı M.Ö. 1550-2000

3. Eski Bronz Çağı M.Ö. 2000-2500'lere tarihlendirilmekte ve Yeni Bronz Çağı'nın Büyük Hitit İmparatorluğu; Orta Bronz Çağı'nın ise Asur Ticaret Kolonileri ve Eski Hitit devirlerine rastladığı belirtilmektedir.³⁵

İlk Tunç Çağı'nın, Anadolu ve Trakya'da binin üzerinde yerleşmeyle temsil edildiğini ve bu yerleşkelerden bazılarının; Arslantepe (Malatya), Alacahöyük (Çorum), Acemhöyük (Aksaray), Troya (Çanakkale), Karaoğlan (Ankara), Alishar (Yozgat), Karahöyük (Konya), Kültepe (Kayseri), Demircihöyük (Eskişehir), Mahmatlar (Amasya), Horoztepe (Tokat), İkiztepe (Samsun), Gözlükule (Tarsus), Beycesultan (Denizli), Şemsiyetepe (Elazığ), Kuruçay (Burdur), Ahlatlıbel (Ankara) olduğunu öğrenmekteyiz.

Ankara'nın 14 km. güney-batısında bulunan Ahlatlıbel sadece Bakırçağ süresince iskan edilmiş bir yerleşmedir ve birçok buluntunun yanı sıra, kilden veya taştan ağırsaklar ile mühürler bulunmuştur.³⁶

Macide Gönül, 1957 yılında Tokat ilinin Erbaa ilçesinin yakınındaki Horoztepe'de yapılan arkeolojik kazılarda, bu döneme ait kirman, Alacahöyük'te ise, Bakır Çağı'na ait altın başlı gümüş kirman bulunduğunu aktarmaktadır. Sümerler' bu dönemde, M.Ö. 3200'de ilk yazıyı keşfetmişlerdir. Daha sonra meydana gelen büyük tufanla bu medeniyetin sonlanmasına ve başka medeniyetlerin altında kaybolmasına rağmen; bulunan yazılı belgeler sayesinde bizlere dokumacılık ve medeniyetler arasında ticarete ilişkin kıymetli bilgiler bıraktığını öğrenmekteyiz.³⁷

³⁴ ÇİĞ M. İ. (2009), “Sümerlilerde Tufan, Tufan'da Türkler” Kaynak yayınları, İstanbul. s.79, 80

³⁵ KINAL F. (1998), “Eski Anadolu Tarihi”, T.T.K. Basımevi Ankara. s. 36

³⁶ A.g.e., s. 47

³⁷ Bknz. (ayrıntılı bilgi için) BERKOL C. (2008) “Geçmişten Günümüze Anadolu'da Keten Dokumacılığı”, Yüksel Lisans Tezi, İstanbul, s. 14

Arkeolojik kazı ve tetkikler sonucunda; M.Ö. XXV-XX. yüzyıllar arasında Anadolu'da; etrafı surlarla çevrili ve krallar tarafından yönetilen birçok şehir devletinin bulunduğu ancak bu halkların yazıyı henüz bilmedikleri anlaşılmıştır. Bu şehirlerin Mezopotamya ile ticari ilişkileri olduğu için ve Alacahöyük kral mezarlarının Akkad Sülalesi ile çağdaş olmalarından ötürü; Akkad krallarının yazılarında Anadolu hakkında bilgiye rastlanıldığından bahsedilmektedir. Alacahöyük kral mezarları buluntularından da, yönetici kralların ve kraliçelerin altın işlemeli elbiseler giydiklerinin, zenginlik ve ihtişam içerisinde yaşadıklarının anlaşıldığı belirtilmektedir. Sonuç olarak Eski Bronz devrinde Anadolu'da bir "şehir kültürü"nin var olduğu; ziraat ve dokuma sanatının eskiye oranla çok ilerlediğine dair bilgilerin Kültepe tabletlerinden geldiği ve Anadolu'nun, yazının başlaması ile tarihi döneme geçtiği bildirilmektedir.³⁸

Sanayi öncesi toplumlarda kumaş üretim uğraşlarından birinin de çırpma (keçeleştirme) işlemi olduğu ve Mısır'da keçe imalatının yapıldığı, ayrıca, bu imalatın öncelikle; Orta Asya ve Doğu Anadolu'da dahil olmak üzere deve tüyüyle yapıldığı; deve tüyünün Horasan ve Mısır'da aba imalatında da kullanıldığı, bir çok kaynakta yer almaktadır.³⁹

3.3. ORTAÇAĞ'DA KUMAŞ

İslam dünyasında hammadde kaynağı olarak endüstri bitkilerinin yetiştirilmesinin kapsamının geniş ve en önemli hammaddenin Hindistan kökenli pamuk olduğu ve Sasaniler aracılığıyla Türkistan üzerinden Yakındoğu'ya getirilerek; Maveraünnehir'de İran'da, Irak'ın güneyinde, ama öncelikle de Filistin ve Mısır'da yetiştirilmiş olduğu bilinmektedir. Halep yöresi ise, kısa sürede tüm Akdeniz bölgesine pamuklu sevk eder duruma gelmiştir. IX. yüzyılda, Mısır'da pamuk henüz tanınmıyordu ancak, kısa sürede pamuk üretiminin önemli boyutlara ulaştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Araplar'ın dokudukları kumaşların Hintliler'in ve Çinliler'in kumaşları ile rekabet edecek düzeyde olmadığı; Hintlilerin dokumuş oldukları kumaşlar için "dokunmuş rüzgar" deyimini kullanıldığı, bir eteklik kumaşın bir yüzük içinden geçebildiği, muslinden yapılmış 16 metre uzunluğundaki bir tülbentin ağırlığının

³⁸ KINAL F. (1998) "Eski Anadolu Tarihi", T.T.K. Basımevi Ankara. s. 49-51, 58

³⁹ TEZ Z. (2009) "Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi", Doruk Yayınları İst. s. 25-30

sadece 160 gr. geldiğinden söz edilmektedir. ⁴⁰ Benzer bir söylemin, Buldan'da, "**Buldan bükülüsü**"; yani, **bürümcük** için kullanıldığı rivayet edilmektedir. ⁴¹

Toplumlarda, yöneten ve yönetilen kesimlerin kullandıkları dokumaların farklılıkları olduğu; özellikle saray çevresinin renkli, işlemeli, parıltılı, süslü yani gösterişli dokumalarına karşılık; halkın daha sade ve ekonomik olanları kullandığı bilinmektedir. ⁴² Kumaşların dokunmasının ve zaman içinde çeşitlenerek çoğalmasının en önemli sebeplerinden birinin bu statüsel farklılaşma ve ekonomik kumaş üretimi olduğu düşünülebilir.

3.3.1. ABBASİLER

Kuban'dan yapılan bir alıntıyla; Abbasiler (750-1258) ve Tulunoğulları (869-905) dönemlerinde Suriye, Mısır ve Mezopotamya'da dokunan keten ve ipeklilerin, Fatımiler (969-1171) döneminde daha da yetkinleşerek üretildiği, konuya ilişkin bir kaynakta bildirilmektedir. Aynı kaynakta, İran, Horasan ve Maverünnehir'de, VIII. yüzyıldan itibaren, Sasani geleneğine dayalı bir dokuma sanayiinin varlığından bahsedilirken, dokumacılığın ülkenin her yanına yayılmış "**tiraz**" adı verilen işliklerde yapıldığı aktarılmaktadır. Tiraz sözcüğünün ise; Farsça kökenli olup iki anlam içerdiği belirtilmektedir. Birinci anlamının, üzerinde örme ya da işleme yoluyla süslenmiş yazı şeridi bulunan bir giysiyi ya da **brokar** kumaşı nitelediği; ikinci anlamının ise, devlet yönetimine bağlı olarak özellikle bu kumaşların dokunduğu atölyelere de verilen isim olduğu bildirilmektedir. Öncelikle Bağdat olmak üzere Samarra, Horasan, Dabik (Nil deltasında), Kayrevan ve başka şehirlerde de tirazların bulunduğu ve üst düzey devlet görevlilerince yönetilmekte oldukları açıklanmaktadır. ⁴³

Abbasiler döneminde Merv ve Nişabur şehirlerinin pamuklu sanayi ile ünlendiği, özellikle Merv şehrinde dokunan "**mulham**" adlı kumaşın pamuk ve ipek karışımı bir kumaş olduğu ve başka memleketlere ihraç edilmekte olduğu bildirilmektedir. ⁴⁴

⁴⁰ TEZ Z. (2009) "Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi, Doruk Yayınları İst. s. 29

⁴¹ Sözlü görüşme, Prof. ATALAYER G., 15.07.2011 İstanbul.

⁴² TEZ Z. (2009) "Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi, Doruk Yayınları İst. s. 30

⁴³ A.g.e. s. 33

⁴⁴ İNALCIK H. (2008) "Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar", T. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 77

Zeki Tez tarafından; İslam dünyasında; dokumacılığın Suriye, Mısır ve İran'da çok gelişmiş olup, Şam'ın keten, Musul'un pamuk, Aden'in yünlü, Bağdat'ın “**baldachin**” denen ipekli dokumacılığının, Huzistan'ın keçi kılı ve devetüyü mamullerinin; Horasan'ın **kadife** kumaşının; Buhara'nın ise, ipek ve seccadeleri ile ünlendiği aktarılmaktadır. Doğu'daki gelişmiş dokumacılık nedeniyle; (TEZ Z. 2009:33), “İranlıların **tafta** dediği ipekli kumaşının kalite düzeyine, Avrupa ancak XVI. yüzyıl sonunda ulaşabildi” denilmektedir.⁴⁵

3.3.2. SELÇUKLULAR

1204 yılında, IV. Haçlı ordusunun, Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'i yağmaladığında, pek çok sanat eseri ile birlikte dokuma atölyelerinin de dağıtılmış, kumaş örneklerinin yok edilmiş olduğu ve pek çok dokuma sanatçısının, başta Venedik olmak üzere, Avrupa kentlerine gitmek zorunda kaldığı bilinmektedir. Haçlı saldırılarından sonra ise; Anadolu Selçukluları yönetiminde yeniden canlanan dokumacılık sanatının, geleneklerini sürdürdüğü, tarihsel kaynaklarla ve müzelerdeki örnekleriyle kanıtlanmış bulunmaktadır.⁴⁶

1071'den başlayarak Anadolu'ya giren Selçuklular'ın XIII. yüzyıl ortalarına kadar Bizans ve Trabzon hariç bütün Anadolu'ya egemen olup, başkenti Konya olan Bir Türk Devleti kurdukları bilinmektedir. Bu dönemde sanatın her kolunda farklı ve kendilerine özgü çalışmalar yapan Selçuklu'ların dokumacılık merkezinin Konya olduğu düşünülmektedir.⁴⁷

Bir araştırmaya göre; Beyşehir Kubadabad sarayına ait çiniler üzerindeki figürlerden, Selçuklu saray ileri gelenlerinin, zengin kumaşlardan dikilmiş giysiler giydiği anlaşılmaktadır.⁴⁸ Ünlü gezgin İbn Battuta (1304-1369), o yıllarda Konya dolaylarında üretilen **Ladik kumaşlarını**; (İbn Battuta 2010:408) “..dünyada eşi benzeri olmayan altın işlemeli pamuk elbiseler..” diyerek övmüş ve şehirde Hıristiyan

⁴⁵ TEZ Z. (2009), “Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi, Doruk Yayınları İstanbul. s.32

⁴⁶ A.g.e. s. 30

⁴⁷ GÜRSU N. (1988) “Türk Dokumacılık Sanatı, Çağlar Boyu Desenler”, Redhouse Yayınevi, İstanbul. s.29

⁴⁸ TEZ Z. (2009) “Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi, Doruk Yayınları İstanbul. s. 33

nüfusun çokluğu nedeniyle bu dokumacılığın genellikle Rum kadınlar tarafından yapıldığını aktarmıştır.⁴⁹

XIII. yüzyılda Çin seyahatinden dönerken Anadolu'dan geçen Marco Polo'nun, altın telli, başta kırmızı olmak üzere, çeşitli renklerde dokunmuş Selçuklu ipek kumaşlarının Bizans kumaşları kadar güzel olduğunu ve bu kumaşların İç Anadolu'dan Aya Laias'a nakledildiklerini ve burada Venedikli, Cenevizli ve diğer yabancı tüccarlara satıldığından bahsettiği bildirilmektedir. Osmanlı Devletinde olduğu gibi Selçuklu kumaşlarının diğer devlet hükümdarlarına hediye edildiği ve 1258 tarihinde, İlhanlı Emiri'ne verilmek üzere Erzincan'da 2000 top telli kumaş dokunduğuna dair belgeler bulunduğu bahsedilmektedir. Başlıca dokuma merkezleri olarak Konya, Sivas, Kayseri, Erzincan, Malatya ve Ankara şehirleri bildirilmekte ve bu merkezlerde dokunan kumaşların özellikle **kemha** olduğu düşünülmektedir.⁵⁰

Günümüzde Selçuklulardan kalan kumaşlar hakkında farklı görüşler öne sürülmektedir. Bir araştırmaya göre; Siegburg (Apolinari Schrein)'da Anadolu Selçukluları'ndan kalma altın telli **kemha** parçasının sergilendiği ve üzerinde dekor olarak Selçuklu arması olan çift başlı kartalın bulunduğu aktarılırken;⁵¹ bir diğer araştırmada, Selçuklu döneminden zamanımıza, iki kumaşın ulaştığı ve bunlardan birinin kırmızı renkli bir kemha olup; kenarında “Alaaddin Ebül Keykubad bin Keyhüsrev” yazısı bulunduğu bildirilmektedir. Büyük bir olasılıkla, bir tören kaftanına ait bir parça olduğu ve günümüzde Lyon Müzesinde bulunduğu (Bkz. Şekil: 3.3.2.1.); diğerinin ise, **kırmızı telli ipek** bir kumaş olduğu ve Berlin Staatlich Müzesinde bulunduğu (Bkz. Şekil: 3.3.2.2.) bildirilmektedir.⁵²

⁴⁹ İbn Battuta Seyahatnamesi, (2010) Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, Çev: A. Sait Aykut, 1. Cilt. YKY Yayınları İstanbul. s. 408

⁵⁰ GÜRSU N. (1988) “Türk Dokumacılık Sanatı, Çağlar Boyu Desenler”, Redhouse Yayınevi, İstanbul. s. 29-30

⁵¹ BAKIR A. (2005), “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 153

⁵² GÜRSU N. (1988) “Türk Dokumacılık Sanatı, Çağlar Boyu Desenler”, Redhouse Yayınevi, İstanbul. s. 30-31

Şekil: 3.3.2.1. Selçuk Dönemi, Altın Telli ipek kumaş. XIII. yüzyıl.
Kaynak: GÜRSU N. 1988:31

Şekil : 3.3.2.2. Selçuk Dönemi, Altın Telli ipek kumaş. XIII. yüzyıl.
Kaynak: GÜRSU N. 1988:31

3.3.3. OSMANLI BEYLİĞİ DÖNEMİ

Anadolu Selçuklu devletinin parçalanması sonrasında ortaya çıkan beyliklerden en önemlisi Osmanlı beyliğidir. Osmanlı Beyliği Anadolu’da karşılaştığı tüm uygarlıkların sanatsal yaklaşımından etkilenerek, kendi sanatını oluşturmuştur. 1300’den itibaren İznik ve Bursa’da yerleşen Osmanlılar daha sonraları 1413’te tahta çıkan I. Mehmet’in İstanbul’u fethetmesi sonrasında tüm Anadolu’yu hakimiyetleri altına almışlardır.

XIV. yüzyıla ait arşiv kaynaklarında, Siirt, Alaşehir, Balıkesir ve Diyarbakır’ın ipekli dokumacılık merkezleri olduğu ve özellikle Balıkesir ipeklerinin Bizans ipek dokumacıları tarafından tercih edildiği ve **Malatya sof**’undan Memlukların hil’at yaparak giydikleri yer almaktadır.⁵³

3.4. OSMANLI İMPARATORLUĞU’NDA DOKUMACILIK

Osmanlı uygarlığında kumaşlara değer verilmesinin sebebi; uzun yıllar süren çadır yaşamıdır. Birbirinden farklı gruplar, devlet görevleri ve sosyal statü farklılıkları, giyim kuşam çeşitliliği ile öne çıkarılmış ve bu olgu fermanlar ile kurala bağlanmıştır.

Padişahlara ait giysilerin, padişah anısına saklanmış olmaları, araştırmacılar için en büyük şanstır.

A.J.B. Wace’den yapılan alıntıda; Bizans’ın ipek kumaşlarının Avrupa’da büyük rağbet görmesinin; Türk kumaşlarına da ilgi gösterilmesine sebep olduğundan, söz edilmektedir. Özellikle Fatih Sultan Mehmet tarafından dokumacılar verilen “vakıfane emirler”in, Venedikli, Cenovalı tüccarlar kanalı ile; tüm Avrupa’ya bu dokumaların sevk edilmesine sebep olduğu belirtilmekte ve İsveç’te bu kumaşların en güzel örneklerinin kilise ve papaz giysisi olarak günümüze dek korunduğu vurgulanmaktadır. Kuzey İtalya’da kullanılan kumaşların Bizans kumaşlarından; Sicilya ve Güney İtalya’da kullanılanların Müslüman Araplar, Mısırlılar ve Suriyeliler’den esinlendiği bildirilmektedir.⁵⁴

⁵³ GÜRSU N. (1988) “Türk Dokumacılık Sanatı, Çağlar Boyu Desenler”, Redhouse Yayınevi, İstanbul. s. 32⁵³

⁵⁴ OĞUZ B. (2004) “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s.259

Dokumacılıkta en önemli hammaddenin ipek olduğu ve İpek Yolu'nun son durağı olan Bursa'nın bu üretimde önde geldiği bilinmektedir. 1505 yılında hazırlanan bir envanterle; otuz kaftanın yanı sıra **diba** ve **kadife** dokumaların bu kentte üretilmekte olduğunun kanıtlandığı açıklanmaktadır.⁵⁵

Dokumacılık Osmanlı İmparatorluğunun, gerek üretilen kumaşların ihracatından, gerekse, İran'dan ithal edilen ipekler üzerinden birçok noktada tahsil edilen vergilerden ötürü, en önemli gelir kaynaklarından. Devletin İstanbul'da kurduğu teşkilata ait ilk belgenin 1555 tarihli olduğu ve Emin adlı bir kişinin Hassa Karhane için ipek almak üzere 6.000 akçe verdiğine dair kayıt olduğu açıklanmaktadır. Bir diğer vesikanın ise; Koca Üstad adlı bir kemha ustasının derhal Bursa'dan İstanbul'a gönderilmesi konusunda olduğu belirtilmektedir.⁵⁶

3.4.1. XIV. XV. YÜZYIL DOKUMACILIĞI

Osmanlı toplumunda, dokumacılıkta kullanılmış elyafların bazen görüntü ve tuşe, bazen de kullanım rahatlığı ve dayanıklılık sağlamak açısından karışım halinde de kullanıldıkları görülmektedir. Özellikle, **ipek-pamuk** karışımı kumaşların sadece giyim kuşamda değil, mefruşat başta olmak üzere birçok gereksinimde kullanılmakta olduğunun kanıtı olarak saray eşya defterleri ve tereke listeleri ile gümrük ruzname kayıtları gösterilmektedir.⁵⁷

İstanbul'un alınmasından sonra, ele geçirilen bir miras listesinde, yani bir "miras bölüm defteri"nde, XIV. ve XV. yüzyıllara ait, ipekli oldukları düşünülen kumaşlar arasında, **süd maisi Hindi kutnu, beyaz Hind kutnusu, Tafta, altınli tafta, kadife** isimlerinin ve Kadifeci, Taftacı, Kemhacı gibi dokumacıların isimlerinin yer aldığı aktarılmaktadır.⁵⁸

Gürsu; Umari'nin verdiği bilgilere dayanarak; XIV. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda dokunmakta olan kumaşların Bizans'ta dokunanlar gibi ve

⁵⁵ YERASİMOS S. (2000) "İstanbul İmparatorluklar Başkenti", Çev: Ela Güntekin, Ayşegül Sönmezay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul. s.322

⁵⁶ GÜRSU N. (1988) "Türk Dokumacılık Sanatı, Çağlar Boyu Desenler", Redhouse Yayınevi, İstanbul. s. 41

⁵⁷ İNALCIK H. (2008) "Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar", T. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s.79

⁵⁸ DALSAR,F. (1960) "Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik", İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 24

büyük bir olasılıkla **kemha** olduklarını ve bu kumaşların Karadeniz limanlarından Hıristiyan ülkelere ihraç edildiklerini aktarmaktadır.⁵⁹

XIV. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı'da dokumacılığın çok gelişmiş olduğu bilinmektedir. 1404'de Ankara yakınlarında Yıldırım Bayezid ve Timurlenk'in yaptığı savaştan sonra Timurlenk'in; Bursada Yıldırım Bayezid'in evini yağmaladığı belirtilmekte ve Nazmi Efendizade'den yapılan alıntıda, bu evde ele geçirilen bir kumaşın betimlenmesinde; (DALSAR F. 1960:25)

“...dikişsiz on arşın tek parça olup, acayip nakışlarla bezenmiş ve garip resimlerle süslenmiş, böcek resimleri, bütün kuşlar ve hayvanlar, kadın ve çocuklar, başka şekiller ve ağaçlar ve meyvalar ve askerler ve cenk ve tezyin ve tahsin olup, ol haymalıkta asılmıştı” ; (DALSAR Fahri 1960:25)

denilmekte olduğunu öğreniyoruz.⁶⁰

İpek ve ipekli dokumalar, hanedan yaşamında çok önemli yer tutmaktaydı. Bunu Topkapı Sarayı'ndaki kayıtlardan ve sergilenmekte olan kaftanlardan öğrenmekteyiz. Osmanlı imparatorluğunda padişahlar saray içerisinde günlük olarak; uzun bir kaftanın içine şalvar ve beli ipek bir kuşakla sıkılan ipek entari giymekteydiler. Resmi törenlerde ise; bileklere kadar uzanan ve dirseğe kadar olan bölümü düğmeli entari üzerine, kısa kollu bir kaftan ve tüm bunların üzerine ise kapaniçe adı verilen, kürk astarlı, ağır ipek kumaştan yapılmış yere kadar uzanan bir manto giymişlerdir. Günümüzde Topkapı Sarayında 2000'in üzerinde kaftan vardır ve bunların büyük bölümü padişahlara, küçük bir bölümü ise, şehzade ve hanım sultanlara aittir. Bu kaftanların kumaşları; Bursa, Hindistan, İran, Fransa ve Venedik'te dokunmuş, ancak, giysi modelleri saray tarafından belirlenmiştir.

Osmanlı kumaş isimlerinin ilk defa I. Osman'ın, “Neşri Tarihi”ndeki bir miras dökümünde geçmekte olduğu ve **Denizli (tonozlu) Bezi'nin** anıldığından bahsedilmekte ve bu dokumadan, “teyle” adı verilen bir kısa kaftan yapıldığı bildirilmektedir.⁶¹

⁵⁹ GÜRSU N. (1988) “Türk Dokumacılık Sanatı, Çağlar Boyu Desenler”, Redhouse Yayınevi, İstanbul. s. 32-33

⁶⁰ DALSAR F. (1960) “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik”, İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 25

⁶¹ GÜRSU N. (1988) “Türk Dokumacılık Sanatı, Çağlar Boyu Desenler”, Redhouse Yayınevi, İstanbul. s. 32

I. Süleyman döneminde tutulan bir “bac kanunnamesi”nde; Bağdat, Ana, Hit, Halep yolunun işlek bir ticaret yolu olduğu ve Bağdat’tan gelen mallar arasında **bürüncük** ve **kasab** kumaşlarından bahsedildiği belirtilmektedir.⁶²

Osmanlı arşiv belgelerinde adı geçen birçok kumaşın; günümüze ulaşmamış olmasına rağmen, Osmanlı’da kumaş tiplerinin; Halep, Musul Kumaşları gibi imal edildikleri şehir adı; Bursa Kadifesi gibi kumaş tipi ve imal edildikleri şehrin adının bileşimi ile adlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bir diğer bölümü, Trablus Kuşağı gibi, kumaşın kullanılmış olduğu yer; dokumacının adı; dokumada kullanılan tekniğin adı; kullanılan malzemeye veya kullanılmış renk sayısına göre ve dokumada kullanılan desen tasarımına göre adlandırılmış olduğu görülmektedir.⁶³

Yabancı gezginlerin, Sarayın tanıtılması açısından bazı bölümlere alındığını anlamaktayız. Örneğin; Baronne Durand de Fontmagne Topkapı Sarayının içinde “Eski Kıyafetler Müzesi” bulunduğu bahsetmektedir.⁶⁴

Oktaç Aslanapa’nın; Osmanlı padişahlarının giydikleri elbiselerin özenle saklandığını ve dünyada önemli bir koleksiyon olduğunu, bunların; Konya Mevlana Müzesi, Londra Victoria-Albert Müzesi, Edinburg Royal Scotch Müzesi, Paris ve Lyon Müzeleri’nde korunduğundan bahsettiği aktarılmaktadır.⁶⁵

TSM’de bulunan on adet kaftanın kumaşlarının, çözgüsü ipek, atkısı iki kat pamuk iplikle dokunduğu, Tahsin Öz’ün de; Neşri ve Aşık Paşazade tarihlerinde sözü geçen “Tonozlu ak alemlü bezleri nev’inden” olduğunu iddia ettiği belirtilmektedir. O dönemde sıklıkla kullanılmakta olan **kutnu** (Bkz. Şekil: 3.4.1.1.) kumaşının çözgüsünün ipek ve pamuk, atkısının ise, pamuk olduğunu yani karışım bir dokuma olduğunu bilmekteyiz.⁶⁶

⁶² İNALCIK H. (2008) “Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar”, T. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 83

⁶³ OĞUZ B. (2004) “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s.227

⁶⁴ FONTMAGNE B. D. (2007) “Kırım Savaşı Sonrasında İSTANBUL GÜNLERİ”, Çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul. s. 70

⁶⁵ BAKIR A. 2005 “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 157

⁶⁶ GÜRSU N. (1988) “Türk Dokumacılık Sanatı, Çağlar Boyu Desenler”, Redhouse Yayınevi, İstanbul. s. 33

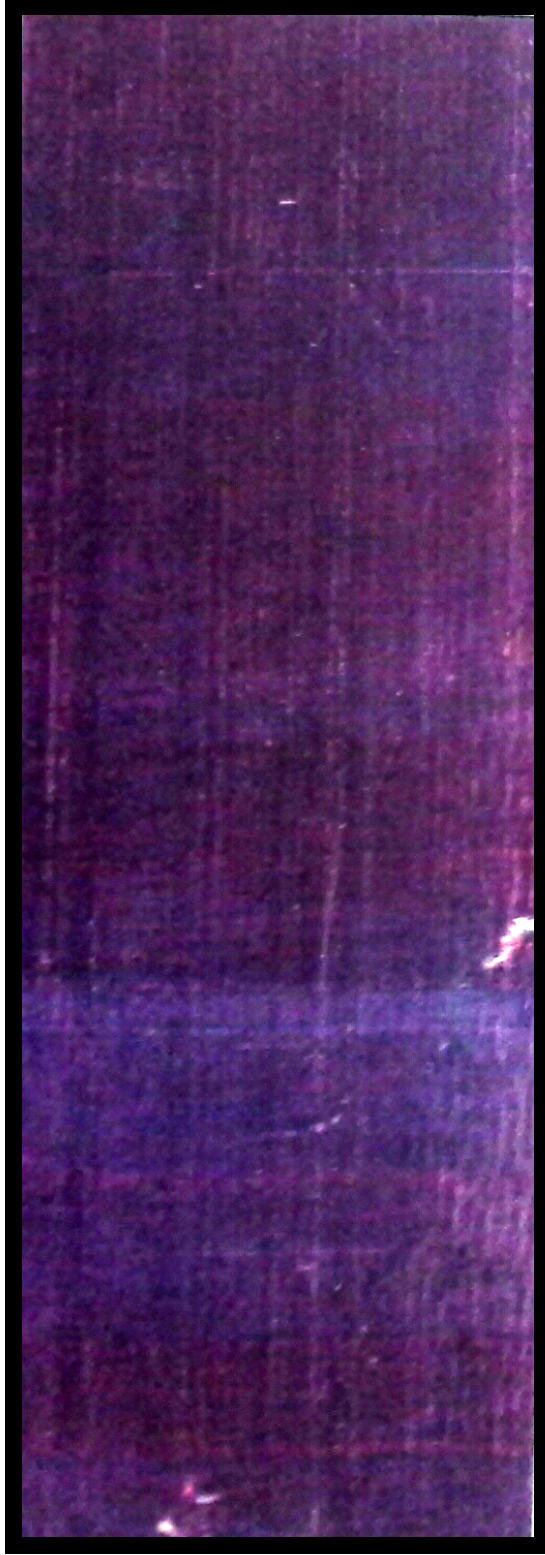
Şekil: 3.4.1.1. İpek ve pamuk. Kutnu.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:190

Topkapı Sarayı'nda, dokumacılık yapan zanaatkarların padişahın kulları oldukları var sayılmakta ⁶⁷ ve Osmanlı kumaş imalatında kumaş isimlerini etkileyen en önemli konunun, **Frenği tafta**, **Darai Tafta** örneği gibi (Bkz. Şekil:3.4.1.2.), kumaşın menşei olduğu belirtilmektedir. ⁶⁸

⁶⁷ YERASİMOS S. (2000) "İstanbul İmparatorluklar Başkenti", Çev: Ela Güntekin, Ayşegül Sönmezay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul. s.232

⁶⁸ DALSAR F. (1960) "Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik",İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 23

Şekil: 3.4.1.2. :İpek Tafta.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:215

Evliya Çelebi, kumaş isimleri konusunda çok önemli bilgiler vermektedir. Döneminde önemli kişilere Hint işi **zertari, susi, cudi, malayi, zagi, gemesud, Mahmud-abad ve zertari bukalemun nakışlı peşkir ve Lahori şallar** armağan edildiğinden bahsetmektedir.⁶⁹ İsyancılara karşı yapılan Üsküdar savaşını anlatırken Osmanlı askerinin karşı taraftan ayırd edilebilmesi için atlarının gemlerine ve süvarilerin başlarına birer zira yeşil **darayi** sardıklarını bildirmektedir.⁷⁰

Arap kaynakları uyarınca XIV. yüzyılın sonlarından başlamak kaydıyla, XV. yüzyıl başlarında Osmanlı sarayından Mısır Sultanı'na Bursa'nın telli kumaşları ve kadifelerinin hediye olarak gönderildiğine dair belgeler bulunmaktadır. TSM arşivlerinde 1495 tarihli belgede anılan kumaş isimleri arasında; **Kadife-i Çatma-i Bursa (kırmızı), Kadife-i Aseli (bal rengi), Benek-i Bursa, Kadife-i Bursa hil'at, Kadife-i müzehhep Çatma-Sebz (yeşil) Bursa, Kemha astarlı;** yastıklar arasında ise, **Bursa batavri garip, Kadife-i Çatma-i Bursa, Kadife-i münakkaş Bursa ve Kadife-i Kırmızı Bursa**'nın geçtiği bilgisine rastlıyoruz. XV. yüzyıl ortalarına ait iki adet **çatma** kumaşın Osmanlı Döneminden kalan en eski iki örnek olduğu ve TSM 13/6 numaralı kaftanın Fatih Sultan Mehmed'e ait olduğu ve kumaşların çok ince ve sert dokunmalarından ötürü kırılma riski taşıdıkları bildirilmektedir.⁷¹

XV. yüzyılın ikinci yarısında **İstanbul Dibası** adında bir kumaşa rastlanıldığı; dibanın iyi cins bir atlas olduğu ve bir önceki dönemde sarayın diba gereksiniminin **Mısır, Şam, Sakız atlasları** ile giderildiği; sonradan bu gereksinimi Bursa, Şam ve Haleb'in karşıladığı; Burhan Oğuz tarafından bildirilmektedir. **Kutnuların** ise en çok Soma ve Bergama havalisinde dokunduğu ve zaten bu bölgenin Germiyanlar'ın döneminden beri dokumacılıkta önde olduğu belirtilmektedir.⁷²

Osmanlı İmparatorluğu'nda kumaş sadece giyim amaçlı değil, günümüzde olduğu gibi ev tekstili olarak da kullanılmıştır. Osmanlı'da mefruşatta, altın, gümüş

⁶⁹ ÇELEBİ E. (2006) "EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Akkırman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp" Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **1. Cilt, 5. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005. s. 330

⁷⁰ ÇELEBİ E. (2006) "EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne" Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **3. Cilt, 1. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 104

⁷¹ GÜRSU N. (1988) "Türk Dokumacılık Sanatı, Çağlar Boyu Desenler", Redhouse Yayınevi, İstanbul. s. 37-38

⁷² OĞUZ B. (2004) Burhan Oğuz, "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul 2004. s. 262

simle, nakışlarla, inci ve değerli taşlarla süslenmiş dokumaların, halı yerine yerlere veya sedirlere de serilmekte olduğu birçok kaynakta yer almaktadır.⁷³

Sözlüklerde Libas sözcüğünün açılımı ve kökü için; Arapça-Osmanlıca giysi karşılığı olup, bunun çoğulunun ise, lubus, albisa- el-bise olduğu; labis sözcüğünün ise, Osmanlıca'da aynı kökten, giymiş, giyinmiş anlamı taşıdığı bildirilmektedir.⁷⁴

Osmanlı'da giyim kuşam ve moda olgusu, günümüze ya seyyahların anlatımıyla, ya ressamların yaptıkları portrelerle veya gravürlerle aktarılmıştır. Fotoğraf makinesinin icadından sonraki moda olgusu bizleri giyim kuşam açısından bilgilendirmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde, tüm medeniyetlerde olduğu gibi, Osmanlı giyim kuşamının fethedilen ülkeleri de etkisi altına aldığı veya o ülke modalarından etkilendiği izlenebilmektedir. Özellikle; Doğu Arabistan'ın XVI. yüzyılın başlarında Osmanlılarca fethi, giyim bakımından ciddi bir değişim göstermemekle birlikte; bazı Osmanlı modaları, özellikle seçkin erkeklerde; Türk biçimi kaftan, kadınlarda ise yelek adı verilen ve bedene oturan ceket kullanılmaya başlanmış ancak bu giysilerin isimlerinin Arapça karşılıkları kullanılmaya devam edilmiştir.⁷⁵

Osmanlı kadınının büyük bir beceri ile farklı renkleri bir arada kullanabildiği ve bunlar arasında en tercih edilenlerin, pembe, mavi, lila ve sarı olduğu ayrıca boyunlarını, başlarını ve sadece gözlerini açıkta bırakacak şekilde kullandıkları yaşmakların çok ince ve saydam oldukları bilinmektedir. Dönem, dönem yaşmakların daha kalın ve şeffaf olmayan kumaşlardan yapılması gerektiğini bildiren fermanlar çıksa da; bu emirlerin geçerliliğinin sadece bir hafta olabildiğinden bahsedilmektedir.⁷⁶

İstanbul esnaflarını konu alan bir kaynakta; Bizans Dönemi'nde esnafların genellikle Altın Kapı'dan Büyük Saray'a giden yol olan, "Mese Yolu" üzerinde; günümüzdeki Çemberlitaş, olarak anılan "Constantinus Forumu"; günümüzde Beyazıt ve Ayasofya olarak anılan, "Teodosius Forumu"nda kümelenildiği söylenmekte ve Evliya Çelebi'nin XVII. yüzyılın ortalarında kaleme aldığı Seyahatname'de 1.109 esnaf

⁷³ YERASİMOS S. (2000) "İstanbul İmparatorluklar Başkenti", Çev: Ela Güntekin, Ayşegül Sönmezay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul. s. 323

⁷⁴ OĞUZ B. (2004) "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 31

⁷⁵ OĞUZ B. (2004) "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 33-34

⁷⁶ FONTMAGNE B. D. (2007) "Kırım Savaşı Sonrasında İSTANBUL GÜNLERİ", Çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul. s.97, 74-75

ismi verdiği aktarılmaktadır. Esnaflık genelde erkeklerin yaptığı bir uğraş olmasına rağmen Paleologoslar döneminde (1261-1453) İstanbul’da kadın esnaf sayısının önemli ölçüde arttığı; XIV. yüzyılda İstanbul’u ziyaret eden İbn Battuta’nın, çarşı ve pazarların kadın esnaf ile dolu olduğunu belirttiği; Bizans döneminde esnaflık yapan kadınların genellikle yiyecek içecek ticareti ve dokumacılıkla uğraştığı aktarılmaktadır.⁷⁷

Uğur Aktaş’tan; Bizans esnafının loncalar halinde örgütlendiğini ve bunların denetiminden Eparho’nun (vali) sorumlu olduğunu ve Eparhos’un şehre giren malların denetimini, fiyatların kontrolünü, esnafın kurallara uyup uymadığını geniş bir kadro aracılığıyla denetlediğini öğrenmekteyiz. Yardımcılarından biri olan “bullothes”ın görevinin ise, ipek üreticilerini denetleyip üretimde belli bir kaliteyi tutturmalarını sağlamak olduğu; esnaf loncaları ile eparhos arasındaki ilişkiyi ise “simpanos” denilen iki yardımcısının sağladığı; Eparhos’un bir diğer önemli yardımcısı olan “legatarios”un ise, yabancı tüccarların denetimiyle görevli olduğu aktarılmaktadır. Osmanlı döneminde ise, İstanbul esnafının, Bizans Dönemi”ndekine benzer şekilde; Beyazıt, Süleymaniye, Eminönü, Mahmutpaşa, Tahtakale civarında yoğunlaştığı; merkezin ise Kapalıçarşı olduğu; bunun en iyi örneğinin, Kapalıçarşı’daki 60 sokak isminden 35’inin çeşitli esnaf isimleri taşıması olarak gösterilmektedir. Bunun haricinde fetihten sonra “bilad-ı selase” olarak adlandırılan ve sur dışında kalan Beyoğlu, Eyüp ve Üsküdar’da da esnaf toplulukları oluşmuştur.^{78, 79}

⁷⁷ AKTAŞ U. (2010) “İstanbul’un 100 Esnafı”,İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları. İstanbul. s.11-16

⁷⁸ A.g.e. s. 16-18

⁷⁹ “Fetihten kısa süre sonra şehre gelen mallarda sıkıntı baş göstermeye başladı; bunun sebebi boğazlardaki kötü hava şartları ve kış aylarında ulaşımın kapanan yollarıdır. Bu aylarda ihtiyaçların karşılanamaması Fatih Sultan Mehmed’den sonraki padişahları bu konuya bir çözüm bulmaya yöneltti ve Venedik ve diğer İtalyan prensliklerinde uygulanan usulü İstanbul’da da denemeye başladılar. Buna göre şehre giren mallar esnafa belli oranlarda dağıtılacak ve belirlenen satış fiyatlarının üstünde satılmayacaktı. Gedik usulü denen bu usul sayesinde İstanbul ekonomisi planlı bir görünüme kavuştu. Şehre gelen her mal, gedik teşkilatı kahyaları tarafından malın kalitesi ve miktarına göre fiyatlandırılıyor, nakliye masraflarına göre genelde % 10’luk bir kar payıyla esnaf tarafından İstanbul halkına satılıyordu. Örnek vermek gerekirse, başta Selanik olmak üzere belli yerlerden getirilen çuhaların İstanbul’daki ilk durağı Beyazıt’taki Simkeşhane’de bulunan Miri Çuha Ambarı’ydı. Çuhalar her yıl Kadir Gecesi’nden başlayarak üç gün içerisinde çuhacı esnafa dağıtılır, görev yeri İstanbul dışında olanlar veya yetmediği için çuha alamayanlara ise, “çuha para” denilen bir ücret ödenirdi. İstanbul esnafını ilgilendiren işlerden ve esnaktan sorumlu olanlar, kadılıklar, ihtisap ağaları ve son dönemde Şehremaneti’ydi. Esnaf ile devlet arasındaki ilişkiyi ise, esnaf ileri gelenlerinden seçilen yiğitbaşılar sağlıyordu. Kadılar fiyatlara uyulup uyulmadığını denetleme, ayrıca, muhtesip kurallara uymayan esnafı cezalandırma görevini üstlenmişti. Osmanlı döneminde, eğer ordu mensubu değilse hemen herkes bir esnaf loncasına kaydolurdu. Her loncanın “taavvun sandığı” denilen bir fonu vardı. Burada biriken üye aidatları, ihtiyacı olan lonca üreticilerine dağıtılır, bu sandık genelde yardımlaşma için kullanılırdı”. Aktaş Uğur, 2010, “İstanbul’un 100 Esnafı”,İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları. İstanbul. s.16-19

XV. yüzyılda dokunan kumaşlar arasında; **Kadife, Bursa Çatması, Altınlı Kadife, Bursa Kemhası, Kızıl Kadife, Renkli Kemha, Altınlı Kemha, Bursa Beneği, Gifteri Bursa Kemhası, Miski Kavafe, Münakkaş Kadife, Vale, Tafta, Yekta Tafta, Al Tafta, Miski Tafta, Şam Taftası, Güvezi Tafta, Sürmai Tafta, Beledi** (Pamukla karışık ipekli döşemelik), **Süd Maisi Kutnu Hindi, Beyaz Hindi Kutnu’lar** yerli olarak dokunmuştur. **Çini Çuha, Frengi Kadife, Frengi Diba, Frengi Şib Kadife, Frengi Atlas, Frengi Benek Kemhası, Yezid Atlası, Yezid Benek Kemhası, Yezid Kadifesi’** gibi kumaşlar da ithal edilmiştir.⁸⁰

Şekil 3.4.1.3. :İpek, Elazığ Şib’i, 8x20 cm. Mor Atlas zemin üzerine sarı klabdan ile desenlendirilmiş

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:67

3.4.2. XVI. YÜZYIL DOKUMACILIĞI

Türk kumaşçılığının en parlak düzeyine XVI. yüzyılda eriştiğini öğrenmekteyiz. Sultan Alaeddin tarafından Osman Bey’e gönderilen “**Diba-i Rumi**” adlı kumaşın, XVIII. yüzyıla dek kullanılmış olduğunu ve daha Selçuklular döneminde **Çatma** (Bkz. Şekil 3.4.2.1.), **Çatma-i Kadife-i Pelengi** gibi bazı kumaşların isimlerine rastlanıldığını ve Selçuklu dokuma sanatının Osmanlı için kıymetli bir miras olduğunu konunun uzmanları bildirmektedirler.⁸¹

⁸⁰ DALSAR F. (1960) “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”,İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 77-78

⁸¹ OĞUZ B. (2004) “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 260

XVI. yüzyılda **Kemha**'ların (Bkz. Şekil 3.4.2.2.), **Antalya kemhalarının**, **Erzincan Buharinlerinin**, **Mardin ve Muş pamuklularının**, Karamanın renkli kumaşları ve hamam takımlarının, **Denizlinin ak alemlü, altın işlemeli bezleri**, Ankara ve Sivas'ın yünlü dokumalarının, **Ladik'in**, dayanıklı, **altın işlemeli elbiseliklerinin**, Kayseri'nin ipekli kumaşlarının ve Erzincan'ın **Bombazin** adı verilen yünlü bezlerinin ününden bahsedilmektedir.⁸²

16. yüzyıl dokumacılığının, hem üretim, hem de kalite olarak en gelişmiş dönemi yaşadığı görülmektedir. Atölyelerde çalışmakta olan zanaatkarların büyük bir çoğunluğunun Tebriz'den geldiği belirtilirken, bunların bir bölümünün 1514 yılında

Şekil: 3.4.2.1. Çatma Kadife. XVI. yüzyıl Ömer M. Koç Koleksiyonu.

Kaynak: BİLGİ Hülya, (2007: 61)

Yavuz Sultan Selim tarafından getirildiği, bir bölümünün de Safevi işgalinden kaçanlardan oluştuğu açıklanmaktadır⁸³. Yapılan alıntıda;

⁸² BAKIR A. (2005) "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 152-153

⁸³ Konuya ilişkin bir başka kaynakta, "Münşeati-Feridun"dan yapılan alıntıda, Tebriz'den getirtilen bu ustaların 200 kişi olduklarının rivayet edildiği bildirilmekte ve konunun kesin olmadığı belirtilmektedir. Hatta, İzmir'li Mansuri Zade Mustafa Paşa'nın yazdığı kitapta konuyu abartarak; aileleri

“...Timurlu sanatının son soluğunu temsil eden bu ustalar yaşadıkları yörelerin yanı sıra, Memluk ve Batı kültürlerinin de etkisiyle üsluplarını yenilediler. Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli yörelerinden devşirilmiş öğrencilerini yetiştirdiler ve böylece yavaş yavaş özgün bir Osmanlı sanatı biçimlenmeye başladı..” (YERASİMOS Stephanos, 2000:299)

denilmektedir.⁸⁴

Şekil: 3.4.2.2. Kemha. XVI. yüzyılın üçüncü çeyreği.

Kaynak: BİLGİ Hülya, (2007: 25)

Sarayda 1526 yılından başlayarak küçük kapasiteyle çalışmakta olan halı atölyelerinin tersine, kumaş atölyelerinin çok donanımlı olduğu ve yüzyılın ortalarına doğru Avrupa ithalatıyla rekabet edebildikleri anlaşılmaktadır. **Saf ipek kumaş, aba,**

ile birlikte getirilen ustaların bin kişi olup, İstanbul'a yerleştirildiklerinden bahsettiği aktarılmaktadır. Topkapı Sarayı Vesikaları arasında, Tebriz'den getirilen, çini ve dokuma deseni yapmış, iki çinici ustası bulunduğu bildirilmekte, ancak dokuma ve dokumacılığa ait birçok adların “Dezgah, Destigah, Peşkir, Peştamal, Zerbaft, Rişte, Pembe..” gibi İran dilinden gelmiş olmasının da bir tesadüf olup olmadığını bilinmediği açıklanmaktadır .Fahri Dalsar, “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”,İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, 1960 Sf. 65

⁸⁴ YERASİMOS S. (2000) “İstanbul İmparatorluklar Başkenti”, Çev: Ela Güntekin, Ayşegül Sönmezay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul. s. 299

telli dokumalar ve kadifelerin üretildiği atölyelerde 1526'da yirmi yedi kişi çalışırken, bu sayının 1545'te yüz beşe ve 1558'de yüz kırk beşe'e ulaştıkları görülmektedir. Ancak sayıları zaman içerisinde artmakta olan bu atölye çalışanlarının üretimlerinin, artan gereksinimden ötürü yetersiz kaldığında, desen taslaklarının ve dokunacak kumaşın ayrıntıları ile ilgili bilgilerin büyük üretim merkezlerine; kumaşın öncelikle dokunması ve ödenecek fiyatında belirlendiği bir fermanla birlikte gönderildiği ve dokutturulduğunu öğrenmekteyiz.⁸⁵

1564 tarihli bir fermanla; henüz XV. yüzyılda rastlanmayan, **Seraser, Zerbaft** ve **Şahbenek** gibi kumaşların adlarının geçmekte olduğu; özellikle Seraser'in, **Has-ül Has Seraser, Vezir seraseri, Beylerbeyi seraseri, Evsat seraseri** gibi türlerinin de dokunduğu aktarılmaktadır.⁸⁶

Zaman zaman farklı kumaş çeşitlerinin dokunduğu tezgahların, gereksinim doğrultusunda, sayılarının azaltıldığına rastlamaktayız. Örneğin; 1557 tarihli fermanla, Sultan III. Murat döneminde sayıları 268'e yükselen seraser tezgahlarının 100 adete indirilmesine dair bir emrin yer aldığını ve diğer tezgahlarda kemha ve serenk dokunması istendiğini öğrenmekteyiz.⁸⁷

XVI. yüzyılın son çeyreğine ait, kemha kumaştan yapılmış olan bir dini tören elbisesinin, İsveç'te Orebro Müzesi'nde bulunduğu; elbisenin Polonyalı bir asilzadeye ait olduğu ve 1581'de bunu hükümetine armağan ettiği, İsveç-Polonya savaşı sonunda elbisenin ganimet olarak İsveç'e getirildiği 1707'de Kont Nilstromberg tarafından İsveç kilisesine armağan edildiği açıklanmaktadır.⁸⁸

Osmanlı sarayında dokumaların denetlendiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Örneğin; I. Selim döneminde saraydaki dokuma tezgahları yeniden düzenlenmiş, padişah kaftanları burada üretilirken; ödül olarak ziyaretçilere armağan edilen hil'atlerin, Bursa'da dokunmaya devam edilmiştir. Tüm dokumaların ayrıntılarının saray atölyeleri tarafından saptandığı ve denetlendiğini görmekteyiz. Konuya ilişkin bir belgede "her çözgüde seksen iplikten oluşan yirmi çilenin kullanılmış olması; çözgünün 1920 gr ağırlığında ve 90 m uzunluğunda olması, iplik üretiminde ve boyamada

⁸⁵ YERASİMOS S. (2000) "İstanbul İmparatorluklar Başkenti", Çev: Ela Güntekin, Ayşegül Sönmezay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul. s. 300

⁸⁶ OĞUZ B. (2004) "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 262

⁸⁷ GÜRSU N. (1988) "Türk Dokumacılık Sanatı, Çağlar Boyu Desenler", Redhouse Yayınevi, İstanbul. s. 44

⁸⁸ A.g.e. s. 67

yıkanmış ipeğin kullanılması, ipeğin ince ve boyanın renginin ortaya çıkabilmesi için, bükülmüş iki kat iplikten dokunması” gerektiğinin yazılı olduğu, özellikle vurgulanmaktadır. 1526 tarihli bir belgede ise; Çin ipeğinden, kadife ve aba dokunan 27 tezgah olduğu ve bu adedin 1545’de 105’e, 1557-1558 arasında 145’e yükseldiği bildirilmektedir.⁸⁹

XVI. yüzyılın ortasından sonra uluslararası üne kavuşan kumaş sanatının XVII. yüzyılın ilk yarısında da başarısını sürdürdüğü, bu iki döneme ait kumaşlarda aynı üslup devam ettirildiği için bu dönemde dokunan kumaşların ayırt edilmesinin güç olmasına rağmen bazı ayrıntılardan ötürü farklılaştıklarından bahsedilmektedir. XVII. yüzyıla ait olan Ehli Hiref Defterleri’nde yüzyılın yarısından itibaren dokumacı ustalarının sayısının önce 16 iken, daha sonraları 4’e düştüğünün kaydedildiği açıklanmaktadır.⁹⁰

1547’de Yemen Valisi Mustafa Paşa’nın İstanbul’a gelirken padişaha getirdiği Hint Menşeli armağanlar arasında; **kemha-i Hindi, kutni-i Hindi, Hindi alacadan peşgir, beyaz bayrami** isimli kumaşların bulunduğu aktarılmaktadır.⁹¹

Şeyhname adlı destanda, ilk kaftanın bir İran hükümdarı tarafından yaptırıldığı açıklanıldığından söz edilmektedir. İzmir’li Mansurizade Mustafa Paşadan yapılan alıntıda, Yıldırım Bayezid’in altın düğmeli ve altın tellerle dokunmuş elbiseler giydiği belirtilmekte ve Gibons’dan yapılan alıntıda ise, Germiyan Bey’inin kızı ile Bayazid’in evliliği sonucunda, Osmanlı padişahlarının Bizans etkisine girdikleri, Arap ve İran etkisinin sonradan görülmeye başlandığı bildirilmektedir.⁹²

XVI. yüzyıl dokuma kumaş isimleri arasında; **Sade Kadife, Altınlı Çatma Kadife, Asümanı Benek Kadife, Çatmai Ala, Çatmai Ala Müzehhep, Rişte Kadife (Uzun Havlı), Çatma Vasat, Çifte Tafta, Üsbürk Tafta, Şam Taftası, Kırmızı Serenk, Siyah Serenk, Güvez Tafta, Üskürlat Aseli Kemha, Seraser, Zerbaft, Zerbaft Ala, Zerbaft Tokat, Altınlı Kıta Kumaş, Pare Altınlı Kumaş, Kamil Altınlı Kumaş, Atlas, Miski Atlas, Payi Güzin, Telli Vale, Puşeri Kemha, Gülistani**

⁸⁹ YERASİMOS S. (2000) “İstanbul İmparatorluklar Başkenti”, Çev: Ela Güntekin, Ayşegül Sönmezay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul. s. 322-323

⁹⁰ GÜRSU N. (1988) “Türk Dokumacılık Sanatı, Çağlar Boyu Desenler”, Redhouse Yayınevi, İstanbul. s. 106

⁹¹ İNALCIK H. (2008) “Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar”, T. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 92-93

⁹² DALSAR F. (1960) “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”, İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 3-21

Kemha, Seza Renk, Benek, Şah Benek, Nakışlı Benek, İbrişim Fıta (Bkz. Şekil :2.4.2.3.) , Yeşil Kemha, Kırmızı Amasya Kemhası, Amasya Serengi, Şehri Kutnu, Şam Taftası, Sipez Taftası, Neyru Tafta, Üsbürk Yekta Tafta, Şep Enderuzi, Paybörek (Payberk), Al Bürüncük, Şam Kutnusu, Şam Atlası, Şehri Atlas (Bursa işi), Şehri Frengi Nezkebi (Kadın Başlığı), Bursa işi Frengi Kemha, Bursa işi Zerbaft, Bursa işi Bahar Kemha (Yedi Renk), Bursa işi Serenk, Kemha, Atlas, Sürmai, Elvani, Gükluni (Gülguni), Mertebol Atlası, İstanbul Kemhası, Edirne Kemhası, Şam Bağdadisi, Şam Toplusu, Altınlı Kumaş, Şehri Bürüncük “Bursa İşi”, Mardin Bürüncüğü, Bağdat Kadifesi, Muhayyer Kadife, Bursa Taftası, Serfice Bürüncük, Yekta Tafta, İncili Çatma, Meneviş Darayi Kürdiye anılmaktadır.⁹³

Şekil: 3.4.2.3. İpek, Futa, Güneydoğu Anadolu Bölgesi.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:242

⁹³ DALSAR F. (1960) “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”,İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul. s. 78-80

3.4.3. XVII. YÜZYIL DOKUMACILIĞI

XVII. yüzyılda da dokumacılık iyi düzeydeydi. XVI. yüzyılda anılan kumaşlar dokunmaya devam etmekteydi ve ihraç edilmekteydi. Arşivlerde, anılan döneme ait birçok görsele rastlamak olasıdır. (Bkz. Şekil: 3.4.3.1. Şekil: 3.4.3.2.). Masson'dan yapılan bir alıntıda; 1700'de Asya'dan, Avrupa'ya gönderilen Türk-Arap pamuklular ihracat listesinde; Kilis, Mardin, Diyarbakır, Hama, Ayntab (Gaziantep), Antakya, Haleb, Kudüs, Şam bezleri **bogasi (boucassin)**, **kutnu** (Bkz. Şekil:3.4.3.3.) ve **beledi** çeşitlerinin bulunduğu bildirilmektedir.⁹⁴

Şekil: 3.4.3.1. Kadife ÇATMA dokuma. XVII. yüzyıl ikinci yarısı.

Kaynak: BİLGİ Hülya (2007: 69)

⁹⁴ İNALCIK H. (2008) "Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar", T. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 88

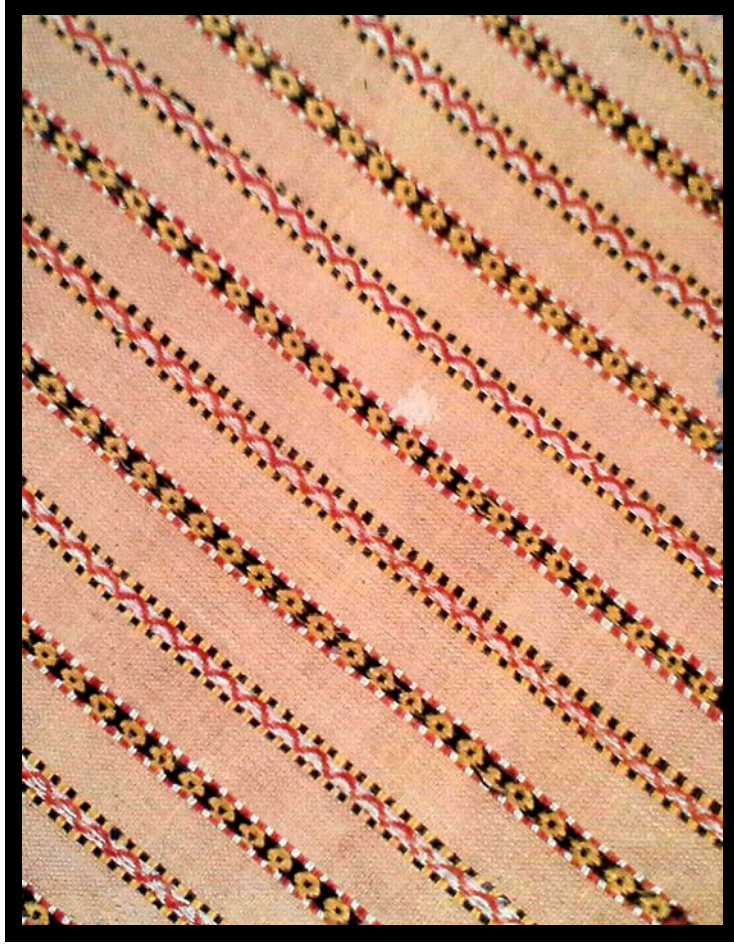

Şekil 3.4.3.2. İpekli Dokuma KEMHA parçası. XVII. yüzyılın ilk yarısı.

Kaynak: BİLGİ Hülya (2007: 49)

Saray envanterleri, dokunmuş kumaşlar ve çeşitleri konusunda önemli bilgiler vermektedir. Örneğin; 1760 yılında çıkarılan bir envanterde; bohçalar halinde saklanan giysilerin arasında kapitone veya keçe çoraplarında bulunduğu ve bunların adetlerinin verildiği açıklanmaktadır.⁹⁵

⁹⁵ YERASİMOS S. (2000) “İstanbul İmparatorluklar Başkenti”, Çev: Ela Güntekin, Ayşegül Sönmezay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul. s. 323

Şekil: 3.4.3.3. :İpek ve pamuk, Kutnu.

Kaynak : TEZCAN Hülya,(1993:217)

XVII ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı pamuklu sanayii piyasayı kontrol altında tutsa da; moda olgusunun öne çıkmasından ötürü Hint mallarına da iç piyasada rağbet edilmiştir. Osmanlı pazarında **alaca, kutni** gibi dokumaların Hindistan menşeli olduğu ancak aynı zamanda Anadolu pamuklu sanayiinin de; Hint pamuklularını taklit etmekte oldukları aktarılmaktadır. Bu konuya örnek olarak; Abbasiler döneminde uygulanmakta olan ve üzeri kağıt gibi çirişle parlatılmış pamuklu çeşidinin Avrupa zevkine uymadığı halde Orta-Doğu pazarı için, cenderhanelerde cenderelerden geçirilerek pazarlandığından bahsedilmektedir.⁹⁶

1689-1690 yıllarında Basra limanı gümrük kanunnamesine göre Hindistan'dan gelen pamuklular arasında; ipek-pamuk karışımı **Sade kutni, Zertar Kutni Zencir-**

⁹⁶İNALCIK H. (2008) “Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar”, T. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 89

baf, Mahremat kutni, Alacai Buruc (pamuk ipek karışımı, Broach, Hindistan’da bir şehir), Sahib alaca, Keşmir alacası, Alaca-i Ahmed-abadi (Ahmed-Abad, bir şehir), Alaca-i Mav (Mhaw, bir şehir), Alaca-i Kesari, Kampure Alacası, Benares Alacası, Benderi Alacası, Fatra Alacası, Divil Alacası (Dabol, bir şehir), Nim-Bayrami adlı karışım dokumalar anılmaktadır.⁹⁷

Bir kaynakta, Osmanlı kadınının örf ve adetlerden ötürü ticaret yapmasının mümkün olmadığı; çok yoksulların dahi çalışmasının bir istisna olduğundan bahsedilmektedir.⁹⁸ Bir diğerinde ise; Osmanlı’da zanaatkar sınıfından kadınların ev içi rollerini kabullenmeyip, üretimde buldukları; örneğin Eskişehir’de kadınların kendi mezar taşları için seçtikleri başlıklarda zaman zaman tezgah başında dokuma yaparken tasvirler kullandıkları bilinmektedir. Ayrıca XVII. yüzyılda Kayseri Kadı Sicilleri kayıtları uyarınca; Osmanlı zanaatkar sınıfı kadınlarının ve diğerlerinin evlerinde ürettikleri ve sattıkları dokuma eşyalarının, satın aldıklarının üç misli olduğu bildirilmektedir.⁹⁹

XVII. yüzyıl dokuma kumaşları arasında; **Şehri Darayi “Her Çeşidi”, Mısır İbrişim Alacası, Papazi Bürüncük, Alaşehir Papazisi, Boyalı Serfice Bürüncük, Arnavud Aynalı Bürüncük, Arnavud Aynalı Bürüncük Boyalı, Frengi Atlas Kırmızı, Venedik Atlası Kırmızı Ala, Venedik Atlası Yedi Renk, Venedik Kemhası Yedi Renk, Atlas Alacaşehir, Atlas Venedik Heft Renk, Venedik Haresi, Müdeccel Haresi, Hare Venedik Münakkaş, Telli Hare (Bkz. Şekil:3.4.3.4.) , Kırmızı Atlas Şehri “Bursa işi”, Halep Darası, Telli Darayi, Acem Darası, Şam Darası,Şam Taftası, Şam Dağdadisi, Halep Taftası “Her renk”, Halep Taftası, Bursa Valesi (Güvez), Bursa Valesi (Alaca), Bursa Valesi (Al), Bursa Valesi (Güvez, Al), Bursa taftası “Sarı, Yeşil, Mavi”,Sade Valenin Alası, Sade Vale Güvez Alası, Sade Sarı ve Yeşil Vale Alası, Sakız Kemhası Kırmızı, Bursa Sakız Hesabında İşlenen Kemha Heftrenk, Kırmızı Bursa Kemhası, Bursa Ağır Kemha (Heftrenk), Bursa Ağır Kemha kırmızı, Frengi Atlas Heftrenk, Frengi Atlası Kırmızı, Atlas Frenton Kırmızı, Atlas Frenton Heft renk, Frengi Telli Hare, kırmızı ve yedi renk,Nakışlı Telsiz Hare, Sarı Hare, Müdeccel Darayi, Bursa’da işlenen Frenton Atlası, Telli**

⁹⁷İNALCIK H. (2008) “Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar”, T. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 99-100

⁹⁸ FONTMAGNE B. D. (2007) “Kırım Savaşı Sonrasında İSTANBUL GÜNLERİ”, Çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul. s. 148

⁹⁹ SANCAR A. (2009) “Osmanlı Kadını, Efsane ve Gerçek”, Kaynak Yayınları, s. 166

Hare, Serenk, Keşan Kutnusu, Acem Kadifesi, Isfatan Çiti, Bürüncük anılmaktadır.¹⁰⁰

Şekil: 3.4.3.4. İpek, Harput Harelisi. Zemin Atlas

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:176

XVII. yüzyılda İstanbul’da ilk kez dokunan yeni bir kumaş türü olarak **Şib**’den bahsedilmekte (Bkz. Şekil: 3.4.3.5.) ve bir tür kaba bürüncük olduğu ve ham ipekten dokunduğu; çeşitleri arasında ise, **telli, nakışlı ve çubuklu alaca heft (yedi) renkli** olduğu açıklanmaktadır. Bu dönem kumaşları arasında; Bursa Taftası ve Menemen kadifesinden söz edilmektedir. İmparatorluk sınırları içerisinde, Halep, Şam, Bursa,

¹⁰⁰ DALSAR F. (1960) “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”,İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul. s. 80-81

Bilecik ve Sakız adasında dokumacılığın aktif olarak sürdüğünü, dokunmakta olan türler arasında Sakız **Kemhası**, **Serenk ve kadife** olduğunu öğrenmekteyiz. ¹⁰¹

XVII. yüzyılın ikinci yarısında anılan kumaşlar arasında; kadınlar için üretilen **yaldızlı** ve **düz hatai** ile Venedik ve Avrupa'dan getirilen **telli hatayilerin** yerli taklitlerinin yapıldığı ayrıca kumaş kalitelerinin de düşüşe geçtiği bildirilmektedir. ¹⁰²

Şekil: 3.4.3.5. :İpek ve kılabdan. Şib.

Kaynak : TEZCAN Hülya, 1993:183

¹⁰¹ OĞUZ B. (2004) “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 236

¹⁰² A.g.e. s. 236

3.4.4. XVIII. YÜZYIL DOKUMACILIĞI

Osmanlı Devletinin kurulmasından sonra genişleyen İmparatorluk sınırları içerisinde özellikle asker kesimin ve sarayın dokuma gereksiniminden ötürü dokumacılığın çok geliştiği ve tahminen 1250-1532 yılları arasında binlerce çeşit kumaşın dokunduğunu görmekteyiz. Ancak, 1532 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından tanınan imtiyazlar sonucunda, ekonomide baş gösteren düşüşe paralel olarak başlayan gerilemenin; XVIII. yüzyılda Avrupa’da başlayan sanayileşme süreci ile birleşince, dokumacılığın kötü bir şekilde etkilendiğini öğrenmekteyiz. Bu durumdan ötürü; III. Selim ve Sultan Abdülaziz tarafından bazı önlemler alınmaya çalışılmış ise de; Osmanlı dokumacılığını kurtarmanın mümkün olamadığı bilinmektedir.¹⁰³

Görkemli Osmanlı kumaşları, sadece giyinilmekle kalmamış, dekorasyonda da yerini almıştır. Osmanlı dekorasyon anlayışı, yabancı ülkelerin konsolosluk binalarını da etkilemiştir. Örneğin Fransız konsolosluğunun ana kabul salonunda bulunan divanların üzerinde Bursa’da dokunmuş olan ipek örtülerin yer aldığı belirtilmektedir.

104

1835 yılında İstanbul’u ziyaret eden İngiliz yazar Julia Pardoe, yatıya kaldığı bir evde yatak odasının tavanının üzeri resimli yelken bezi ile kaplı olduğunu aktarmıştır. Yatak takımlarından bahsederken;

“..yataklarımız, birbiri üzerine konulmuş şiltelerden oluşan, çok ağır kumaşlardan yapılmışlardı. Benimki sarı klabdan işlemeli atlastan, arkadaşımınki de, menekşe rengi kadifedendi ve ağır saçakları vardı. Yatakların üzerine, ya ipek **bürümcük**, ya da yollu **muslin** çarşaf serilir. Benimki bürümcüktü. Yatağın başucuna çeşitli biçim ve büyüklükte bir yığın yastık yığılır. Ağır işlemeli ve muslin kılıflar içindeki, içi kuş tüyü dolu bu atlas yastıklar, kılıfların içinden olduğu gibi görünür. Yatağın alt ucuna da özenerek katlanmış bir çift yorgan konur. Bu yorganlar, güzel, beyaz, keten çarşafarla kaplı olduklarından, ayrıca yorgan çarşafı koymaya gerek yoktur. Bize hazırlananlar, üzeri pembe çiçeklerle işlenmiş açık mavi ipekli yorganlardı..” (PARDOE Julia. 1997:24-36)

¹⁰³ OĞUZ B. (2004) “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 262-263

¹⁰⁴ FONTMAGNE B. D. (2007) “Kırım Savaşı Sonrasında İSTANBUL GÜNLERİ”, Çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul. s. 48

demektedir.¹⁰⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nda üst gelir düzeyi mensupları ve aileleri, görkem unsuru olarak giysi dışında da dokuma kumaşları kullanmışlardır. Göksu semti, Osmanlı döneminde bir mesire yeridir. Günlük ziyaretlerde, özellikle üst düzey devlet görevlileri veya Osmanlı paşalarının eşleri için, altın sırma saçaklı, görkemli çadırlar kurulduğu ve bu gezilere, ipek kadife ve kumaşlarla süslenmiş kayıklar ile denizden; veya içleri ipekli ve sırmalı kumaşlarla kaplı arabalarla karadan geldikleri aktarılmaktadır.¹⁰⁶

İstanbul'a seyahat eden yabancılar, seyahatnamelerinde kıyafetler ile ilgili ayrıntılı bilgilere de yer vermişlerdir. Seyahatnameler arasında, kadın yazarlara ait olanlar daha sağlıklıdır. Bunlardan Lady Montagu XVIII. yüzyılın başında, Miss. Julia Pardoe XIX. yüzyılın başında, La Baronne De Fontmagne XIX. yüzyılın ortasında; ve Mrs. Georgina Max Müller XIX. yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nda; özellikle, İstanbul'da bulunmuşlardır.¹⁰⁷

Osmanlı kadınının 1700'lerdeki ev giyiminin; eskiden olduğu gibi görkemli olmadığından bahsedilmektedir. Daha önceki tarihlerde, sıradan tüccar eşi olan bir kadının dahi; **brokarlar** ve pahalı kürklerle giyinmesine rağmen; son dönemlerde kadınların ev içinde, üst kısımları altın ve inci işlemeli dört köşeli koyu kırmızı **kadife** kalpaklar taktıkları; eski Yunan giyimine benzeyen, ince **damasko** ya da nakışlı kumaştan, göğüste çapraz bir şekilde toplanan entari üzerine ise, **ipek veya kaşmirden** kısa bir ceketini anımsatan **şal** giydikleri aktarılmaktadır.¹⁰⁸

Yabancı gezginleri Osmanlı kadını giyim kuşamının çok etkilediği bilinmektedir. Julia Pardoe, kadın giysileri için;

“.. Hepsi, ince kordela saçaklarla süslü bürümcek gömlekler ve desenli pamuk kumaştan yapılmış geniş ve topuklarına kadar uzun şalvarlar giymişlerdi. En üste giydikleri fistan, ya da uzun etekli giysilerini yerlere sürüyerek.. rahatça yürüyorlardı” (PARDOE J. 1997: 30-31)

¹⁰⁵ PARDOE J. (1997) “18. Yüzyılda İstanbul”, Çev. Bedriye Şanda, İnkılap Kitabevi, İstanbul s. 24-36

¹⁰⁶ FONTMAGNE B. D. (2007) “Kırım Savaşı Sonrasında İSTANBUL GÜNLERİ”, Çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul. s. 70

¹⁰⁷ GÖRÜNÜR L. (2010) “Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminden Kadın Giysileri, Sadberk Hanım M üzesi Koleksiyonu”, Mas Matbaacılık A.Ş., İstanbul. s. 17-18

¹⁰⁸ FONTMAGNE B. D. (2007) “Kırım Savaşı Sonrasında İSTANBUL GÜNLERİ”, Çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul. s. 299

demektedir.¹⁰⁹

1717 yıllarında özellikle II. Mahmut dönemindeki reformlar içerisinde Osmanlı'nın genel karakteri, alışkanlıkları değişmiş ve yaşam biçimleri daha tekdüzeleşmiş, kölelerinin ve eşlerinin sayıları azalmış ve giyim kuşamda da daha gösterişsiz daha sade bir süreç başlamıştır. Bu dönemde yerli ipeklilerin yerini İngiltere ve Almanya'dan gelen yünlü kumaşların, gösterişli sarıkların yerini de kırmızı feslerin aldığı aktarılmaktadır.¹¹⁰

1835 yılında İstanbul'u ziyaret eden İngiliz yazar Julia Pardoe, II. Mahmut'un yaptığı reformları eleştirerek; artık sokaklarda Avrupa taklidi gömleklerin ve feslerin giyilmeye başlandığını anlatmaktadır. Pardoe (1997: 24-30). "...üstte dalgalanan o ipek ve yün kaftanlar bir yana atılarak, bunların yerini kötü dikişli, kaba ve mavi kumaştan yapılmış ceketler almış." demektedir.¹¹¹

III. Selim tahta geçen genç bir padişaktır. Döneminde tebdili kıyafet ile halkın arasında dolaşmış ve müsrif bir şekilde yaşadıklarını gözlemleyerek; KAYA Önder (2010: 218-219) "...Ben Ankara, Bursa işi elbise giyerken, başkaları Hint işi, İran işi libaslar giyiyor.." diyerek tepki göstermiş ve halka örnek olmak için saraydaki pek çok gümüş eşyayı da darphaneye göndererek; boşalan hazineye bir nebze de olsa katkıda bulunmaya çalışmıştır. Büyük bir olasılıkla sarayın ünlü altın ve gümüş klapdanlı kumaşları da bu dönemde de eritilmiştir.¹¹²

Kıbrıslı Mehmet Paşa'nın eşi olan Melek Hanım, anılarında, saray dokumalarının çok görkemli olduklarından bahsetmektedir. Haremdeki kadınların dışarıdan alış-veriş yapmalarının yasak olduğunu belirten Melek Hanım, saraya Rum tüccarların gelerek, kadınlara kumaş sattıklarını bildirmektedir.¹¹³

Dönemin modasını yakından takibeden Osmanlı kadınlarının (Bkz. Şekil: 3.4.4.1.) çocuklarının giysilerine de özen gösterdikleri, tablolarında ve son dönem fotoğraflarında görülmektedir. Erkek çocukların, kırmızı ya da sarı zemin üzerine dallı

¹⁰⁹ PARDOE J. (1997) "18. Yüzyılda İstanbul", Çev. Bedriye Şanda, İnkılap Kitabevi, İstanbul. s. 30-31

¹¹⁰ FONTMAGNE B. D. (2007) "Kırım Savaşı Sonrasında İSTANBUL GÜNLERİ", Çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul. s. 14-15

¹¹¹ PARDOE J. (1997) "18. Yüzyılda İstanbul", Çev. Bedriye Şanda, İnkılap Kitabevi, İstanbul s. 24-30

¹¹² KAYA Ö. (2010) "Cihan Payitahtı İstanbul", Timaş Yayınları, İstanbul. s. 218-219

¹¹³ "Haremden Mahrem Hatıralar, Melek Hanım", Çev. İsmail Yerguz, Oğlak Yayıncılık. İst. 1999. s. 21-23

desenli kıyafetlerin üzerine, rengine uygun küçük külahlar taktıkları; kız çocukların ise, açık renk ipekli kumaşlarla giyindikleri belirtilmektedir. ¹¹⁴

II. Abdülhamid döneminde, Kapalıçarşı'nın ana yolunun araba girişine açık olduğu ve saray kadınlarının, gerektiğinde, kumaş almak için çarşıya gittikleri, ancak dükkanlara girmeleri yasak olduğu için; Nuruosmaniye Camii'nin saray mensuplarına ait bölümüne getirtilen kumaşçılardan beğendikleri kumaşları satın aldıklarını öğrenmekteyiz. ¹¹⁵ Julia Pardoe, ziyaret ettiği Azmi Bey'in evinde gördüğü eşi Azime Hanım'ın siyah atlas şalvarının üzerine renkli çiçekli, **İngiliz sofundan** bir elbise giydiğini anlatır. ¹¹⁶

Jakarlı dokuma tezgahlarının XIX. yüzyılın başında İstanbul'a getirtilmesiyle **sevai** (Bkz. Şekil: 3.4.4.2.) türündeki kumaşların dokunmasına başlanmıştır. Sultan III. Selim'in (1789-1807) desteklediği bu yeni atölyelerin kuruluş amaçlarından biri ithal edilen pahalı kumaşların alınmasının önüne geçmektir. Fransız kumaş desenlerinden etkilenen bu yeni dokumalar, yollu ve stilize küçük çiçek desenlidir. Bu dönemde yerli dokumalar kullanılmaya devam edilmekle birlikte Fransa'dan ve Hindistan'dan küçük çiçekli küçük desenli kumaşlar, **brokarlar** ithal edilmektedir. ¹¹⁷

¹¹⁴ FONTMAGNE B. D. (2007) "Kırım Savaşı Sonrasında İSTANBUL GÜNLERİ", Çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul. s. 76

¹¹⁵ SANCAR A. (2009) "Osmanlı Kadını, Efsane ve Gerçek", Kaynak Yayınları, s. 128

¹¹⁶ PARDOE J. (1997) "18. Yüzyılda İstanbul", Çev. Bedriye Şanda, İnkılap Kitabevi, İstanbul s. 150

¹¹⁷ GÖRÜNÜR L. (2010) "Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminden Kadın Giysileri, Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu", Mas Matbaacılık A.Ş., İstanbul. s. 45

Şekil: 3.4.4.1. Sevai, Sim Kaytan. XVIII. yüzyıl.

Kaynak: GÖRÜNÜR Lale, (2010:65)

Julia Pardoe, ziyaret ettiği Reis Efendinin eşinin giysilerini betimlerken;

“..Dilaram Hanım’ın üzerinde beyaz ipek, yer yer soluk yeşil çiçekler işlenmiş bir giysi vardı. Şalvarı renkli desenli şaldandı. Üstündeki cepkeni açık mavi renk, gömleğinin kumaşı da, ele gelmeyecek kadar ince bürümcüktendi. Beline bağladığı yün kuşağa gelince; o da kırmızıydı”
PARDOE Julia. (1997:154-166),

demektedir. “Türk Dışişleri Nazırı Yusuf Paşa” ile yaptığı görüşmede ise; Paşa’ya Padişah tarafından armağan edilen bir beratın, **atlastan** yapılmış ağzı sırma püsküllü bir torba içerisinde bulunduğunu belirtmektedir.¹¹⁸

¹¹⁸ PARDOE J. (1997), “18. Yüzyılda İstanbul”, Çev. Bedriye Şanda, İnkılap Kitabevi, İstanbul s.154-166

Şekil: 3.4.4.2. Entari, Yünlü dokuma, sırma, ipek iplik. XVIII. yüzyıl.

Kaynak: GÖRÜNÜR Lale, (2010:67)

II. Abdülhamid’e annelik eden Perestu Kadın’ın merasim günlerinde ağır kumaşlardan dikilmiş giysiler giydiği bildirilmektedir. II. Abdülhamid’in kızı Ayşe Osmanoğlu babasının giysilerini betimlerken;

“Gecelikleri hep beyaz ketenden, dize kadar gömlek gibi ve iki yanı yırtmaçlıydı.. Bazı gecelikleri beyaz yünlü kumaştan pijama gibiydi. Fantezi yeleklerini, bütün gömlek ve çamaşırlarını Paris Elçisi Münir Paşa (Paris Büyükelçisi Salih Münir Paşa (1859-1939) bu vazifesine ek olarak Bern ve Brüksel elçilikleri de yapmıştır) yaptırıp gönderirdi.. Yatak takımları hep beyaz ketendi.. **Çorapları beyaz yün ile ipek karışık**, kısa konçluydu..Seccadesi Hereke Fabrikasında yapılmış bir halıydı..” (OSMANOĞLU Ayşe. 2008:12,13)

demekte ve II. Abdülhamid’in, Alman İmparator’unun oğlu Prens Albert’a, Hereke yapısı kumaşlar ve halılar armağan ettiğini ve Prens’in, Padişah’ın düşürdüğü eldiveni anı olarak alıp götürdüğünü ve daha sonra Berlin’e gittiğinde bu armağanları ve eldiveni müzede gördüğünü bildirmektedir.¹¹⁹

¹¹⁹ OSMANOĞLU A. (2008) “Babam Sultan Abdülhamid”, Selis Kitaplar, İstanbul. s. 12-16, 54

Osmanlı'da, görkem ve görev ifadesi olarak kullanılan sarıkların, kışın soğuktan, yazın da Arapların ehramları gibi sıcaktan koruduklarını öğrenmekteyiz.¹²⁰

3.4.5. XIX. YÜZYIL DOKUMACILIĞI

XIX. yüzyılda Osmanlı sultanlarının kılık kıyafet değişiklikleri yaparak kavuk, kaftan ve şalvar yerine, Avrupalı hükümdarlar gibi yandan şeritli pantolonlar giymeye başladılar. Başlarına koyu kırmızı fes taktılar. Değişiklikler kültür ve sanat alanlarında da belirginleşti. II. Mahmud'un saltanat yılları (1808-1839) bu yenilenme hareketlerinin en yoğun olarak başladığı dönemdi.¹²¹

İstibdat Döneminin giysilerinden su geçirmez yağmurluk, **gamsele** adıyla anılmıştır. İstanbulun adı verilen ve Tanzimat Döneminden meşrutiyete kadar giyilmekte olan bir tür redingotun yerine II. Abdülhamid döneminde; uzun etekli, **redingot** adı verilen bir kostüm giyilmeye başlandığı bildirilmektedir. Dönem giysilerinden bahsederken; "**Palto, pardesü, muşamba, avniye**¹²², **harmani**¹²³, **gocuk, kürk, cüppe, lata**¹²⁴, **makfarlan**¹²⁵ **hırka, entari, Şam Hırkası**¹²⁶, **Kerrake**¹²⁷, **salta**¹²⁸, **ceket, camadan**¹²⁹, **yelek, İstanbulin, redingot, avcı ceket, kepenek**¹³⁰, **pelerin, pantolon, potur, çakşır**'ın¹³¹ adı anılmaktadır. Aynı eserde, İstanbul'da;

¹²⁰ FONTMAGNE B. D. (2007) "Kırım Savaşı Sonrasında İSTANBUL GÜNLERİ", Çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul. s. 28

¹²¹ ÖZENDES E. (1999) "Osmanlı'nın Son Başkenti İstanbul", T.C. Kültür Bakanlığı-Yapı Endüstri Merkezi yayınları, İstanbul. s. 25-26

¹²² Özellikle Abdülaziz Devri'nde çok yaygın olarak giyilmiş, kukuletalı yağmurluk kaputun adıdır. Bedeni kolları boldu ve etekleri ayağın incik kemikleri hizasına kadar inerdi. SEMA S. (2002) "Eski İstanbul Hatıraları", Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yay. İstanbul. s. 15-35,74-75

¹²³ Pelerinin eski adıdır. Bilhassa erkekler kullanırdı. II. Mahmut zamanında orduda zabitler arasında moda olmuştur. A.g.e. s. 15-35,74-75

¹²⁴ Eskiden ilmiye ricalinin giydiği, barut rengi çuhadan üstlüğün adıdır. Cüppenin üstüne giyilir, pardesü yerine kullanılırdı. Etekleri topuklara kadar uzun olup, ön taraftan iki ucu hafifçe birbiri üstüne binerdi. A.g.e. s. 15-35,74-75

¹²⁵ 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa modası pelerinli bir paltonun adıdır. A.g.e. s. 15-35,74-75

¹²⁶ Kolları bol, yaka kesimi açık, etekleri diz kapağına kadar inen hırkaya verilen addır. Ekseriyetle gecelik entarisi üzerine giyilirdi. A.g.e. s. 15-35,74-75

¹²⁷ İnce sof kumaştan yapılan ve ilmiye mensupları tarafından giyilen hafif bir cüppenin adıdır. SEMA S. (2002) "Eski İstanbul Hatıraları", Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yay. İstanbul. s. 15-35,74-75

¹²⁸ Bir çeşit kısa cepkene verilen isimdir. Venediklilerden alınmıştır. Çuhadan yapılan salta, önce tersaneliler tarafından giyilm iş, daha sonra halka yayılmıştır. Cepkenden farkı kollarının tamamen ceket koluna benzemesidir. A.g.e. s. 15-35,74-75

“fakir, zengin her evin odalarında gergefler ve ekser evlerde tezgahlar gözü okşardı..Sandık odaları yazlık, kışlık çamaşırlara, elbiselere, kürklere, hamam takımlarına, örtülere mahsustu. Bunlar işlemeli, oyali, büyük küçük atlas (Bkz. Şekil: 3.4.5.1.), canfes (Bkz. Şekil: 3.4.5.2. Şekil: 3.4.5.3. Şekil: 3.4.5.4.), yazma bohçalara sarılır..” SEMA Sadri. (2002: 35)

denilmekte; canfes için; SEMA S. (2002: 35) “gayet ince, düz renkli mat ipekli kumaşlardan birinin adıdır.” açıklaması verilmektedir. ¹³²

Şekil: 3.4.5.1. . Atlas, Sırma, Sim Kordon. XIX. yüzyıl.

Kaynak: : GÖRÜNÜR Lale, (2010:75)

¹²⁹ Camedan, eskiden giyilen kısa, kolsuz, ön tarafı çarpaz kavuşur bir yelek. A.g.e. s. 15-35,74-75

¹³⁰ Kışın çobanlar ve katırcılar tarafından kullanılan keçe üstlüğün adıdır. A.g.e. s. 15-35,74-75

¹³¹ Pantolon kullanılmaya başlamadan önce giyilen bir çeşit şalvar, potur. A.g.e. s. 15-35,74-75

¹³² SEMA S. (2002) “Eski İstanbul Hatıraları”, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yay. İstanbul. s. 15-35, 74-75

Ayşe Osmanoğlu, Berat Kandilinde “Mahfil-i Şerif”in saraya gelmesi töreninde Kadınefendiler’in, Mahfil-i Şerif’in süslenmesi için, sırmalı **ustufalar** verdiğini ve ustufanın **Almanca “Stoff”** sözcüğünden geldiğini belirtmektedir.¹³³

Sadri Sema, Osmanlı kadının giyim tarzını (Bkz. Şekil: 3.4.5.5.) anlatırken; o dönemde kullanılmakta olan renkler için ise;

“Rengarenk feraceler¹³⁴.. ipekten, canfesten, atlastan, al, mor, yeşil, üvez içi, böcek kabuğu, vişneçürüğü, nar çiçeği, limon küfü çarşaf, maşlahlar, yeldirmeler, tüller, bürüncükler..” “..siyah, sarı, ipek, keten, **sadakor** şemsiyeler..” SEMA S. (2002:75-81)

demektedir.¹³⁵

¹³³ Ayşe Osmanoğlu, “Babam Sultan Abdülhamid”, Selis Kitaplar, İstanbul 2008. s. 68

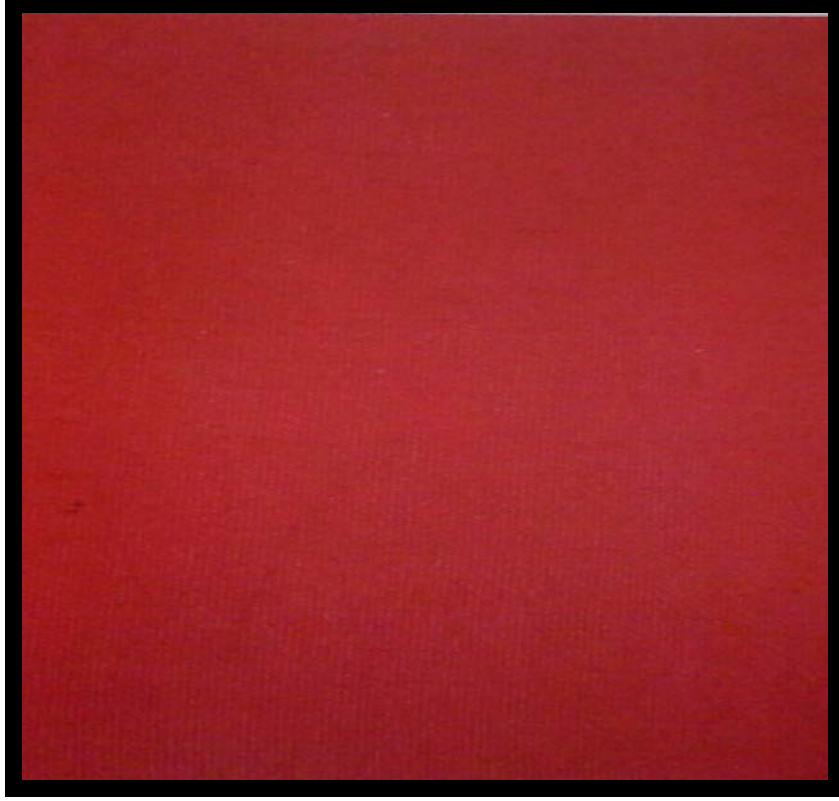
¹³⁴ Kadınların çarşaf çıkmadan önce sokakta yaşmakla beraber giydikleri üst giysisi. En fazla yakası eteklere kadar uzanan çeşidi kullanılmıştır

¹³⁵ SEMA S. (2002) “Eski İstanbul Hatıraları”, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yay. İstanbul. s. 75-81

Şekil: 3.4.5.2.. Şalvar ve Cepken.

Kaynak: GÖRÜNÜR Lale, (2010:155)

Şekil:3.4.5.3. :İpek, Canfes.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:223

Şekil:3.4.5.4. :İpek, Canfes.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:225

Şekil: 3.4.5.5. Kadife, sim kordon, simli kaytan üçetek entari XIX. yüzyıl sonu.

Kaynak: GÖRÜNÜR Lale, (2010:92)

Dokuma yapan hanımlardan bahsederken;

“..Bütün dikkatleri tellere bağlı, mekikler işler, taraklar titrer, çıkırıklar döner, çalışırlardı. Bize havlu, masa örtüsü, yatak takımları, helali gömlekler, minder kılıfları, bürüncükler çıkarırlar..”
SEMA S. (2002:40)

demekte ve **bürüncük** için; SEMA Sadri. (2002:40)“ham ipekten pek az miktarda keten ipliği katılarak dokunan yazlık kumaş”; **helali** için ise; SEMA Sadri. (2002:40) “bürüncüğe pamuk ipliği katılmakla elde edilen ve çoğu kere gömlek yapımında kullanılan bir kumaş” açıklamasını getirmektedir. Ayrıca İstanbul'daki Şemsipaşa semtindeki Şemsipaşa Meydanından bahsederken;

“..bu meydanın Ayazma tarafına uzanan, oradaki karakol binasıyla caminin ilerilerine tesadüf eden sahillerde yazmacılar yazmalarını yıkarlar, bir baştan bir başa iplere asarlar, havalandırır,

kuruturlardı... Yazmacılık o devirde başlı başına ince ve kıymetli bir sanattı. Hatta Ayazma'da, basmahane, yazmahane denilen bir de iş ve işleme yerleri vardı.." SEMA Sadri. (2002:63)

demektedir.¹³⁶

Osmanlı Döneminde kutlanmakta olan Surre Alayı şenliklerinden bahisle Sadri Sema;

"..işte bu yıldızlı nişanlı, püsküllü, bayraklı alay da böyle geçerdi. Derken bunların üzerlerinde renkli ipeklerden çadırlar kurulmuş, yine renk renk şallar kumaşlarla giydirilmiş develer takibederdi.. ara yerde bir tahtirevan görünürdü. Her tarafı yıldızlı, her tarafı cilalı, süslü, perdeleri atlas, döşemeleri canfes bir tahtirevan.." SEMA Sadri. (2002:301)

diyerek atlas ve **canfes** kumaşların her görkemli törende kullanılmakta olduğunu belirtmektedir.¹³⁷

Canaye, saray görevlilerinin giysilerini betimlerken, FRESNE Philippe.-CANAYE, (2000:54) "giysileri öylesine parlak ve göz kamaştırıcı görünüyordu ki, giysilerin altınlı sırmalı mı yoksa inci ve yakut işlemeli mi kestiremedim" demektedir. Ayrıca, Sokullu Mehmet Paşa'nın **güvercin boynu** renginde bir kaftan giydiğini bildirmekte ve Padişahın, görevi son bulan büyükelçilere verdiği armağanlardan bahsederken, bir büyükelçiye İstanbul'dan ayrılırken on iki adet Türk tarzı giysiye yetecek miktarda brokar ve ayrıca altın, gümüş işlemeli kumaşlar verdiğini belirtmektedir.¹³⁸ Yazar; Padişahın gönderdiği mektupların ipekten yapılmış bir kağıda yazılarak, rulo halinde altın sırmalı bir keseye koyulduğunu bildirmektedir. Ayrıca savaşa gitmekte olan Piyale Paşa'nın kadırgasının pupası üzerinde kırmızı **Şam taftası** serili olduğundan bahsetmektedir.¹³⁹

Osmanlı'da "moda olmadığından", kadınların çok tutumlu olup, hatta, genç kızların annelerinin elbiselerini giymekte olduklarından bahsedilmektedir.¹⁴⁰ Canaye,

¹³⁶ SEMA S. (2002) "Eski İstanbul Hatıraları", Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yay. İstanbul. s. 40, 63

¹³⁷ A.g.e. s. 301

¹³⁸ FRESNE P.-CANAYE, (2000) "Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573", Çev Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul. s. 50-54

¹³⁹ A.g.e. s. 57,86

¹⁴⁰ SANCAR A. (2009) "Osmanlı Kadını, Efsane ve Gerçek", Kaynak Yayınları, s. 64

İstanbul’lu Türk kadınların giysilerini betimlerken (Bkz. Şekil: 3.4.5.6.) ; genelde siyah ve kırmızı ferace giydiklerini, yüzlerini ise keçi kılından dokunarak siyaha boyanmış örtülerle örttüklerini; Pera’lı Rum kadınların çok güzel giyindiklerini (Bkz. Şekil: 3.4.5.7.) neredeyse tüm servetlerini ipekli ve altın sırmalı kumaşlara harcadıklarını; çok varlıklı Latin ve Rum tüccarların Türkler gibi giyindiklerini, ancak elbiselerinin siyah ve yüksek yakalı olduğunu, başlarında ise; Ragusa veya Mantova başlığı taşıdıklarını bildirmektedir.¹⁴¹

Şekil: 3.4.5.6. Sevai, Sim Kordon XIX. yüzyıl.

Kaynak: GÖRÜNÜR Lale, 2010:20

¹⁴¹ FRESNE P.-CANAYE, (200) "Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573", Çev Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul. s. 58-60

Şekil: 3.4.5.7. Entari. İpekli Dokuma GEZİ, dantel. XX. yüzyıl başı.

Kaynak: GÖRÜNÜR Lale, 2010:251

Fahri Dalsar, bir dönem Topkapı Sarayı Müze Müdürlüğü yapmış olan Tahsin Öz'e İstanbul'un ünlü antikacılarından biri olan Andi Niko isimli bir kişinin Türk ipekli kumaşlarının ne şekilde Avrupa'ya gittiği konusunda sohbetlerini aktarırken;

“...bilindiği gibi özellikle padişah türbelerinin üzerlerinin çok kıymetli kumaşlarla örtülmesi Osmanlı'da bir gelenektir ve bu örtüler eskidikçe üzerlerine yenileri örtülür ve de bu Türbelerin bakımı da Evkaf İdaresi'ne aittir. Abdülaziz döneminde İstanbul'da mobilyacılık yapan Kelekyan isimli bir kişi saraya müracaat ederek bütün türbe örtülerinin değiştirilmesini talep etmiş ve teklifin bir hayır olabileceği konusunda saray karara varmış ve gerekli izin verilmiş. Tüm örtüler Avrupa kumaşlarla değiştirilmiş ve eski örtüler küçük bir para karşılığında Kelekyan'a satılmış. Kumaşları küçük parçalara ayıran Kelekyan Fransız, Alman ve İngiliz müzelerine satmış ve büyük paralar kazanmış” DALSAR Fahri. (1960:73)

demektedir.¹⁴²

Osmanlı'da değerli dokumaların cenazeler, kabirler ve türbelerle ilişkili olduğunu görmekteyiz. Örneğin; Tournefort, Osmanlı'da cenaze törenlerinden bahsederken;

“ölüler gömülmeden, kişinin niteliklerine bağlı olarak çeşitli renklerde olabilen bir örtü altındaki sandukada ziyaret için bekletilir; savaşçıların örtüsü kırmızı, zengininki siyah, bir bey ya da din adamınıninki yeşildir; tabutun üstüne koyulan sarıklar, örtüyle aynı renkte olur”
TOURNEFORT Joseph. (2005:83-84)

demektedir.¹⁴³

Canaye, Sultan Süleyman'ın türbesi ve sandukasından bahsederken tabutun üzerinde, hastalandığı dönemde giymekte olduğu kaftanının serili olduğundan bahsetmektedir.¹⁴⁴

Bir diğer kaynakta ise; özel türbelerin çoğunun genellikle evlerin pencerelerinin altındaki küçük taraçalarda bulunduğu bildirilmekte ve bazen de cenazelerin evlerin içinde bulunduğu, tabutların üzerinin mor ya da kaşmir bir örtü ile örtüldüğü bildirilmektedir.¹⁴⁵

Osmanlılarda, farklı meslek guruplarının farklı tarzda giyindiklerinden bahsedilmektedir. Kayıkçıların giysilerinin çok özel olduğundan bahsedilerek;

“..piyade sahibi kayığında çalışan her hamlacıya biri kalikot patiskası, diğeri çuhadan iki dizlik, ipek fermene işlemeli yelek ile salta, bürümcük hilali gömlek, uzun konçlu beyaz çorap, rugan, gül fiyonklu yemeni ve fes verirdi” AKTAŞ Uğur. (2010:114)

¹⁴² DALSAR F. (1960) “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik”, İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 73

¹⁴³ TOURNEFORT J. (2005) “Tournefort Seyahatnamesi”, İkinci Kitap, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul. s. 83-84

¹⁴⁴ FRESNE P.-CANAYE, (200)Philippe du Fresne- Canaye,”Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573”, Çev Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul. s. 71

¹⁴⁵ FONTMAGNE B. D. (2007) “Kırım Savaşı Sonrasında İSTANBUL GÜNLERİ”, Çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul. s. 206

denilmektedir.¹⁴⁶

Hamsun ise, Cağaloğlu civarında gittiği bir Rum lokantasındaki garsonların atlas yakalı smokinler giyinmiş olarak servis yaptıklarını belirtmektedir.¹⁴⁷

Eski İstanbul'da çeyiz geleneklerinin anlatıldığı bir araştırmada;

“.. ikinci derecedeki çeyiz, dikilmiş kol ağızlarına iplikle iğne oyalı yapılmış, fakat yakaları açılmamış erkek ve kadın çamaşırları idi ki, hepsi el tezgahlarında dokunurdu. Hem ucuza mal olmuş, hem de çok dayanıklı **çözme**, **çift bükümlü**, **hilali düğümçüklü**, ipek kenarlı al kenarlı, pamuk kenarlı cinslerden vücuda gelen bu çamaşırları, karı-koca ihtiyar oluncaya dek giyerlerdi... Elbiseye gelince; bir kıza üç yazlık, üç kışlık, gündelik entari ile iki takım iş ve mutfak şalvarı, biri yabancı, ikisi gündelik üç hırka, görücüye çıkarken yapılan **mantın** veya **canfes** bir elbise ile paçalık olarak, ya diba veya doğum için ağır kumaştan yapılmış olan iki kat elbise yapılırdı... Gelin gittikten sonra damat tarafından yapılan yedilik isimli bir kat ağır kumaştan ferace ile gelin hanım el öpmeye gezdirilirdi” KAYAOĞLU İ. Günday. (1998:67, 68, 69)

denilmektedir.¹⁴⁸

Julia Pardoe, Sultan Mahmud'un ikinci kızı Mihrimah sultanın nikah töreninde (Bkz. Şekil: 3.4.5.8.) bulunduğu bahsetmektedir. Düğünde, damat Mehmet Sait Paşa'nın saraya gönderdiği armağanlar arasında, “**Hint dokuması**, çok az görülen en iyi türden ipekli kumaşlar, **Tibet ve Lahor şalları**, çiçekli eflatun atlastan bohça”lar gördüğünden ve Mihrimah Sultan'ın çeyizi olarak da, götürülmekte olan sepetlerden;

“çeşitli renk ipek, iplik, sırma ve klabdanla karışık dokunmuş, son derece ince çevreler, kolları ve göğüsleri değerli taşlarla işli ceketler, üzerlerine sim ve klabdan yıldız biçiminde işlemler işlenmiş şalvarlar, renkli taşlarla işli ipekli giysiler, (Bkz. Şekil: 3.4.5.9.) inci serpmeleri işlenmiş önu açık atlas boy giysiler..” PARDOE Julia. (1997:104)

¹⁴⁶ AKTAŞ U. (2010) “İstanbul'un 100 Esnafı”, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları. İstanbul. s. 114

¹⁴⁷ HAMSUN K. - ANDERSEN H. C. (1993) “İstanbul'da İki İskandinav Seyyah”, Çev. Banu Gürsaler-Syvbertsen, Yapı Kredi Yay. İstanbul. s. 34

¹⁴⁸ KAYAOĞLU İ. G. (1998) “Eski İstanbul'da Gündelik Hayat”, Aksoy Yayıncılık, Show Kitap, İstanbul. s. 67-69

diyerek bahsetmektedir.¹⁴⁹

Şekil: 3.4.5.8. Gelin Kıyafeti. Saten, Sırma. XX. yüzyıl başı.

Kaynak: GÖRÜNÜR Lale, 2010:203

Osmanlı’da nişanlanma geleneğinin anlatıldığı bir diğer araştırmada ise; varıl ailelerin çok önemsedikleri nişan armağanlarının beş tepsi halinde beş hizmetlinin başı üzerinde gönderildiği bildirilmekte ve birinci tepside gelin ve aile yakınları için şık terlikler, gümüş bir el aynası, parfümler ve nişan yüzüğü; ikincisinde çiçekler; üçüncüsünde meyve sepetleri; dördüncüde tatlılar; beşinci tepside ise, gelinlik elbise, muhtelif kıymetli kumaşlar, hamam takımları bulunduğu belirtilmektedir.¹⁵⁰

¹⁴⁹ PARDOE J. (1997) “18. Yüzyılda İstanbul”, Çev. Bedriye Şanda, İnkılap Kitabevi, İstanbul. s. 74-104

¹⁵⁰ SANCAR A. (2009) “Osmanlı Kadını, Efsane ve Gerçek”, Kaynak Yayınları, s. 66-69

Şekil:3.4.5.9. Üçetek Entari. İpek ve Pamuk karışık dokuma, Sim, Renkli ipek iplik. XIX. yüzyıl.

Kaynak: GÖRÜNÜR Lale, 2010:89

Sultan Abdülmecid'in kızlarının nişan törenine şahit olan bir yazar, FONTMAGNE Baronne Durand. (2007:160-161) “yaldızlı filigranlı cam kapaklı, her renkten tül ya da krepli, altın ya da gümüş yıldızlarla süslü en azından iki yüz tepsi” hazırlandığını bildirmekte ve nişanlanacak kızın çeyiz eşyalarının arasında değerli kumaşlar, Lahor şalları da bulunduğu bahsetmektedir.¹⁵¹

Osmanlı'da doğum öncesi hazırlıklar içerisinde; lohusa yatağının kaşmir şallardan yapılmış bir cibinliği olduğu; gümüş ve altın telli örtülerin serildiği; bebek için ise, beyaz saten üzerine renkli ipek nakışlarla bezenmiş bir minder bulunduğu; doğduğu anda beyaz muslin kumaşlara sarılan bebeğin sonradan altın rengi lüks kumaşlarla giydirildiği; annenin ise yine satenler ipeklerle çok gösterişli giysiler içerisinde olduğu anlatılmaktadır.¹⁵²

¹⁵¹ FONTMAGNE B. D. (2007) “Kırım Savaşı Sonrasında İSTANBUL GÜNLERİ”, Çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul. s. 160-161

¹⁵² SANCAR A. 2009 “Osmanlı Kadını, Efsane ve Gerçek”, Kaynak Yayınları, s. 72-74

XIX. yüzyılda İstanbul'da hazır üretilmiş giysi satın alma imkanı olduğu bilinmektedir. Gerek "Bindallı entari" adı verilen kadifeden ya da ipekli kumaştan sırma işlemeli giysilerin; gerekse Avrupa modası etkili (Bkz. Şekil: 2.4.5.10.), tek etekli ya da dört peşli denilen önü kapalı boy entarilerin, satın alınabildiği ve bunların halk arasında kutu içinde satılması nedeniyle; "kutu entarisi" olarak da adlandırıldığı aktarılmaktadır. Bu entarilerin özellikle İstanbul dışında yaşayan, evlenecek genç kızların çeyizi için satıldığı ve Ankara'da "kutu içi entari", Konya'da "mıhlama", Anadolu'nun mühim bir kısmında ise "bindallı entari", "dört peşli", "çantalı", "harbalı" denildiğinden bahsedilmektedir.¹⁵³

Padişah cariyeleri ve haremın diğer üyelerine, yıllık elbiselik kumaş tahsis edildiği; II. Bayezid'in eşlerine her yıl 15.000 akçe, dokuz parça Avrupa menşeli kumaş verdiği belirtilmektedir.¹⁵⁴

¹⁵³ GÖRÜNÜR L. (2010) "Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminden Kadın Giysileri, Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu", Mas Matbaacılık A.Ş., İstanbul. s. 24/51

¹⁵⁴ SANCAR A. (2009) "Osmanlı Kadını, Efsane ve Gerçek", Kaynak Yayınları, s. 117

Şekil: 3.4.5.10. İpekli Dokuma ÇİTARİ, Dantel XIX. yüzyıl sonu-XX. yüzyıl başı
Kaynak: GÖRÜNÜR Lale, 2010:253

İstanbul'un Türkler tarafından fethi sırasında şehirde, üç grup Yahudi varlığından söz edilmektedir. Osmanlı Yahudilerinin giyim kuşamının gelişiminde üç ayrı unsurun egemen olduğu bilinmektedir. Amalia S. Levi isimli bir Sanat Tarihçisi'ne göre bunlardan birincisinin geleneksel Romaniyot, ikincisinin İspanyol, üçüncüsünün ise farklı etnik grupları giyim kuşam tarzıyla sınıflayan Osmanlı-Türk tarzı olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁵

Yahudi kadınlarının; genellikle, basmadan en zengin brokar, ipek damaskoya kadar değişen ama malzeme ne olursa olsun deseni benzer olup, kontrast renkli geniş şeritler biçiminde olan; iki veya üç fistanı üst üste giydikleri, boyunlarının açıkta kalan

¹⁵⁵ DALSAR F. (1960) "Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri", Gözlem Gazetecilik Bas. Ve Yay. A.Ş. s.7-8

bölümünün varsıl kesimde tül yelek, dar gelirlilerde ise, kaba pamuklu geceliklerle kısmen örtüldüğü aktarılmaktadır.¹⁵⁶

Padişah tarafından yayınlanan fermanlara göre Yahudilere, yeşil ve beyaz renk; dokumalarda ise; tülbent, **atlas**, **kemha**, ipek yasaklanmış, sadece koyu renkler ve gösterişsiz kumaşlar giyebilecekleri belirtilmiştir. Daha sonraki tarihlerde ise giysilerin farklılaştığı ve renkleri haricinde Osmanlı giyim tarzına benzediği işaret edilmektedir. Özellikle Yahudi kadınların, kahverengi ferace giydikleri, başlarını ise **mahrma** adı verilen şal ile örttüklerinden söz edilmektedir. Gelinlerin ise, beyaz gelinliğe geçmeden önce kadife veya ipekten yapılmış, üstü sırma veya dival işiyle süslenmiş kaftan giydikleri ve bu gelinliklerin daha sonra sinagoglara armağan edilip, perde veya kürsü örtüsü olarak değerlendirildikleri vurgulanmaktadır.¹⁵⁷

İmparatorluğun birçok kesiminde; modernleşmiş Ermeni kadını giysilerinin Osmanlı kadınına çok benzediği ve kadınların, bedenlerine sıkıca oturmuş yollu pamuklu kumaştan bir entari; ahududu renginde ipekli bir şalvar; yere kadar uzanan ve bel hizasına kadar yırtmaçları olan kolsuz, “şapo” adında bir ferace ve en üstüne “cüppe” giydikleri anlatılmaktadır. Şapo’nun deseni, Keldani anıtlarında rastlanılan kozalak-meyve motifi olup, kontrast renklerde geniş şeritlerinin bulunduğu, “**ipek-pamuk karışımı bir tür kaşmirden**” yapıldığı aktarılmaktadır.¹⁵⁸

Yabancı gezginler için Kapalıçarşı ve Bedestenler önemli bir çekim alanı olmuştur. H. C. Andersen, kapalıçarşı’dan bahsederken, Yahudilerin, Mısırlıların, kısaca her milletten insanın ayrı bir mahallede toplandığına, esnafın ticaretini yaptıkları mallara göre ayrı caddeleri tuttuğuna işaret etmekte ve kumaşçıların bulunduğu bir sokakta, muslin yaşmaklar, sırma işlemeli mendiller, harikulade kumaşların göz alıcılığından bahsetmektedir.¹⁵⁹

1573 tarihinde İstanbul’u ziyaret eden Fresne-Canaye, Büyük ve Küçük Bedestan’dan bahsederken çok güzel bir yapı olduğunu ve bu mekanda en pahalı malların satıldığını, aynı bölümde Ramberti’den yapılan alıntıda ise, bedestan’dan

¹⁵⁶GARNETT L. M. J. (2009) “Türkiye’nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri”, Çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul. s. 253

¹⁵⁷ OVADYA Silvio, “Osmanlı’da Yahudi Kıyafetleri”, Gözlem Gazetecilik Bas. Ve Yay. A.Ş. s.12-14

¹⁵⁸ GARNETT L. M. J. (2009), “Türkiye’nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri”, Çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul. s. 143

¹⁵⁹ HAMSUN K. - ANDERSEN H. C. (1993) “İstanbul’da İki İskandinav Seyyah”, Çev. Banu Gürsaler-Syvvertsen, Yapı Kredi Yay. İstanbul. s. 109

bezistan diye bahsedilmekte ve burada her çeşit kumaşın, Türk mallarının, ipeklilerin satıldığını ve Cuma günleri hariç her gün açık olduğunu belirtilmektedir.¹⁶⁰

Hamsun; Kapalıçarşıda, eski giysilerin satıldığı bir dükkanı anlatırken; rengarenk çaputlar, Bedevilerin kurşun rengi çullarından, kadifeden, ipekliden yapılmış kıyafetlerle birlikte (Bkz. Şekil: 3.4.5.11.), saraylıların brokar setreleri, harem kadınlarının ipek şalvarları ve harem kadınlarının eprimiş yaşmaklarının da bulunduğu bahsetmektedir.¹⁶¹

Julia Pardoe ise, Kapalıçarşı kumaşçılarından bahsederken; “..ipekli kadife, Bursa atlası ve sarı bürümcük satıcıları..” (Bkz. Şekil: 3.4.5.12. Şekil: 3.4.5.13.) betimlemesi yapmaktadır.¹⁶²

Hamsun, Kapalıçarşıda, bir Türk kumaşçı dükkanında, çeşit çeşit nakışlı kumaşlar, altın ve gümüş sırmalı ipekliler, brokarlar, o güne kadar görmediği güzellikte Hint ipeklileri, örümcek ağı kadar ince, keçe kadar kalın kumaşlar, katlandıkları zaman avuç içine sığacak kadar ipek elbiselerden bahsetmektedir.¹⁶³

¹⁶⁰ FRESNE P.-CANAYE, (200), ”Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573”, Çev Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul. s. 66/ 146

¹⁶¹ HAMSUN K. - ANDERSEN H. C. (1993) “İstanbul’da İki İskandinav Seyyah”,Çev. Banu Gürsaler-Syvertsen, Yapı Kredi Yay. İstanbul. s. 65

¹⁶² PARDOE J. (1997) “18. Yüzyılda İstanbul”, Çev. Bedriye Şanda, İnkılap Kitabevi, İstanbul. s. 39

¹⁶³ HAMSUN K. - ANDERSEN H. C. (1993) “İstanbul’da İki İskandinav Seyyah”,Çev. Banu Gürsaler-Syvertsen, Yapı Kredi Yay. İstanbul. s. 66

Şekil: 3.4.5.11. Üçetek Entari, Altıparmak, İpek kordon, XIX. yüzyıl sonu- XX. yüzyıl başı
Kaynak: GÖRÜNÜR Lale, 2010:103

XVIII. yüzyıl dokuma kumaşları arasında; **Acem Çiçeklisi, Bürüncük, Sakız Hataisi, Venedik Telli Hatai Çentiyarı, Venedik Taklidi Ağır Telli Hatai, Frenk yapısı Telli Hatai, Aynalı Telli Hatai, Deve Tabanı Telli Hatai, Ağır Sade Telli Hatai, Çavuşbaşı Telli Hatai, Çınar Yaprağı Telli Hatai, Kandil Nakşı Telli Hatai, İnci Gülü Telli Hatai, Serpme Telli Hatai, Turuncu Bursa Dibası, Petek İşi İstanbul Dibası, Başları Telli Sakız Şalı, Venedik Atlası, İstanbul Atlası, Sade Hare, Natır Ali Nakşı, Halep Tellisi, Halep Çiçeklisi, Venedik Tellisi, Klaptanlı Halep Çiçeklisi** anılmaktadır.¹⁶⁴

¹⁶⁴ DALSAR F. (1960) "Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik", İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 81-82

Şekil: 3.4.5.12. Pamuklu dokuma üzeri işlemeli kumaş, dantel. XX. yüzyıl başı.
Kaynak: GÖRÜNÜR Lale, 2010:255

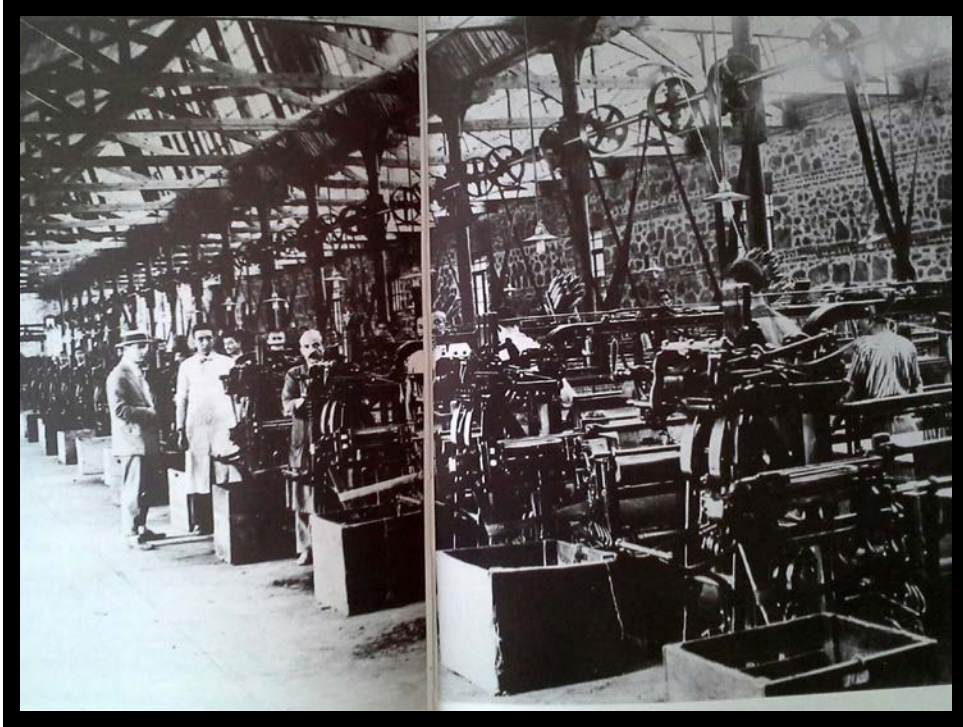

Şekil: 3.4.5.13. Entari, Yünlü dokuma, sırma, ipek iplik. XVIII. yüzyıl.
Kaynak: GÖRÜNÜR Lale, (2010:67)

XIX. YÜZYILDA HERKE FABRİKASI

Endüstri Devrimi sürecinde; Osmanlı sanayii, Avrupa'da gelişen yeni sistemlerin etkisiyle zora girmiş; çıkış yolları aramaya başlanmıştır. Abdülmecid döneminde; İzmit'teki Çuha Fabrikası'nın yapımını üstlenen, Ohannes ve Boğos Dadyan isimli iki kişi; 1843 yılında, 50 pamuklu, 25 ipekli canfes tezgahından oluşan bir fabrika (Bkz. Şekil: 3.4.5.14, 3.4.5.15, 3.4.5.16) kurarlar.¹⁶⁵

Kurulan fabrika iki yıl sonra Sultan Abdülmecid'e devredilir. Padişah Dönemi'nden sonra, Saraylara canfes, döşemelik ve perdelik üretmeye başlayan fabrikaya 1850 yılında Kemhahane ilave edildiğini öğrenmekteyiz. Burada; ilk örnekleri Bursa ve Amasya'da görülen; dolabi, gülistani, gülguni, Bursa Kemhası, Eğin Kemhası, Mirahuri gibi isimlerle bilinen kemhaların Avrupai; iri çiçekli yorumlarının dokunduğu; Fransa'dan, kemhahaneye, 100 ipekli tezgahı getirildiği; eldekilerin de Zeytinburnu'nda bir fabrikaya taşındıkları belirtilmektedir.¹⁶⁶

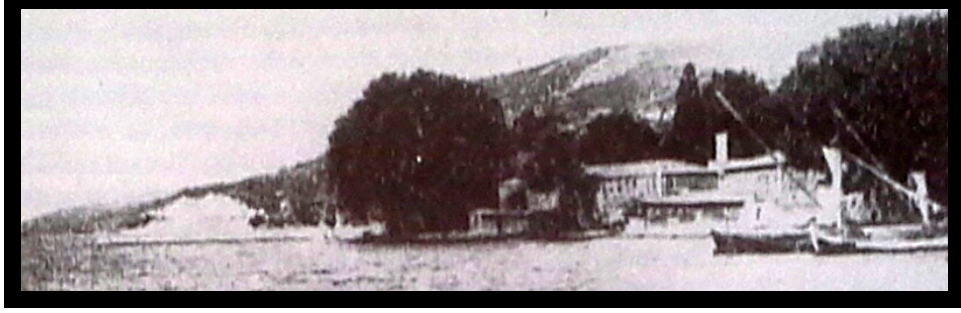
Şekil: 3.4.5.14. Sümerbank Hereke Fabrikası

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:60-61)

¹⁶⁵ KÜÇÜKERMEN Ö. (1987), "Anadolu'nun Geleneksel alı ve Dokuma Sanatı İçinde HERKEKE FABRİKASI Saray'dan Hereke'ye Giden Yol", Sümerbank Yayınları, İstanbul s.47

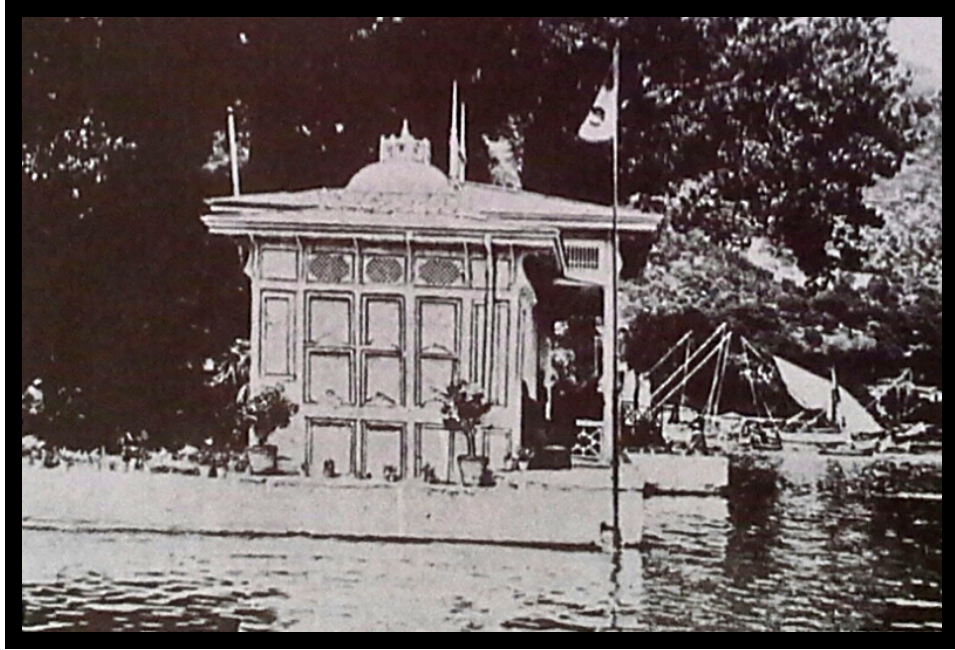
¹⁶⁶ Kaya M. K. 1999, "Milli Saraylar Koleksiyonunda HERKEKE DOKUMALARI ve HALILARI" T.B.M.M. Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını İstanbul. s.11-12

1874-75 yıllarında fabrika Saray döşemeliklerini üretmekteydi. 1925 yılında Hereke, Defterdar, Beykoz ve Bakırköy fabrikalarını yapısı içine alan ve bu fabrikaların ürünlerini de satma amacıyla; “Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası” kurulur.¹⁶⁷

Şekil: 3.4.5.15. Hereke 1888. Hereke Fabrikası ve çevresi

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:44)

Şekil: 3.4.5.16. Hereke 1900. Hereke Fabrikası Köşkü

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:44)

II. Mahmut tarafından; 1833 yılında Defterdar’da kurulan “Feshane Fabrika-i Hümayunu”, 1894 ve 1916 yıllarında genişletilmiş ve yenilenmiştir. Feshane ve İzmit

¹⁶⁷ KÜÇÜKERMEN Ö. (1987), “Anadolu’nun Geleneksel alı ve Dokuma Sanatı İçinde HEREKE FABRİKASI Saray’dan Hereke’ye Giden Yol”, Sümerbank Yayınları, İstanbul s.49

Fabrikalarıyla Hereke Fabrika-i Hümayunu'nun şayak, aba üretimi, bütün üretimin yarısıdır. ¹⁶⁸

Şekil:3.4.5.17. Sümerbank Hereke Fabrikası, Halı ve Kumaş Koleksiyonu

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:62-63)

1894 yılında, Hereke Fabrika-i Hümayun'un, beğenilen ipekli dokuma, halı ve battaniyelerinin satışı için, İstanbul'da Zaptiye Caddesi'nde bir satış mağazası açıldığı aktarılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecine girdiği XX. yüzyılın başında; 1902 yılında, Ohannes Efendi tarafından; Çuha, Şayak ve iplik; 1905 yılında da Fes dairesinin eklendiğini öğrenmekteyiz. Sultan Mehmet Reşat Dönemi'nin son yıllarında Hereke Fabrikası'nın, Çuha, Şayak ve İplik Dairesinin tezgah sayısının yirmiden 52'ye çıkarıldığı; Avrupa'nın prestijli markaları arasında yer aldığı ve katıldığı fuarlarda birçok ödül aldığı belirtilmektedir¹⁶⁹

¹⁶⁸ KÜÇÜKERMEN Ö. (1987), "Anadolu'nun Geleneksel alı ve Dokuma Sanatı İçinde HEREKE FABRİKASI Saray'dan Hereke'ye Giden Yol", Sümerbank Yayınları, İstanbul s.55

¹⁶⁹ KAYA M. K. (1999), "Milli Saraylar Koleksiyonunda HEREKE DOKUMALARI ve HALILARI" T.B.M.M. Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını İstanbul. s.17-18

Şekil: 3.4.5.18. Hereke Fabrikası'nın aldığı ödüller ve madalyalar

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:145)

1915 yılında, savaş nedeniyle ipek sıkıntısı olmuş ve üretim kesintiye uğramıştır. Ancak 1916'da sıkıntının ortadan kalkmasına rağmen 1917 yılında ipek fiyatlarının yükselmesi çalışmaları olumsuz etkilemiştir. Hereke Fabrikası'nda boyahane ve kumaş perdahı için gerekli aletlerin; çorap, fanila, yün ve ipek halı ile küçük ölçüde üretim yapan fes atölyesinin bulunduğunu; öğrenmekteyiz.¹⁷⁰

¹⁷⁰ KÜÇÜKERMEN Ö. (1987), "Anadolu'nun Geleneksel alı ve Dokuma Sanatı İçinde HEREKE FABRİKASI Saray'dan Hereke'ye Giden Yol", Sümerbank Yayınları, İstanbul s.57

Hereke Fabrikası 1933 yılında kurulan Sümerbank'a; 107 tezgahlı modern bir işletme olarak bağlanmıştır. ¹⁷¹ (Bkz. Şekil. 3.4.5.17, 3.4.5.18, 3.4.5.19, 3.4.5.20, 3.4.5.21, 3.4.5.22, 3.4.5.23)

Şekil:3.4.5.19. Sümerbank Hereke Fabrikası

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:68)

Şekil:3.4.5.20. Sümerbank Hereke Fabrikası'nın deresi ve çevresi

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:100-101)

¹⁷¹ KÜÇÜKERMEN Ö. (1987), "Anadolu'nun Geleneksel alı ve Dokuma Sanatı İçinde HEREKE FABRİKASI Saray'dan Hereke'ye Giden Yol", Sümerbank Yayınları, İstanbul s.58

Şekil: 3.4.5.21. Sümerbank Hereke Fabrikası'nın halı ve kumaş Koleksiyonu

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:124-125)

Şekil: 3.4.5.22. Hereke Fabrikası dokuması ipekli astarlık "Kaftanlık"

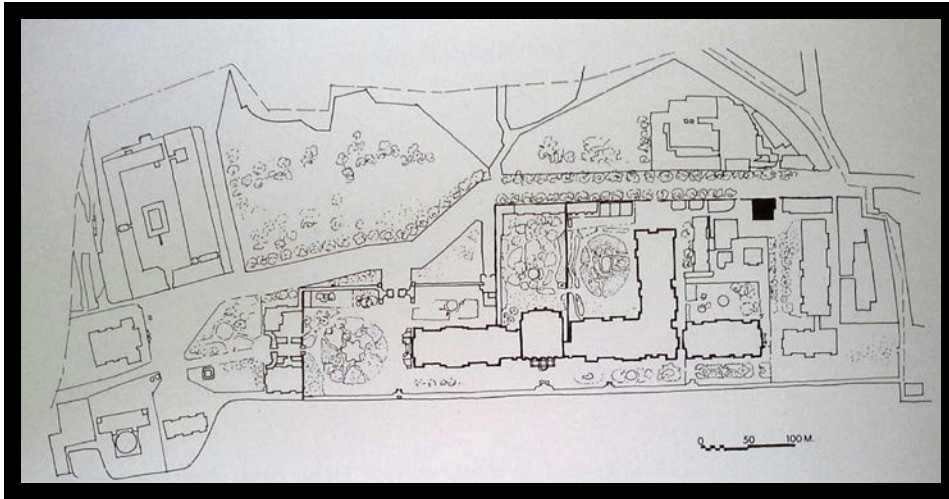
Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:192-193)

Şekil:3.4.5.23. Hereke Fabrikası, ipekli dokuma tezgahı

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:204)

Dolmabahçe Sarayı'nın ek yapıları arasında "Hereke Dokumhanesi" olarak adlandırılan bir bölümün olduğunu öğrenmekteyiz. (Bkz. Şekil 3.4.5.24, 3.4.5.25, 3.4.5.26.) Burada saray gereksinimi için ipeklilerin dokunmuş olduğu ve ipekli dokuma tezgahlarının, sonradan Hereke'ye taşındığı aktarılmaktadır.¹⁷²

Şekil:3.4.5.24. Dolmabahçe Sarayı Planında Dokumhane

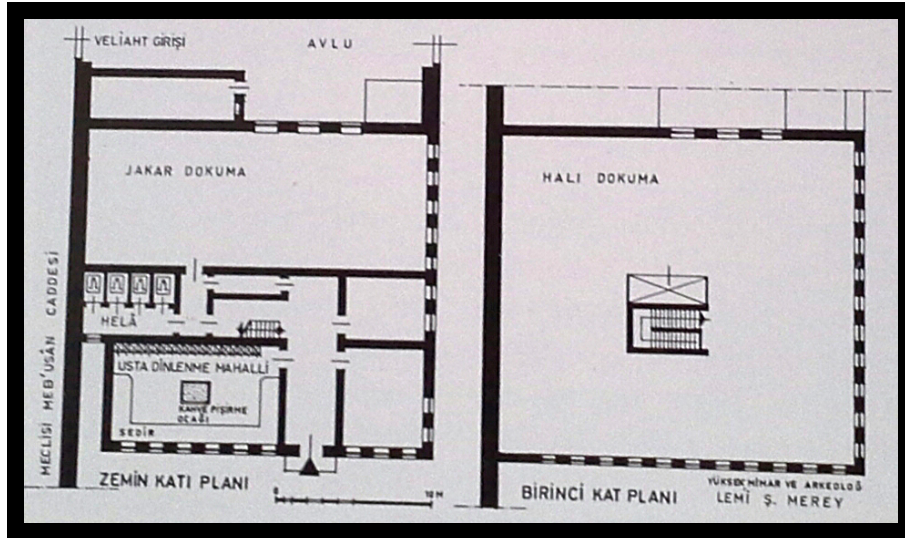
Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:46)

¹⁷² KÜÇÜKERMEN Ö. (1987), "Anadolu'nun Geleneksel alı ve Dokuma Sanatı İçinde HEREKE FABRİKASI Saray'dan Hereke'ye Giden Yol", Sümerbank Yayınları, İstanbul s.58

Şekil: 3.4.5.25. Dolmabahçe Sarayı Dokumahane

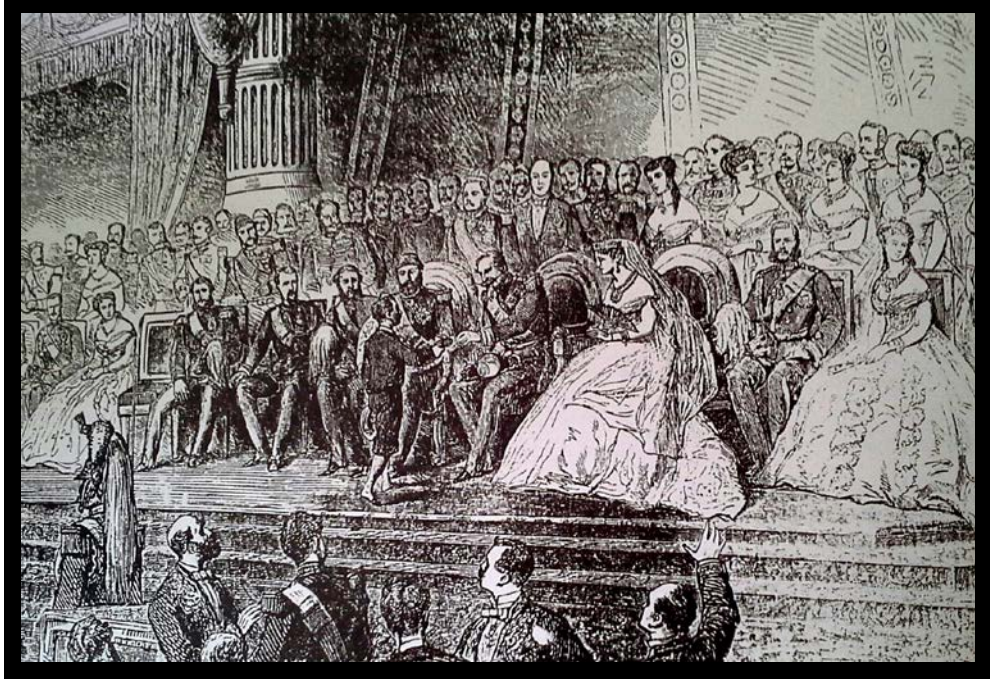
Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:46)

Şekil: 3.4.5.26. Dolmabahçe Sarayı Dokumahane

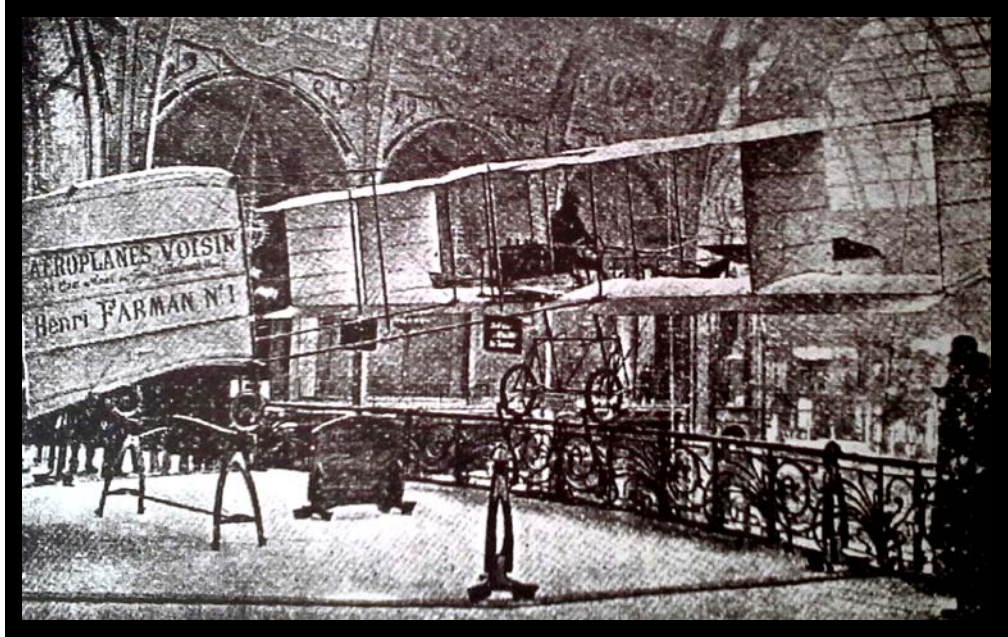
Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:46)

Hereke Fabrika-i Humayunu'nun aldığı ödüller arasında;
1855 Paris Uluslararası Sergisi'nde; Kordela ve şeritler için mansiyon, (Bkz.
Şekil 3.4.5.27. 3.4.5.28)

Şekil:3.4.5.27. 1867 Paris Sergisi ödül dağıtım töreni

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:32)

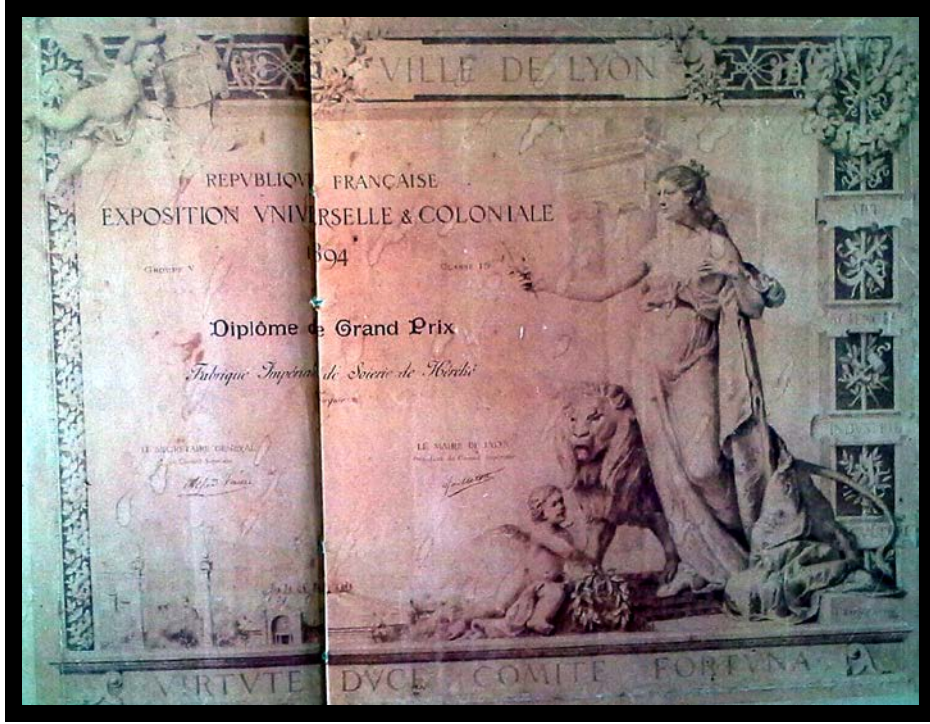

Şekil: 3.4.5.28. 1867 Paris Sergisi'nde Sanayi Ürünleri

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:32)

1862 Londra II. Uluslararası Sergisi'nde; ipekli dokumalar için madalya,
1892 Viyana Sergisi'nde; Büyük Ödül,

1894 LYON SERGİSİ'NDE; BÜYÜK ÖDÜL, (Bkz. Şekil. 3.4.5.29)

Şekil:3.4.5.29. Hereke Fabrikası'nın, 1894 yılında Lyon Sergisinde kazandığı Büyük Ödülün Diploması

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:146-147)

1910 BRÜKSEL SERGİSİ'NDE; BÜYÜK ÖDÜL, (Bkz. Şekil: 3.4.5.30)

Şekil:3.4.5.30. Hereke Fabrikası'nın, 1910 yılında Brüksel Sergisinde kazandığı Büyük Ödülün Diploması

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:148-149)

1911 Torino Sergisi'nde; Büyük Ödül, (Bkz. 3.4.5.31)

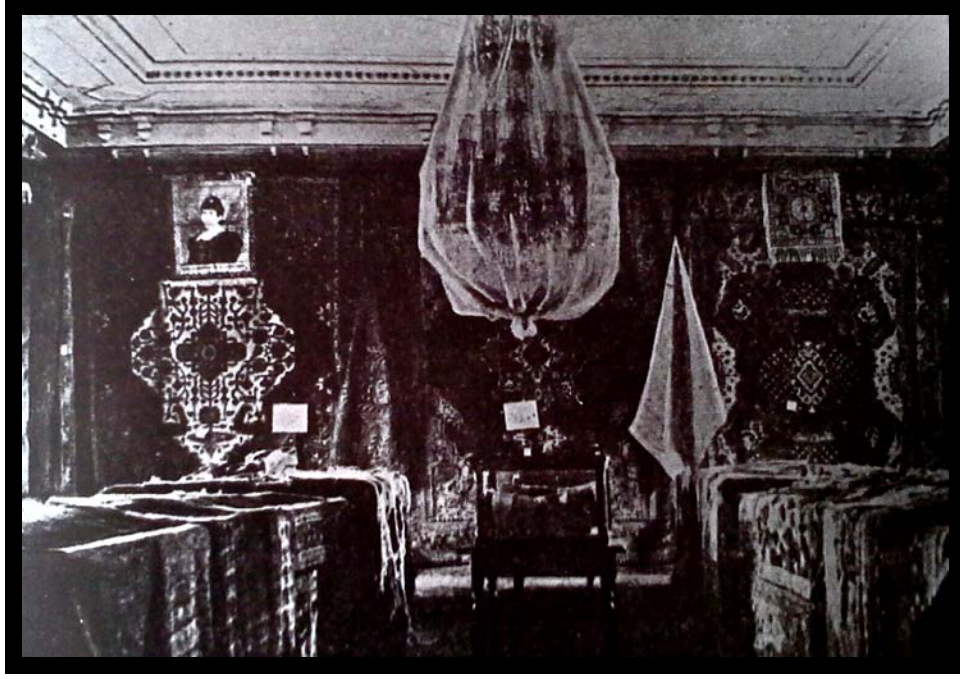

Şekil: 3.4.5.31. Hereke Fabrikası'nın, 1911 yılında Torino Sergisinde kazandığı Büyük Ödülün Diploması

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:150-151)

1911 Bursa Sergisi, Gümüş Madalya,
1911 İzmir Sergisi, Gümüş Madalya,
1923 Bursa Sergisi, Gümüş Madalya,
1927 İzmir Sergisi, Gümüş Madalya,
1927 İstanbul Sergisi, Sarı Madalya,
1929 İstanbul Sergisi, Sarı Madalya,
1930 İstanbul Sergisi, Sarı Madalya,
1931 İstanbul Sergisi, Sarı Madalya,
1962 Londra Sergisi, Bronz Madalya,
1973 Viyana Sergisi, Bronz Madalya, bulunmaktadır¹⁷³.

¹⁷³ Kaya M. K. (1999), "Milli Saraylar Koleksiyonunda HERKE DOKUMALARI ve HALILARI" T.B.M.M. Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını İstanbul. s.18

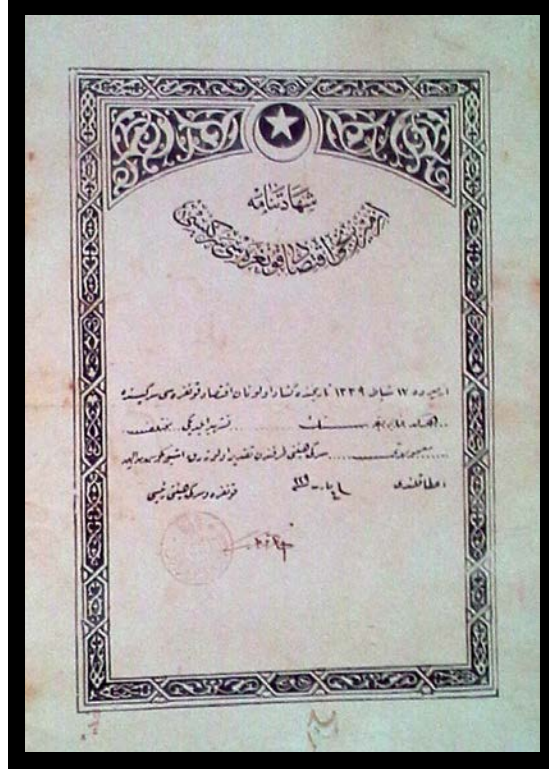
Şekil:3.4.5.32. 1907 Bursa Sergisi'nde Halı Bölümü

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:33)

Şekil:3.4.5.33. Hereke Fabrikası'nın, 1907 yılında Bursa Sergisinde kazandığı Büyük Ödülün Diploması

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:152)

Şekil:3.4.5.34. Hereke Fabrikası'nın, 1921 yılında İzmir I. İktisat Kongresi Sergisinde kazandığı Büyük Ödülün Diploması

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:153)

Şekil: 3.4.5.35. Hereke Fabrikası dokuması "Şal Desen" ipekli döşemelik

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:176)

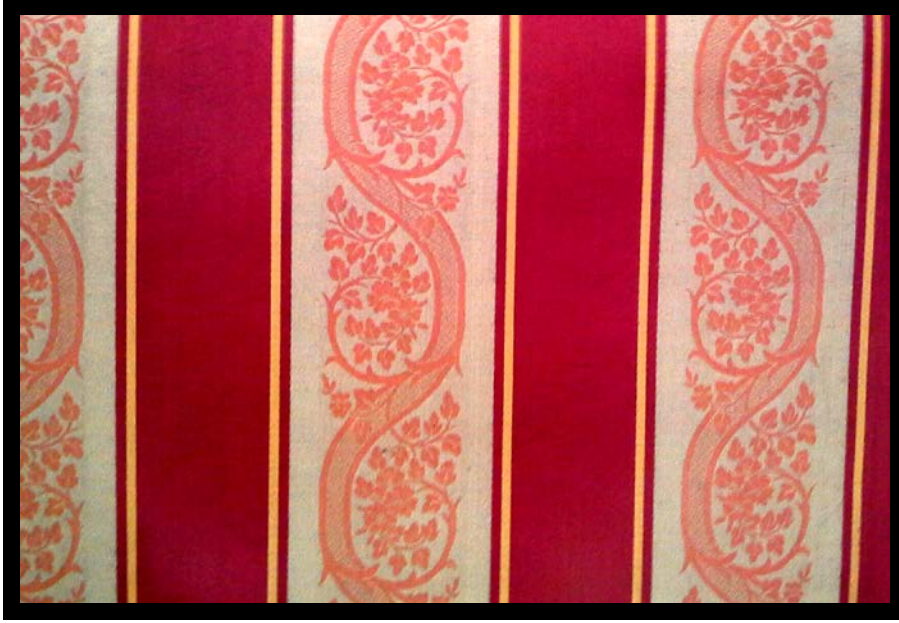
Şekil: 3.4.5.36. Hereke Fabrikası dokuması ipekli perdelik, döşemelik

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:180)

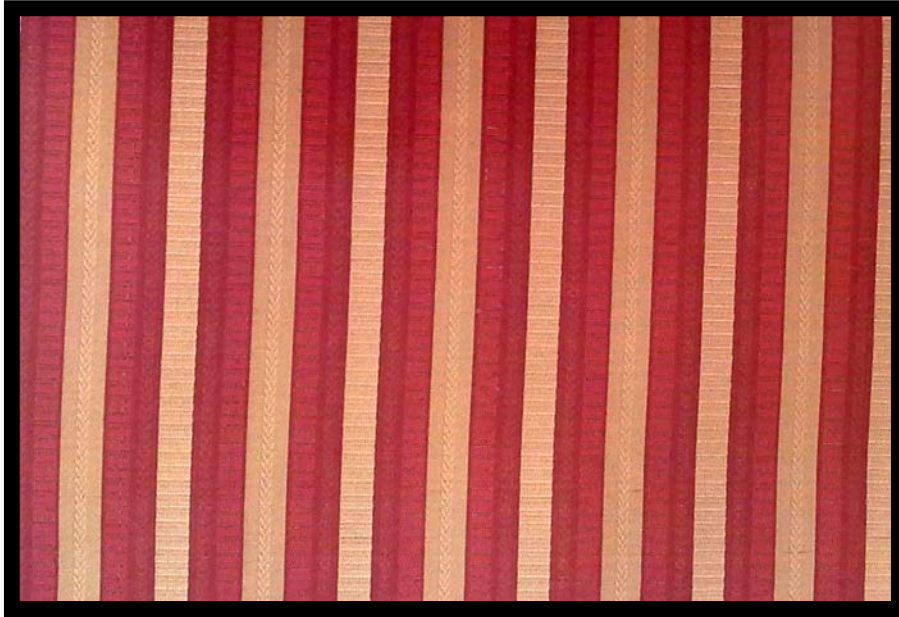
Şekil: 3.4.5.37. Hereke Fabrikası dokuması ipekli döşemelik

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:170)

Şekil: 3.4.5.38. Hereke Fabrikası dokuması ipekli döşemelik

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:171)

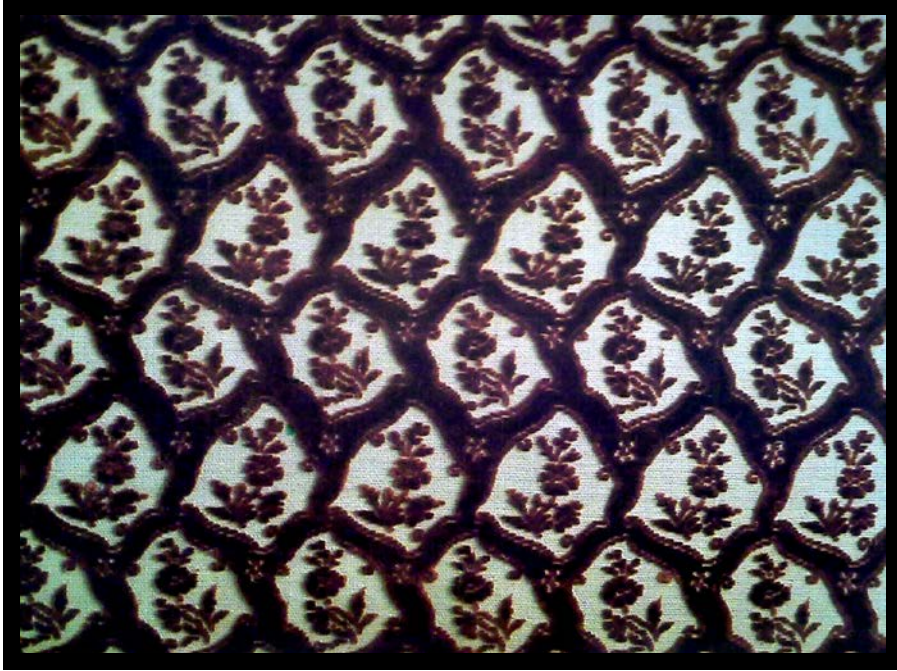
Şekil: 3.4.5.39. Hereke Fabrikası dokuması ipekli perdelik

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:173)

Şekil: 3.4.5.40. Hereke Fabrikası dokuması ipekli döşemelik

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:172)

Şekil: 3.4.5.41. Hereke Fabrikası dokuması Çatma Kadife

Kaynak: KÜÇÜKERMEN Önder, (1987:174)

3.4.6. OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA SANAYİ FUARLARI

Bir ülke, bir firma veya bir fabrikanın farklı üretimlerinin tanıtımı için; belirli bir tarih ve mekanda bir arada sergilendiği fuarların, tarih öncesinden beri, eski zamanlardaki kentsel yaşam döngüsünün bir parçası olan pazarlarda, ticari malların tanıtılması amacıyla ilk kez ortaya çıktıkları, hatta, ilk fuarların M.Ö. 2000’li yıllarda kurulduğu aktarılmaktadır. Orta-Doğu, yani Mezopotamya ve Suriye ile Mısır’da kurulan bu fuarlar; kervanların birleşimiyle bir Pazar haline dönüşmüştür. Benzerlerinin Eski Yunan ve Roma’da da görüldüğü; ancak günümüz anlayışındaki fuarların on birinci yüzyıldan itibaren yapılmaya başladığı ve yaygınlaştıkları bilinmektedir.¹⁷⁴

Dokumacılığın doğal gelişiminde birçok farklı lif kullanıldığı için karışım dokumacılık kavramının da doğmasının kaçınılmaz olduğu gözlemlenmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nda gerçekleştirilen fuarlarda farklı liflerin işlenmemiş hali ve bu liflerle dokunmuş kumaşlar da tanıtım amaçlı sergilenmiştir. Bu nedenle fuarlara ait bilgiler kumaş çeşitleri için kaynak niteliği oluşturmuştur.

İstanbul tarihinin anlatıldığı bir kaynağa göre; “

XIX. yüzyılın ikinci yarısında tüm dünyada büyük ticaret ve endüstri sergileri modası başlamıştı. Abdülaziz’in (1861-1876) saltanatının başlangıç yıllarında, ilk Osmanlı Ticaret Sergisi “Sergi-i Umum-i Osmani” Sultanahmet’te açıldı (1863). Diğer üretimlerin yanı sıra, ipek böcekçiliği ve ipek ürünleri gösterildi. Sergi haftanın iki günü kadınların ziyaretine açık tutuldu” ÖZENDES Engin, (1999:27)

denilmektedir.¹⁷⁵

Eldeki bilgiler ve yerli, yabancı yazılmış eserler, Osmanlı İmparatorluğu’nun birçok fuara katılmış olduğunu göstermektedir. Bunlar; 1851 Londra¹⁷⁶, 1855 Paris, 1862 Londra, 1867 Paris, 1873 Viyana, 1889 Paris fuarlarıdır.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Salaheddin Bey, (2008) “TÜRKİYE, 1867 EVRENSEL SERGİSİ”, Çev.Hakan Arca, İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları -4, İstanbul, s. 9

¹⁷⁵ ÖZENDES E. (1999) “Osmanlı’nın Son Başkenti İstanbul”, T.C. Kültür Bakanlığı-Yapı Endüstri Merkezi yayınları, İstanbul. s. 27

¹⁷⁶ Salaheddin Bey, (2008) “TÜRKİYE, 1867 EVRENSEL SERGİSİ”, Çev.Hakan Arca, İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları -4, İstanbul, s.18

¹⁷⁷ A.g.e. s. 7

3.4.6.1. 1851 LONDRA SERGİSİ

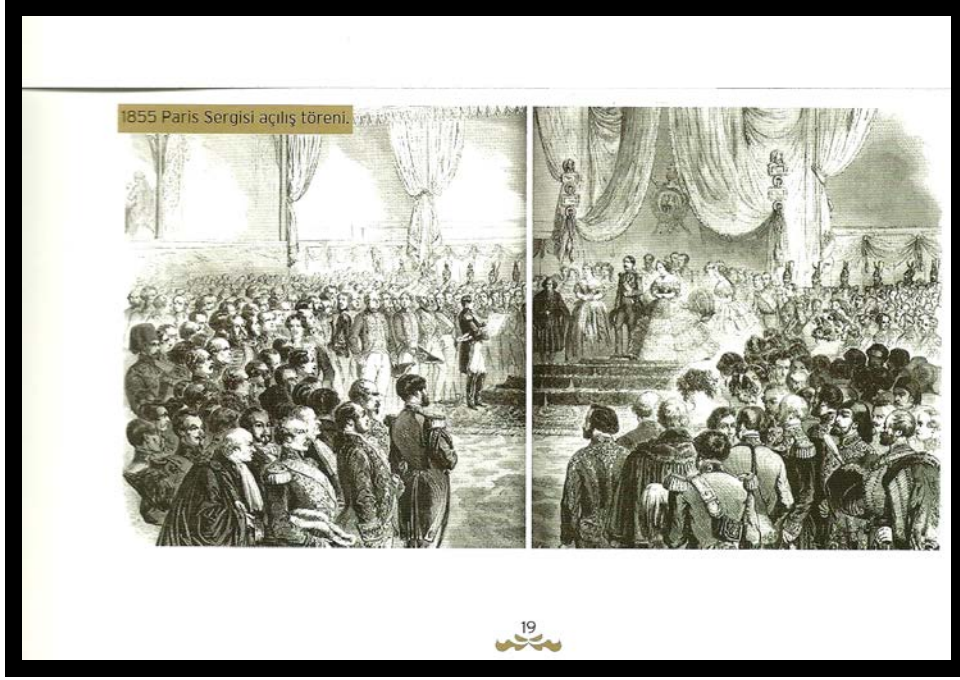
Şekil: 3.4.6.1. 1. 1851 Evrensel Fuarı

Kaynak: Türkiye, 1867 Evrensel Sergisi 2008:18

1851 yılında İngiltere’de açılan fuara Osmanlı devleti de davet edilmiş (Bkz. Şekil 3.4.6.1.1.) ve içinde tarım ve sanayi ürünlerinden örneklerin bulunduğu 200 sandık Fevzi Bahri Fırkateyni’ne yüklenerek, dönemin ticari işleri ile görevli Mustafa Paşa, Cemalettin Paşa ve Muhlis Bey’in de katılımıyla yola çıkmıştır. Ancak ters rüzgarlar sebebiyle, ürünlerin Crystal Palas’ta açılan sergiye, açılıştan sadece birkaç gün önce ulaşabilmiş olduğu ve bu yüzden fuar kataloğuna giremeyen ürünlere, her şeye rağmen birçok madalya verildiği aktarılmaktadır. Ürünlerin fuar kataloğunda yer alamamasından ötürü sergilenen ürünler hakkında bir bilgiye rastlanılamamıştır. Bu fuarın önemi Osmanlı’nın ilk kez bir fuara katılmış olmasıdır.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Salaheddin Bey, (2008) “TÜRKİYE, 1867 EVRENSEL SERGİSİ”, Çev.Hakan Arca, İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları -4, İstanbul. s. 18

3.4.6.2. 1855 PARIS SERGİSİ

Şekil: 3.4.6.2.1. 1855 Paris Fuarı.

Kaynak: Türkiye, 1867 Evrensel Sergisi 2008:19

1855 yılında Paris’te açılan fuara Osmanlı Devleti’nin de davet edilmiş olduğu (Bkz. Şekil:3.4.6.2.1.) ve bir önceki fuarda elde edilen deneyimlerden ötürü daha tedbirli davranıldığı bildirilmektedir. Bu fuarda 34 farklı kategoride 2000 farklı ürün sergilendiği; bu ürünler arasında pamuklu giysi, kenevir, keten, ipek, yün, kenar süsleri, iplik ürünleri, süs şeritleri, kordela gibi tekstil ürünlerinin bulunduğu ve fuar sonunda 12 kategoride 27 madalya ve 20 mansiyon ödülü verildiği belirtilmektedir.¹⁷⁹

¹⁷⁹ Salaheddin Bey, (2008) “TÜRKİYE, 1867 EVRENSEL SERGİSİ”, Çev.Hakan Arca, İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları -4, İstanbul, s. 19

3.4.6.3. 1862 EVRENSEL FUARI

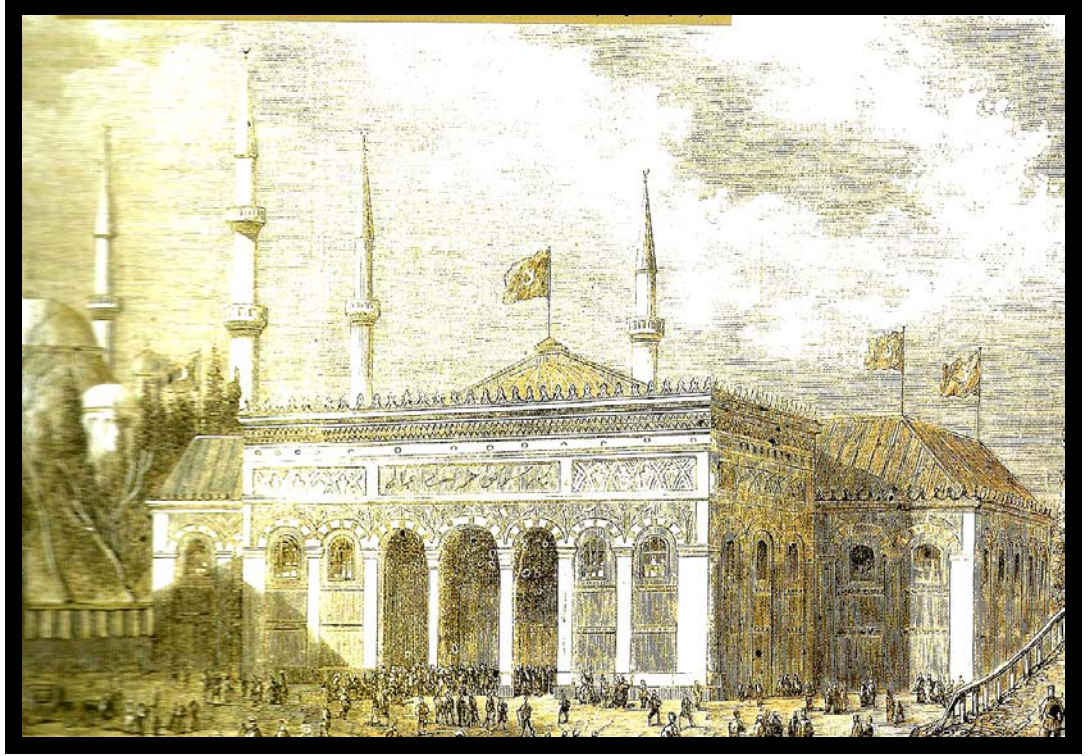
Şekil: 3.4.6.3.1. 1862 Evrensel Fuarı.

Kaynak: Türkiye, 1867 Evrensel Sergisi 2008:20

1862 Evrensel Fuarında (Bkz. Şekil:3.4.6.3.1.); bir önceki İngiltere fuarında tanıtım kataloglarında yer alamayan Osmanlı ürünleri sayıca artırılarak; Kensington Garden’da sergilenmiş ve yayınlanan fuar katalogunda, Osmanlı katılımcı sayısı 25 kategoride 787 olarak verilmiş ve jüri tarafından katılımcılara 11 kategoride 83 madalya ve 44 mansiyon verildiği bildirilmiştir. Fuarda sergilenen birçok ürün arasında, Asya kıtasında yetiştirilen kızkök bitkisinin en kaliteli örneği olduğu söylenen Konya yöresi kızköklerinin bulunduğu belirtilirken; Türkiye’de üretiminin üzerine fazla düşülmemekte olan pamuğun da sergilenen ürünler arasında bulunduğu açıklanmaktadır. Ancak, tüm Osmanlı ürünleri arasında en dikkat çekenin ipek olduğu ve Osmanlı topraklarından; Kürdistan’dan Bulgaristan’a, Lübnan’dan Tuna kenarındaki vilayetlere ya da Arnavutlukta Küçük Asya’ya kadar geniş bir yelpazede üretilmekte olduğu ve dutlukların tüm ülke geneline yayıldığı, hatta Karadeniz sahil kesiminde büyük dutluklar olduğu vurgulanmaktadır. Bunun sonucunda da ipeğin büyük bölümünün Fransa’ya ağırtılmamış ya da koza şeklinde gönderilirken, bu ihracattan yaklaşık 60 milyon frank gelir getirdiği bildirilmektedir. Diğer yandan sergilenmekte

olan ipekli kumaşların çok ince bir zevk ve ileri teknik bilgi ve beceri ürünü olduğu, Lyon ve Milan'da üretilen kumaşlarla rekabet edebilecek düzeyde oldukları belirtilmektedir. Ayrıca, altın tel ile dokunmuş olan bu kumaşlardan, Osmanlı Sadrazamı Fuad Paşanın oğlu, Osman-ı Ali Komisyon üyesi Nazım Bey'in ceketler tasarladığından bahsedilmektedir.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Salaheddin Bey, (2008) "TÜRKİYE, 1867 EVRENSEL SERGİSİ", Çev.Hakan Arca, İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları -4, İstanbul, s. 21-25

Şekil: 3.4.6.4.1. 1863 Sultanahmet Fuarı

Kaynak: Türkiye, 1867 Evrensel Sergisi 2008:27

3.4.6.4. 1863 SULTANAHMET FUARI

İlk olarak 1863'te Sultanahmette açılmış olan ve basit bir sergi havasında yapıldığı belirtilen fuarda; halılar, telkari el işlemleri, Bursa kadifeleri, Üsküdar çatmaları, Trabzon ve Hama kuşakları, Halep sadakorları, Ankara soflarının diğer tüm yerli üretimle birlikte sergilendiği bildirilmektedir. Bu fuarı, 1867 Paris II Evrensel Sergisi ve 1889 Paris Evrensel Sergisi izlemiştir.¹⁸¹

Bu fuarda, ham veya işlenmiş elyaflara oranla dokumalara ağırlık verildiği görülmektedir.

Tarihsel kaynaklara göre, 27 Şubat 1863 yılında, Sultan I. Abdülaziz Han tarafından açılan ilk Osmanlı fuarı Sultanahmet'te At Meydanı'nda bulunan "Kasr" içinde yer almıştır. Bu fuarda, daha önce katılmış fuarlardan elde edilen deneyim görülmektedir. Fuarda 13 kategori ürün sergilendiği belirtilmektedir. Altıncı

¹⁸¹ "Osmanlı ve Avrupalı Yazarların Gözüyle, 19. yüzyıl Fuarlarında Osmanlı İmparatorluğu", İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları -5, İstanbul 2008, s. 45

kategoride; kozalar, ham ipek, işlenmiş ipek, ipek şeritlerden oluşan ipek sanayi ürünleri; pamuk yapağı, yıkanmış pamuk olarak pamuk sanayi ürünleri; deve, dağ keçisi vb. hayvan kılı ürünleri; ham keten ve kenevir, liflenmiş keten olarak keten ve kenevir ürünlerinin yer almış olduğu; yedinci kategoride ise; ipek kumaş, işlenmiş pamuk ve yün, keçi kılı, baskılı dokuma, bez, şal, gömlek gibi işlenmiş kumaşların sergilenmiş olduğu bildirilmektedir.¹⁸²

Osmanlı sanayisinde dokumacılık ürünlerinin, gelişmiş teknik bilgiyle oluşturulduğu ve sonradan bu olgunun gelenek haline dönüştüğü ve hiçbir zaman taklide yönelinmediği, sanatını gerçekleştirmekte olan sanatçının tek kuralının, sayılar, yaratıcılık ve güzellik olduğu vurgulanmaktadır.¹⁸³

Osmanlı Milli Fuarı adı verilen bu fuara katılımın yoğun olduğu, yapılmış diğer fuarlardan gerek sergilenen ürünler gerekse katılım açısından üstün olduğu, fuar giriş ücretlerinden 450.000 kuruş gelir elde edildiği ve fuarın 1 Ağustos 1863 tarihinde kapandığı açıklanmaktadır.¹⁸⁴

¹⁸² Salaheddin Bey, (2008) “TÜRKİYE, 1867 EVRENSEL SERGİSİ”, Çev.Hakan Arca, İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları -4, İstanbul, s. 26-28

¹⁸³ A.g.e. s. 31

¹⁸⁴ A.g.e. s. 29

Paris Sergisidir. Bu serginin önemi ilk kez bir padişah katılımı ile gerçekleşmesidir.¹⁸⁵

186, 187, 188

Fuarlarda sergilenen Osmanlı hammaddeleri kaliteli ise de, özellikle el işçiliğinin güzelliği dikkat çekmiş ve işçilerin sanatsal anlayışları ile zekalarının doğuda yaşayanlara özgü bir beceri olarak kayıtlara geçmiş olduğu görülmektedir. Bu özgün

¹⁸⁵ 1800'lü yılların sonlarına doğru Sultan Abdülaziz Han'ın 46 gün süreyle Avrupa seyahatine çıktığını eldeki dokümanter fotoğraflardan da görmekteyiz. Bu seyahat kapsamında ilk durağı olan Fransa'da III. Napoleon ve Kraliçe'nin davetlisi olarak Paris Evrensel Sergisine katıldığı belgelenmektedir. 1867 yılının Nisan-31 Ekim tarihleri arasında Paris'te Champs-de-Mars'ta 167 dönüm arazi üzerinde kurulduğu belirtilen fuarın en büyük özelliğinin ise, Osmanlı tarihinde ilk kez bir sultanın katılımı ile gerçekleşmiş olmasıdır. Salaheddin Bey, "TÜRKİYE, 1867 EVRENSEL SERGİSİ", Çev.Hakan Arca, İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları -4, İstanbul 2008, s. 19

¹⁸⁶ 1867 Paris Sergisine, Sultan Abdülaziz'in ve Veliht Murad ve Şehzade Abdülhamid Efendiler'in de katıldığı görülmektedir. Şehzade'nin "okuma yazma bilmeyen kızlarımızın ev odalarında kök boyalarla halılar, ipekli kumaşlar, gemhalar, bürümcükler" dokumakta olduklarını hatırlattığı bildirilmektedir. 1867 Paris Evrensel Sergisi sebebiyle, Türkler hakkında kaleme alınan eserlerden birinin de Frans Outendirc'in, Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa'ya ithaf ettiği 1867 Evrensel Sergisinde Türkiye adlı kitap olduğu bilinmektedir. * * "Osmanlı ve Avrupalı Yazarların Gözüyle, 19. Yüzyıl Fuarlarında Osmanlı İmparatorluğu", İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center Yayınları -5, İstanbul 2008, s. 45-57

¹⁸⁷ 1867 Paris Fuarı Komiseri Selahaddin Bey tarafından yazılan ve Fransızca olarak Paris'te yayınlanan "Türkiye 1867 Evrensel Sergisi" adlı bir kitap daha vardır. Çevirisi Hakan Arca tarafından yapılmış olan kitap, fuarda sergilenen ürünlere ve Osmanlı'nın o dönemdeki ticari yaşamına ışık tutmaktadır. Bu sergide, renk verici maddeler gurubunda; kırmızı sumak, sarı tohum, kırmızı, mazı çevizi gibi ürünlerin bulunduğu ve bu ürünlerin çok çeşitli olup farklı yörelerden geldikleri ve başka herhangi bir yerin ürününün Osmanlı'da yetişenlerle rekabet edecek durumda olmadığı belirtilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı bölgelerinde yetiştirilmekte olan pamuğun çok kaliteli olduğu, özellikle Mısır ve Türkiye'de yetiştirilen pamuğun hem güzel bir görünüme sahip olduğu ve yetiştirilme teknikleri açısından çok ileri tekniklerin kullanıldığı; dolayısıyla serginin büyük jürisinin; biri Devlet-i Ali-i Osmani, diğeri ise Mısır olmak üzere iki altın madalya verdiği bildirilmektedir. Koza ve ham ipek örneklerinin de bulunduğu sergide, bu örneklerin, Doğu'daki ipek böcekçiliğinin de ne denli üstün olduğunun kanıtı olduğu açıklanırken; bölgesel işçilikle perdahlanan yün yapağı ve keten kenevirin de çok dikkat çektiği vurgulanmaktadır. "Osmanlı ve Avrupalı Yazarların Gözüyle, 19. Yüzyıl Fuarlarında Osmanlı İmparatorluğu", İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center Yayınları -5, İstanbul 2008, s. 69-70

¹⁸⁸ Sergide ketenin, tohum ya da üstüğü, iplik, ip veya kumaş ipliği şeklinde sergilendiği ve İzmir ve Amasya'dan gelen örneklerin okkasının 7-8 kuruş, Sakız ve Yanina'dan gelenlerin ise 6-6,5 kuruşa satıldığı; keten iplerin okkasının 35 kuruş ve bir kg. fiatının ise, 28 kuruş ya da 6,20 frank olduğu bildirilmektedir. Sergilenen yün örneklerinin çoğunluğunun beyaz ve iyi yıkanmış oldukları ve Osmanlı İmparatorluğunun bütününde, özellikle Transilvanya, Galis, Mora ve Siloz'a ihracatı gerçekleştiren Bulgaristan ve Tuna Boylarında, yünün önemli bir meta olduğu ve bu ürünün Tuna Boyları'ndan Viyana'ya kadar ihraç edilmekte ve deniz yoluyla da Trieste, Marsilya ve Hollanda'ya gönderilmekte olduğu belirtilmektedir. Basit yünün aynı bölgelerde tüketilmekte olup; beyaz veya gri renkte, uzun ve eşit boyutta olan yüne Çurçapa, kuzu yünü ile harmanlanmış siyah ve beyaz renkte olanına Nitzel, sıradan ve siyah ve beyaz renkte olanına Turziana denildiği açıklanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun tümünde yıllık yün ihracatının 19.212.500 kg olduğu ve bu ihracat karşılığında yaklaşık 43.238.125 frank; sergilenen ham ipek, koza, lüle ve benzeri ipek böcekçilik ürünlerinin ihracatından yıllık olarak Bursa'dan 40 milyon frank, İzmir'den 25 milyon frank, Edirne'den 14 milyon frank, Arnavutluk, Volo, Trabzon, Erzurum, Samsun, Trablusşam, İmbro Adası, Samotraki, Çio, Kandi (Girit) ve Kıbrıs adalarından 100 milyon frank gelir elde edildiği belirtilmektedir. Salaheddin Bey, "TÜRKİYE, 1867 EVRENSEL SERGİSİ", Çev. Hakan Arca, İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları -4, İstanbul 2008, s. 87-88- 89 – 91

çalışmalarda desen ve rengin kaliteli bir işçilikle iç içe geçirilmesi ile sanat yapıtları oluşturulduğu anlatılırken; bu yüksek kaliteli çalışmaların altın, gümüş, ipek kenar süslemelerinden oluştuğu belirtilmekte ve;

“Türkiye, tam olarak söylemek gerekirse Mısır, çok sayıda ürün göndermiştir. Her bir üretilmiş mal, gerek sanat zevki, gerek zenginlik bakımından birinci sınıf işçilik içermektedir. İstanbul bu tür peri zarıflığında işlerin beşiğidir”

denilmektedir. Ayrıca kenar şerit süslemelerinin bir diğer türü olan iğne oyalarnın varlığından, bu oyalarnın hem varsıl kesimde hem de kırsal kesimde üretilmekte olduğundan ve bu konuda 10 bin kişi kadar üretici olduğundan ve Türk kadının giysilerinde bu ürünü çok kullandığından bahsedilmektedir.¹⁸⁹

Oya üretiminin neredeyse tamamının ülke içinde tüketildiği ancak, kenar şeritlerinin Almanya, İngiltere ve Fransa'ya gönderilmekte olduğu ve iç kullanımlar haricinde bu üretimlerin ülkeye yılda 30 milyon franklık gelir getirmekte olduğu bildirilmektedir.¹⁹⁰

Zengin kenar süsleri ile bezeli kumaşların yanısıra, giysi yapımında kullanılmakta olan ”hava kadar saydam, altın veya gümüş ince şeritlerle bezeli kenarı çiçekli hafif muslinlerden” bahsedilmekte ve bu üretimlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun neredeyse tamamında, özellikle Bursa, Konya ve Şam civarında üretildikleri ve olağanüstü bir yeteneğin ürünü oldukları belirtilirken;

“Bursa ipekleri, parlak ipektir ve gücü ve canlılığı olan bu yörenin geleceğinin geçmişi kadar görkemli olacağı görülmektedir”

denilmektedir.¹⁹¹

Fuarda, döşemelik kumaşların da sergilendiği ve bunların; sadece İstanbul ve çevresinde üretilen, koyu mor renkli ve altın yaprak dokulu kadife perdelikler, mat ve

¹⁸⁹ “Osmanlı ve Avrupalı Yazarların Gözüyle, 19. Yüzyıl Fuarlarında Osmanlı İmparatorluğu”, İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center Yayınları -5, İstanbul 2008, Sf. 71

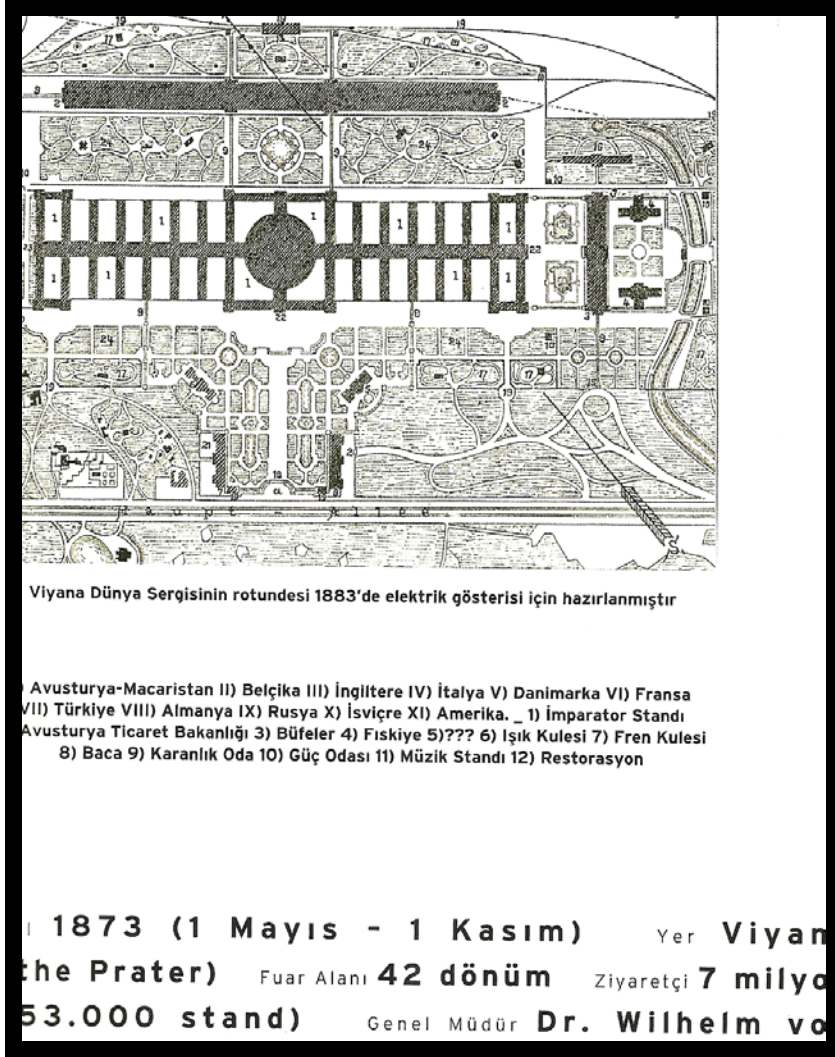
¹⁹⁰ Salaheddin Bey, “TÜRKİYE, 1867 EVRENSEL SERGİSİ”, Çev. Hakan Arca, İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları -4, İstanbul 2008, Sf. 102-103

¹⁹¹ “Osmanlı ve Avrupalı Yazarların Gözüyle, 19. Yüzyıl Fuarlarında Osmanlı İmparatorluğu”, İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center Yayınları -5, İstanbul 2008, Sf. 71-72

parlak kırmızı renkli peluşlar ve renkleri vişne renginden koyu kırmızıya kadar hatta beyaz ve siyaha kadar uzanan masa örtülerinin bulunduğu bildirilmektedir. ¹⁹²

¹⁹² “Osmanlı ve Avrupalı Yazarların Gözüyle, 19. Yüzyıl Fuarlarında Osmanlı İmparatorluğu”,İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center Yayınları -5, İstanbul 2008, s. 72

3.4.6.6. 1873 VİYANA FUARI

Şekil: 3.4.6.6.1. 1873 Viyana Fuarı

Kaynak: Dünya Fuarları, 2007:27

1873 yılında 1 Mayıs-1Kasım tarihleri arasında Viyana'da gerçekleştirilen fuara Türkiye de katılmıştır. (Bkz. Şekil: 3.4.6.6.1.)¹⁹³ Bu fuarın önemi ilk kez ev tekstillerinin sergilenmesi olarak görülmektedir.

¹⁹³ Dünya Fuarları, İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center Yayınları, İstanbul 2007, s. 27

3.5. İMPARATORLUK TOPRAKLARINDA DOKUMACILIK YAPILAN BÖLGELER VE ŞEHİRLER

Osmanlı Döneminde, birçok seyyah ülkeye gelmiş ve dönem hakkında önemli bilgiler aktarmışlardır. XVII. yüzyıl sonlarında Tavernier'in ardından, 1700 yıllarında Tournefort isimli bir seyyahın, bitki toplamak ve gözlemlemek üzere Fransa'dan Doğu'ya gönderildiğini ve Ege Adalarından başlayarak Doğu Anadolu ve Kafkasya'da gözlemlerde bulunduğunu öğrenmekteyiz.¹⁹⁴

Tournefort verileri uyarınca; Ege Adalarından Andros'ta üretilen ipeğin, "Andros ipeği" adıyla anıldığı, Kea ve Tinos adalarında dokunup Kios'a satıldığı anlaşılmaktadır. Bunun da ötesinde, Paul Masson'un yazdığı "Histoire du Commerce de Levant" (Levant Ticaretinin Tarihi) adlı kitabından yapılan alıntıda; 1700 yılında, Ege adalarından Marsilya'ya gelmiş olan on bir gemi ve otuz yedi tekne ile; 684 libre eğirilmiş pamuk, 7635 libre yün, 58.660 libre Tinos ipeği ve 2235 libre pamuk taşındığından bahsedilmektedir.¹⁹⁵

Ortaçağ'da dokumacılığın ele alındığı bir eserde; "Ortaçağ'da dokumacılık ve kaliteli elbise denildiğinde Yemen'in burdeleri, Şam'ın çarşafı, Mısır'ın giysileri, Damigan'ın elbiseleri, Ermenistan'ın ipekten mamul uçkurları ve Kazvin'in çoraplarından daha iyisi yoktur" denilmektedir.¹⁹⁶

Pamuklu dokumacılığın Irak, Suriye ve Mısır'daki tüm önemli merkezlerde yapılmakta olduğu bilinmektedir. Birçok veri uyarınca, Sayda ve Gazze'deki ana uğraşın dokumacılık olduğu ve Mahallet el-Kubra, Beni Suveyf ve Yukarı Mısır'da çok yaygın pamuklu imalatının varlığından ve yerel olarak sağlanan pamuk yetmediğinde, Kahire'li tüccarların Suriye'den pamuk satın aldıkları görülmektedir.¹⁹⁷

¹⁹⁴ TOURNEFORT J. (2005), "Tournefort Seyahatnamesi", Birinci Kitap, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul. s.7-8

¹⁹⁵ A.g.e. Sf.34-35

¹⁹⁶ BAKIR A. 2005 "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 109

¹⁹⁷ TEZ Z. (2009) "Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi, Doruk Yayınları İst.s. 36-38

MISIR

Günümüze ulaşabilmiş tüm yazılı kaynaklar uyarınca, keten dokumacılığının, Mısır'da özellikle Delta bölgesinde çok eski tarihlerden beri süregelen yerleşik bir sanayi olup, küçücük bir kasabada bile yüzlerce tezgah bulunduğu ve bu ülkenin çeşitli ürünlerinin, özellikle Fayyum'un kaba dokulu çuvallarının, Suriye'de ve Türkiye'de önemli bir satış pazarına sahip olduğu bilinmektedir.¹⁹⁸

Mısır'da yünlü dokumaya karşı bir tutum olduğunu gözlemlemekteyiz. Özellikle tapınaklara verilen sunu listelerinde yün'ün adının hiç geçmemesi bu kanıyı güçlendirmekte ve Plutharcos'un İran ve Mısırlılar'ın dini inançları hakkında bu yönde bir açıklama getirdiği bildirilmektedir. Oysa Mısır'da koyun, keçi ve hatta deve yetiştirildiği ve bunların kıllarının dokumacılıkta kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin yünlü dokumaları üst giysi, yorgan yapımı ve daha sonraki dönemlerde giysi üzerinde işleme olarak kullandıkları, yapılmış kazılardan anlaşılmaktadır. Ancak buluntular arasında yünlü üretim çok az görülmüştür.¹⁹⁹

İklimsel verimliliği, Eski Mısır'dan günümüze tarihsel açıdan kesintisiz olarak mezar kalıntıları elde edilmesini olanaklı kılmıştır. Ele geçebilen örneklerin, Mısır'da Ortaçağlar boyunca yaşanan politik, dinsel ve kültürel değişikliklerin yansıması olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca bu kıymetli dokuma parçalarının tamir edilerek aile mirası olarak saklandığı, bazen bu artıkların atılmayarak mumyalama işleminde kullanıldığı; hatta Firavun dönemi tekstillerinin uluslararası mübadele edildikleri aktarılmaktadır. Bu olguya örnek olarak Ptolemaus'lar ve Roma döneminde desenli dokumaların kıymetli ve pahalı oldukları, ipek dokumaların ağırlıkları oranında altın ettikleri, hazır elbise olarak satın alınmasına rağmen Grek kadınların onları söküp tekrar dokudukları ve nakışlayarak giydikleri gösterilmektedir. Grek giyiminde varsıl kadın ve erkeklerin keten ve yün karışımı bir harmani, himation üzerine kısa bir entari olan khiton giyildiği anlaşılmaktadır.²⁰⁰

¹⁹⁸ TEZ Z. (2009) "Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi, Doruk Yayınları İst. s.36-38

¹⁹⁹ OĞUZ B. (2004) "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 198

²⁰⁰ A.g.e. s.213-214, 244

XVI. asır gezginlerinden Polonyalı Simeon, gezi notlarının Mısır adlı bölümünde, Kahire'deki Kıpti'lerin ipekli giysiler, keşişlerin ise, siyah çul giydiklerini belirtmektedir. Aynı şehrin Bedesteninden bahsederken;

“.. buradaki ebrişim kenarlı beyaz ince ketenler en nefis cinsten olduğu için almaya gelirler. Orada türlü türlü **alaca ketenler**, tiftik digdigleri, **ipekli mısır kilimleri**, çeşitli kumaşlar ve başka nefis tuhveler gördüm”; Kına Hanı'nın biraz ilerisinde bulunan bir çarşıda “ yalnız ebrişim kumaşlar ve **futalar** satılır” POLONYALI Simeon, (2007: 129-132)

demektedir.²⁰¹

Heredotus'dan yapılan alıntıda, çarşı pazarda ticaretle kadınların uğraştıkları, buna karşın erkeklerin evde dokumacılık yaptıkları ve Mısırlılar'ın yukarıdan aşağı doğru ters dokuma yaptıklarından bahsedilmektedir.²⁰²

Evliya Çelebi Mısır'da hurma liflerinden çeşitli sağlamlıkta ipler ve süpürgeler, yaprağından hasırlar, sepetler, bedreviler ve zembiller yapıldığından söz etmektedir.²⁰³

İnsanoğlu, doğadan elde ettiği tüm liflerden yararlanmıştır. Simeon Mısır adlı bölümde, Kahire'deki hurma ağaçlarından bahsederken; (Simeon, 2007:137) “Şöyle ki ağacın meyvesi satılır, çekirdeği yakacak olarak kullanılır, yağı çıkarılır, yapraklarından sepet, dövülmüş kabuğunun liflerinden urgan yapılır” demektedir.²⁰⁴ Hurma ağacı liflerinden Evliya Çelebi de bahsetmekte ve “sarı hurma lifi kefenine sarılmış bulunan Şeyh Hüsamettin'in” bir söylencesini anlatmaktadır.²⁰⁵ Bir başka

²⁰¹ POLONYALI S. 2007 “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiye’si”, Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s.129-132

²⁰² OĞUZ B. (2004) “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul s.244

²⁰³ ÇELEBİ, E. (2006) “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van”, Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **4. Kitap, 2. Cilt**. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul s.583-584

²⁰⁴ SİMEON P. 2007 “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiye’si”, Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s.137

²⁰⁵ ÇELEBİ, E. (2006) “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Cilt, **2. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s.531

araştırmada, Mısırlılar'ın keten elbiseler giymesinin yanı sıra, hasır ve palmiye yapraklarından da dokumacılık yapıldığı bildirilmektedir.²⁰⁶

Çağlar boyunca, ülkelerin kralları, yönetim kademeleri ve varlıklı kesimi en gösterişli, en pahalı giysileri tercih etmişlerdir. Tinnis'de keten ve altın sırma ile dokunan "Bedne" adında gömleklerin sadece Halifenin kullanımı için yapıldıkları aktarılmaktadır.²⁰⁷ Bu şehrin, X. ve XI. yüzyıllarda Mısır'ın giyim endüstrisi merkezi olduğu; Haçlı talanlarında harap olmasına rağmen bu özelliğini sürdürdüğü; şehirde elbiselik ince ve kaliteli kumaşlar dokunduğu bildirilmektedir.²⁰⁸

Kıpti isminin, Nil vadisinde oturanlara verilen isim olan "Aigiptios"dan türediği, bu toplumun İslam istilası döneminde Hıristiyan olmalarına rağmen, kumaş tasarımlarının pagan olduğu ve Mısır'da duvar örtüleri ile perdeler yani mefruşatın ve tunik süslemelerinin Kıptiler tarafından dokundukları bilinmektedir. Çizgili ketenden dokunan tunikleri süslemede kullanılan dar yün şeritlerin, bazen sonradan tunik üzerine dikildikleri, bazen de şeritlerin konulacağı yerleri sonradan yünle dokumak kaydı ile yerleştirildikleri, kimi zaman da eski bir tunikten alınan yün süsleme şeritlerinin yeni bir tunik üzerine monte edildiği vurgulanmaktadır.²⁰⁹

İbn Battuta, Kabe örtüsünün Mısır'dan getirilip Kurban gününden sonra Kabe'nin üzerinden sarkıtıldığını, siyah ipek örtünün astarının keten olduğunu bildirmektedir.²¹⁰ Bir diğer gezgin ise,

".. adet olduğu üzere Hazreti Muhammed'in kabri için her sene siyah kadifeden yeni bir örtü götürülür ve eskisi şeyhlere kalır. Sırma ile işlenmiş olan örtü Mısır'da yapılır. Öğrendiğimize göre, örtü 200 kadın tarafından işlenir ve inci ile diğer harçlar hariç olmak üzere, 2-300 miskal sırma kullanılır. Böylelikle örtü 40-50 bin altına mal olur, yol masrafı için de 40 bin altın sarf edilir" SİMEON Polonyalı. (2007: 138)

²⁰⁶ OĞUZ B. (2004) "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s.127

²⁰⁷ BAKIR A. (2005) "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara. s.204

²⁰⁸ İbn Battuta Seyahatnamesi, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, Çev: A. Sait Aykut, 1. Cilt. YKY Yayınları İst. 2010. s. 45-46

²⁰⁹ OĞUZ B. (2004) Burhan Oğuz, "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul 2004. Sf. 211-212

²¹⁰ İbn Battuta Seyahatnamesi, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, Çev: A. Sait Aykut, 1. Cilt. YKY Yayınları İst. 2010. Sf. 235

demektedir.²¹¹

Mısır'da Ptolemaios'lar döneminde ev, kamu ve tapınak atölyelerini kullanan bir devlet denetiminden bahsedilmekte ve özellikle ince ve zarif dokunmuş büyük olasılıkla keten olan **“byssus”** ve işlemeli olduğu sanılan **“polymita”** dokumaları ile ünlü olduklarından bahsedilmektedir.²¹² Mısır'da ilk Fatımi halifesi El Muizz'in “dar-ül kisva” adı altında bir resmi giysi imalathanesi, giysilerin üretim, depolama ve dağıtımını kontrol altında tutan bir divan kurduğu bildirilmektedir. Törenselleşen giysiler imal eden bu kuruluşta, devlet erkanının en gösterişli giysilerinin imal edildiği ve üretimi yapılan kumaşların isimleri olarak, **harir** (ince ipekli), **susi** (Sus şehrini belirtmektedir) **sharab**, **dimyati** (keten), **hüsrevani** (şahane işlemeli) ve **siklatun** isimleri belirtilmekte ve tüm bu kumaşların altın ve gümüş telli oldukları vurgulanmaktadır.²¹³

İslamiyet öncesi dönemde Mısır'lı dokumacıların, Arap yarımadasına elbise ihraç ettikleri ve diğer bölgelerde dokunmakta olan özellikli kumaşları da taklit ettiklerinden bahsedilmektedir. Örneğin Mısır yapımı keten kumaşların aslında Tarsus imali kumaşların bir taklidi olduğu; bunlar arasında, ince beyaz kumaştan **“el-Kubati”** ve keten ibrişim karışımından üretilen **“el-Kısıyy”** adındaki elbiselerin ünlü olduğu belirtilmektedir.²¹⁴

Mısır'da keten'in çözüde, yünün ise atkıda kullanılmakta olduğu, bu yöntemin büyük bir olasılıkla Suriye'den geldiği aktarılmakta ve koyunun birçok yüzyıldır yetiştiriliyor olmasına rağmen Helenistik döneme dek, yün elyafının Mısır'da yaygın olarak kullanılmadığı bildirilmektedir.²¹⁵

Abbasiler döneminde, Mısır'daki tiraz evlerinde hammaddesi keten olan kumaşlara ipek süslemeler yapıldığı ve bu kumaşların bir örneğinin Berlin Devlet Müzesinde bulunduğu aktarılmaktadır. M.S. Diamand'dan yapılan alıntıda,

²¹¹ SİMEON P. (2007) “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiye’si”, Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s. 138

²¹² OĞUZ B. (2004) “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul s. 211

²¹³ A.g.e. s. 33

²¹⁴ BAKIR A. (2005) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara s.189-190

²¹⁵ OĞUZ B. (2004) “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul s. 212

“Tolunoğulları dönemine ait ilgi çekici bir kumaş parçası siyah yünden dokunmuş şaldan ibarettir. Bu şal parçası farklı enleri olan dört şeritle süslü olup, çeşitli renklerde yün ve ketenle dokunmuştur” denilmektedir.²¹⁶

III. yüzyıl sonlarında Mısır’da eski mumyalama uygulamasının terk edilerek cesede günlük giysilerinin giydirildiği ve bir levhaya bağlanmış olarak harmani, duvar örtüleri ve perdelere sarılmış olarak gömüldükleri aktarılmaktadır.²¹⁷

Eski Mısır’a Fustat şehri denilmektedir.²¹⁸ Ketenin mükemmel dokunduğu Mısır’da, Dimyat yakınındaki Dabik’te “**Dabiki**” denilen ve kimi zaman parlaklık vermek için altın veya gümüş tellerin karıştırıldığı bir keten dokumacılıktan bahsedilmektedir.²¹⁹

Roma döneminde Mısır’ın, eski çağlarda gömleklik ve asker elbisesi olarak kullanılan keten tuniklerin üretiminde önemli bir merkez olduğunu ve Roma ordusunun taleplerini karşılayabilmek için devlet denetiminin baskın hale geldiğini öğrenmekteyiz. Bazı şehirlerde atölyelerin “yünlü duvar örtüsü” alanında; özellikle İskenderiye’nin “resimli ipek üretiminde” uzmanlaştığı aktarılmaktadır.²²⁰ Fatimiler döneminde Kahire’de Dibaçlar üretilen bir fabrikanın varlığından bahsedilmektedir.²²¹ Kahire’deki Mahallet el-Kübra’da yaklaşık 2000, Beni Suveyf’te ise 500-600 kadar pamuklu dokumacının üretim yapmakta olduğu, Mısır’daki pamuklu sanayiinin, Kavalalı Mehmet Ali Paşa (1770-1849) döneminden uzun süre önce, gelişmiş bir konuma ulaştığı bilinmektedir. Osmanlı eyaletleri içinde Kahire’nin ipek, keten ve pamuklu kumaşlarının ve Şam’ın pamuklu bezlerinin en yüksek derecede becerili üretimler arasında bulunduğu aktarılmaktadır.²²²

²¹⁶ BAKIR A. (2005) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara s. 193,194

²¹⁷ OĞUZ B. (2004) “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul s. 211-212

²¹⁸ ÇELEBİ E. 2006. “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **3. Cilt**, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul s. 120

²¹⁹ BAKIR A. (2005) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara s. 202-203

²²⁰ OĞUZ B. (2004) “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul s. 211

²²¹ BAKIR A. (2005) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara s. 211- 212

²²² TEZ Z. (2009) “Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi, Doruk Yayınları İst. s.36-38

Fatimiler zamanında, Kahire’de kurulan Dar’ul-Vekale adındaki ticaret merkezinde, Irak’ta imal edilen mavi **Tüsteri ipek ve altın karışımından yapılan Karkubi** kumaşlarla birlikte bol miktarda **Attabi** türünden kumaşın ithal edildiği belirtilmektedir.²²³

Yün dokumacılığının **Fayyum**’da ve Delta’da gerçekleştirildiğini ve Fayyum’un Kahire’ye her hafta yaklaşık 2000 adet göndermek üzere beyaz şal imalatında; Delta’nın ise, yünlü giysi imalatında ustalaştığını; yünlü dokumacılığın Kuzey Suriye ve Irak’ta yapılmakta olduğunu öğrenmekteyiz.²²⁴

Fayyum’un çok yakınında Nil kenarındaki Buş şehrinin keten üretiminin çok ünlü olduğu ve buradan diğer Mısır şehirlerine ihraç edildiği; Behnese şehrinde ise, kaliteli yünlü kumaşlar dokunmakta olduğu bildirilmektedir.²²⁵

İslam öncesi dönemde Yemen’de dokumacılıkta büyük ilerleme kaydedilmiş olduğu; Necran, Ma’afir ve Ta’izz bölgelerinin adını taşıyan elbiseleri ile, “el-Ehamiyye” adıyla anılan kırmızı yeşil çizgili cübbeleri ve “**el-hibere**” diye adlandırılan burdelerinin ünlü olduğu; ve Yemen burdelerinin “**Veşyü’l-Yemen**” ve “**Asbu’l-Yemen**” olarak adlandırıldığı aktarılmaktadır. Tüm bu üretimlerin yanı sıra; karışım yani telli dokumalarında üretildikleri; örneğin **es-Sira** isimli sarı çizgili, ipek ve altın karışımı elbisenin varsıl kesim tarafından tercih edildiği bildirilmektedir. Yemende **es-sibre**, **es-Sehuliyye**, **el-Adeniyye** ve **el-Asb** adlarında elbiselerin de üretildiği; sonuncuların pamuklu ve ucuz olan Bedevi giysileri olduğu; diğer giysiler arasında **el-Hal’in** yumuşak kumaştan imal edilen siyah çizgili kırmızı bir elbise; **El-Vesail’in** kırmızı bir kumaştan elbise; **El-Mümercel’in** desenli bir elbise; **el-Mecir’in** bir tür kadın elbisesi olduğu belirtilmektedir.²²⁶

Arap yarımadasının Necid ve Tihame bölgelerinde kadınların, deve kılını ve pamuğu “kanun” adında bir aletle dokuduklarını; dokudukları kalın ipele daha ziyade köle, cariye ve yoksulların kullandıkları “**el-Hecire**” isimli yünlü elbiseyi, büyük sıcaklarda giydiklerini; ayrıca yörede 60 kadar dokumacının bu meslekle uğraştığını el-Mücavir’den yapılan alıntıyla öğrenmekteyiz. Nasır-ı Hüsrev’in ise, Bahreyn’de yer

²²³ BAKIR A. (2005) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara s.125-126

²²⁴ TEZ Z. (2009) “Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi, Doruk Yayınları İst. s.36-38

²²⁵ İbn Battuta Seyahatnamesi, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, Çev: A. Sait Aykut, 1. Cilt. YKY Yayınları İst. 2010. s. 65

²²⁶ BAKIR A. (2005) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara s. 108-109, 112

alan Ehsa' şehrinde güzel **futalar** dokunduğunu ve onları satmak amacıyla Basra'ya ve diğer şehirlere götürmekte olduklarını bildirdiğinden söz edilmektedir.²²⁷

KUDÜS (İSRAİL)

Simeon, Kudüs adlı bölümde; (Simeon, 2007: 154-155, 159) “Kudüs'te 12 hanelik yerli Ermeni vardır; fakat hepsi de fakir olan bu insanlar dokumacılıkla geçinirler. Bunlar, hacılara satılmak üzere tasma, kuşak ve kefen bezi yaparlar” demektedir. Ayrıca; Araplar için devenin kutsal olduğunu, tüyünden şal, külah ve diğer şeylerin yapıldığını ve bunları Hristiyanlar'ın giymesinin yasak olduğunu belirtmektedir.²²⁸

Evliya Çelebi; Yafa ve Askalan arasında bir noktadan, Kıbrıs Adası'na gidilebilen ince bir yol bulunduğunu ve bu yol aracılığı ile; Askalan Şehrinden, Arz-ı Hasan, Ariş, Taberistan, Filistin ve Kefirnahun yani Safet şehrinden tüm kara ve deniz tüccarlarının Kıbrıs'a ulaşabildiklerinden bahsetmektedir. Ayrıca, Gazze halkının giyim kuşamı konusunda; varsıllarının samur, **sof**, **çuka** ve beyaz sadeler; orta kesimin **londura çuka** ve beyaz sadeler; yoksul kesimin ise, alaca kereke aba giydiklerini bildirirken; Gazzenin en önemli dokumacılık ürünleri arasında; alaca sof kerekesinin, Gazze yağlıkları, peşkirleri, peştemalleri ve siyah poşularını sıralamaktadır.²²⁹

Bir anı kitabında, Beyrut'ta dut ağaçlarının çok bol olduğu ve halkın ipekçilikle uğraştığı ve büyük ipek dokuma atölyelerinin bulunduğu ve Şam ipeği ticaretinin yoğunluğundan söz edilmektedir.²³⁰

²²⁷ BAKIR A. (2005) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s.116

²²⁸ SİMEON P. (2007) “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiyesi”, Kesit Yay. İstanbul Çev. Hrand D.Andreasyan. s.154-155, 159

²²⁹ ÇELEBİ E. (2006) “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 3. Cilt, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul s.75, 174-175

²³⁰ “Haremde Mahrem Hatıralar, Melek Hanım”, Çev. İsmail Yerguz, Oğlak Yayıncılık. İst. 1999. s.76

SURİYE

Suriye’de dokumacılık endüstrisinin gelişmesini sağlayan etkenlerden birinin; pamuk ekiminin VI. yüzyıl dolaylarında bu ülkeye sokulması olduğunu ve bu yüzden Emeviler devrinde dokuma ve giyim fabrikalarının büyük bir hızla geliştiğini; bu fabrikalara “Darü’t Tiraz” nakış evleri denildiğini; dokunan kumaşların etrafının halifelerin ad ve soyadlarını içeren satırlarla nakışlandığını öğrenmekteyiz.²³¹

İpekli dokumacılığın yalnızca Suriye’de yürütülmesine rağmen ham ipeğin Mısır’a da satıldığı, Kahire ve Delta’nın kimi kentlerinde ipekli dokumacılık yapıldığı ve dokunmuş ipeğin bir kısmının tekrar Suriye’ye satıldığı; Yahudi kaynaklarına göre Kahire’deki ipek dokumacıların çoğunun Yahudi olduğu bildirilmektedir. İpek dokuma sanayiinin bir dizi yan dal uğraşlarını da desteklediği; bunların boyamacılık (özellikle Kahire’nin pembe boyası), işlemecilik ve püskül yapımı ile altın ve gümüş telli iplik üretimi (Kahire ve Halep’te) olduğu; pamuklu ve yünlü sanayilerinin, benzer şekilde çok sayıda tarakçı esnafını da istihdam ettiği aktarılmaktadır.²³²

Metropolitan Müzesi’nde VIII. yüzyılın sonu veya IX yüzyılın başında; Dımaşk (Şam) ve Antakya yörelerinde imal edilmiş bir gurup ipek kumaştan bahsedilmekte ve bunlardan bazılarında Sasani konularını içeren süslemeler bulunduğu ve Emevi ve ilk Abbasi dönemindeki Sasani motiflerini kullanma geleneğinin İran dışında sadece Suriye ve Irak’da uygulandığı bildirilmektedir. ed-Dımaşki’nin; Suriye **Dibaç**’larının, giysilik, perdelik ve örtü olmak üzere birçok amaçla kullanıldıklarını, kullanım amaçlarına göre ölçülerinin değiştiğini, “kaliteli olanların boyasının güzel, nakışlarının düzenli, ipeğinin ince, dokumasının sık ve ütüleme sırasında yanmayı” dediği aktarılmaktadır.²³³ Suriye şehirlerinden Trablusu’s-Şam’ın ipekli kumaşlarının, günümüzde Lübnan topraklarında bulunan Ba’lebek’in, **Baalbeki**²³⁴ adı verilen hacı ihramlarının, Sur’un değerli beyaz elbiselerinin, Antakya’nın **Attab**, Tüster ve Isfahan

²³¹ BAKIR A. (2005) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara s.133

²³² TEZ Z. (2009) “Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi, Doruk Yayınları İst. s. 36-38

²³³ BAKIR A. (2005) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara s.134-135,136

²³⁴ İbn Battuta Seyahatnamesi 2010., Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, Çev: A. Sait Aykut, 1. Cilt. YKY Yayınları İst. s.124

dokumalarının, Kudüs'ün **Müneyyere** ve **Bal'asiyye** adındaki giysilerinin ünlü olduğu belirtilmektedir.²³⁵

Haçlı Seferleri sırasında Suriye'de ustalıkla dokunan kumaşların çok ünlü oldukları ve o dönemde Antakya, Trablus ve Sur şehirlerinin ipeğin başlıca üretim merkezleri olduğu; Memlükler zamanında ise Akka şehrinde altın telli çok şeffaf bir tür ipekli kumaş üretildiği aktarılmaktadır.²³⁶

Şam'daki bedesten için; (SİMEON, 2007:178, 184) “..bedesten, envai kumaşlar, **taftalar alacalar, atlaslar, mukaddem kuşaklar, valalar** ve adları yalnızca tacirlerce malum diğer bin türlü mallarla doludur; zira Şam'da çok ipek yetiştirilir” denilmektedir. Hrand D. Andreasyan, Chevalier d'Arvieux'nün Şam için;

“her türlü mal ile dolu olan bedestende bilhassa mücevherat, altın süs eşyası, sırmalı ipekli kumaşlar göze çarpar...Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük ticaret şehirlerinden biri olan Şam'da, işlemeli **kadife, saten, tafta, damıska, diba, kemha** ve diğer düz ve çizgili kumaşlarla ipekli ve pamuklu türlü mensucat imal edilir. Mekke kervanları her türlü ilaç, İran ve Hint malları getirir; Frenkler de Sayda, Beyrut ve Trablus limanlarına çıkardıkları ipekli, yünlü ve keten kumaşlarla, kağıt serpuşlar, boyalar, şeker ve diğer bazı eşya ithal ederler” SİMEON, (2007: 178, 184)

dediğini vurgulamaktadır.²³⁷

Şam askerlerinin; yeşil, al ve güvezi benekli üniformalar; orduya komuta eden paşanın ise, **diba, zerbaf, sırmalı, ipekli ve taşlarla süslenmiş kırmızı kadife** cevahir düğmeli samur kapanıçse giydiklerini; atlarında ise, **Şam rikabları** ve **Şam dikkikleri** (eğer örtüleri) bulunduğunu aktarılmaktadır.²³⁸

Suriye şehirlerinden Dimaşk'ta, ipekli dokumalar, şehir adıyla anılan, pahalı Dibaçlar (tüm hammaddesi ipektен olan elbiseler) üretildiği, hatta dibaçlarının Bizansın

²³⁵ BAKIR A. (2005) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara s.136

²³⁶ A.g.e. s.137,139

²³⁷ SİMEON P. 2007 “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiyesi”, Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s.178, 184

²³⁸ ÇELEBİ E. 2006. “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 3. Cilt, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul s. 94-95

en kaliteliğini aratmayacak kadar kaliteli ve Tüster’de imal edilen elbiselerle rekabet edebilecek kadar iyi yapıldığı; İsmail Hami Danişmend’den yapılan alıntıyla, “**çiçekli Şam kumaşı**” anlamına gelen “**Damas**” kelimesiyle ondan alınan “**Damasquiner**” ve “**Damarquinage**” kavramlarının (Damas=Dimeşk) yani Şam şehrinin isminden türediğı belirtilmektedir. Memlükler döneminde Dımaşk şehrinin dokumacılıkta çok ünlendiğı en kaliteli **beyaz ketenin** burada, **renkli ketenin** ise Kahire’de dokunmakta olduğı; ipek dokumacılıkta ise, **ipek** gömlekler, **kadife** ve **atlas** kumaşların dokunduğı bildirilmektedir. Tüm bunların dışında dokumacıların bir gurubunun sadece ipek, bir diğeri için **pamuk ve ipek** veya **keten ve ipek** karışımı, bir kısmının ise, **ipekle altın** veya **gümüş telli** dokumacılık yaptıkları vurgulanmaktadır. 1401 yılında Dımaşk şehrinin Timur’un liderliğinde Moğol askerleri tarafından yağmalandığı ve buradaki deneyimli dokumacıların Semerkand’a götürüldüğü bildirilmektedir.²³⁹

Şam’da Roma konsüllerine giysiler, sonra da Müslüman savaşçılara sancak ve bayrak dokunduğı, Geç Ortaçağ’da ise, Şam’ın, Haçlılar’ın açtıkları pazarlarda satılan Şam işi ipek ve karışım dokumaların merkezi olduğı aktarılmaktadır.²⁴⁰

Ortaçağ’da Hama şehrinin ipekli kumaşlar, beyaz renkli dokumalar ile ünlendiğı belirtilmekte ve Metropolitan Müzesinde Eyyubiler döneminde Suriye’de imal edilmiş kumaşlardaki desenlerin ilk bakışta Selçuklu kumaş desenlerini andırdıkları vurgulanmaktadır.²⁴¹

Bir gezgin Hama şehri için; (SİMEON, 2007:180) “Hama’da da Şam’da olduğı gibi ipek ve sırmalı **bürüncükler**, **telli mahramalar**, yağlık, kuşak ve **alacalar** gibi çeşitli tuhve çıkar” demektedir. Çevirmen dip notunda, gezgin Pietro della Valle’nin Hama için; (SİMEON, 2007:185) “pazarlarda satılan mensucatın Trablus’a götürölüp Hristiyanlar tarafından satın alınarak Avrupa’ya sevk edildiğini” söylemekte olduğunu belirtmektedir.²⁴²

Evliya Çelebi, “Hama şehrine, Yunancada “Hamutan”, Farsça’da “Darşenbit”, Dürzi dilinde “Şehrezol”, Arapça’da ise; Hama derler” demektedir. Ayrıca Hama

²³⁹ BAKIR A. (2005) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara s. 134, 138-139,141

²⁴⁰ OĞUZ B. (2004) “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 216

²⁴¹ BAKIR A. (2005) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 136-137

²⁴² SİMEON P. (2007) “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiyesi”, Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s.180-185

halkının varsıl kesiminin renkli hırka ve ipek kaftan, çalışan kesimin ise, renkli ferace ve yünlü giysiler üzerine car çarşaf giyindiklerini; bu şehirde halkın pamuk ipliği eğirerek, çarşaf, havlular ve siyah ipek poşular dokuduklarını ve renkli futa ipekli peştemallerinin olduklarını bildirmektedir.²⁴³

Simeon, Kefarnahum yani Sıfat şehri için;

“..memleket çok kayalıktır ve büyük miktarda ipek üretilir” SİMEON Polonyalı, (2007:180)

demektedir.²⁴⁴

Yahudilerin iyi dokumacı oldukları bilinmektedir. Kefirnahun yani Safet şehrinde yoğun bir Yahudi halktan bahsedilmektedir.²⁴⁵

Halep önemli bir ticaret; diğer bir deyişle ihracat şehri idi. Halep’teki ticaret ve dokumacılık konusunda;

“orada her taraftan, ta Hindistan’dan dahi gelmiş tüccarlar bulunur başka, aradığın her çeşit kumaşı da bulabilirsin..”; “..şehirde, biri birinden güzel 355 han, sayısız dükkan ve bedestenler vardır... Balyos’ların oturdukları Frenk hanlarında da iyi cins **çuha**, **atlas** ve **Frenk kumaşları** vardır..” (SİMEON, 2007:181,182)

demektedir. Hrand D. Andreasyan tarafından verilen dip not uyarınca, Tavernier’nin Halep için;

“Halep’te ipekli kumaşlar, **keçi kılı şallar** ve dericilikte zaruri olan palamut üzerinde büyük ticaret vardır... Türkler, Araplar, İranlılar ve Hintliler hariç, Halep’te daima pek çok sayıda

²⁴³ ÇELEBİ E. “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 3. Cilt, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006. Sf. 81-84

²⁴⁴ SİMEON P. (2007) Polonyalı Simeon, “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiye”, Kesit Yay. İstanbul 2007. Çev. Hrand D.Andreasyan. Sf.180-181 **KONTROL ET**

²⁴⁵ ÇELEBİ E. “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 3. Cilt, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006. Sf. 160

Fransız, İtalyan, İngiliz ve Hollandalı tacirler ve bu milletlerin menfaatlerini koruyan kendi konsoloslukları vardır” (SİMEON, 2007:185-186)

denilmektedir.²⁴⁶

Evliya Çelebi, Suriye'nin Humus şehrinde ünlenmiş dokumalar arasında; beyaz pamuk havlusu, peşkiri, çarşafı, siyah poşusu, siyah carı ve alaca peşkirini anmaktadır.²⁴⁷

IRAK

Irak'ta, Abbasiler döneminden başlamak kaydıyla, halifeler ve saray mensupları için hem özel, hem de halka yönelik dokuma fabrikalarının bulunduğu, Emeviler'de ve Abbasiler'de tırazlı dokumaların üretimi ve buna bağlı hakların korunmasına önem verilmiş olduğu, gösterişe düşkün Fatımilerde ise bu kumaşların üretiminin daha da değer kazandığı bilinmektedir. Selçuklular'da da bu tür saray imalathanelerinin olduğu ve bu tezgahlarda bayrak ve sancaklar, halifelerin yüksek devlet memurlarına giydirdikleri giysiler dokunduğu birçok kaynakta yer almaktadır. Oleg Grabar'dan yapılan alıntıyla, Abbasiler döneminde saraya özgü nesnelere, sırma işlemeciliği ve dokumacılık merkezinin; devlet yönetiminin elinde olduğu; ünlü **Buyi** adı verilen dokumalarda incelikli dekoratif unsurların bulunduğu bilinmekte ama saray tezgahlarına ait oldukları saptanamadığı aktarılmakta ve; (BAKIR 2005:116-118) “Louvre Müzesinde bulunan 960 yılına tarihlenen Kuzey doğu İran ipeğini teknik ve üslup açısından belirli bir dizgeye yerleştirmek mümkün olamamıştır” denilmektedir.²⁴⁸

Irak'ta imal edilen kumaş çeşitlerine gelince, Attab adındaki bir Emevi prensinin, evinin orada bulunması dolayısıyla Attab adını taşıyan Bağdat'ın bir mahallesinde imal edilen beyaz ve siyah yollu ve **pamuk ipek karışımından** yapılan bir kumaş çeşidinin, ilk olarak burada XII. asırda dokunmaya başlandığı; bu kumaşların belirgin bir derecede kaliteli oldukları aktarılmaktadır. el-Ezdi'nin, değerli kumaşlardan

²⁴⁶ SİMEON P. “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiyesi”, Kesit Yay. İstanbul 2007. Çev. Hrand D.Andreasyan. Sf.180-181,186

²⁴⁷ ÇELEBİ E. 2006 “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **3. Cilt**, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 90

²⁴⁸ BAKIR A. (2005) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 116-118

söz ederken; **Attabi, Dabiki, Mu'lem (bayraklı) Müsekkal (ağırlıklı)** isimlerini andığı; daha sonra aynı dokuma çeşidinin Müslümanlar tarafından İspanya'da taklit edildiği ve "tabi" ticari adı altında Fransa, İtalya ve Avrupa'nın yaygın hale geldiği; Fatımiler zamanında, Kahire'de kurulan Dar'ul-Vekale adındaki ticaret merkezine, Irak'ta imal edilen mavi **Tüsteri ipek ve altın karışımından** yapılan **Karkubi** kumaşlarla birlikte bol miktarda Attabi türünden kumaş ithal edildiği bildirilmektedir. Irak'ta imal edilen diğer dokuma çeşitleri ise, eğirilmiş ipek "**Hazz**"dan ve bezden yapılmış paltoluk kumaşlardı. Ed-Dımaşki'den yapılan alıntıda; Hazz denilen kumaşların kalitesinin püskülünden anlaşılacağı, çözgü sağlamlığı ve tuşesinin kontrol edilmesi gerektiği belirtilmekte ve boyutları için;

"..uzunluğu 15 arşın, eni 4 karış olmalıdır. Bundan az ise, güzel kabul edilir. Bu tür dokumaların kalitelisi ise, dokuması sık, vezni ağır, beden olarak "**Esmito**"ya benzeyeni olarak gösterilmektedir. En kalitesizi ise, püskülü zayıf, ağırlığı hafif, dokuması gevşek, rengi soluk ve ipeği kötü olanıdır." BAKIR Abdülhalik, (2005: 130-131)

denilmektedir.²⁴⁹

Basra'da 7.000 adet dükkan bulunduğu, şehre her yıl 200 parça Hindistan, Frengistan, Yemen, Aden ve Habeş gemileri geldiği, halkının aşırı sıcaktan ötürü çuka kıyafet yerine beyaz lekfuri hil'at; yoksulların ise, **futa ihram** giydikleri bildirilmektedir.²⁵⁰

Basra dokumacılığında bahsedilirken;

"Ortaçağda, Basra'nın **el-Kazz (ipek) ve el-Bazz (bez)** gibi kumaşların üretiminde büyük bir üne sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu kumaşların bir parçasının uzunluğu 15 zira' (54.04 cm) kadardı. Bu giysilerin en iyi çeşidi ise, dokuması sağlam ve tartıda ağır geleni idi. O dönemde çok pahalı bir pamuklu dokuma çeşidi olan bezle, kadınlar tarafından başörtüsü ve

²⁴⁹ BAKIR A. (2005) "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 125-131

²⁵⁰ ÇELEBİ E. (2006) "EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van", Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **4. Kitap, 2. Cilt.** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s.646-660

bazen de güneşten korunmak maksadıyla sırta atılarak kullanılan **fota** adındaki giysi de Basra'nın önemli mamulleri arasında yer alıyordu.” BAKIR Abdülhalik, (2005:129)

denilmektedir. Basra'da IX. yüzyıl boyunca birçok dokuma üreticisi bulunduğu; bu yüzden el-Bezzazin (bez satıcıları) adı altında, çarşılarının olduğu; bu çarşılar arasında; en-Naddahin Çarşısı (şilte üreticileri pazarı), el-Harir ipek satıcıları çarşısı, “et-Tuzi”, “es-saburi”, “el-Harevi”, “Destevani” isimli kumaş satıcıları çarşılarının yanında, perde ve pelerin satıcılarının da çarşıları anılmaktadır.²⁵¹

Bağdat'ta 2.000 adet dükkan bulunduğu, halkın varıl kesiminin kışın kürk ve **atlas**, şiddetli sıcaklarda **renkli sof ve beyaz bediyye** kereke (üstlük, yeldirme); diğerlerinin ise, **çukadan** kereke giydiklerini; kadınların ise, altın, gümüş ve **diba** arakiye giyip, yüzlerine burka ve örtü koyup beyaz **lekkefuri** (bir çeşit pamuklu dokuma) boğası car bürünüp ayaklarına kadife çakşır giyindikleri; terzilerinin ise çok usta oldukları belirtilmektedir.²⁵²

Bağdat şehrinde 942 yıllarında pamuktan dokunan “**Siyabu'l-Malhame**” denilen bir elbise imal edilmekte olduğu; çok kaliteli işçiliği olan ve kaliteli boyaması ile ün salan **Malhame** türünden bu kumaşlara “**el-Mütevekkiliye**” adı verildiğini öğrenmekteyiz. Bu dönemde Hazz'dan daha ince ve yumuşak **mendiller** imal edildiği bunlara **el-Mütevekkiliye** adı verildiği; Bağdat şehrinin pamuklu ve ipekli kumaşlar imal ettiği de anlatılmaktadır. Harbi kasabasında ince ve güçlü bir pamuklu üretildiği ayrıca Bağdat yakınında, büyük bir köy olarak yer alan el-Hazire'de “**Kirbas**” ince pamuktan, diğer şehirlere gönderilmek üzere, çok ince giysiler yapıldığı belirtilmektedir. Marco Polo'nun Bağdat şehrinde altın **sırmayla işlenmiş ipekler Damasko** kumaşlar ve üzerinde hayvan örgeleri bulunan **kadife** kumaşlar da üretildiğini anlattığından bahsedilmektedir. Bu şehirde üretilmekte olan “**Yenanki**” adındaki ince ipekten imal edilen sarıkların büyük rağbet gördüğü ve et-Tüstetiyyun adındaki bir mahallede İran'ın Tüster şehrinde gelip, buraya yerleşen ustaların Tüster elbiselerini ürettiklerinden bahsedilmektedir. İspanyanın Lyon şehrindeki San İzidor fakültesinde, üzerinde İran stilindeki kuşlar, filler gibi hayvanlarla süslenmiş bulunan

²⁵¹ BAKIR A. (2005) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara 2005. s.129-130

²⁵² ÇELEBİ E. (2006) “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriş-Van”, Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **4. Kitap, 2. Cilt.** Yayı Kredi Yayınları, İstanbul s. 568-569-570

bir ipek parçasının üzerinde bulunan kufi yazılardan ötürü, XI. yüzyılda yani Selçuklular zamanında Bağdat'ta imal edildiğinin düşünüldüğü aktarılmaktadır.²⁵³ Bağdat yakınlarında İmadiye'de halkın büyük bölümünün tüccar olduğu, Bağdat, Şehrezul, Musul, Cizre, Hasankeyf, Mardin ve Diyarbakır'a mal götördükleri, halkın, **alaca şal, şapık ve carik kuşak** giyindikleri bildirilmektedir.²⁵⁴

Ortaçağda, Kufe şehrinde saf veya karışım ipekten, başa sarılan veya sarık olarak kullanılan "el-Kufiyye" adında bir kumaş imal edildiği bilinmektedir. Philip K. Hitti'den yapılan alıntıda; Avrupa ihraç pazarına Bağdat'tan gönderilen ipek kumaşların, İtalyanca'ya "Baldacco" şeklinde bir kumaş türü kazandırdığı; ayrıca batı kiliselerinin çoğunda altarların üzerini örtmede kullanılan "Baldachin" adındaki ipekli örtülerin de; Bağdat'tan gönderildiği belirtilmektedir.²⁵⁵

El-Cezire bölgesinin şehirlerinden biri olan Musul'un da önemli bir pamuklu dokumacılık merkezi olduğu, Hicri Birinci yüzyıldan beri burada keçi kılından yapılan çadırların, at ve deve koşum aletlerinin imalinde kullanılan dokumaların satıldığı "Suku'ş-Şa'arin" (Keçi Kılı Çarşısı) denilen bir çarşının varlığından bahsedilmektedir. Aynı kaynağa göre, Musul'da ipekli kumaşlar, emir ve krallar veya varıl kesim için saf ipekten veya ipek pamuk karışımından imal ediliyor, bu kaliteli dokumalar renk ve desenler uygulanarak altın ve gümüşten yapılmış iplerle hazırlanarak kenarlarına da bazı yazılarla geometrik veya bitkisel süslemeler yapılıyordu. Bunların genellikle **taylesan**,²⁵⁶ Kral ve Emir elbiseleri, başörtüsü ve kadın giysilerinden oluştuğunu öğrenmekteyiz. Musul'da ipeğin bolluğu ve ipekli dokumaların çokluğundan ötürü Musullular'ın bayramlarda ve hükümdarı karşılama törenlerinde atlarının, develerinin ve diğer binek hayvanlarının boyunlarını renkli ipeklerle süsledikleri; ve bu dönemde İtalya'ya ihraç edilen dokuma ürünlerinin "**mussolina**" adıyla tanındığı, Avrupa'da da **muslin** olarak geçmekte olduğu vurgulanmaktadır. Musul'da imal edilen dokuma çeşitlerinden birinin de yünlü olup, "**el-Mesuh**" adını aldığını ve evlerde yatakta

²⁵³ BAKIR A. (2005) "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara s. 127-128

²⁵⁴ ÇELEBİ E. (2006) "EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van", Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **4. Kitap, 2. Cilt**. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 710

²⁵⁵ BAKIR A. (2005) "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara s.129-132

²⁵⁶ Ortaçağ'da yaygın bir şekilde yüksek rütbeli devlet memurları ve zenginler tarafından giyildiği ve Müslüman olmayanlara bu giysilerin kullanımının yasaklanmış olduğunu öğrenmekteyiz. BAKIR Abdülhalik, "Geç Ortaçağlarda El-Cezire Bölgesinin Dokuma ve Madencilik Endüstrisindeki Kapasitesini Yükselten Faktörler", I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu, Mardin s. 101-102

örtünmek ve yatak üzerine örtmek üzere kullanıldığını, sağlamlığı ve renklerinin canlılığı ile ünlenen bu dokumaların günümüzde de üretilerek “**cacim**” olarak tanındığını öğrenmekteyiz. Musul’un **pamuklu** dokumalarından bahsederken;

“..Ortaçağda pamuklu dokumalar da Musul’un önemli simgelerindendi. Örneğin anılan şehirde, dış ülkelerde “şas” (shash) olarak bilinen ve “**Musul Şası**” adıyla da meşhur olan ince pamuklu kumaşların üretimi ileri bir seviyeye ulaşmıştı. İnce dokuması, parlak beyazlığı, yumuşaklığı yönünden ipek kumaşları aratmayan bu kumaştan, zengin tabakanın erkekleri için çok güzel sarıklar yapılırdı... ..Ortaçağ’da Musul Şasından, elbise altında kullanılan entariler ve gömlekler imal ediyordu. Hatta o çağda gençler, zengin ailelerin çocukları ve servet sahibi kişiler, öğlen vakti ve uyku esnasında bu gibi elbiseleri giymekle övünürlerdi. Ayrıca kadınlar bu kumaşlardan süs giysileri ve eteklikler yaparlar, etraflarını da renkli ipeklerle süslerlerdi. Onlardan bir kısmı da bu kumaşlardan ipekten mamul kemerlerin güzelliğini aratmayan kemerler yaparlardı. H. VI. yüzyılda Musul’u ziyaret eden ez-Zühri, **Tunus’ta yapılan keten kumaşların** kalitesinden bahsederken, bu kumaşların, Hindistan kumaşlarının inceliği göz önünde tutulduğunda, ipek kumaşlarla eş değer olduğunu ve aynı zamanda bunların incelik ve güzellik yönünden Musul’da imal edilen **şas**’larla eşit kalitede bulunduğunu ileri sürer. Ayrıca o yüksek kalitedeki bu kumaşların, onun deyimiyile “**el-Eşkeranat**” denilen bir çeşidine hayran kalarak şöyle der: “.. yeryüzünün hiçbir yerinde bulunmayan ince el-Eşkeranat kumaşlarını imal ediyorlar. Bu elbiseler ipekli elbiselerden daha incedir, bunlar hammadde ve malzeme olarak çok elbise yapılabilir, fakat asla bunlar gibi değildir.” BAKIR Abdülhalik, (2005:102)

denilmektedir.²⁵⁷

Evlîya Çelebi, Musul’un en beğenilen üretimini; **Beyaz Musul Bezi**’ni tanımlarken “Hitayi kağıda benzer” demektedir.²⁵⁸

Musul’da dokunmakta olan; “**el-Muhassarat**” isimli **ipek ve pamuk** karışımı bir dokuma; iç çamaşırı olarak kullanılan, sağlamlığı ve inceliği ile tanınan beyaz bir kumaşla; erkek ve kadınların çeşitli elbiseler yaptırdığı **renkli bir dokuma** türünden de söz edilmektedir. Ayrıca büyük miktarlarda dokunan bu kumaşların çoğunun doğu ve batı ülkelerine ihraç edilmekte olup; bu üretim miktarının Muhammad Raşid el-Fil

²⁵⁷ BAKIR A. (2005) Abdülhalik Bakır, “Geç Ortaçağlarda El-Cezire Bölgesinin Dokuma ve Madencilik Endüstrisindeki Kapasitesini Yükselten Faktörler”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu, Mardin 2006. Sf. 101-102

²⁵⁸ ÇELEBİ E. 2006 “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van”, Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **4. Kitap, 2. Cilt.** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 791

verileri uyarınca, H. 650-M. 1258 yılında Musul'da dokumacılara ait 980 han ve 75.000 el tezgahının bulunduğu; her el tezgahında 5 m. kumaş elde edildiği düşünülerek toplam olarak 375.000 m. kumaş üretilebileceğini öne sürdüğü bildirilmektedir. Musul şehrinin 1262 yılında Moğollar tarafından ele geçirildiği ve çok büyük katliamlar yapıldığı belirtilmesine rağmen; Marco Polo'nun kayıtları uyarınca o tarihlerde dokumacılığın gerilemediği ve şehrin altın ve gümüş işlemeli kumaşlarıyla ününü devam ettirmekte olduğu bildirilmektedir. Moğol hükümdarı İlhan tarafından altının yasaklanması sonucunda dahi dokuma endüstrisinde bir gerileme kaydedilmediği vurgulanmaktadır. XIV. yüzyılda Ebu'l-Fida'dan yapılan alıntıyla, Musul'daki dokuma endüstrisini ve özellikle "**el-Muharrasat**" kumaşını övgüyle anlattığından; İzzeddin Ebu'l-Mahasin (1378) ve Ebu Bekr el-Mevsili(1392)'den yapılan alıntılar uyarınca, bu tarihlerde Musul'da dokuma endüstrisinin durumunun iyi ve bu işkolunda çalışanların aktif oldukları belirtilmektedir.²⁵⁹

İRAN

Abbasi Dönemi süresince İran'ın zarif dokumalarıyla ve giysileriyle ünlendiği; özellikle Amul ve Hums'un **tayalisa**'ları ki; taylasanın tarikat şeyhleri ve sofuların başlarına sardıkları sarık kıvrımları arasından aşağı doğru sarkıttıkları sarık ucunun adı olarak açıklanmaktadır. Gürgan ve Rey şehirleri, **Nermak** adı verilen yumuşak ceketleriyle; Bam şehri de, **destar-bami** adı verilen ince mendil ve sarık kumaşlarıyla ünlüdürler" denilmektedir.²⁶⁰

İslam öncesi dönemde, Çinliler'in ipekten yapılmış İran kumaşlarına büyük rağbet gösterdikleri; mezarlıkları bulunmadığı için İran'da Sasani döneminden hiçbir kumaş ele geçirilemediği; ancak bunlardan bazı parçaların dokundukları yerlerden çok uzaklarda bulduklarından bahsedilmektedir. Ortaçağ'da İran da Sasaniler döneminde dokunmuş olan kumaşların Japonya'da Nara İmparatorluk hazinesinde, kimisinin de batıda kral koleksiyonlarında ve kilise hazinelerinde buldukları aktarılmaktadır. **İran'da yün, ipek, pamuk, keten ve kenevir** eğrilip dokunduğu; **en erken tarihli**

²⁵⁹ BAKIR A. (2006), "Geç Ortaçağlarda El-Cezire Bölgesinin Dokuma ve Madencilik Endüstrisindeki Kapasitesini Yükselten Faktörler", I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu, Mardin s.. 103

²⁶⁰ OĞUZ B. (2004) "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 34-35

ipek parçasının yaklaşık 958 yılında Horasan Valisi için hazırlandığı bildirilmekte ve bu ipek parçasının eskiden Pas-de Calais'deki St. Josse Kilisesi'nde iken, günümüzde Louvre Müzesi'nde sergilenmekte olduğu belirtilmektedir. Metropolitan Müzesinde İran yapımı iki parça ipek kumaş bulunduğu; ayrıca Paris Louvre Müzesinde, Merv ve Nişabur gibi meşhur dokuma şehirleri bulunan Horasan yapımı ipekten mamul bir kumaş parçasının varlığından bahsedilmektedir. Bu kumaşın X. yüzyıldan kaldığı bildirilmektedir. “Şiraz'da **Berkan ve Müneyere** adında ince elbiseler, cübbeler, ipekten yapılmış paltolar **Dibaçlar** ve **Hulleler** üretiliyordu. Fesa şehrinde altın süslemeli elbiseler imal eden bir tiraz bulunuyordu” denilmektedir.²⁶¹

İran'ın coğrafi konumundan ötürü hem doğu hem batı esinlenmesi içerisinde olduğu, günümüze ulaşmış en eski İran dokumalarının Avrupa'da kilise kutsal eşyaları ve kral koleksiyonları içinde yer aldıkları bildirilmektedir. Sasaniler'in (226-651) Han sülalesi döneminde Çinliler ile ipek ticaretini kendilerinden önceki Parth'lara borçlu olduklarını ve bu döneme ait; ele geçen kumaş buluntularının Sasanilere ait olup V. yüzyıla tarihlendiklerini ve Suriye'den gelmiş olan dokumacılar tarafından dokunduklarını öğrenmekteyiz. Sasani dokumacılığının ve onlara özgü desenlerin Bizans'ta kopya edildiği ve birçok Ortaçağ Avrupa tekstilinde Sasani öğelerine rastlanmakta olduğu belirtilmektedir. Selçuklu dönemi (1055-1231) dokumalarının farklı bir stil oluşturdukları; İran'da XII. ve XIII. yüzyıllarda gelişmiş olduğu sanılan **saten, atlas** dokumanın bu dönemin ürünü olduğu düşünülmektedir.²⁶²

Safavi Dönemi, yani “altın çağ” diye adlandırılan dönemde (1501-1736) metal iplik kullanımının, daha sonraki hiçbir dönemde olmadığı kadar yoğun olduğu ve dokumaların hiçbir dönemle kıyaslanamayacak oranda mükemmel olduğu; günümüze ulaşmış, Sasani ve Selçuklu dokumalarında bunun görülmediği ve **kadifenin** kökeninin Safavi dönemi olabileceği aktarılmaktadır.²⁶³

²⁶¹ BAKIR A. (2005) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara s.158-163

²⁶² OĞUZ B. 2004 “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 216-217-218

²⁶³ A.g.e. s. 218-219

Günümüzde İran topraklarında bulunan Hemedan şehrinde 11 adet han bulunduğunu ve bu hanlarda Hind, Sind, Rum, Arap ve Acem bezirganlarının kaldığını, 2.000 adet dükkan bulunduğunu; halkının genellikle çulcu olduğunu, erkeklerinin **alaca kalemkari çit, başlarında alaca serbend yeşil don, alaca came**; kadınlarının ise, yüzlerinde ipek burkaları ve üzerlerinde beyaz **Lekkefuri ve Behrampuri miskali bez** çarşaf ve ızarlar büründüklerini öğrenmekteyiz.²⁶⁴

Tebriz eyaletinde Merend şehri hududunda bulunan Kerkene kentinde, halkın tek işinin dokumacılık olduğu ve yörede kaliteli pamuk yetiştiğinden ötürü bez dokudukları ve çeşitli tür ve renklerde **boğasları** oldukları bildirilmektedir. Tebriz çarşısında 7.000 dükkan bulunduğu ve yerli halkın başlarına alaca ve kızıl serbend (sarı) sardıklarından dolayı “Kızılbaş” diye anıldıkları, seçkin kişilerin samur ve **kebuti (mavi)**, diğerlerinin **çuka** giydikleri; özellikle burada terzilerin çok usta oldukları ve dokunan değerli kumaşların ve ipekli giyeceklerin diğer memleketlere gönderildiği, ayrıca **kadife ve darai’sinin** çok ünlü olduğu bildirilmektedir. İran’ın önemli dokumaları arasında **ipek-keten** karışımı ince dokumasına; **yağlı bürüncük** denildiği vurgulanmaktadır. Evliya Çelebi; Tebriz yakınlarında Merağa şehri için; ÇELEBİ Evliya, (2005:307) “genellikle halkı bezci, **çulha ve pay-baftır ki renkli lekfuri boğasları** beğenilir” demektedir. Tebriz’de kendisine armağan edilen kumaşlar arasında, **diba, zerbaf, zencirbaf, Keşan kadifesi, Gücerat Atlas, petenbaf** isimli değerli kumaşlardan bahsetmektedir.²⁶⁵

GÜRCİSTAN

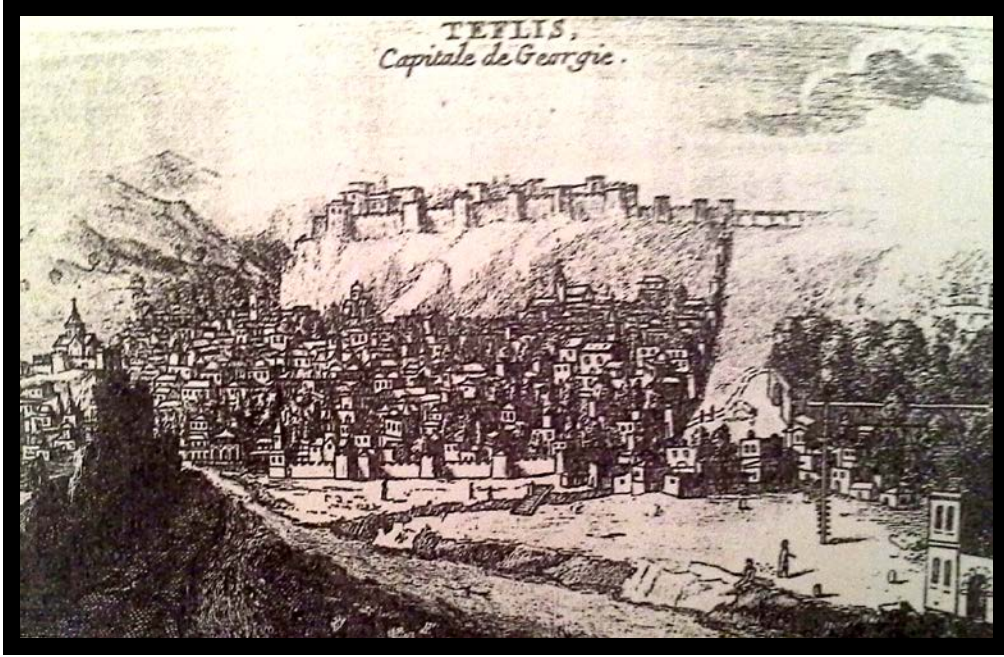
Tiflis’te (Bkz. Şekil :3.5.1.) **şemahi ipeği** üretildiği ve bu ipeğin, Gence’de üretilenlerle birlikte, istenen aşırı vergilerden kurtulmak üzere Tiflis’ten geçirildiği belirtilirken;

²⁶⁴ ÇELEBİ E. 2006 “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van”, Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **4. Kitap, 2. Cilt.** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 466-467-473

²⁶⁵ ÇELEBİ E. 2005 “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Cilt, **1. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 276, 288-289,291,301,307,315-316

“Tiflis yöresinden ve Gürcistan’ın geri kalan bölümünden, her yıl iki bin deve yükünden fazla kökboyası Erzurum’a gönderilir; Erzurum’dan Lehistan için dokunan kumaşların boyanmasında kullanıldığı Diyarbakır’a gider. Gürcistan aynı köklerden bol miktarda üreterek Hindistan’a da gönderir ve orada bu boyalarla en güzel boyalı kumaşlar üretilir”
(TOURNEFORT J. 2005:160)

denilmektedir.²⁶⁶

Şekil 3.5.1. :XVII. yüzyılda Tiflis.

Kaynak : TOURNEFORT Joseph, 2005:146

²⁶⁶ TOURNEFORT J. 2005 “Tounefort Seyahatnamesi”, İkinci Kitap, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul. s. 160

ERMENİSTAN

Ermeni kadınların dokumacılığa önem verdikleri; hem kendi gereksinimleri hem de çarşıda satılmak üzere **ince keten** ve **ipek bürümcükler** dokuduklarından bahsedilirken; (Garnett Lucy, 2009:144) “..Trabzon, Erzurum ve Van’da aynı malzemeye yapılan ve kenarları nakışlarla süslenen Türk havluları, sedir ve iskemle minderlerini örtmek için, zarif deve tüyünden yapılmış kumaşlar sayılabilir” denilmektedir.²⁶⁷

AZERBAYCAN

Azerbaycan’ın Keyrevani kalesinde 11 han ve 800 dükkan bulunduğu ve **kalemkari, çit** ve **yorgan yüzlerinin** dünyaca ünlü olduğu belirtilmektedir.²⁶⁸

Azerbaycan’ın Gence şehrinin, “**gence ipeği**” ve “**zekim ipeği**” adıyla tanınan ipeklerinin, ünlü olduğundan ve ayrıca pamuk da yetiştirdiklerinden; Şirvan Eyaletinin en önemli gelirlerinden birinin çok kaliteli ipek olduğundan; Mahmud-abat’da ise; “bin deve yükü” ibrişim elde edildiğinden bahsedilmektedir. Bu konuda Azerbaycan’da;

“..Bakü ve Gilan şehirleri önemli ticaret merkezleridir. Çin-i Hıta ve Hoten’den, Fağfur ve Zenan şehriden, Kılmah ve Moskov’dan daima elçiler ve ağır bezirganlar gelip meta getirirler....Acem diyarına genellikle samur... Bulgari **telatin** gelir Lahican’dan ve nice renkte çeşit çeşit metalar Moskov diyarından Gilan’a ve bu Bakü’ye çıkar. Bu Bakü’den... ipek alıp Moskov’a götürürler. Zira.. ve ipeği Lahican’dan şeffaf ibrişimi olur...” (ÇELEBİ Evliya, 2005:347)

denilmekte ve yörede dokunmakta olan **Gücerat Kutni**’sinden bahsedilmektedir.²⁶⁹

²⁶⁷ GARNETT L. M. J. 2009 “Türkiye’nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri”, Çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul, s.144

²⁶⁸ ÇELEBİ E. 2005 “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Cilt, **1. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 310

²⁶⁹ ÇELEBİ E. 2005 “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Cilt, **2. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul s.329, 333-334, 347-360

Azerbaycan Urumiye’de; “zengin bezirganlar” olduğu ve birçok yöreden **kamha, hara, darayi, ziba, şib ve zerbağ** getirdikleri; bu pazarda bol dokuma çeşidi bulunduğundan bahsedilmektedir.²⁷⁰

Ortaçağ’da Azerbaycan’ın Tebriz şehrinde altın sırma ile işlenmiş ipek ve daha pek çok türde ipekli kumaşlar imal edildiği ve bu kumaşların yüksek fiyatlarla alıcı bulduğu, ayrıca burada **Attabi, Saklaton, Hatai ve Atlas** elbiseler üretildiği ve doğuya batıya ihraç edildiği aktarılmaktadır. Yine Azerbaycan’da yer alan Babu-ı Ebbab şehrinde **ketenli** elbiseler, Gence’de kaliteli **ibrişim** ve **Atlas** kumaşlar, Fars’ların “**el-Kutni**” dedikleri “**el-Genci**” adındaki özel giysiler ve eğirilmiş ipek, **hazdan** yapılan sarıklar; Huveyy’de “**Cülah**” denilen **Dibağ**’lar; Demire ve Debil’de nefis dokumalar ve yünlü kumaşlar imal edildiği; Berza’a kentinde ise, Pazar günleri “kurki” denilen bir çarşı kurulduğu; **ibrişim kumaşlar** ve kaliteli elbiseler satıldığı; Tiflis’in ipeklerinin, yünlülerinin ve diğer kumaşlarının, Kalikala’nın (Arzurum-Erzurum) kaliteli elbiselerini de anmak gerektiği bildirilmektedir.²⁷¹

Nahcivan’ın, **zagi, monlayi, zaafrani, la’li, has ve beyaz** olmak üzere yedi renk **pamuğu** olduğu, sanat sahibi esnafının olduğu ve **kalemkari behrampuru ve destehan çitlerinin (pamuk bez)** çok ünlü olduğu bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nda elçi ve ziyaretçilere armağanlar vermek adettendi; bu armağanlar arasında en önemli yeri kumaşlar tutmaktaydı, anılan kumaşlar arasında **renkli Ceneviz ve Venedik hareleri ve sultani mendiller** anılmaktadır.²⁷²

²⁷⁰ ÇELEBİ E. 2006 “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van”, Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **4. Kitap, 1.Cilt**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul s. 410

²⁷¹ BAKIR A. (2005) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara s.158

²⁷² ÇELEBİ E. 2005 “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Cilt, **1. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul s. 269, 260-261

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ

Güneydoğu Anadolu şehirlerinden biri olan Gaziantep, güneydoğu ipek yolları üzerindeki konumundan ötürü önemli bir ticari merkezdir. XIX. yüzyıllardaki tahminlere göre şehirde 3.815 ila 5.000 pamuklu tezgahı ve 70 adet boyahane tesbit edildiği ve 1923 yılında tezgah sayısının 1.000'e düştüğü bildirilmektedir. **Kutnu** dokumacılığı ile öne çıkan ilde, Cumhuriyet döneminde alınan koruma önlemleri sonucunda tezgah sayısının 5.000'e çıktığı ve 1973 yılında köylülerin kullandıkları, **kutnu-alaca-meydaniye** üretiminin köylerde yer alan 700 tezgahta yapılmakta olduğundan bahsedilmektedir.²⁷³

Şekil 3.5.2. :Pamuklu, Halep işi döşemelik

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:166

²⁷³ İNALCIK, Halil, 2008 “Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar”, T. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 134

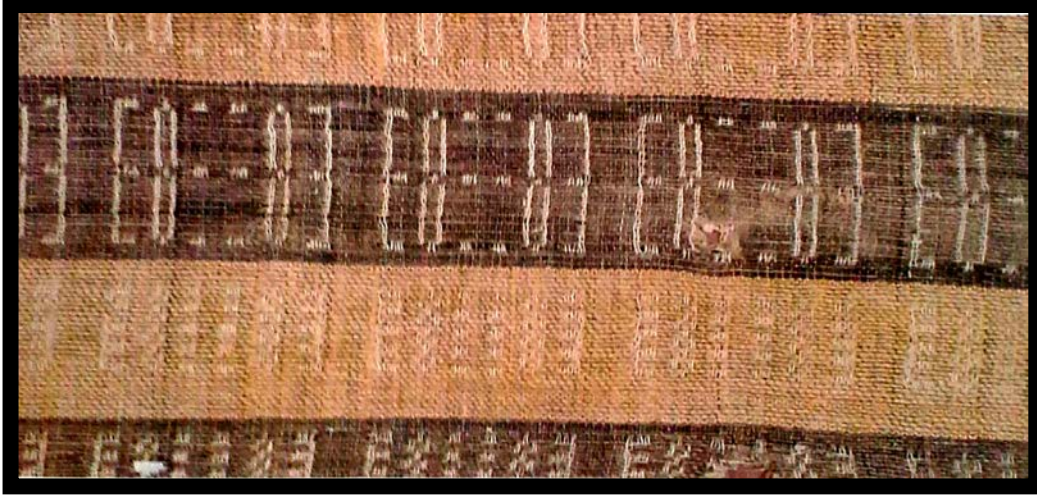

Şekil 3.5.3. :Pamuk ve İpek, Halep işi yastık yüzü. Çözü ve atkı pamuk, atkı desenlemede yer yer ipek kullanılmıştır.

Kaynak : TEZCAN Hülya, (1993:160)

1902 Halep Vilayet Salnamesi uyarınca; Gaziantep'te, **alaca, aba** ve döşemelik kumaşlar da dahil olmak üzere farklı bezler dokunduğu ve bu üretimlerin Anadolu'ya da gönderilmekte olduğu belirtilmektedir. (Bkz. Şekil 3.5.2. Şekil 3.5.3. Şekil 3.5.4.) Şemseddin Sami, Kamus ül-Alam verileri uyarınca (1896) Antep'te 2215 bez ve alaca tezgahı, 45 boyahane ve 1913 Halep Vilayet Salnamesi uyarınca Antep'te 5000 dokuma tezgahının aktif olarak çalıştığı; 1930'lu yıllarda kurulmuş olan özel sektöre ait bir fabrikada farklı dokumaların yanı sıra **damasko** dokunduğu aktarılmaktadır.²⁷⁴

²⁷⁴ Yurt Ansiklopedisi, Gaziantep Bölümü. Cilt 5. S. 2977-3009

Şekil 3.5.4. :İpek ve pamuk. Halep döşemelik kumaşı. Çözgü ve atkı pamuk ve atkıda yer yer ipek kullanılarak kumaşa parlaklık verilme istenmiştir.

Kaynak : TEZCAN Hülya, (1993:159)

Urfa'nın tarihi; Paleolitik döneme kadar gitmektedir. Hurri-Mitanni, Asur, Medler, Persler, İskender ve Diadoklar, Selökidler, Romalılar, Bizans ve Türkler gibi uygarlık ve devletlere ev sahipliği yapmış olduğu bilinmektedir. İlde farklı dönemlerde ortaya çıkarılan, 217'si yapay, 684' doğal olmak üzere 901 mağara ve kaya sığınağı ile 100 dolayında saptanmış olan höyüklerin, bu uygarlıklara ışık tuttuğu aktarılmaktadır. Şehrin, XVI. yüzyılda nüfus yoğunluğu açısından, Güneydoğu Anadolu'nun 4. büyük kenti olduğu; XIX. yüzyılda Urfa'nın dış ülkelerle ve Osmanlı Devleti'nin diğer bölgeleriyle yaptığı ticaretin Halep ve İskenderun yoluyla sürdürüldüğü Urfa'dan Halep'e giden kervanların bu yolu beş günde; atla gidildiğinde ise, dört günde katettiği belirtilmektedir. 1883 Halep Vilayet Salname'sinden Urfa ilinin başlıca taşınmazları arasında 221 kumaş tezgahı ve 13 boyahane olduğunu; 1870 tarihli Salnamede ise; Urfa merkez kazada 50.000 kıyye pamuk elde edildiğini; Birecik'te 40 dönüm dutluk bulunduğunu öğrenmekteyiz. Cuinet'ye göre ise; 185.000 okka kenevir hasat edildiği ve 252.992 kıl keçisi, 2.785 Ankara keçisi yetiştirilmektedir. Tüm bu veriler bize bu tarihler arasında ilde, pamuklu ve ipekli bir dokumacılık yapılmakta olduğunu göstermektedir. 1894 Halep Vilayet Salnamesi verilerine göre; Urfa Merkez Kaza'nın önemli bir dokumacılık merkezi olduğu; **maşlah, beyaz şal, aba, beyaz ve renkli bezler**; Birecik'te ise **çeşitli bezler ve pamuklular** dokunduğu anlaşılmaktadır. 1890 yılında, yaklaşık 6.000 balya yün ve 5.000 kental pamuk ihraç edildiği; dışarıdan

kaliko, yünlü kumaş ve **çuha** ve de **“madapolam”** adı verilen bir tür patiska alımı yapıldığı belirtilmektedir. 1980’lerde Urfa ilinde dokumacılık dalında 487 iş yeri bulunduğu ve imalat sanayinde, her üç kişiden birinin dokumacılık alanında çalışmakta olduğunu öğrenmekteyiz.²⁷⁵

Evliya Çelebi, Urfa’nın pamuk ve ipek üretiminden ve pamuklu dokumasının Musul Bez’inden daha ince, daha beyaz ve kaliteli olduğundan;²⁷⁶ Vital Cuinet ise; ihracat kalemleri arasında anılan ürünler yanı sıra 6.000 balya yünden; dokumalar arasında ise, **beyaz, kırmızı ve baskılı (emprime) pamuklular** (cotonnades imprimées) ile **şal** dokumacılığından bahsetmektedir.²⁷⁷

İlin geleneksel giyim kuşamında, şalvar ve çarşaflarda **“Halep”** ve **“Suriye”** işi adı verilen ipeklilerin, baş örtme amaçlı olarak da **“yaşmak”** denilen ipekli başörtüsü ve peçe kullanıldığı belirtilse de; peçe yasağından sonra siyah eşarplar bağlanmakta veya ağız üzerinde burulmakta (bürük) olduğu aktarılmaktadır. Genç kızların kırmızı fes üzerine puşu sardıkları; gelinlerin ise, köfü denilen başlıkların üzerine, kenarı altınla **“neçek”** adı verilen beyaz başörtüsü bağladıkları anlatılmaktadır.. Varsıl kesimde üst giyim olarak, uzun entari üzerine kadifeden, sırma işli, dize dek uzanan ceketlerin; entarinin altında dokuma kumaştan **“yakasız gömlek”**, bunun üzerine ise gabardinden yarım kollu **“kırkdüğme”** adı verilen bir gömlek giyildiğini öğrenmekteyiz. Tüm bunların altına ağı bol, paçaları dar olmak üzere gabardin kumaş veya ipekliden dikilmiş bir şalvar giyildiği, dış giysi olarak da **ihram** veya yörede dokunmuş bir örtüye büründükleri aktarılmaktadır. Erkek giyiminde iklim koşullarına bağlı olarak önu kapalı, göğsü açık bir tür entari giyildiği ve bu entarilerin, **abani, cebeliye, çıta, atlas, yandı döndü, ipekli alaca** ve **kutnu** gibi değerli kumaşlardan dikildiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca, XIX. yüzyıl öncesinde Urfa’da **“kahke bezi”** adında bir tür dokuma yapıldığı ancak XIX. yüzyılda bunun yerini ihramların aldığından sözedilmektedir.²⁷⁸

²⁷⁵ Yurt Ansiklopedisi Urfa Bölümü. Cilt 10. Sf 7367, 7375-7379,7379-7380, 7392-7409

²⁷⁶ ÇELEBİ E. 2006. “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **3. Cilt, 1. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul s. 206-207

²⁷⁷ CUINET V. 1894 “la Turquie D’Asie, Geographie Administrative”, Paris, Ernest Leroux, Editeur Tome Deuxieme, s. 255

²⁷⁸ Yurt Ansiklopedisi Urfa Bölümü. Cilt 10. S. 7433-7435

Hurma lifinden dokuma yapıldığı bilinmektedir. Örneğin; Evliya Çelebi, Urfa şehrinde Çanlı Kilise’de İsa’nın yüzünü sildiği bir mendilin varlığından söz etmekte ve ısrarları sonucunda papazların kendisine gösterdiklerini aktarırken;

“Dört köşe bir bal renginde havludur. Uzunluğu ve genişliği iki arşın gelir. **Mekke hurması lifinden eğirilib dokunmuş**” (ÇELEBİ Evliya, 2006:210)

demekte ve İsa’nın Tanrı huzuruna çıktığında terlediğini ve yüzünü bu havluyula sildiğinde, yüzünün resminin bu havluya çıktığını ve kendisinin de bunu gördüğünü anlatmaktadır. Ayrıca; Abbasiogulları döneminde bu bölgede bulunan büyük dutluk arazilerinden ve üretilen ipekten ve diğer ürünlerinden “üç Mısır hazinesi” mal elde edilebileceğinden bahsetmektedir.²⁷⁹

Mardin şehrinin adı birçok kaynakta el-Cezire olarak anılmaktadır. “Cezire” adı verilen bölgenin Dicle ve Fırat nehirleri arasında, Musul, Sincar, Harran, Urfa, Diyarbakır (Amid), Miyafarikin kalelerini kapsayan bir bölge olduğu belirtilmektedir.²⁸⁰

Ortaçağ’da el-Cezire bölgesinin Mardin’i de kapsadığı; bölgenin; İslam’dan önce sırasıyla, Babilliler, Asurlular, Hititler, Persler, Büyük İskender, Selekiler, Romalılar, Bizans ve Sasaniler tarafından yönetildiği bilinmektedir. Uzun bir savaş sürecinden sonra Hz. Ömer ve Ali Dönemleriyle, Emeviler, Abbasiler, Türk soyundan gelen Selçuklular, Atabekler, Artuklular, Eyyubiler, Memlukler ve Osmanlılar’ın egemenliği altına girmiş olduğu aktarılmaktadır. Bölgenin, İslam fetihlerinden sonra kısa süre içerisinde Irak ve Suriye gibi büyük bir pamuk üreticisi olduğu; büyük miktarda keten üretimi olan Mısır’da pamuk üretilmediği için; bu bölgenin pamuğuna bağımlı olduğu belirtilmektedir. El- Cezire bölgesinde üretilen pamuğun, Musul ve dokumacılık yapan diğer şehirleri beslemenin yanı sıra, Bağdat’a ihraç edildiği ve orada renkli ipekle birlikte dokumaya dönüştürüldüğü anlatılmaktadır. Bölgede dokumacıların; farklı kumaşlar dokuma yönünde çaba gösterdikleri ve burada “el-

²⁷⁹ ÇELEBİ E. 2006 “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **3. Cilt, 1. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 210-211, 214-215

²⁸⁰ A.g.e. s.198

Katife” (kadife) kumaşlar imal ettikleri vurgulanmaktadır. Özellikle Ortaçağda bu bölgelerde üretilen son derece kaliteli dokuma ürünlerinin, kara ve deniz taşımacılığı sayesinde Asya, Avrupa ve Afrika gibi, ülkelere ihraç edilerek, karşılığında büyük kazanç sağlandığı açıklanmaktadır. Ancak Geç Ortaçağ’da (yaklaşık XIII. yüzyılın sonları ve XIV. yüzyılın başları) bu aktif endüstriyel kapasitenin düşmeye başladığı; böylece Mısır, Suriye ve diğer Orta Doğu ülkelerinde dokumacılık ve diğer sanayi kollarında önce bir durgunluk olduğu; sonrasında hızlı bir gerileme ve tükeniş gerçekleştiği aktarılmaktadır.²⁸¹

Bölgenin, dokuma endüstrisinin ana hammaddeleri konusunda çok şanslı olduğu; İslam öncesi dönemde buralarda Arap kabilelerinin yaşadığı; tarım ve hayvancılıkla geçindikleri ve bu durumun İslam Fetihlerinden sonra; Abbasiler döneminde de değişmediği aktarılmaktadır. XI. yüzyıla gelindiğinde; koyunculuk geleneğine sahip olan Oğuz Boylarına mensup Türkmenlerin, bölgeye yerleşmesi sonucunda; bu alanda belirgin bir canlanma ve yün ve keçi kılı üretiminde büyük artış meydana geldiği bu yüzden dokuma endüstrisinin büyük gelişme gösterdiği belirtilmektedir. İslam öncesi dönemde Çin’den alınarak Bizans’a bağlı el-Cezire bölgesine getirilen ipek böcekçiliğinin, bu bölge dokumacılığının önemli bir hammaddesi olduğu birçok kaynakta belirtilmekte ve Osmanlı’da da olduğu gibi; bölgedeki ustaların İran’a götürülmesi yöntemiyle; Sus ve Tüster şehirlerinde üretim yaptıkları anlatılmaktadır. Tüster şehri ipekli dokumalarına; ipekten yapılan elbise anlamına gelen **Süster Dibacı**; Sus şehrinde dokunan ipeklilere de; İslam dinine göre saf ipeğin giyilmesi yasak olduğundan **yün ve ipek karışımı** bir dokuma olan **Hazz** adı verildiği açıklanmaktadır. Yakut el-Hamavi’den yapılan bir alıntıda; Basina ve Metus bölgelerinde perdeler ve örtüler dokunmakta olduğu ve bu gelişmiş ipekli dokuma üretiminin Geç Ortaçağlarda da önemini devam ettirerek; sanayi şehri olan Musul, Mardin ve Diyarbakır’daki ipek sanayinin gelişmesine yol açtığı ve önemli ustaların kökenlerinin Gayri Müslimler (Müslüman olmayanlar) ve Türkler oldukları vurgulanmaktadır.²⁸²

İbn Battuta’nın, XIV. yüzyılın ikinci yarısında Mardin’i ziyaret ettikten sonra kaleme aldığı Tuhfetu’n-Nuzzar adlı seyahatnamesinden yapılan alıntıda; Mardin’deki

²⁸¹ BAKIR Abdülhalik, 2006 “Geç Ortaçağlarda El-Cezire Bölgesinin Dokuma ve Madencilik Endüstrisindeki Kapasitesini Yükselten Faktörler”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu, Mardin. S. 99-100-101

²⁸² A.g.e. s. 106-107, 108-109

çarşıların çok geniş ve güzel olduğu; **Mer'ız** veya **Mardini** ²⁸³ adı verilen yünlü dokumaların bu şehirde yapıldığı belirtilmektedir.²⁸⁴

XIII. yüzyılda Musul'da 980 adet giysi satılan han, 75.000 dokuma tezgahı, 120 adet kapalı çarşı, 48.515 adet dükkan bulunduğu ve burada üretilen kumaşların Avrupa, Asya ve Afrika'ya ihraç edilmekte olduğu belirtilmektedir.²⁸⁵

Anılan çağda; Mardin'de üretilmekte olan “**el-Meriz**” adlı ünlü ve kaliteli bir dokuma için; “her yerde aranan dokuma çeşitlerindendi” denilmektedir. 1328 yılında Mardin'i ziyaret eden İbn Batuta'dan yapılan alıntıda; burada tiftikten çok kaliteli kumaşlar imal edildiğini ve bu kumaşların insanlar tarafından büyük rağbet gördüğünü öğrenmekteyiz. XII. yüzyılda Mardin'de pamuk tarımının yapıldığı ve ham maddesini pamuğun oluşturduğu “**Buharin**” isimli bir dokumadan bahsedilmektedir. XV. yüzyıla değin süren dokumacılık konusunda, o dönemde, Mardin'i ziyaret eden elçi Barbaro'dan yapılan alıntıda; (BAKIR Abdülhalik, 2006:111) “burası çok iyi iskan edilmişti, kalesinde 300 hane yaşıyordu ve burada özellikle çok güzel ipek kumaşlar dokunmaktaydı” denilmektedir.²⁸⁶

Mer'ız olarak anılan kumaş ismi; bir diğer araştırmacı tarafından **Mır'ız** olarak aktarılmış ve Venedikli bir tüccar olan Josaphat Barbaro'nun seyahatnamesinden yapılan alıntıda; Mardin'de ipekli dokumanın yanı sıra kadife dokumacılığı da yapılmakta olduğu aktarılmıştır.²⁸⁷

İngiliz seyyah John Macdonnal Kinneir; 1818'de yayınlanan seyahatnamesinde; Siirt'ten Mardin'e geçerken Siirt ile Bayramköy arasındaki arazilerde bol miktarda keten yetiştirildiğini söylemektedir.²⁸⁸

Mardin Vilayeti'ni de içeren Diyarbakır Salnamelerinde; Mardin'de 20.000 top **Gazaliye**, 16.000 top **Beyaz Bez**, 8.000 top **Kırmızı Bez**, 11.000 adet **Şal Aba**,

²⁸³ BATTUTA İ. Seyahatnamesi, 2010.Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, Çev: A. Sait Aykut, 1. Cilt. YKY Yayınları İst. s. 338

²⁸⁴ ACAR A. 2006 “Arap Coğrafyacıları'na Göre Mardin (X-XIV. Yüzyıllar)”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu, Mardin. s.. 93

²⁸⁵ BAKIR A. 2006 “Geç Ortaçağlarda El-Cezire Bölgesinin Dokuma ve Madencilik Endüstrisindeki Kapasitesini Yükselten Faktörler”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu, Mardin. s.111

²⁸⁶ A.g.m. s. 101

²⁸⁷ ÇETİN A. 2006 “Memlûk Kaynaklarına Göre Mardin”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu, Mardin. s.. 394-395

²⁸⁸ YALÇINKAYA M. A. 2006, “Avrupalı Seyyahlara Göre Mardin ve Çevresinin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durumu (1800-1850)”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu, Mardin. s.. 479

5.000 adet **Yün Aba** üretildiği; 1875 ve 1905 Vilayet Salnamelerine göre; Mardin’de 1199 dükkan, 1 han, 16 Mağaza, 1 boyahane, 2 kumaş fabrikası, 1 yünlü kumaş fabrikasının bulunduğu; Cuinet’den yapılan alıntıda ise; 1890 yılı başlarında Mardin Sancağı’nın başlıca sanayi dalının dokumacılık olduğu ve XIX. yüzyıl sonlarında Mardin Sancağı’nda 6.000 kıyie kırmızı iplik, 8.000 kıyie beyaz iplik, 10.000 top şal, 10.000 adet mendil, 80.000 top kırmızı bez, 16.000 top beyaz bez ve 20.000 top ipekli kumaş üretildiğini öğrenmekteyiz.²⁸⁹

Evliya Çelebi, Mardin’de, bir paşaya değerli kumaşlardan **eğer örtüsü, abayi ve ipek kahve makramaları** armağan edildiğinden bahsetmektedir.²⁹⁰

Mardin’in XVI. yüzyılda; **Muhayyer ve Sof**’larının ününden; Mardin’de pamuk üretimi ve pamuklu elbise yapımı ve dokunan “**Buharin**” kumaşlarının da büyük şöhret kazandığından bahsedilmektedir. İlhanlılar’a verilen vergiler arasında, Mardin’in her yıl 3.000 kıt’a **sof**, 1.000 kıta **Murabba** ve 1.000 kıta **Adiye** ödemek zorunda olduğu bildirilmektedir.²⁹¹

Mardin’in, XV. yüzyılda Osmanlı’nın kumaş üretiminde ilerleme kaydeden bir şehri olduğu; Elçi Barbro’nun, kale içinde, 300 hane yaşadığını, ve burada ipekli kumaşlar dokunduğunu ifade ettiği aktarılmaktadır.²⁹²

Diyarbakır yöresinin adı, M.Ö. 1300’lere tarihlenmekte olan Asur kaynakları uyarınca Amidi olarak geçmektedir. Farklı kaynaklarda Diyarbakır’dan Amid olarak bahsedilmektedir.²⁹³

Diyarbakır Eyaleti’nin, 16 Sancağı; Cezire, Genç, Palu, Hazzo, Eğil olmak üzere; beş Hükümeti vardı. Şehirde, bölgenin en değerli mallarına sahip, 2.008 adet dükkan; Gazzazlar ve Bezciler pazarlarının bulunduğu; yörede, varıl erkeklerin **atlas, kemha ve ipekli**, orta halli kesimin **pirankona, saya çuka ferace**, yoksulların ise;

²⁸⁹ YAŞAR M. A. 2006 “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Mardin (Salnamelere Göre)”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu, Mardin. s. 650-652

²⁹⁰ ÇELEBİ E. 2006 “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van”, Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **4. Kitap, 1.Cilt.** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 105

²⁹¹ BAKIR A. 2005. “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara s.152-154

²⁹² A.g.e. s.156

²⁹³ Yurt Ansiklopedisi, Diyarbakır Bölümü. Cilt. 3. Sf. 2228

londura çuka giydikleri, ayrıca Diyarbakır'ın **kırmızı bezinin** ünlü olduğu belirtilmektedir.²⁹⁴

Simeon, Harput'tan (Bkz. Şekil: 3.5.5. Şekil: 3.5.6.) Amid'e doğru giderken gördüğü; Gölcük adında bir Ermeni köyünden bahsetmektedir. Çevirmen ise dip notunda; İnciyan'ın, bu köyde yaşayan 60 hanelik Ermeni'nin çoğunlukla dokumacılık, boyacılık ve terzilikle meşgul olduğundan bahsettiğini bildirmektedir.²⁹⁵

el-Cezire Bölgesinde yer alan Amid'den Bağdat'a **yün elyafıyla dokunmuş atlas kumaşlar**, yünlü elbiseler, yatak örtüleri, **ince makramalar (etrafi işlenmiş örtüler)**, cibinlik ve ketenden yapılmış kumaşlar ihraç edildiği; İslam dünyasında büyük rağbet gören **“Sicilya işi ketenli elbiseler”**in de üretildiği ve Artuklular'ın, Yınaloğlu Beyliğine ve Nisanoğulları'nın iktidarına son verdikten sonra, burada, halı, kumaş, mefruşat ve çadır bezleri imal edilmeye başlandığı belirtilmektedir.²⁹⁶

²⁹⁴ ÇELEBİ Evliya, 2006 , “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van”, Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **4. Kitap, 1.Cilt.** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul s.26-33, 48-51,66

²⁹⁵ SİMEON Polonyalı, 2007 “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiye’si”, Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s..119-123

²⁹⁶ BAKIR Abdülhalik, 2006 “Geç Ortaçağlarda El-Cezire Bölgesinin Dokuma ve Madencilik Endüstrisindeki Kapasitesini Yükselten Faktörler”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu, Mardin. s. 101

Şekil 3.5.5. : Harput Kutnusu. İpek ve pamuk, zemin Güvezi Atlas32x21 cm.
Kaynak : TEZCAN Hülya,(1993:64)

Şekil 3.5.6. : İpek, Harput yöresi, 34,5x23 cm. Görünüşte Sevaiye benzer. Farkı; zeminde kendinden desen bulunmayışıdır. İnce, bezayağı dokuma üzerine sarı kılabledanlı çiçek buketleri bulunmaktadır.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:66

Sincar yöresinde; **alaca softan şalı şapık** giyindikleri, bellerine ipek ve renkli carik (kuşak) sardıkları, sarıklarının ise; **alaca ipek** olduğu belirtilmektedir. Yörenin dutluk olmasından ötürü ipekçilik yapıldığı ve Mardin dokumacılığının, bu yöreden, katırlara yüklenerek gönderilen, ipeklerle yapıldığı vurgulanmaktadır.²⁹⁷

XIX. yüzyılda Diyarbakır'da **ipekli, yünlü, pamuklu** kumaş dokumacılığı yapıldığı ve özellikle işlemeli kumaşlarının büyük bölümünün Mısır ve İzmir'e, geri kalanının da; Almanya, İngiltere ve Fransa'ya satıldığı aktarılmaktadır. Aynı dönemde Diyarbakır oycularının, sanayi fuarları aracılığı ile, dış ülkelerde tanınması sonucunda; **1867 Paris Sergisi'nde Nottingham'lı bir fabrikatörün, bu oycuların tamamını satın alarak motiflerini İngiliz dantellerine uygulamaya çalıştığından** bahsedilmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren; atölye ve ev tezgahlarında yapılmakta olan dokumacılığın önemli bir bölümünün; ipekli dokumalara ayrıldığı; **kutnu, gazeliye, mantın, ipekli başörtüsü, mendil, çarşaf, aba** gibi dokumalar üretildiği belirtilmektedir.²⁹⁸

XVI. yüzyılda Hasankeyf'in **sof ve Abayi'sinin** çok ünlü olduğu aktarılmaktadır.²⁹⁹

Siirt'te Küfre kasabasında; önemli bir Kürt giysisi olan **şal-şapık**, Maden kasabasında ise **alaca şal-şapık** dokunduğunu öğrenmekteyiz.³⁰⁰

Eski isimleriyle anılan Anadolu şehirleri, bizlere farklı memleketlerden bahsedildiği duygusu verse de; Dicle Nehri'nin doğduğu yer olarak, Diyarbakır'ın doğusunda Tercil ve Meyafarikin'in (Silvan) arası adlandırmaktadır.³⁰¹ El-Cezire Bölgesinin diğer bir şehri olan (Silvan) Meyyafarikin'in; **ipek tüllerinin ve mendillerinin** çok ünlü olduğundan bahsedilmekte ve XII. yüzyıl coğrafyacılardan,

²⁹⁷ ÇELEBİ E. 2006. "EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van", Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **4. Kitap, 1.Cilt**. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul s.. 98-101

²⁹⁸ Yurt Ansiklopedisi, Diyarbakır Bölümü. Cilt. 3. s. 2242, 2274

²⁹⁹ BAKIR A. 2005 "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara. s.152

³⁰⁰ ÇELEBİ E. 2005, "EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Akkirman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp" Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **1. Cilt, 5. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005. s. 15

³⁰¹ ÇELEBİ E. 2005, "EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit" Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **2. Cilt, 1. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul s.. 237

el-İdrisi'ye dayanılarak yapılan bir alıntıda, bu şehirden ihraç edilen dokumaların, **keten bezlerin, mendil ve şeritlerin** meşhur olduğu belirtilmektedir.³⁰²

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ

Malatya'nın pamuk ipliği ve beyaz pamuk bezi ünlüdür. Halkın büyük bir bölümü iplikçilik ve dokumacılık yapmaktadır. Şehrin ilk adının Mal-ı Atiye diye anıldığı ve anlamının “mal geliyor” olduğunu öğrenmekteyiz. Yöre seçkinlerinin **renkli soflar**, orta hallilerin **çuka ve Malatya Bezi mavi kaftan**, yoksul kesimin ise; **şal şapık** giyindikleri; kadınların varsıllarının **muhayyer ferace**, yoksullarının ise, **beyaz car** giyindikleri anlatılmaktadır.³⁰³

Fırat Nehri sayesinde, Malatya, Birecik ve Caber kaleleri önünden gemilerle geçilip; Birecik'ten, Bağdat ve Kurna'ya kadar tüm tüccarın, mallarını keleklerle (yük taşınan sallar) ve gemilerle Bağdat ve Basra'ya götürdüğünü öğrenmekteyiz.³⁰⁴

XI. ve XII. yüzyıllarda Malatya'da kumaş dokuyan 12.000 tezgah bulunduğu; ham ve işlenmiş ipeğin “**Türk İpekleri**” adı altında ihraç edildiği; Arap tarihçilerin bunları, “Diyar-ı Rum'un ipek kumaşları” olarak andıkları; Lyon Müzesinde bu dönemden kalma **altın telli bir kemha** parçası bulunduğu ve bu parçanın Alaeddin Keykubat için Konya'da saray tezgahlarında dokunduğu aktarılmaktadır.³⁰⁵

Memlüklerde hil'at olarak giyilen bir üst elbisenin **Malatya Sof**'undan yapıldığı belirtilmektedir.³⁰⁶

Malatya ve Arapgir çevresinde Jakarlı tezgahlarda, **yün ve pamuklu** ipliklerle **yollu ve nakışlı, Manusa** dokumacılığı yapıldığı; yakın döneme değin ipekli manusaların kervanlarla Mısır, Şam, Bağdat, Tokat, Amasya, Sivas ve Çorum gibi şehirlere gönderilerek satıldığı belirtilmektedir. 1950'li yıllara dek önemli bir gelir

³⁰² BAKIR A. 2006 “Geç Ortaçağlarda El-Cezire Bölgesinin Dokuma ve Madencilik Endüstrisindeki Kapasitesini Yükselten Faktörler”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu, Mardin. s. 101

³⁰³ ÇELEBİ E. 2006. “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van”, Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **4. Kitap, 1. Cilt**. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul s. 9-17

³⁰⁴ ÇELEBİ E. 2006 “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **3. Cilt, 1. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 87

³⁰⁵ BAKIR A. 2005 “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 151

³⁰⁶ A.g.e. s. 152

kaynağı olan Manusa dokumacılığının o dönemde; 1070 el tezgahı ile yapıldığı aktarılmaktadır.³⁰⁷ Ermenilerin iyi dokumacı oldukları bilinmektedir. Elazığ'da Harput Gölünün kıyısında, yaklaşık 300 hanelik bir Ermeni köyü halkının, boyacı ve terzi olduğundan bahsedilmektedir.³⁰⁸

Muş İli'nin adına ilişkin birçok söylence vardır; bunlardan birinin; M.Ö. II. binin ikinci yarısında yörede yaşayan Muşkiler'den geldiği; ikincisinin “sulak ve verimli” anlamına gelen Muşa sözcüğünden geldiği rivayet edilmektedir.³⁰⁹

XIX. yüzyılda sanayi ilkel bir düzeyde idi; şehirde, iplik ve bez yapımına yönelik işlikler ile; bir boyahane bulunduğu; kadınların geleneksel el işleri arasında; simle kumaş üzerine işlenen, “çakma” adı verilen bir süsleme tekniğinden bahsedilmektedir.³¹⁰

Muş'ta da yerel dokumacılığın yoğun olduğu görülmektedir. Kadın giysisinde; **kahın kadife** ve **ipekliden** uzun fistan ve entarilerin üzerine “şehre” adı verilen kuşaklar sarılmakta, başlarına “kirap” (krep) adı verilen başörtüler kullanılmaktadır. İç gömleği olarak giyilen, “**Melekof**” isimli bir dokumadan bahsedilmektedir. Geleneksel erkek giyiminde **şal-şapık**; dağ köylerinde, tiftikten dokunan yarım palto şeklindeki **abaların** giyildiği aktarılmaktadır.³¹¹

DİE 1980 yılı Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımına göre; ilde dokumacılık ve giyim alanında 64 işliğin 22 adedinde tek kişilik; 13 adedinde ise 2-9 kişilik bir istihdam olduğu görülmektedir.³¹²

Bitlis'te 2.100 dükkan olduğu, çarşısında ipekler ve değerli kumaşlar satıldığı; ünlü bir boyahanesinin bulunduğu ve **isperek neftisi** boyasının çok ünlü olduğu aktarılmaktadır.³¹³ Bitlis'te orta halli halkın; Şirvan yakınında, Maden kasabasında dokunmakta olan “**Maden Kasabası şapığı**” ve “**renkli çuka serhaddi**”; yoksul

³⁰⁷ OĞUZ B. 2004 “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 273-274

³⁰⁸ ÇELEBİ E. 2006 “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **3. Cilt, 1. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 303

³⁰⁹ Yurt Ansiklopedisi, Muş Bölümü. Cilt. s. 5987

³¹⁰ Yurt Ansiklopedisi, Bingöl Bölümü. Cilt. 3. s. 1330, 1364

³¹¹ Yurt Ansiklopedisi, Muş Bölümü. Cilt. s. 6033-34

³¹² A.g.a. s. 6015

³¹³ ÇELEBİ E. 2006. “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van”, Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **4. Kitap, 1.Cilt**. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul s. 134

kesimin, **bogası** giydiklerini; kadınların beyaz car bürünüp, giysilerinin **ipekli** olduğunu öğrenmekteyiz.³¹⁴ Yörede dokunmakta olan **şal-şapık**'in, geleneksel erkek giysisi olduğu ve **keçi kılından** bir **karışımla** dokunduğu belirtilmektedir.³¹⁵

Yörenin ünlü kumaşları arasında; **Yezd Alacaları, Keşan Kadifeleri** ve **Şam Kutni**'lerinin adları anılmakta ve bir sarık betimlenirken; “başında kohik **şanpur (patiska)** sarığı var” denilmektedir. Bitlis'te ipek boyamacılığı yapıldığı belirtilirken; (ÇELEBİ Evliya, 2006:169)“...boyahanelerinde türlü boyalar ile ipek ve gayri şapık ipek boyalar ki, Acam diyarının Lahican Şehri boyacıları öyle ipek boyayamaz” denilmekte ve Bitlis askerlerinin başlarında, **telli alaca başlık, şal-şapık** giysili olduklarından bahsedilmektedir.³¹⁶

Evliya Çelebi, bir paşa eşine armağan edilen kumaşlar arasında **diba, ziba, şib ü zerbaf** (ipekli ve sırmalı kumaşlar) bulunduğu; kendisine armağan edilen eğer örtüsü anlamına gelen dikdiği'den; **keşmiri şal ve şapık, zerdüz** bohçadan bahsetmekte ve Bitlis'in Ahlat İlçesi'nde 3.000 dükkan olduğunu ve bunların hepsinde klabdancılık yapıldığını ve buradaki dükkanların tabelalarında, cüllah pazarı (dokumacı), gazzaz pazarı (ipek büken, ibrişim yapan) yazıldığını bildirmektedir.³¹⁷

Hakkari ili İ.Ö. 7.000'den günümüze değin sürekli bir yerleşim yeri olma özelliğini taşımaktadır. Kronolojik olarak Urartular, Medler, Persler, İskender, Selökidler, Romalılar, Sasaniler gibi uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Yöredeki en önemli işin hayvancılık olduğu ve tiftik keçisi üretiminin 1960'larda gelişmeye başladığı; 1960'da 4.000 olan tiftik keçisi adedinin 1970'lerde 17.000 dolayına ulaştığı bildirilmektedir. Hemen her ilde olduğu gibi, Hakkaride'de dokumacılık yapılmaktadır. 1980'de dokuma sanayinde 18 işlik içerisinde 8 adet 1 kişilik, 10 adet 2-9 kişilik işyeri bulunduğunu; Şemdinli, Beytüşşebap ve Uludere'de halı dokuma

³¹⁴ ÇELEBİ E. 2006 “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van”, Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **4. Kitap, 1.Cilt.** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 136

³¹⁵ Yurt Ansiklopedisi, Bitlis Bölümü. Cilt. s. 1426

³¹⁶ ÇELEBİ E. 2006 “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van”, Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **4. Kitap, 1.Cilt.** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 164-169, 170

³¹⁷ ÇELEBİ E. 2006 “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van”, Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **4. Kitap, 1.Cilt.** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 176-181, 193

atölyelerinin varlığını ve Beytüşşebap'ta dokunan yünlü ve simli kilimlerin Avrupa kilim festivallerinde birincilik kazandığını öğrenmekteyiz.³¹⁸

Yörede geleneksel giyimin erkeklerde değişime uğrarken, kadınlarda özelliklerini korumakta olduğu; il merkezinde özel günlerde “şeli-şepik” giyilirken, kırsal kesimin günlük olarak “rençberi”, “sak” denilen tozluklar giydikleri belirtilmektedir. Şal şapik'in desenli olup, “diyaryane” ve “Şırnakyane” denen türleri bulunduğu; desenlerinin genellikle renkli çizgilerden oluştuğu; Çukurca, Beytüşşebap ve Uludere'de günlük giysi olarak da kullanılırken, üzerine şal kuşaklar sarıldığı ve “kerik” denilen ve kimi yörelerde kalın keçeden veya kuzu yününden yapılan yeleklerin giyildiği aktarılmaktadır. İç çamaşırı olarak, kadife veya basma gömlek ve “kires derpe” denilen, hassa uzun don giyildiği; gömlek kollarında bileğe sarkıtılan “levendi” denilen parçalar bulunduğu; bunların bilek üstüne sarılıp ve çalışırken boyuna bağlandığı; baştaki sarığın üstüne iki mendil ya da çifte başörtü bağlandığı; buna “cemedan” denildiği ve kışın ayak bileklerine bağlanan “reşik”in tiftikten ve sık dokunmuş olduğu belirtilmektedir. Kadınların, ayak bileklerine dek uzanan, kimi zaman üç-dört tanesini üst üste olmak üzere fistanlar giydikleri; fistan üstünde ipekten dokunmuş, üzeri sırma ve sim işlemeli “kutik” adı verilen, kollu ya da kolsuz yelek; iç giysi olarak, beyaz patiskadan “kiraz” denen yakası işlemeli, kolları levendili uzunca bir elbise giyildiği; başa saf ipekten, ince bir çevre bağlandığı aktarılmaktadır. Cumhuriyet sonrasında yaygınlaşan bu başörtüsüne yörede “hürriyet” denildiği; varsıl kesimin “kesrevan” adı verilen Bağdat işi ipekli ve üstü sırmalı puşi bağlayıp; “hizar” adı verilen renkli ve işlemeli çarşafı, il merkezi ve ilçelerde dış giysi olarak kullandıkları; bu çarşafın “yerli ve Bağdat işi” denilen türleri bulunduğu anlatılmaktadır.³¹⁹

Van'ın Erzurum Vilayeti'nin bir bölümü iken,1875'de Erzurum'dan ayrılığını, yerleşik halkın, Osmanlı ve Kürt'lerden oluştuğunu, özellikle Kürt'lerin hayvancılık yaptıklarını ve **Mohair, tiftik** ürettiklerini ve Van'ın yönetsel olarak; Van Merkez Kaza ve Hakkari (ve 19 kaza) olmak üzere iki Sancak'a bölünmüş olduğunu öğrenmekteyiz.³²⁰

³¹⁸ Yurt Ansiklopedisi Hakkari Bl. s 3305-3307, 3327, 3330-3345

³¹⁹ A.g.a. s. 3350

³²⁰ CUINET V. 1894 “la Turquie D'Asie, Geographie Administrative”, Tome Deuxieme, Paris, Ernest Leroux, Editeur ,. s. 632

Evliya Çelebi, Van'da kale civarında birçok mağaralar olduğunu ve mühimmat gibi savaş malzemeleri ile dolu olduklarını ve bunların bazılarının içinde devdahaneler (ipek tellerini temizleyen işçilerin işliği) olduğunu ve ustaların çarklar ile ibrişim, iplik, sicim ve top urganları bükmekte olduklarını anlatmaktadır.³²¹

Yörede, Kürt'lerin tüm vilayette yaygın olarak yaşadıkları; en önemli ticaretlerinin, yetiştirdikleri inek ve öküzleri satmak ve ipeksi yapağuları olan tiftik keçi sürülerini beslemek olduğu aktarılmaktadır.³²² Varsıl Kürt kadınların, kollu, bol bir iç gömleği, beli değerli bir kemerle kapatılan bir şalvar üzerine de, **Gücerat** veya İstanbul'dan gelen **yollu ya da alacalı ipek; pamuklu kumaş** veya zengin işlemeli **“Şark Brokarı”**ndan yapılmış olan elbise giydikleri; tüm bunların üzerine, yazın, satenden yapılmış **“biş”** adı verilen; kışın kapitone pamuktan yapılmış **“libade”** adı verilen bir hırka giydikleri anlatılmaktadır.³²³

Kürt kostümleri; dağ hıristiyanları tarafından dokunmuş yünlü kumaşlardan yapılır. Bu kumaşlar çok sağlam ve sanat ile birbirine katılmış canlı renklerle dokunmuştur. Bu boyalar aynı yörenin mineral ve bitkileriyle hazırlanmaktadır. Bu giysinin altında beyaz renkli ince bir dokumadan oluşan geniş bir bluz, göğüs üzerinde açıklık bırakarak inmekte olan kolları ise, bileklere doğru genişlemektedir. Gömleğin kumaşından yapılmış bir iç donu ise yere kadar uzamaktadır. Kol uzantıları, boyundaki teri silmeye yaramaktadır. Bunun üzerinde hafif kumaştan yapılmış bir jile (yelek); **aba** adı verilen üzeri “diken diken tüylü”, kısa, geniş ve önü renkli desenlerle süslenmiş bir ceket bulunmaktadır. Başta ise beyaz keçeden sivri külah formunda bir başlık; bu başlığın çevresinde sarı dallı muslinden yapılmış büyük bir türban bulunmaktadır. Bu türbanın büyüklüğü, takan kişinin toplumsal önemi ile ilintilidir.³²⁴

³²¹ ÇELEBİ E. 2006 “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriiz-Van”, Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **4. Kitap, 1.Cilt.** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 240-241

³²² CUINET V. 1894 “la Turquie D’Asie, Geographie Administrative”, Tome Deuxieme, Paris, Ernest Leroux, Editeur ,. s. 637

³²³ GARNETT L. M. J. “Türkiye’nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri”, Çev. Nurettin Elhüseyini, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul 2009, Sf. 314-315

³²⁴ CUINET V. 1894 “la Turquie D’Asie, Geographie Administrative”, Tome Deuxieme, Paris, Ernest Leroux, Editeur ,. Çev. C. Berkol s. 639

Van'ın Erzurum Vilayeti'nin bir bölümü iken,1875'de Erzurum'dan ayrılığını, yerleşik halkın, Osmanlı ve Kürt'lerden oluştuğunu, özellikle Kürt'lerin hayvancılık yaptıklarını ve **Mohair**, **tiftik** ürettiklerini ve 1800'lerin sonunda;

“10 yıldan beri, ipek böceği yetiştiriciliği kaliteli tohum bulunma güçlüğünden ötürü terk edilmiştir. Sarısalı kurtçukları genel ihtiyacı karşılamakta ancak ticari bir getirisi olmamakta ve bombix'in yerini tutamamaktadır. Şu anda Van'da bir tek iplik fabrikası bulunmaktadır. Gerekli ipek İran'dan getirilmekte ve **Canfes** dokunmaktadır”

denilmektedir.³²⁵ **Canfes** adı verilen kumaşların fitilli türleri de, dokunmuştur. (Bkz. Şekil: 3.5.7. Şekil: 3.5.8. Şekil: 3.5.9.)

Şekil 3.5.7.:İpek, Fitilli Canfes.

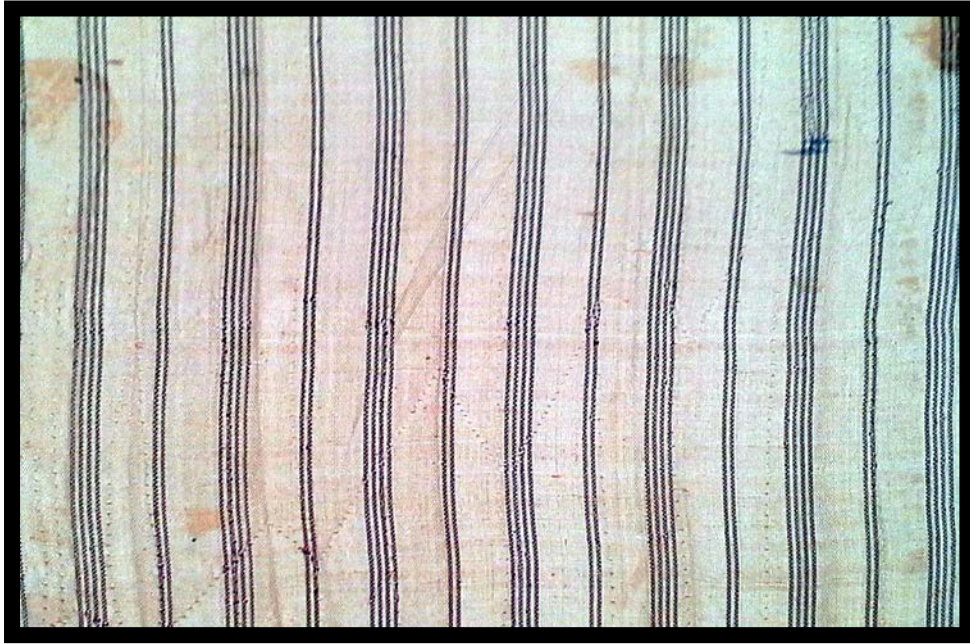
Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:220

³²⁵ CUÏNET V. 1894. “la Turquie D’Asie, Geographie Administrative”, Tome Deuxieme, Paris, Ernest Leroux, Editeur , s. 659-663

Şekil 3.5.8. :İpek, Fitilli Canfes

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:220

Şekil 3.5.9. :İpek, Fitilli Canfes.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:221

XVII. yüzyıl başlarında Van'da bir boyahane bulunduğu bilinmektedir. 1863'de Van ve Hakkari mutasarrıfı Mehmet Veysi Paşa'nın, İran'dan getirtip, ekerek denediği pamuk tohumlarından 1'e 13 ürün alınması sonucunda, daha geniş alanlarda

pamuk yetiştiriciliği yapıldığı aktarılmaktadır. 1970'lerde Van'da, çok ortaklı bir özel kuruluş olan, yün ipliği fabrikası kurulmuş olduğunu öğrenmekteyiz.³²⁶

Van'ın en önemli üretiminin el tezgahlarında dokunmakta olan pamuklu **manusa** ve **Satrani-şayak** olduğu; **Van** bezi adı verilen dokumaların; yün elyafı ile dokunan şayak ve **aba** adı verilen dokumalar olduğu ve bunların, kadın ve erkek giyiminde kullanılmakta olduğu belirtilmektedir. Çok ince bir kumaş olan, **Tiftik şalın**, her iki cins giyiminde; **Canfeslerin** ise, kadınlar için giysi yapımında kullanılmakta olduğu, iplik fabrikasında **kadife** de dokunduğu aktarılmaktadır.³²⁷

Evliya Çelebi, Van'lı askerlerin başlarına **alaca başlıklar (serbendler)** ile **alaca şal şapık**; etekleri dilimli giysilerin altına **alaca şaldan şalvar** giydiklerini anlatmaktadır.³²⁸ Van'lı erkeklerin **çuka serhaddi** ve **çekman**, **Acem bogasisi**, **alaca carik ipek kuşak** ve başlarına da büyük **kadife kavuk** giydiklerini, kadınların ise; yüzlerine **kıl örtü** ve **beyaz burka "dutak"** koyup üzerlerine ise beyaz **miskali bogası** car büründüklerini aktarmaktadır. Yöre terzilerinin çok usta olduğunu, Avrupalı giysiler diktiklerini, halkın bir kısmının tüccar olduğunu ve dışarıdan mal getirip götürdüğünü belirtmektedir.³²⁹

Çelebi; Bitlis hanı mallarının arasında 80 adet **renkli çukadan zil-puş** örtü, 200 adet **sırmalı Şam**, **Mardin ve Bağdat eyer örtüsü**, 200 adet sırma **mebrum abayiler**, 1.000 parça **diba**, **ziba**, **şib**, **zerbaf**, **darayi**, **kemha**, **sereng**, **atlas** ve **ala yorganlar**, 2.00 adet **kadife** ve **Acem**, **Fireng**, **Şam**, **Mardin** ve **Bursa çarkabı** (bir tür ipek) **zerduz yastıklar**, **zerburi perdeler**, **beş yük Ahmed-abad**, **Külkend-abad**, **Divbevder-abad** ve **Mahmud-abad** adlı Hint diyarlarının **renkli hayal bezleri**, **Lekfuri bezleri**, **Behrampuri el bezleri**, **7 yük Gücerat kutnisi (pamuklusu)**, **zincirbaf**, **zerbaf**, **zaği** ve **mellayi**, **Keşan Kadifesi**, **Yezdi kutnisi**, **70 adet diba**, **zerbaf**, **sereng**, **hara**, **daray**, **valay** ve **çeşitli kalemkari Hindi seraperdeler**, **zenburi perdeler** ve **zerduz tezhibli işleme minderler**, **İsfahan** ve **Mısır ipeği bulunduğunu** bildirmektedir.³³⁰

³²⁶ Yurt Ansiklopedisi, Van Bl. Cilt 10. s. 7552, 7566,

³²⁷ CUINET V. 1894 "la Turquie D'Asie, Geographie Administrative", Tome Deuxieme, Paris, Ernest Leroux, Editeur ., Çev. C. Berkol. s. 676-680

³²⁸ ÇELEBİ E. 2006 "EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van", Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **4. Kitap**, **1.Cilt**. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 254

³²⁹ A.g.e. s. 268-270

³³⁰ A.g.e. s. 345-354-355

VAN İLİ DOKUMA ÜRÜNLERİ ³³¹

KONU	İşyeri ad	Çalışan kişi ad	Üretim mik.	İhracat ad.	Gelir top.TL
Manusa Şayak	600	1.200	30.000	10.000	3.000
Van bezi	100	400	40.000	10.000	6.000
Şayak ve Aba	200	600	20.000	500	8.000
Şayak Aba Giy	100	300	6.000	200	11.000
Moher şal tift	90	270	6.000	2.000	2.400
Şal giysi	45	135	3.000	200	3.600
Canfes	10	20	600	200	1.200
Canfes Kad. Konf 5		10	300	200	1.500
Kürt halısı	?	?	10.000	1.000	200
İplik fab ve	1	40	?	1.000	?

Van'da 1800'lü yılların sonunda;

“200 evde kadın ve genç kız **manusa ve satrany-şayak**, 50 evde **van bezi**, 67 atölyede **aba**, 7 atölyede ise **şal** dokunmaktadır. Ancak Kürt halı dokumacılığı ile ilgilenen kadın ve erkeklerin sayısını kesin ve doğru bir şekilde saptamak mümkün değildir” CUINET Vital, 1894:678

denilmektedir.^{332 138}

1955 yıllarında imalat sanayinin en önemli dalının dokuma olduğu ve dokumacılıkta çalışanların çoğunluğunu evlerdeki el tezgahlarında **yünlü şayak, aba, tiftik şal ve pamuklu kumaş** dokuyan kadınların oluşturduğu; bu yapı nedeniyle 1955'te 1.161 kişi imalat kesiminde çalıştığı bildirilmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Van'da dokuma dalında 16 işyerinin faal olduğu ve 1927 Sanayi Sayımı verileri uyarınca bu 16 işlikte 38 kişi çalıştığı belirtilmektedir.³³³

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ağrı'da dokuma dalında 6 işyerinin faal olduğu ve 1927 Sanayi Sayımı verileri uyarınca bu 6 işlikte 14 kişi çalıştığı; 1940'larda il

³³¹ CUINET V. 1891 “la Turquie D'Asie, Geographie Administrative”, Tome Deuxieme Paris, Ernest Leroux, Editeur , s. 677

³³² A.g.e. s. 676-680

³³³ Yurt Ansiklopedisi, Van Bl. Cilt 10. s. 7567, 7580

merkezine ait köylerde 100, Eleşkirt'te 80, tutak'ta 30 dokuma tezgahında **kilim şal ve çadır bezi** dokunmakta olduğu belirtilmektedir.³³⁴

Evliya Çelebi, Kars'ta 200 adet dükkan bulunduğunu ve tüm Hind, Sind, Acem mallarının burada satılmakta olduğunu bildirmektedir.³³⁵

Kars merkez kazası ve çevre köylerinde **çulha** esnafının “**edna rençber şalları**” dokuduklarını ve bu şalların yerel gereksinimi karşıladığını öğrenmekteyiz. Yörede, kadınlarda başörtüsü olarak “**leçek**” ve “**vala**” denilen başörtülerinin kullanıldığını, erkek giyiminde ise, üst giysi olarak **çuha (çukha)**, alt giysi olarak da özellikle Çıldır-İğdır yöresinde **çuha veya atlas** şalvarlar giyildiği belirtilmektedir.³³⁶

Erzurum ili'nde en eski yerleşmenin Paleolitik Dönem'e değin uzanmakta olduğu ve Urartular, Medler, Persler, İskender Dönemi, Selökidler Partlar, Roma, Bizans devlet ve uygarlıklarından sonra İslam Uygarlıkları döneminin başladığı bildirilmektedir. Erzurum ilinin; doğudan Anadolu'ya uzanan yollar üzerinde bulunuşu, Batı'ya giden toplulukların uğrak yeri haline getirmiştir. Yörede yapılan kazılardan elde edilen kalıntılar arasında; ağırşak ve iğlerin bulunması; burada dokumacılık yapıldığını kanıtlamaktadır.³³⁷

Tournefort Erzurum'u betimlerken;

“Halep ve Bağdat çevresinde Araplar cirit attığı için, Erzurum Hindistan'dan gelen bütün malların geçtiği ve depolandığı kenttir. Büyük bölümü Acem ipeğinden, pamuktan, eczalardan, boyanmış kumaşlardan oluşan bu mallar yalnızca Ermenistan'dan geçer. Bu malların çok azı Erzurum'da perakende olarak satılır. Sözü edilen diğer mallar Trabzon'a taşınır ve burada İstanbul'a gönderilmek üzere gemiye yüklenir. Erzurum'a bu kadar çok kökboyası geldiğini görünce çok şaşırık: kökboyaları İran'dan geliyor ve derilerin kumaşların boyanmasında kullanılıyor. İpekböceği tohumu Hindistan'dan geliyor” (Bkz. **Şekil 3.5.10**) TOURNEFORT Joseph, 2005:131

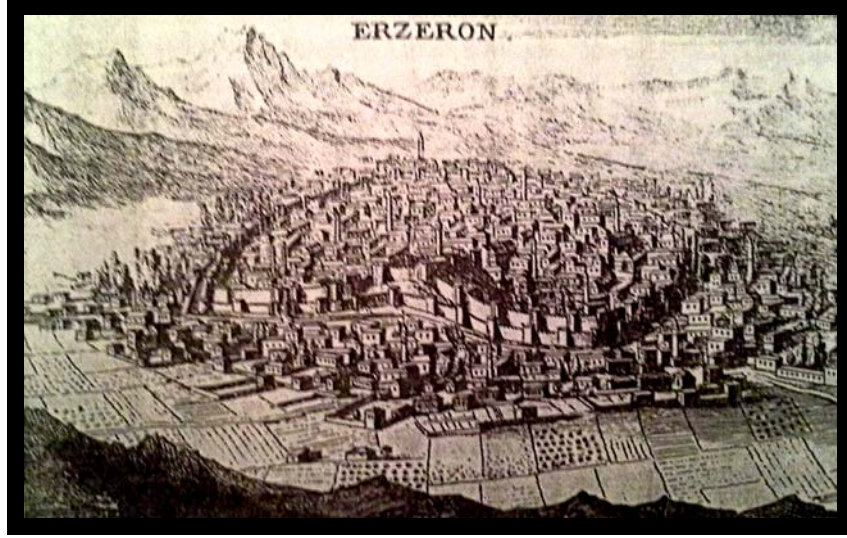
³³⁴ Yurt Ansiklopedisi, Ağrı Bl. Cilt 1. s. 371

³³⁵ ÇELEBİ E. 2005 “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **2. Cilt, 2. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 388

³³⁶ Yurt Ansiklopedisi, Kars Bl. Cilt . s. 4497, 4544-4545

³³⁷ Yurt Ansiklopedisi, Erzurum Bölümü, s. 2693-2694, 2771

demektedir.³³⁸

Şekil 3.5.10 :XVII. yüzyılda Erzurum.

Kaynak : TOURNEFORT Joseph, 2005:148

Erzurum'un doğu ile batı arasındaki ticaret yollarının üzerinde olması nedeniyle, her dönemde önemli bir pazar ve ticaret merkezi olmuştur. Osmanlı yönetimi sırasında İran ibrişimleri ile ham ipeğin, Erzurum-Tokat-Amasya-İznik yolu ile Bursa'ya yollanmakta ve burada işlenmekte olduğunu, yerleşim yerinin askeri açıdan korunmaya elverişli konumunun da, ticaret etkinliklerinin güven içinde sürdürülmesini sağladığını, bir transit kenti olarak, İlk ve Orta çağlarda, İran, Hind ve Orta Asya mallarının Akdeniz'e ulaştırıldığı yol üzerinde, çok önemli bir konak yeri olduğunu öğrenmekteyiz. İran, Doğu Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz'i birbirine bağlayan dört önemli yol; sırasıyla Tiflis-Kars üzerinden gelen Kafkas Yolu, Tebriz-Bayezid'den geçen Kuzey İran Yolu, Sivas üzerinden Diyarbakir, Irak Suriye, Basra Körfezi ve Akdeniz kıyılarına giden yol ile Kop ve Zigana geçitleriyle Kuzey Anadolu Dağları'nı aşarak Trabzon'da Karadeniz'e bağlanan yolların, Erzurum'da birleştiği aktarılmaktadır. Erzurum'un bu çağlarda, sadece bir konaklama yeri olarak kalmayıp, İran ve Hindistan'dan gelen malların satıldığı canlı bir ticaret merkezi olduğu bildirilmektedir.³³⁹

³³⁸ TOURNEFORT J. 2005 "Tournefort Seyahatnamesi", İkinci Kitap, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul. s. 131

³³⁹ Yurt Ansiklopedisi, Erzurum Bölümü, s. 2701-2709

Evliya Çelebi, Erzurum’u anlattığı bölümde; karşılaştıkları beyler tarafından **murassa kuşak, diba ve ziba elbiseler, zerdüz üsküfeler** armağan edildiğini bildirmekte ve 800 adet dükkanı ve bir bedesteni bulunan şehirde terzilerin ünlü olduğu; varsıl kesimin, yani; Arap, Acem, Hint, Sind, Çin, Hıta ve Hoten tüccarlarının kalenin kuzey tarafında oturdukları; **çuka samur** ve değerli kumaşlarla giyindikleri, üst düzeyin, **çuka ferace** ve **bogası kaftan**; halkın ise, **aba, kaba ve bogası** elbise; Ermeni reayanın ise; alaca sarık sararken, ayinlerinde **londura mavi çuka**, yoksulların ise, **şal kebe** giydiklerinden bahsetmektedir.³⁴⁰

Erzurum’un ticari etkinliklerinin gelişmesinin, özellikle, XVII. yüzyılın ikinci yarısına rastlamakta olduğu bilinmektedir. XIX. yüzyıl öncesinde, Erzurum’a İran’dan gelen kervanların, denize ulaşmak için Halep’e giderken; 1836’da buharlı gemilerin Karadeniz’de işlemeye başlamasından sonra, Trabzon’un büyük önem kazandığını; XIX. yüzyılda Erzurum’da ticaretle uğraşanların Ermeniler ve Rum Ortodokslar olduğunu öğrenmekteyiz. Cuinet, XIX. yüzyıl sonunda, Erzurum Vilayeti’nin dışalımında en önemli yeri 19.500.000 kuruş ile pamuklu kumaşların aldığını; bunu sırasıyla 7.750.000 kuruş ile yünlü kumaşların; dışsatımında ise 2.400.000 kuruş ile pamuklu ve yünlü kumaşların geldiğini ve bu malların Rusya, Fransa, İngiltere, ve Avusturya’ya satıldığını bildirmektedir. İl’de Tercan, Ova, Hınıs, Tortum ve Keskin kazalarında yünlü ve pamuklu kumaş dokumacılığı, heybe, **şal, cecik**, halı, çorap ve eldiven yapıldığı; Hınıs’ta ayrıca bir kumaş boyama işliğı olduğu belirtilmektedir. İpek yolunun canlılığını sürdürdüğü dönemlerde büyük bir ticaret merkezi olan Erzurum’un, 1914-15 yıllarına gelindiğinde de aradan geçen yüzyıllara karşın bu özelliğini bir ölçüde korumuş olduğu aktarılmaktadır.³⁴¹

Evliya Çelebi’nin Erzurum’da 70 kadar tüccar hanı, çarşısında ise 800 kadar dükkanı olduğundan bahsederken; ipekçilerin yoğunluğundan ve terzilerin son derece usta olduğundan söz etmekte ve yörenin ileri gelenlerinin **çuha, samur** ve güzel kumaşlardan yapılmış giysiler, alt tabakadan olanların ise, **aba**’dan yapılmış giysiler giyindiklerini söylemektedir. 1650 yıllarında Erzurum’a gelen Tavernier’nin ise; şehrin, zengin ticaret kervanlarının uğrak yeri olduğunu ve özellikle İran’dan develerle İzmir

³⁴⁰ ÇELEBİ E. 2005 “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **2. Cilt, 1. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. S. 233-235, 242-244

³⁴¹ Yurt Ansiklopedisi, Erzurum Bölümü, s. 2710-2712

ve Halep'e gönderilen ipekten ve bunun yanı sıra diğer tüm ticari eşyalardan gümrük alındığından bahsettiği aktarılmaktadır.³⁴²

Erzurum'da önceki dönemlerde ev işletmeciliği biçiminde yürütülen dokumacılığın, yaygınlaştığı bilinmektedir. Tortum, Tercan, Keskim ve Ilıca (Ova) kazalarında **yünlü** ve **pamuklu** dokumacılığın geliştiği; bir miktar da **ipekli** dokuma üretiminin yapıldığından bahsedilmektedir. 1980'lere gelindiğinde, ilde geleneksel bir sanayi dalı olan dokumacılıkta, 258 işletmenin faaliyet gösterdiğini, bunların 136'sının tek kişilik, 119'unun 2-9 kişilik olduğu ve geçmişteki kadar yaygın olmasa da, hala evlerde kurulu tezgahlarda **pamuklu-yünlü** dokumalar ve halı üretildiği belirtilmektedir. XIX. yüzyılın ortalarına değin çok canlı olan el sanatlarının bir bölümünün tümüyle ortadan kalkmasına rağmen, dokumacılığın varlığını sürdürdüğü ve günümüzde de yörede **ihram** ve **şal** dokunduğunu öğrenmekteyiz. Bölge dokumacılığında kullanılan yün ve tiftiğin, tümüyle yerli koyun ve keçilerden elde edilip, evlerde taranıp eğirilerek iplik haline getirildiği; ancak, **ihramcılıkta kimi motiflerde kullanılmakta olan pamuğun**, dışarıdan sağlandığı açıklanmaktadır.³⁴³

İhramların dış giysilik olarak sarınmak kaydıyla kullanıldığı, evlerde geleneksel, kapalı yakalı, uzun kollu, geniş etekli entariler; geleneksel kadın giyiminde, bindallı ve üçeteğin en çok giyilen entari türleri olduğu; yörede bindallıya **kadama** denildiği belirtilmektedir. Entarilerin **kutnu**, **kadife** gibi ağır kumaşlardan yapıldığı, pamuklu ceket, yelek, üstüne bele şal kuşak sarıldığı ve bu kuşağın oldukça geniş ve özellikle uzun, **çok kalın beyaz havlu yünden**, Bursa'nın pamuklu havlularına ve kırmızı yün ihramlarına benzer olduğu aktarılmaktadır.³⁴⁴

İlde, Kürt aşiretlerinin kadınları tarafından, yünden **çatma ve iplik alacaları** dokunduğundan bahsedilmektedir.³⁴⁵

Marco Polo'dan yapılan bir alıntıda; Erzincan adının Arsenga'dan geldiği ve dünyanın en iyi kaliteli yünlülerinin burada dokunduğu aktarılmaktadır.³⁴⁶

³⁴² Yurt Ansiklopedisi, Erzurum Bölümü, s. 2720-2721

³⁴³ A.g.a. s. 2741-2742, 2777

³⁴⁴ A.g.a. s. 2774

³⁴⁵ OĞUZ B. 2004 "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul.s. 280-281

³⁴⁶ A.g.e. s. 232

Evliya Çelebi, Erzincan'ın Kemah ilçesinde dokunan, ince ve sağlam **çadır bezinin** kalitesinden ötürü; çok ünlü olduğundan bahsetmekte ve “Rumelinde **Drama bezinden** iyi ve güzel pamuk bezi olur” demektedir. Dini inançlarından ötürü, yöre insanının ipekli ve uzun giysiler kullanmadıkları; kadınların ise beyaz çarşaf örtündükleri belirtilmektedir.³⁴⁷

Floransa'lı Pelogotti'den yapılmış bir alıntıda; Avrupa'lı tüccarların rağbet ettikleri Erzincan dokuması **Buharin**'in, Pisa pazarlarında satıldığı ve Selçuklular'dan beri Erzincan'da **buhası (boğası)** dokunmakta olduğu aktarılmaktadır.³⁴⁸

İlhanlılar döneminde Erzincan'da kumaş üretiminin ileri düzeyde bulunduğu ve bu şehrin İlhanlı başkentine her yıl 200 top **kemha**, 1.000 arşın (zira') **kadife** ve 10.000 arşın **İskarlat** türünden kumaşlar gönderdiği bildirilmekte; **Kemah'ın ince zarif bezlerinin** ününden bahsedilmektedir.³⁴⁹

Yazılı belgelerde; 1258 yılında İlhanlı Emiri için 2.000 top kadar **altın telli kumaş** dokunduğu; ilde **yün ve pamuktan çatma, Buharin, Kemha, Kadife ve İskarlat** dokumacılığı yapıldığı bildirilmektedir.³⁵⁰

Tunceli İl'inin, 1936 yılına dek Fars'ça “gümüş kapı” anlamına gelen “Dersim” adıyla anıldığı; yapılmış arkeolojik kazılar uyarınca yerleşim tarihinin, Son Neolitik Çağ'a dayandığı; Muşkiler, Medler, Persler, Romalılar, Bizanslılar gibi devletlere yurt olduğu bildirilmektedir. XIX. yüzyılda Dersim Sancağı'nda **cecim, şal, ve aba dokumacılığı ve keçeciliğin** yaygın olduğu; 1892 Mamuret ül-Aziz Vilayet Salnamesi, Hozat Merkez Kaza'da adi kilim, pala dokumacılığı; Çemişkezek'te **yün ve pamuklu, Çarsancak'ta yerli bez, alaca adı verilen çitari**, yatak basmaları, melon halı ile kilim ve seccade dokumacılığının gelişmiş olduğu; Mazgirt Kaza'sında **dizlik dokumacılığı, beyaz bez** üretimi yapıldığı ayrıca kazada boyamacılık da yapıldığı kaydedilmektedir.³⁵¹

³⁴⁷ ÇELEBİ E 2005 “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Cilt, 2. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 450-458

³⁴⁸ OĞUZ B. 2004 “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 92

³⁴⁹ BAKIR A. 2005 “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 154

³⁵⁰ OĞUZ B. 2004 , “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul s. 233, 280-281

³⁵¹ Yurt Ansiklopedisi, Tunceli Bl. Cilt 10. s. 7293-7298

Geleneksel kadın giyiminde gençlerin, ince tülbent, oyalı yazma, yaşlılarınsa koyu renkli ipek başörtüleri, kış aylarında yünlü dokuma atkılar kullandıkları; geçmişte çarşafın dışarılık başörtüsü işlevinde olduğu; üzerine **ince çit (yazma)** bağlanmış feslerin, yaşlılar arasında kullanıldığı; bunun üstüne de 1,5 m uzunluğunda, 1 m eninde “**izar**” denen ak bir örtü örtüldüğünden bahsedilmektedir. 1930'lara değin yöre kadın giyiminin genellikle ev dokumalarından oluştuğu; “Tarak”ta (tezgah) dokunmuş ve “**ev bezi**” denen, ak bezden iç gömlek, **alacasından** da ucu büzgülü topuklara uzanan diz donu yapıldığı; renkli “**Eğın dokuması**”ndan da önden düğmeli, sol yanında koyun cebi olan içlik (işlik) giyildiği belirtilmektedir. Kış aylarında **çuha'dan, sıрма işlemeli “Halep işi”** salta, kimi kesimlerde de gocukle hırka giyildiği; şalvarın iş giysisi olarak kullanıldığı; yöre erkeklerinin üstte şalvar “**Tosya kuşak**” ve erkek saltası giydikleri ve varsıl kesimlerde şalvarın çuhadan dikildiği; şal-şapık denen giysilerin, geleneksel erkek giyiminin önemli öğelerinden olduğu vurgulanmaktadır.³⁵²

Halı, kilim, çarpana, çul, kumaş, harar, pala, zili (sili), heybe, **mazman tevin** (gevşek kıl dokuma) ve savanın (hıla) yöredeki başlıca dokuma türleri olduğu; geçmişte yaygın olan cicim ve **manusa (Arap dudağı)** dokumacılığının tümüyle bitmiş olduğu; **pamuk ipliğinden çizgili olarak dokunan manusadan** çoğunlukla kadın şalvarı yapıldığı; günümüzde bunun yerini renkli basmanın aldığı aktarılmaktadır. Kumaş dokumacılığının, Şavak, Çorovan ve Vastik aşiretleri başta olmak üzere daha çok aşiretlerde yaygın olduğu; bunların “**yünden iki iplik tekniğinde**” dokunduğu, **renklerin sabitleşmesi için yayık ayranına yatırılıp, yıkanıp, gölgede kurutulduğu**; ak ya da kara renkli kumaşlara yörede “**barason**” kumaşı denildiği belirtilmektedir.³⁵³

³⁵² Yurt Ansiklopedisi, Tunceli Bl. Cilt 10. s. 7334

³⁵³ A.g.a. s. 7337

KARADENİZ BÖLGESİ

1924 yılında il olan Artvin; İ.Ö. dönemlerde burada yaşayan Gürcü kabilelerin Çoruh ırmağına verdikleri ad olan Coroksi-Çorok-Kolkis isminden ötürü 1936'da Çoruh adını aldıysa da; 1956'da tekrar Artvin adını geri aldığı bilinmektedir. 1944'de yapılan arkeolojik kazılar sonucunda bölgede bulunan, Cilalı taş dönemine ait buluntular ışığında bölgeye ilk yerleşenlerin, Orta Asya'dan gelen Hurriler olduklarının zannedildiği; ardından, Kimerler, İskitler Arsaklılar, İberler, Bizans gibi devletlere yurt olduğunu öğrenmekteyiz. Artvin yöresinin, XIII. yüzyıldan sonra Gürcistan olarak adlandırıldığı, bu yüzyılda bölgede ağırlıklı olarak Kıpçaklı Ortodoks Türkler'in yaşadığı, çevrede Türkmenler ve Çepniler'in bulunduğu; Osmanlılar'ın egemenliği sonrasında Türk, Laz, Ermeni, Gürcü, Kürt halkları kendi topluluklarına özgü yaşamlarını kendi kültürel özelliklerini koruyarak yaşamlarını sürdürdükleri bildirilmektedir.³⁵⁴

Geleneksel erkek giyiminin, “şal”, “çuha”, ve “kabalak”dan oluştuğu, Şal dokumalarının, ev tezgahında dokunmuş kumaştan yapılan şalvar, Çuha'nın ise, uzun kollu cepken biçiminde ve göğsün iki yanında geniş cepleri bulunan bir tür ceket; Kabalak'ın ise bu giysileri tamamlayan başlık olduğunu görmekteyiz. Kadınların paçaları büzgülü, “halaliye” denilen şalvar üzerine, dizlere değin inen bir iç gömleği ve üç etek giydikleri; bunun daha çok evli kadınların giyinme biçimi olduğu; genç kızların, genellikle fistan ve üzerine sıkma yelek giyip, bellerine kuşak sardıkları; başlarına “çar” denilen bir örtü aldıkları, bunların kullanıldıkları yerlere göre; yani günlük yaşamda kullanılan “**kapı çarı**”, özel günlerde kullanılan ise, “**büyük çar**” denildiği belirtilmektedir. Kırsal kesimde, kişisel tüketime yönelik dokumacılığın yaygın olduğu; “**Kuy**” adı verilen **tezgahlarda** cicim, kilim, şal, peştamal ve çar dokunduğu; “**Kıda**”nın ise, **para kesesi dokumak için kullanılan küçük el tezgahı** olduğu; file biçiminde dokunan bu uzun para keselerine, balık ağına benzemesinden ötürü “tor” dendiği belirtilmektedir.³⁵⁵

1927 Sanayi Sayımı verileri uyarınca Artvin'de dokuma sanayiinde 33 iş yerinde 55 kişinin çalışmakta olduğunu öğrenmekteyiz.³⁵⁶

³⁵⁴ Yurt Ansiklopedisi, Artvin Bl. Cilt 2. S. 886, 899-900, 943

³⁵⁵ A.g.a. s. 944-947

³⁵⁶ A.g.a. s. 925

Karışım dokumacılık örnekleri arasında, günümüze dek dokunmaya devam edilen örneklerden biri olan Rize bezi, diğer adı ile Feretiko'nun atkısı keten, çözüğü pamuk-ketendir.

1777 tarihli bir belgede, padişahın iç çamaşırlarının **Trabzon dokuması** olduğu ve Abdülaziz'in ölümünde (1876) üzerinden çıkarılan gömleğin **Rize Bezi** olduğu anlaşılmaktadır.³⁵⁷

Bölgede arkeolojik buluntulara yaslı olarak keten dokumacılığının tarih öncesinden başlamış olduğunu bilmemize karşın, ketencilik verileri Osmanlı Dönemi'nde Salnamelere yaslı olarak rakamlarla tesbit edilebilmektedir. Bölgeye ait az sayıdaki arkeolojik buluntular; doğuda Van civarında, kuzeyde Rusya'dan elde edilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'ne dek el tezgahları kullanımı devam ettirilmiş, sonraları modern tezgahlar kullanılmaya başlanmıştır. 1930'larda örgütlü dokumacı sayısı 3.000 dolayında iken, 1940'larda çay tarımının yaygınlaşmasıyla, dokumacılığın önemi giderek azalmıştır.

1980'de Rize'deki 167 dokumacılık iş yerinden 88'i tek, 79'u 2-9 kişilik küçük işletmelerdi. Dış ticaretteki önemi azalmış olmakla birlikte, yerli dokumaların il içi ticaretteki ağırlığı 1980'lerin başında da sürüyordu.³⁵⁸

Şemsettin Sami'den yapılan alıntıda; Rize'nin başlıca yerel sanayi dallarını **keten bezi gömleklilik ve çarşafılık** bez dokumacılığının oluşturduğu aktarılmaktadır. 1872 Trabzon Vilayet Salnamesi'nde; Rize Kaza'sında 40.000 top kadar gömleklilik ince ve kalın keten bezi dokunduğu; Rize bezinin, başta Erzurum olmak üzere, Bağdat, Arabistan ve İstanbul'a satıldığı bildirilmektedir.³⁵⁹

Bayburt adının farklı kaynaklarda değişik şekillerde anıldığı; V. yüzyıl Ermeni tarihçilerinden Khoren'li Moses'in eserinde "Bayberd" diye geçtiği ve "berd" hecesinin Ermenice yüksek kale anlamına geldiği bildirilmektedir.³⁶⁰

³⁵⁷ OĞUZ B. 2004 "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 289-290

³⁵⁸ BERKOL C. 2008 "Geçmişten Günümüze Anadolu'da Keten Dokumacılığı", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Danışman Prof. Dr. Günay Atalayer. İstanbul, s. 87-88

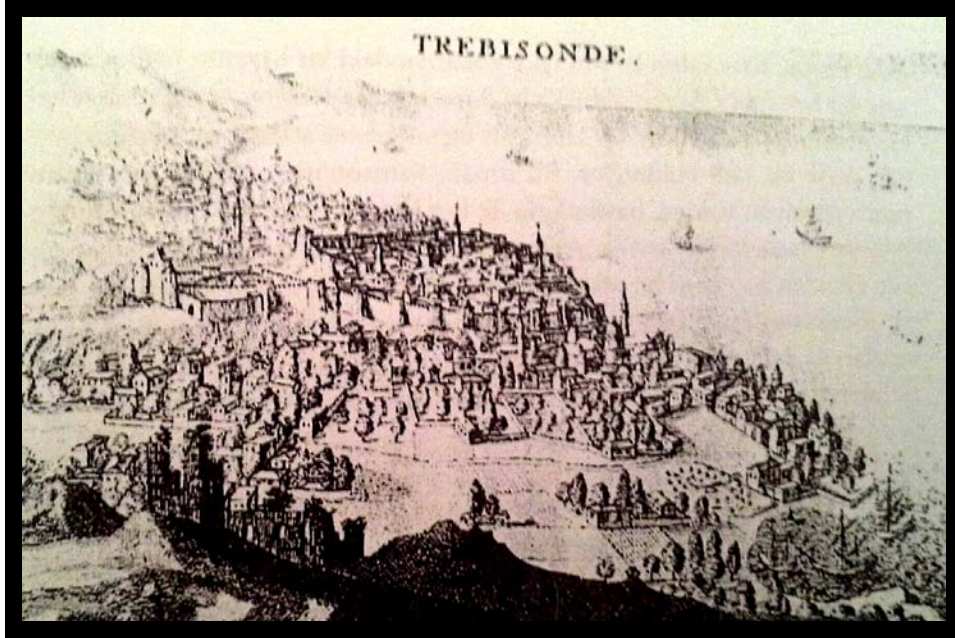
³⁵⁹ Yurt Ansiklopedisi, Rize Bl. Cilt . s. 6358

³⁶⁰ OĞUZ B. 2004. "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul s. 278

Evliya Çelebi Bayburt'ta bir devlet boyahanesi bulunduğu ve Bayburt kilimlerinin, keçe ve seccadelerinin diğer ülke ve şehirlere satılmakta olduğundan bahsetmektedir.³⁶¹

Tebriz-Trabzon transit yolu üzerinde bulunan Bayburt'ta, ticareti yapılan **muhayyer ve sof atlasından** söz edilmektedir.³⁶²

Trabzon Eyaletinde, (Bkz. Şekil:3.5.11) Batum Sancağı olan Gönnye'de halkın; Laz Meneksile kayıkları (Çoruh nehri kenarında yetişen kaba kavak ağaçlarından üç parça halinde yapılan ve kenar bölümlerine kalın saz demetleri bağlanan mal taşımada kullanılan kayıklardır) ile Mikril Vilayetlerine çeşitli mallar ile birlikte **renkli lekfuri bezler** taşıdıklarını öğrenmekteyiz.³⁶³

Şekil: 3.5.11.:XVII. yüzyılda Trabzon.

Kaynak : TOURNEFORT Joseph, 2005:144

³⁶¹ ÇELEBİ E. 2005 "EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit" Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Cilt, 2. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 401-402

³⁶² OĞUZ B. 2004 "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 279-280

³⁶³ ÇELEBİ E. 2005, "EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit" Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Cilt, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul s.119

Bir araştırmada, Tokat için;

“..şehirde, bakırcılardan başka birçok demirci, dokumacı, basmacı, debbağ ve boyacılar vardır. Tokat’tan aynı zamanda **basma çit**, **basma çember** ve **boğasi** denilen mensucat ihraç edilir..”,
“..Tokat, Türkiye’nin en faal ticaret merkezidir ve her taraftan oraya kervanlar gelir. Ankara’dan on üç günde gelen kervanlar **sof** ve diğeri mallar; İzmir yolunu yirmi beş günde alan kervanlar, **çuha**, baharat, şeker, kağıt ve diğeri Avrupa malları; Aydın’dan pamuk; İstanbul’dan 20-21 günde gelen kervanlar muhtelif mallar getirip **Tokat’tan bez**, bakır ve demir mamulati vs. götürür; Diyarbakır’dan 18 günde gelen kervan da bez ve palamut; Musul’dan 30 günde gelen kervan, bez, boyalı tülbent ve palamut getirirler..” Simeon (2007:210-211)

denilmektedir.³⁶⁴

Tournefort Tokat’tan bahsettiği bölümde;

“yörenin oldukça bol miktardaki ipek üretimine ek olarak, her yıl sekiz-on yük İran ipeği tüketiliyor. Bütün bu ipekler hafif kumaşların, dikiş ipliklerinin ya da düğmelerin yapımında kullanılıyor. İpek ticareti oldukça iyi durumda; Tokat’ın boyalı kumaşları İran’inkiler kadar güzel değilse de Moskovalılar ve Kırım Tatarları bunlarla yetinmiyorlar. Bunlar Fransa’ya bile getirilerek Levant kumaşları adıyla satılıyor. Tokat ve Amasya, ülkenin bütün geri kalan bölümünden çok daha fazla kumaş üretiyor. Tokat’ı Küçük Asya’nın ticaret merkezi olarak görmek gerekir. Diyarbakır kervanları Tokat’a on sekiz günde gelir, Kervanlar Tokat’tan Sinop’a altı günde giderler; yayalar aynı yolu dört günde giderler. Tokat’tan Bursa’ya kervanlar yirmi günde ulaşırlar; aynı yolu süvariler on beş günde alırlar. Ankara ya da Bursa’ya uğramadan doğrudan doğruya Tokat’tan İzmir’e gidenler bu yolu katırla yirmi yedi günde; develer kırk günde giderler...Kervandaki Ermeniler ipeklerini İzmir’e götürdüklerinde çok daha fazla kazandıklarını, çünkü ipeği İran sınırındaki Gence’den batmanı 20 ekü’ye aldıklarını söylediler. Şöyle ki, İzmir’de aynı ağırlıktaki ipek, yol boyunca yaptıkları zorunlu harcamaları çıktıktan sonra 30 ekü dolayında ediyordu Bu çok büyük bir kazanç, çünkü bir batman ancak altı okka, başka bir deyişle dokuz kilo on iki ons çekiyor; bir at yükü 300 kilo, bir deve yükü 500 kilo olduğuna göre, iyi bir hesap yapıldığında, her at yükü için yüz ekü, her deve yükü için beşyüz lira kazanılmaktadır. Şu halde on yük ipek götüren tüccar, at yükü başına bin ekü, deve yükü başına beş bin lira kazanıyorlar; üstelik dönüşte yükleyecekleri mallardan edecekleri kazanç da hariç” TOURNEFORT, (2005:222-224)

³⁶⁴ SİMEON Polonyalı, (2007) “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiye’si”, Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s.210-211

demektedir.³⁶⁵

Tokatta dokunan “**beyaz pembe (pamuk) bezi**”, **kalemkari basma yorgan yüzleri** ve nakışlı perdelerinin ününden bahsedilmektedir.³⁶⁶

Anadolu Beylikleri ve Osmanlıların ilk dönemlerinde de çeşitli kumaşlar imal ediliyordu. Bunlar İbni Battuta'nın verdiği bilgilerde de geçmektedir. Örneğin **Ladik kumaşları**. Osmanlı dokumacıları tarafından XV. yüzyılda dokunan kumaşların Anadolu Selçukluları'nın ürettikleri kumaşlara dayandığı, ancak Osmanlı kumaşlarında figür yerine, simetrik kompozisyonda geometrik ve bitkisel motiflerle baklava şemasının yaygın hale geldiği belirtilmekte ve Topkapı Sarayı'nda Osman Bey'e (1299-1326) ait olduğu zannedilen bir kaftan, örnek olarak gösterilmektedir.³⁶⁷

XIV. yüzyılın başında Anadolu'ya gelen ünlü gezgin İbn-Battuta'dan yapılan alıntıda, Ladik beldesinde **pamuktan altın işlemeli kumaş** imal edildiği ve bu kumaşların Rum kadınlar tarafından dokunduğu bildirilmektedir.³⁶⁸

TSM arşivlerinde şehzadelere verilen kumaşlar arasında **Kemha-i Kırmızı Amasya** kaydının bulunduğu, bildirilmekte ve bu merkezde de ipekli dokumacılığın yapılmakta olduğu kanıtlanmaktadır.³⁶⁹

Simeon, Merzifon'dan bahsederken; SİMEON (2007:106-107)“ .. şehrin biraz ilerisinde bulunup gümüş adını taşıyan büyük köy, hakikaten de gümüş idi; zira burada imal edilen ince ve parlak nefis **çul**, diğer hiçbir yerde bulunmaz ve bunun için ta Lehistan'dan bile buraya gelirler..” demektedir.³⁷⁰

Evlıya Çelebi ise; Merzifon'da 600 adet olan dükkanlardan çoğunun boyacı olduğunu, hatta, Acem boyasından daha güzel boyamacılık yaptıklarını aktarmaktadır. Bu arada; **İspir'in neftisi** ve **mavi** boyasının ünlü olduğunu belirtmekte ve tüccarların senede birkaç bin yük rengarenk pamuk bezini Kırım'a götürerek esirlerle değiştiklerini

³⁶⁵ TOURNEFORT J. 2005 “Tournefort Seyahatnamesi”,İkinci Kitap, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul. s.222-224

³⁶⁶ ÇELEBİ E. 2005 “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Akkirman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **1. Cilt, 5. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 103

³⁶⁷ BAKIR A. 2005 “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 155

³⁶⁸ OĞUZ B. 2004 “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 233

³⁶⁹ GÜRSU N. 1988 “Türk Dokumacılık Sanatı, Çağlar Boyu Desenler”, Redhouse Yayınevi, İstanbul. s. 37

³⁷⁰ SİMEON P. 2007 “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiyesi”, Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s. 106-107

bildirmektedir. Tüm Kırım halkının ferace ve giysilerinin **Merzifon bezinden** yapıldığını ve yörenin pamuk ipliği ile birlikte, **Beledi döşeği, beledi alaca yastığı, mavi bezi, basma kalemkari, latif çit yorgan yüzleri, çarşaf ve perdelerinin** çok değerli olduğunu vurgulamaktadır.³⁷¹

Umari'den (1301-1348) yapılan alıntıda; Sinop'un güneyinde Akira'dan Hıristiyan ülkelerine büyük ölçüde **ipekli ve yaldızlı ipekli kumaş** ihraç edildiği bildirilmektedir.³⁷²

Cumhuriyet'in ilk yıllarında DİE 1927 Sanayi Sayımı verileri uyarınca; Sinop'ta dokuma sanayinde, 47 işlikte 104 kişinin dokumacılık yaptığı anlaşılmaktadır. Önemli bir keten tarımı bölgesi olan Sinop'ta, özellikle Ayancık, Boyabat, Türkeli ve Erfelek'in köylerindeki el tezgahlarında keten giysilik dokunduğu; sonraki yıllarda keten tarımının azalmasıyla birlikte pamuklu dokumacılığın ağırlık kazandığı görülmektedir. Yörede dokunan **keten bezleri** de **Rize bezi gibi, keten-pamuk** karışım bir dokumadır.³⁷³

Geleneksel kadın giyiminde, başörtüsü olarak "**pıta**", "**çember (Boyabat çemberi)**" örttükleri, kısa kollu ve diz altına dek uzanan iç gömleği üzerine, "üzer donu" veya "paça" denilen keten dokuma şalvar giyildiği ve bu şalvarla aynı renkte keten dokuma "etekçek" adı verilen önlük bağlandığı; erkeklerde ise, yine ak keten bezinden dik yakalı ve yandan düğmeli mintan giyildiği aktarılmaktadır.³⁷⁴

Keten ve kenevir üretilen her bölgede, tekneler için ip üretimi de yapılmaktadır. Tournefort, Kastamonu'nun Abana ilçesinde padişahın gemi ve kadırgaları için halat üretildiği bir merkez olduğunu belirtmektedir.³⁷⁵

Türkiye'nin en fazla kenevir üreten yörelerinden biri olan Kastamonu'da evlerde ve küçük işletmelerde ip, halat, urgan üretiminin yanı sıra yoğun dokumacılık yapıldığından bahsedilmektedir. Avrupa Sanayi devriminden sonra, gerileme olmuşsa da; 1920'lerde İl'in ekonomisinde dokumacılığın önemli bir yer tuttuğu bildirilmektedir. Geleneksel kadın giyiminde kullanılan dokumalar yöre üretimi

³⁷¹ ÇELEBİ E. 2005 "EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit" Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Cilt, 2. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 480-486

³⁷² OĞUZ B. 2004 "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 233

³⁷³ Yurt Ansiklopedisi, Sinop Bölümü. Cilt. s. 6793

³⁷⁴ A.g.a. s. 6816

³⁷⁵ TOURNEFORT J. 2005. "Tournefort Seyahatnamesi", İkinci Kitap, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul s.112

hakkında bilgi vermektedir. Bunlar arasında; Gömleklerin, **ince bürümcek, kasarlı, elvan, çözme, keten** adlarıyla anıldığını; İç etek, **üstüfe, çuha, fıstıkiye, canfes, sopalı (Meydani), şalbasma, kutnu, bindallı**’ların düğün, bayram gibi özel gün giysileri olduklarını; **İpek, yün, pamuk ya da ketenden “topukdöver şalvar”** yapıldığını öğrenmekteyiz.³⁷⁶

Evliya Çelebi Tosya’da 340 dükkan ve bir bedesten bulunduğunu; tüm halkının **muhayyer** dokumacılığı yaptığını ve bu bedestende muhayyer alım satımı yapılmakta olduğunu bildirmektedir.³⁷⁷

Tosya’dan bahsedilirken; (SİMEON Polonyalı, 2007:106) “.. buradan **muhayer** ihraç edilir ve bütün halk muhayercidir. Buranın muhayeri Ankaranın ki gibi olmayıp daha aşağı cinsten olduğu halde, birçok eyaletlerden ve Lehistan’dan tacirler bu mal için buraya gelirler..” denilmektedir.³⁷⁸

Geleneksel kadın giyim kuşamında yer alan en önemli dokumanın; entari ve yelek biçiminde **ustufa** olduğu, özel günlerde ise, üzeri sim işlemeli **telli** veya **kutnu** yelek giyildiği; telli yeleklerin uzun, kutnuların kısa olduğu; ayrıca, “kapale” adı verilen ipekli ve sırma işli ceket andıran yeleklerin de, kullanıldığı bildirilmektedir. Erkek giyiminde ise; gömleklerin bürümcek, potur veya zıpkaların ise; “**el dokuması bez veya kara ketenden**” yapıldığı aktarılmaktadır.³⁷⁹

Evliya Çelebi, Bolu Mudurnu’nun iğne üretiminden bahsederken diğer bölgelere binlerce yük iğne gönderildiğini dolayısıyla “Dar-ı suzen” ismi verildiğini kız iğnesi adı verilen çok ince bir iğnesi olduğunu bildirmektedir.³⁸⁰

Simeon; Bolu’da, boyacılık ve kaftancılıkla meşgul 15 hane Ermeni olduğunu aktarmaktadır.³⁸¹

Bolu’lu kadınların, **muhayyer ferace** giydikleri belirtilmektedir³⁸².

³⁷⁶ Yurt Ansiklopedisi, Kastamonu Bl. Cilt . s. 4617-4641

³⁷⁷ ÇELEBİ E. 2005 “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Cilt, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 208

³⁷⁸ SİMEON P. 2007. “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiyesi”, Kesit Yay. İstanbul Çev. Hrand D.Andreasyan. s.106

³⁷⁹ Yurt Ansiklopedisi, Zonguldak Bl. Cilt . s. 7797-7798

³⁸⁰ ÇELEBİ E. 2006 “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 3. Cilt, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 345

³⁸¹ SİMEON P. 2007 “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiyesi”, Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s.106

İÇ ANADOLU BÖLGESİ

Evlıya Çelebi, Sivas'ta pamuklu dokumacılık yapıldığından ve Sivas Bezi'nin beyaz ve ince olduğundan, yorgan yüzleri ve basma nakışlı perdelerinin birer rub'a (dörtte bir çeyrek) satıldığından bahsetmektedir. Yöre halkının varsıllarının değerli kumaşlardan yapılmış, orta hallilerinin **londura çuka** ve **renkli boğası** (astarlık seyrek dokunmuş bir bez) giydiklerini, Sivas'ın Divriği ilçesinde, siyah, mor ve beyaz dut yetiştirilmekte olduğunu belirtmektedir.³⁸³

Sivas'ın bir transit kenti ve Anadolu'nun dışarıya sattığı malların bir Pazar yeri olduğu bilinmektedir. Kentte, özellikle **yünlü ve pamuklu** dokumacılığın çok ileri bir düzeyde olduğu ve Sivas soflarının **Suf-i Sivas** olarak anıldığı ve İran'a ihraç edildiklerine dair belgeler bulunduğu bildirilen bir kaynakta; Sahip Ata Vakfiyesinin kentte bulunan birçok imalathane hakkında bilgi verdiği bildirilmektedir.³⁸⁴

Selçuklular zamanında da, Sivas'ın özellikle ipekli, yünlü ve pamuklu dokumada önde olduğu, özellikle **Sivas Sof'larının "Suf-i Sivasi"** olarak anıldıkları ve İran'a kadar gönderildiklerinden bahsedilmektedir.³⁸⁵

Simeon Kayseri için; SİMEON, (2007:188) “..şehirde, 500 hane Ermeni mevcuttur... bunlar ekseriya terzilik ve kaftancılıkla meşguldürler..” demektedir.³⁸⁶

XV. yüzyılda Kayseri'den ihraç edilen dokumalar arasında, en büyük payı **Kirbas'ın** aldığı ve bu dokumanın **keten, pamuk ve kenevir karışımı** olduğu ve o tarihlerde Kayseri'de bu imalatı yapan 40 civarında atölyenin bulunduğu aktarılmaktadır.³⁸⁷

³⁸² ÇELEBİ E. 2005 “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **2. Cilt, 1. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 202

³⁸³ ÇELEBİ E. 2006 “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **3. Cilt, 1. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 275-296

³⁸⁴ OĞUZ B. 2004 “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 81

³⁸⁵ BAKIR A. 2005 “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 152

³⁸⁶ SİMEON P. 2007 “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiyesi”, Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s.188

³⁸⁷ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 294

Evliya Çelebi, Çankırı'nın Karacalar Köyü'nde, **şal** ve **şemle**, **tiftik**, **kırmızı kuşak** ve çeşitli **muhayyer** dokuduklarını ve **Karacalar kuşağının** çok ünlü olduğunu bildirmektedir.³⁸⁸

Bir gezgin, Ankara için;

“..şehir halkı hemen kamilen **sofçudur**. İyi cins sof buradan çıkar ve dünyanın her tarafına sevk edilir. Her memleketten gelip Ankara'da oturan tüccarlar **sof**, **çamlit** (Lehçe, Czamlet, **yani keçi kılından kumaş**), yağmurluk ve başka kumaşlar toplarlar..”, “.. geçtiğimiz bu yerler beyaz keçi deryasıdır. Sürülerle dolaşan bu keçilerin parlak kılları adeta ipek ve sırma gibidir. İçlerinde hiç siyah yoktur. Daha evvel, keçi sürüleri pek çokmuş; fakat Celaliler hayvanları kısmen telef etmişler, kısmen de kaçırmışlar, kalanı da alıp götürmüşlerdir..” SİMEON (2007:191-192)

demektedir.³⁸⁹

Bir başka gezgin ise, Ankara için;

“..Dünyanın en güzel keçileri Ankara'nın köylerinde beslenirler. Ankara keçileri beyaz renkleri, ipek kadar ince, doğal olan kıvrıkcık, sekiz-dokuz parmak uzunluğunda tüyleri ile göz kamaştırırlar. Bu keçilerin kıllarıyla birçok güzel kumaş, özellikle de sof lar dokunur; ne var ki, iplik haline getirmeden, keçinin postunu kentin dışına çıkarmak yasaktır, çünkü kentlerin insanları yaşamlarını bu işten kazanmaktadır. Sanırım Strabon bu güzel keçilerden söz ediyor. Söylediğine göre, Kızılırmak dolaylarında yünü çok kalın ve yumuşak olan koyunlar besleniyormuş; dahası başka yerlerde bulunmayan keçiler de varmış. Her neyse, günümüzdeki bu güzel keçiler, Ankara'ya dört ya da beş günlük yoldaki yerlerde ve Beypazarı'nda da bulunuyor; keçiler daha uzaklara götürülecek olurlarsa kıl verimlerinde bozukluklar ortaya çıkmaktaymış. Keçi kılı, okkası dört liradan, on, on iki, on beş liraya kadar satılmakta; okkası yirmi, yirmi beş ekü olanlar bile var; ne var ki, bunlar sadece padişahın sarayının sof ları için kullanılmakta. Ankara'daki işçiler sof üretiminde bütünüyle saf keçi kılı ipliği kullanırlar; **oysa Brüksel'de, bilmediğim bir nedenden ötürü, dokumalara yün ipliği de katılır**. Ankara'da keçi yapacağı peruklara katılır, ama, eğirilmemiş olması koşuluyla; keçi kılı Ankara'nın zenginlik kaynağıdır, bütün varlıklılar keçi kılı ticaretiyle uğraşırlar. Ankara keçisi kılı eskiden

³⁸⁸ ÇELEBİ E. 2005 “EVLYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **2. Cilt, 1. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 207

³⁸⁹ SİMEON P. 2007 “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiye'si”, Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s.191-192

Iconium kenti olan Konya keçisi kılına yeğlenmesinin haklı nedenleri var: Çünkü Konya keçileri ya tümüyle kahverengi ya da tümüyle siyah. Keçiler Ankara’da yalnızca ot yerler ve Busbecq’in de dikkati çektiği gibi iklim ve otlak değiştirildiğinde niteliklerini yitiren yapağlarının güzelliğini sağlayan da belki budur. Beypazarı’ndaki ve Ankara’daki çobanlar keçileri sık sık tararlar ve çaylarda yıkarlar” Tourneford (2005:230-231)

demektedir.³⁹⁰

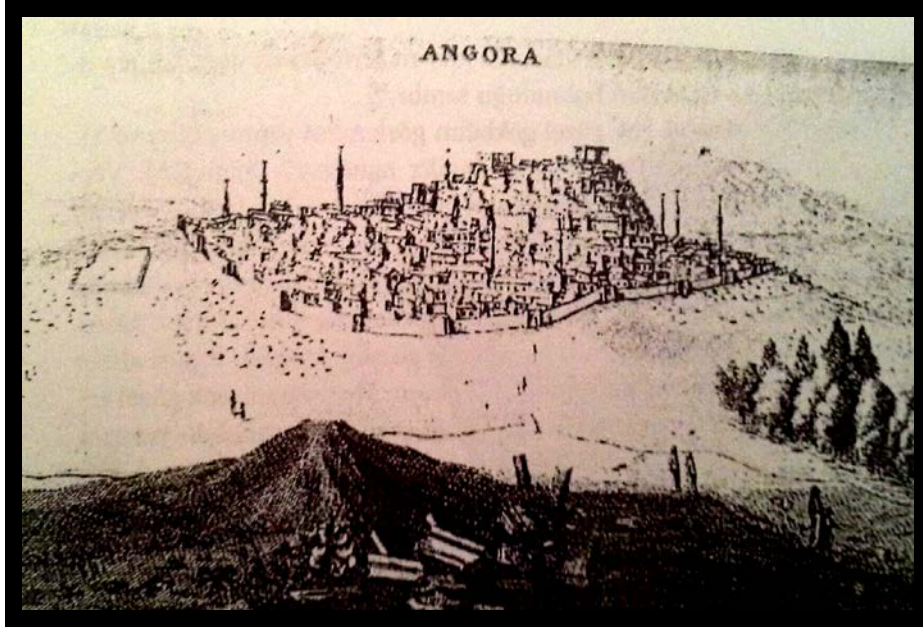
Ankara keçileri konusunda La Motraye’da; Ankara’ya sekiz-on mil kala, tiftik keçilerini görmeye başladıklarını ve şehre yaklaştıkça diğer keçilere oranla tiftik kalitelerinin dikkat çekecek oranda değiştiğini ve en kaliteli tiftiğe sahip keçilerin Ankara şehri civarına, bir günlük mesafede çizilebilecek bir daireyi kapsayacak şekilde kaliteli olduğunu, bu dairenin dışına çıkdıkça kalitenin düştüğünü belirtmektedir.³⁹¹

Ankara’nın (Bkz. Şekil:3.5.12.) varsıl kesiminin **samur ferace**, orta hallilerinin **çuka serhaddi, kontuş** ve ferace; meslek erbabının, **beyaz bez ve muhayyer ferace**, alimlerinin ve kadınlarının baştan ayağa renkli **sof ferace** giydikleri anlatılmaktadır. Ankara keçilerinin dağlarda pınar (meşe yaprağı) ile beslendiklerini dolayısıyla elyaflarının çok beyaz ve çok kaliteli olduğundan bahsedilmekte ve kaliteli dokuma elde edebilmek için, tüylerin makasla kesilmeden yolunarak alınması gerektiğinden, bu yöntem kullanıldığında dokunan sofun “**Eyyub Nebi ipeği**” kadar yumuşak olduğundan söz edilmektedir. Ancak yolunma sırasında keçilerin acı çekmemeleri için kireç, kül ve su karışımı ile keçileri ıslatarak tüylerin kolayca alındığı belirtilmektedir. Sof boyamacılığının kazanlar içerisine yerleştirilmiş odunların üzerine yerleştirilerek kaynamakta olan kazanın kapağının kapatılıp, kapak çevresinin hamurla kaplandığını ve bu yüzden boyama kalitesinin çok özellikli, dalgalı olduğundan bahsedilmektedir. Yabancı ülkelerden gelen tacirlerin keçileri kaçırarak sof imal etmeye çalıştıklarını; başarılı olamayınca Ankara’dan eğirilmiş tiftik ipliği aldıklarını yine de başarılı olmadıklarını ancak kendi rahipleri için sofa benzer, ince, dalgasız siyah **rukle şalı** dokudukları anlatılmaktadır.³⁹²

³⁹⁰ TOURNEFORT J. 2005 “Tournefort Seyahatnamesi”, İkinci Kitap, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul. s. 230-231

³⁹¹ MOTRAYE A. 2007 “La Motraye Seyahatnamesi”, Yay. Haz. Dr. Erkan Serçe, İstiklal Kitabevi, İstanbul. s. 281

³⁹² ÇELEBİ E. 2005 “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Cilt, 2. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 526-527

Şekil: 3.5.12. :XVII. yüzyılda Ankara.

Kaynak : TOURNEFORT Joseph, 2005:144

Ankara’da, Istanoz kasabasında sof dokumacılığı konusunda genellikle Ermeniler’in çalıştıklarını, **sof ve muhayyer** dokumacılığında bin adet tezgah kullanılmakta olduğu belirtilmektedir.³⁹³

Ankara Beypazarı’nda senede bin kantar sof ipliği alınıp satıldığı, ancak sof dokunmayıp, muhayyer dokunduğu ve büyük pazarında her hafta on binlerce adam toplandığı; yerli halkın renkli sof ve muhayyer, kadınlarının ise, sadece muhayyer giymekte oldukları ve Beypazarı’nda 600 dükkan bulunduğu anlatılmaktadır.³⁹⁴

Evliya Çelebi, Ankara sofunun Frengistan’da imal edilemeyeşine sebep olarak, bu işin Hacı Bayram-ı Veli tarafından bulunmuş bir zanaat olmasını

³⁹³ ÇELEBİ E. 2005, “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **2. Cilt, 2. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 533

³⁹⁴ A.g.e. s. 567-568.

ilişkilendirmektedir.³⁹⁵ Eskişehir halkının ise; **çuka** ve değerli kumaşlar giyindiklerinden bahsetmektedir.³⁹⁶

Konya Karaman'da 1900 dükkan olduğu ve tüccarlarının varlıklı ve değerli mallarından bahsedilmekte ve asker olan halkın samur kürk ve değerli kumaşlardan kaftan elbiseler giydikleri belirtilirken; Çelebi, (2006:11) “.. ulemaları muhteşemane çeşit çeşit **soflar** ve **Bruci zai** ve **mollayi bezler** giyerler” denilmekte ve terzilerinin ustalığından bahsedilmektedir.³⁹⁷

Mevlana türbesindeki dervişlerin boyunlarına **Keşmiri ve Lahuri şallar** taktıkları anlatılmaktadır.³⁹⁸

³⁹⁵ ÇELEBİ E. 2006, “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van”, Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **4. Kitap, 1.Cilt.** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 169-170

³⁹⁶ ÇELEBİ E. 2006, “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **3. Cilt, 1. Kitap,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 11

³⁹⁷ A.g.e. s. 30-31-32

³⁹⁸ A.g.e. s. 36

AKDENİZ BÖLGESİ

Hatay Yöresi Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biri olup, iklimsel koşullar ve iklime bağlı verimlilikten ötürü M.Ö. 100 000'le başlatılan Orta Paleolitik Dönem'e değin uzandığı belirtilmektedir. Hatay'da Hitit, Asur, Pers, Selökidler, Roma, Bizans Devletleri sonrası İslam Uygarlıkları dönemine girilmiştir.³⁹⁹

İbn Battuta, Hatay yakınlarında Buğras'ta **Debiliye** isimli bir kumaşın dokunmakta olduğundan bahsetmektedir.⁴⁰⁰

Hatay'da, XIX. yüzyılda tarımın çok geri olduğuy ve tahıl üretiminin yerel gereksinimi karşılamadığı, bu yüzden bölgenin arpa gereksiniminin Halep'ten karşılanmakta ve karşılığında ise, Halep'teki işliklere ipek ipliğı verilmekte olduğuy birçok kaynakta belirtilmektedir. Hatay'da ipek böceğı beslenmesini sağlayan dutlukların 13.770 dönüm olduğuy bildirilmektedir. 1895 Halep Vilayet Salnamesi'nden anlaşıldığı üzere; yörede yaygın küçük sanayinin öncelikle, Hacıköy ve Yoğunluk köylerinde, dokumacılık olduğuy ve üretim olarak **ala gömleklik bez, ipek mendil, kefiye, çarşaf, ipek maşlah ve Trablus kuşağı** (Bkz. Şekil: 3.5.13.) dokumacılığı yapıldığıdır.⁴⁰¹

Hatay'da; Kırıkhan, Reyhanlı, Dörtöyol ve Merkez ilçelerinde, pamuk üretimi yapılmaktadır ve ince ve uzun elyaflı olmasından ötürü Çukurova Bölgesinin en kaliteli pamuğudur. Kaliteli tohum kullanımından ötürü 1960'ların başıyla 1970'lerin sonu arasındaki dönemde il pamuk üretimindeki artış, ülke genelinde % 29 iken, saf pamukta % 351 olmuştur ve hektar başına düşen üretim Türkiye genelinde % 749 kg iken, bölgede 920 kg'dır.⁴⁰²

Bir şehirde balyos vekilinin veya balyosların bulunması, o yerleşim ve çevresinden dış ülkeler ile ticari ilişkileri göstermektedir. Evliya Çelebi, İskenderun'da yedi kralın balyos vekillerinin yani konsoloslarının oturduğuy; ancak balyosların

³⁹⁹ Yurt Ansiklopedisi, Hatay Bölümü, s.3383-3393

⁴⁰⁰ BATTUTA Seyahatnamesi, 2010,Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, Çev: A. Sait Aykut, **1. Cilt**. YKY Yayınları İstanbul. s. 114

⁴⁰¹ Yurt Ansiklopedisi, Hatay Bölümü, s. 3398-3399

⁴⁰² A.g.a. s.3421

(elçileri) Haleb’de balyoshanelerinde (elçiliklerinde) oturmakta olduklarını anlatmaktadır.⁴⁰³

Şekil: 3.5.13. :İpek, Trablus Kuşağı. Dimi dokuma

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:215

Hatay’da 1890’ların ikinci yarısında 13 ipek atölyesi bulunduğu ve zaman içerisinde küçük el sanayi kapsamından çıkarak makineleşmenin başladığı tek kesimin koza ve ipek dokuma atölyeleri olduğu belirtilmektedir. 1918 öncesinde Asi Irmağı Vadisi’nin dut ağaçlarıyla kaplı olduğu, ancak I. Dünya Savaşı’ndan sonra ipeğe olan talebin azalmasından ve Avrupa’da suni ipeğin kullanılmakta olması sonucunda gerilemeye başlamasına rağmen Antakya’nın önemli bir ipek üretim merkezi olarak kaldığından bahsedilmektedir. DİE 1964 Sanayi ve İşyerleri Sayımı uyarınca, Hatay’da Dokuma sanayi İş yerlerinin dağılımında % 44,4 olarak saptanmıştır.⁴⁰⁴

İl’deki yoğun ipek böcekçiliği, XX. yüzyıla değin kadın giyimine de yansımış ve entari kuşak ve başörtülerinde ipekliler tercih edilmiş olmasına rağmen sonraki dönemde yerini pamuklu dokumalara bırakmıştır. Özellikle geleneksel erkek giyiminde **melez gömlek** (köynek) giyilmekte olduğu bilinmektedir. Yörede üç tür dokuma tezgahı kullanılmaktadır. **Abacı tezgahı** denilen türde, tiftik ile aba, kilim ve perde

⁴⁰³ ÇELEBİ E. 2006, “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **3. Cilt, 1. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 67

⁴⁰⁴ Yurt Ansiklopedisi, Hatay Bölümü, s. 3433-3436

dokunmaktadır. Mekik ve küçük bir kaldıraçtan oluşan **Çulha tezgahı** denen türde çarşaf, yatak örtüsü, perde, gömlek, şalvar ve entarilik dokumalar yapılmaktadır. **Mazman tezgahı** denen türde ise, tiftikten, heybe, zeytin çuvalı ve çoban çantası dokunmaktadır.⁴⁰⁵

Kahramanmaraş, Anadolu ve Mezopotamya Uygarlıklarının kesişme noktasında bulunmaktadır. Kimi zaman geç Hitit Döneminde olduğu gibi ikili uygarlık izlerini de taşımaktadır. Persler, Helenler, Romalılar, Bizanslılar ve daha sonra da Araplar ve Türkler yöre kültürünün oluşumunda etkili olmuşlardır. Arkeolojik ve tarihsel kaynaklara göre; yörede yerleşimin Paleolitik Dönem ile başladığı ve diğer dönemlerde de devam ettiği bildirilmektedir. Orta Tunç Çağ'da Kahramanmaraş'ın Mezopotamya'yı Orta Anadolu'ya bağlayan ticaret yolu üzerinde olduğu; Elbistan-Karahöyük'te Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na tarihlenen buluntulardan anlaşıldığı belirtilmektedir. Hitit, Pers Uygarlıkları da yörenin kültürünü etkilemiştir.⁴⁰⁶

İnciyan, Maraş için; SİMEON (2007:193)“ Maraş'ta en çok gelişmiş olan zanaat dokumacılık ve boyacılık olup, kırmızı pamuklar ön sırada yer alır...” demektedir.⁴⁰⁷

1898 Halep Vilayet Salnamesi'ne göre; Maraş'ta 281 kumaş tezgahı bulunduğu ve 19. yüzyılda Maraş yöresinin gelişmiş en önemli sanayi dalının dokumacılık olduğu; 1870 Halep Vilayet Salnamesi uyarınca yörenin **Alaca, bez, aba, yünden dokunan şalvar ve kuşak ile pamuklu dokumalarının** ünlendiğinin bildirildiği belirtilmektedir. XIX. yüzyıl gezginlerinden Charles Texier Seyahatnamesi'nden yapılan alıntıda ise, nüfusunun üçte biri Ermeni olan Maraş için; dokuma sanatının çok gözde ve etkin olduğu, “**abalar ve sırma** ya da **ipekli dokunmuş yünden giysiler** ve yelekler yaptıkları Türkmen kadınlarının kullandıkları boyalı pamuklu bezlerinin de geniş bir ticaret alanı olduğundan bahsedilmektedir.⁴⁰⁸

Maraş'ta dokumacılık sanayi I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında hayli gerilemiş; 1926'da 100 olan dokuma tezgah sayısı, 1933'te 800'ü aşmıştır. 1920'lerde ilin dokuma ürünü gereksinimleri çevre illerden karşılanırken, 1930'larda üretimin gösterdiği artış ile kendi gereksinimini karşıladıktan sonra çevre illere satış

⁴⁰⁵ Yurt Ansiklopedisi, Hatay Bölümü, s.3469-3471

⁴⁰⁶ Yurt Ansiklopedisi, Kahramanmaraş Bölümü, 8. Cilt s. 5722

⁴⁰⁷ SİMEON P. 2007 “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiye'si”, Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s.193

⁴⁰⁸ Yurt Ansiklopedisi, Kahramanmaraş Bölümü, 8. Cilt s. 5664-5674

başlamıştır. Özellikle ilde dokunan **alaca**'lar kırsal kesimde yaşamakta olan nüfusun tüm gereksinimini karşılamaktaydı.⁴⁰⁹

Bu yıllarda Kahramanmaraş'ta dokumacılık evlerde yapılmakla birlikte İzmirliade ailesi gibi bazı girişimcilerin kurduğu; çok tezgah çalıştıran kişilerde vardı. 1927 sanayi sayımı uyarınca ilde 109 işyerinde, 270 çalışan olduğu belirtilmektedir. DİE, 1980 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı, Birinci Aşama ilk geçici sonuçları uyarınca Dokuma, Giyim Eşyası ve Kürk-Deri Sanayiinde toplam 433 işyerinde, 1 kişilik 235 işlik, 2-9 kişilik 186 işlik, 10 ve daha fazla kişilik 12 işlik bulunduğu bildirilmektedir.⁴¹⁰

İspanyolların iyi dokumacı oldukları bilinmektedir. Evliya Çelebi'ye göre, 1486'da İspanyolların işgalinde bulunan Konya, Bayezid tarafından, fethedildiğinde, bin adet **çuka** işliğı bulunduğunu bildirmektedir.⁴¹¹

İçel, Neolitik Dönem'den beri sürekli bir yerleşim merkezidir. Antik Çağ'da Taşlık Kilikya olarak (Cilicia Tracheia) olarak anılmıştır. Yörede iklimsel koşullarından ötürü **pamuklu dokumacılık ve keçe imalatı** yapıldığı bildirilmektedir.⁴¹²

Geleneksel kadın giyiminde; **“tor”** adı verilen ve yörede el tezgahlarında dokunan bir bez olduğu aktarılan çarşafın giyildiği; özellikle Yörüklerde erkeklerin abasının kadınların şalvarlıklarının mevsimlik olarak; boyanmamış ipliklerle dokunduğu; özellikle kışlık olanların dokunduktan sonra, sıklaşmaları için suya yatırılarak çignendiği ve bu eyleme “depme” denildiği sonradan siyaha boyandıkları öğrenilmektedir. Kadınların; özellikle Evliya Çelebi'nin anılarında sıklıkla bahsettiği; renkli ipliklerle dokunmuş **“Trablus Kuşağı”** bağladıkları bildirilmektedir.⁴¹³ (Bkz. Şekil:3.5.14. Şekil:3.5.15.)

⁴⁰⁹ Yurt Ansiklopedisi, Kahramanmaraş Bölümü, 8. Cilt s. 5697

⁴¹⁰ A.g.a. s. 5697-5699

⁴¹¹ ÇELEBİ E. 2006, “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **3. Cilt, 1. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 59-60

⁴¹² Yurt Ansiklopedisi, İçel Bölümü, 5. Cilt. s. 3631, 3644,

⁴¹³ A.g.a. s. 3731

Şekil:3.5.14. :İpek, Trablus Kuşığı

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:216

Şekil:3.5.15. :İpek, Trablus Kuşığı

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:216

Kıbrıs'ta yaşayan Müslümanların birçoğunun dokumacılıkla uğraştığı ve bu kumaşlardan bazılarının gemilerle Suriye'nin Trablus şehrine götürülmekte olduğunu öğrenmekteyiz.⁴¹⁴

⁴¹⁴ BAKIR Abdülhalik, 2005, "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara s.141-142

Kıbrıs'ta **ev yapımı keten, pamuk ve yün işlendiği** ve dokumacılığın yüksek kalitede yapıldığı; özellikle bayramlar ve özel günlerde; kadınların, **ipek ve yün şeritler** halinde dokunmuş, ayak bileklerine dek uzanan bir etek ve aynı malzemeden yelek; kenarlarına örgüyle ya da nakışla çepeçevre sırmalar işlenmiş ve kürkle kaplı bir kumaş hırka giydikleri aktarılmaktadır.⁴¹⁵

⁴¹⁵ GARNET L. M. J. 2009 "Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri", Çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul, s. 41

EGE BÖLGESİ

Denizli ve çevresinin milat öncelerinden dokumacılık yaptığı özellikle Frigyalılar zamanında, bölgede Meonyalılar, Sartilılar, Turşalar ve Hititlerin üst üste yerleştikleri ve dokumacılıkta öne çıktıkları aktarılmaktadır. Burada kaliteli pamuğun yetişmesi ve kireçli sularının dokumacılığa zemin oluşturduğu özellikle **alacalarının** meşhur olduğunu öğrenmekteyiz. Parlak bir dokumacılık tarihi olan Denizli'ye, ilk kez 1872'de dış pazardan bez geldiği, yerli mamul ile rekabetinin 1900'lere değin sürdüğü, kapitülasyonlar, himayesizlik ve de özellikle 1. Dünya harbinin dokumacılığı bitme noktasına getirdiği; 1918'de şehirde 8-10 tezgah kaldığı aktarılmaktadır. Ancak 1929 yılında Gümrük Resimlerinin iyileştirilmesi, dokumacıların gayretli çalışmaları sonucunda, 1939 yılında ildeki aktif tezgah sayısının 10.000'e ulaştığı ve bu gelişmenin 1946'ya dek hızla ilerlediği ve günümüzde de önemli bir dokumacılık merkezi olduğu bilinmektedir.⁴¹⁶

Osmanlılar zamanında; Germiyan, **Denizli ve Alaşehir'in kırmızı kumaşlarının** ve **beyaz renkteki sarık tülbentlerinin** bütün ülkelere ihraç edildiğini; Germiyan kumaşlarından ve **Ak-Alemli** bezlerinden hil'at yapıldığını ve **Alaşehir kızıl efladisinin** de hem sancak bezi hem de hil'at olarak kullanıldığını öğrenmekteyiz.⁴¹⁷

İzmir'in resmi adının "Aydın" olduğu, birçok kaynak tarafından vurgulanmaktadır; bu ad, Selçuklu Türk İmparatorları tarafından Aydın Bey'e tımar olarak verilmiş olan eski beyliğin adından gelmektedir.⁴¹⁸

J.B. Tavernier'nin, İzmir için;

".. İzmir'de geniş bir ticaret yapılır. Fransızlar'ın aldıkları başlıca mallar; Ermenilerin İran'dan getirdikleri ham ipek, Ankara tiftiği, pamuk ipliği, deri, muhtelif renkte maroken, beyaz ve mavi pamuk mensucatı, büyük miktarda yapağı, halı, pike örtüler, sabun ve şehrin civarında çıkarılan az miktarda ravend, mazı ve mahmudiye (scammonée)dir. Kervanlar genellikle, Şubat, Haziran ve Ekim aylarında İzmir'e gelir ve aynı aylarda avdet ederler. Çoğu Ermeni olan tüccarlar, Avrupalılar'ın içinde Fransız müşterilerini tercih ederler; çünkü onlar nakit para ile

⁴¹⁶ OĞUZ B. 2004, "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 265-266

⁴¹⁷ BAKIR A. 2005 Abdülhalik Bakır, "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara 2005. Sf 156

⁴¹⁸ CALİMENO O. C. - CUİNET V. 2009 "Bir Zamanlar İzmir", Editör, Osman Köker, Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul. s. 9

satın alırlar, İngilizler ve Hollandalılar ise, aldıkları malların karşılığını kısmen kumaşla öderler” (SİMEON, 2007:201)

dediği aktarılmaktadır.⁴¹⁹

1698-1711 yılları arasında Osmanlı Devletini ziyaret eden bir diğer gezgin de Aubry de La Motraye'dir ve 11 yıl boyunca Osmanlı topraklarında kaldığı belirtilmektedir. Tüm diğer gezginler gibi La Motraye'de İzmir'deki ünlü Frenk Caddesi'nin ticaretin kalbi olduğundan, Türkiye'nin en zengin pazarı olarak İran ve Asya'nın en değerli mallarının buraya yoğun bir şekilde getirildiğinden, Frenk tüccarlar arasında özellikle İngilizlerin buradan İran ipeğinin yanı sıra Ankara Tiftiği ve pamuk yüklediklerinden bahsetmektedir.⁴²⁰

Fransızların ise; Osmanlı ile kurdukları yakınlıktan ötürü, ticari alanda İngilizlere göre daha avantajlı olduklarını ve tüm yabancılara oranla daha fazla kumaş topladıklarını belirtmekte ve toptan veya perakende sattıklarının yarısından fazlasını diğerlerine göre daha ucuza verdiklerini; bu yüzden de en azından yılda bir kez tüm kostümlerinin yenilemekte olan Osmanlı paşa ve vezir gibi önde gelen kesiminin ve bu kesimin çevresindeki kişilerin Fransız kumaşlarını tercih etmekte olduklarını bildirmektedir. Fransızların en önemli ticaretinin burada çok ucuza satılmakta olan yün dokuduktan sonra yeniden Türk'lere sattıklarını; ucuza mal ettikleri için de çok ucuza ve çok büyük miktarlarda kumaş pazarlayabildiklerini böylece de Hollanda'lı ve İngiliz tüccarlara büyük darbe vurduklarını belirtmektedir.⁴²¹

Bu olaylardan ötürü Livorno'lu bir girişimcinin, Fransızlar'ın kumaş ticaretinden elde ettikleri büyük karı, dönemin vezirlerinden Rami Paşa'ya anlatması ve kendisini ikna etmesi sonucunda bir kumaş fabrikası kurulmasının gündeme alındığını ve bu tasarının Babıali tarafından çok beğenildiğini bildirilmektedir. Selanik'te **Selanik Kumaşı** adı verilen, beyaz bir kumaş üreten çok sayıda Rum dokumacının İstanbul'a getirildiğini, ancak iyi organize olunamadığı için; dokunan kumaşların yeniçerilerin gereksinimini karşılayamadığını ve üretilen miktarın da Fransız kumaşlarından daha pahalıya mal olduğunu, vezirin de görevinden ayrılmasından sonra dört yıl içinde bu

⁴¹⁹ SİMEON P. 2007 “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiyesi”, Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s.201

⁴²⁰ MOTRAYE A. 2007 “La Motraye Seyahatnamesi”, Yay. Haz. Dr. Erkan Serçe, İstiklal Kitabevi, İstanbul. s. 22

⁴²¹ A.g.e. s. 29-30

girişimden vaz geçildiğini aktarmaktadır. Vezirler ve Paşaların Fransız kumaşı giymesine rağmen, saray erkanının ve padişahların İngiliz kumaşlarını tercih ettiklerini belirten Motraye bu kumaşların büyük bölümünün de saray erkanına ve sultana ziyarete gelen yabancılar tarafından armağan edildiğini hatta sultana ziyarete gelen Fransız elçilik alayının Fransız sarayı tarafından gönderilen armağanlar arasında limoni, yeşil ve kırmızı renklerde ince dokunmuş İngiliz kumaşları getirdiklerini işaret etmektedir.⁴²²

1890 yılında Türkiye'ye gelen Vital Cuinet İzmir için;

“İzmir merkez sancağında, **ipekli-altın-gümüş sırmalı**, saf ipek, **ipekli-pamuklu, saf pamuktan, saf yünden ve kenevirden** mobilyalık ve giysilik birçok güzel ve sağlam kumaş, ayrıca çok güzel sırmalı işlemler ve çeşitli şeritler üretilir; bunlar ihraç da edilir. Doğrudan merkez sancağın fabrikalarında üretilen bu çeşit malların değeri, en azından 1.500.000 frank olarak tahmin edilir, bu da, tüm vilayette üretilen bu türden malların toplam değerinin yarısı demektir” CALİMENO O. C.-CUINET V., 2099:15

demektedir.⁴²³

Vital Cuinet, 1891 yılında İzmir Limanı'ndan yapılan ihracat kalemleri arasında; Avrupa ülkelerine gönderilen, kenevir, pamuk, ipekböceği kozası ve parça kumaş ihracatı ve yine aynı ülkelerden; kırmızı böceği, pamuk ip, pamuklular, **Çuha, Altıntel**, elişleri ve kumaş, ipekli ve **kadife** ithal edildiğinden bahsetmektedir.⁴²⁴

Andersen 1899 yıllarında İzmir'e yaptığı bir seyahatte kentin dışına çıkılan ve köylere doğru giden bir yolun üzerindeki bir hanın önünde oturan Türklerin kaftan giydiklerini, yine İzmir yakınlarında gördüğü tüccarların kervanlarında üzeri yüklü develerinin olduğunu, belirtmektedir.⁴²⁵

Bergama adlı bölümde ise;

⁴²² MOTRAYE A. 2007 “La Motraye Seyahatnamesi”, Yay. Haz. Dr. Erkan Serçe, İstiklal Kitabevi, İstanbul. s. 156-157, 176-177-206

⁴²³ CALİMENO O. C. - CUINET V. 2009 “Bir Zamanlar İzmir”, Editör, Osman Köker, Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul. s. 15

⁴²⁴ A.g.e. s. 16-19

⁴²⁵ HAMSUN K. - ANDERSEN H. C., 1993 “İstanbul'da İki İskandinav Seyyah”, Çev. Banu Gürsaler-Syvetsen, Yapı Kredi Yay. İst.. s. 91-92

“Bergama’nın sanayi, en eski zamanlardan beri çok tutulan, Paris ve Viyana’daki uluslararası sergilerde de ödüllendirilmiş olan bölgeye has halılara, işlemlere ve kumaşlara dayanmaktadır” (CALİMENO-CUİNET 2009:45-52,68)

demektedir. Menemen adlı bölümde; Menemen’de çevre köylerden gelen malların satıldığı ve İzmir’li tüccarların demiryoluyla 1,5 saatte ulaşabildiği bir pazarın varlığından bahsetmektedir. Ayrıca, Tire adlı bölümde; Tire’nin çok eski tarihlerden itibaren, büyük İzmir-Konya yolu üzerindeki çalışan kervanların mola yeri olduğunu ve 1840’lı yıllarda dahi, 18.000’den fazla nüfusu barındırdığından söz etmektedir.⁴²⁶

Bayındır Kazası’nın anlatıldığı bölümde; Bayındır çevresinin, verimli topraklara ve dolayısıyla büyük dutluklara sahip olduğu, ayrıca bolca hayvancılık yapıldığı ve bu kazaya bağlı pazarlarda, önemli boyutlarda, yün, ipek ve pamuk ticaretinin yapılarak İzmir piyasasına götürüldüğünü bildirmektedir. Ödemiş Kazası’nın; Homeros’un İlyada’da anlattığı bölge çayırlarının kusursuz otlaklar olduğu görüşünde haklı olduğunu ve bölgenin ipek ve pamuk yetiştirdiğini bildirmektedir.⁴²⁷

Tournefort İzmir için;

“Burası dünyanın dört bir yanından gelen tüccarların buluşma ve mallarının depolanma yeridir. İzmir’in en güzel yerindeki Frenkler Sokağı bütün limana egemendir. Buradaki dükkanların dünyanın en zengin dükkanları olduğu söylenebilir; öte yandan İstanbul’a karadan sekiz günlük, denizden 400 mil uzaklıkta, Halep’e kervanlarla yirmibeş günlük, Konya’ya altı günlük, Kütahya’ya yedi günlük ve Antalya’ya altı günlük yolda olan bu kent Doğu’nun ticaret merkezine yerleştirilmiş gibidir...Tussaint’dan (1 Kasım’da yapılan bir Katolik yortusu) mayıs ve haziran aylarına kadar İran’dan İzmir’e sürekli olarak kervanlar gelir. Eczalar ve kumaşlar dışında, kimi zaman yılda iki bin balya ipek getirilir. Bizim Fransızlarımız, kırmızı böceği, çivit, kırmızı boya odunu ve bakam (bu iki odundan da boya elde edilir) vs götürüyorlar. **Languedoc** kumaşları, **Beauvais ince şayakları**, **Nimes şayakları**, **Pinchina** (önce Toulon’da dokunmaya başlanan, daha sonra Fransa’nın diğer kentlerinde de örneksenen yün kumaş), **Floransa satenleri**. nin İzmir’deki sürümü iyiydi. Ticaretimizin burada henüz kök salmadığı dönemlerde, diğer ulusların tüccarları bize “mercanti di baretta” diyorlardı çünkü o dönemlerde bu gün de olduğu gibi, bütün yün takke ve papaz takkesi gereksinimini bizim tüccarlarımız karşılıyorlardı... Doğunun en değerli malları olan İran ipeklileri ile Ankara ve Beypazarı keçisi kılı iplikleri dışında, tüccarlarımız İzmir’den pamuk ipliği ya da işlenmemiş pamuk, ince yünler,

⁴²⁶ CALİMENO O. C. - CUİNET V. 2009 Orlando Carlo Calimeno-Vital Cuinet, “Bir Zamanlar İzmir”, Editör, Osman Köker, Bizzamanlar Yayıncılık, İstanbul 2009. s. 45-52,68

⁴²⁷ A.g.e. s. 70

kırma yünler ve Midilli yünleri... alırlar. Bütün ticaret Musevilerin aracılığıyla yapılır..
Tournefort 13 Nisan 1702 de, Livorno'ya ipek, pamuk, tiftik vs taşıyan altı bin kentallik Soleil
d'Or adlı gemiye binerek Türkiye'den ayrılmıştır" (TOURNEFORT 2005:247-259)

demektedir.⁴²⁸

⁴²⁸ TOURNEFORT J. 2005 "Tournefort Seyahatnamesi",İkinci Kitap, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul. s. 247-259

MARMARA BÖLGESİ

Simeon'un çevirmeninin bahsettiği, İnciyan (XVIII. asrın sonları)(SİMEON 2007:35) “ Gelibolu nüfusunun çoğunun Türk ve Rum olduğunu, Ermenilerin 100, Yahudilerin 120 haneden ibaret bulunduğunu, halkın yarısının dokumacılıkla meşgul olup **yelken bezi** imal edip, İstanbul'a gönderdiklerini” belirtmektedir.⁴²⁹

Tournefort, Gelibolu için; (TOURNEFORT 2005:10) “Kentte yaklaşık 10.000 Türk, 3.500 Rum, bundan biraz daha az Musevi yaşar; malların satıldığı yer olan Bezistan ya da Bedesten, üstü kurşunla kaplı birçok kubbeye örtülmüş, kentin en güzel yapısı olarak bilinen güzel bir binadır” demektedir.⁴³⁰

Mitolojik olarak, Bursa şehrini yaklaşık 5000 yıl önce, Polyphemos'un kurduğuna ve şehrin ilk isminin Prusa olduğuna inanılmaktadır. Lidia, Pers, Makedonya Roma ve Bizans'ın egemenliğinde bulunmuş ve 1326 yılında Türkler'in eline geçerek 1335 yılında Osmanlı'nın ilk başkenti olmuştur. Bursa'nın fethinden sonra, Orhan Gazi'nin yaptırdığı külliye'nin içinde bulunan Emir Hanı'nda dokuma ürünlerinin satıldığını öğrenmekteyiz.⁴³¹

İpekçilik ve dokumacılık şehri olan Bursa'nın, İstanbul tarafından görevlendirilmiş yeniçeri çukadarı, nakibül eşrafi, ipek kantar emini, gümrük emini gibi hakimleri olduğu ve bu kişilerin kural dışı bir davranış karşısında, her türlü cezayı vermeye yetkili oldukları belirtilmektedir. Bursa İl'inde 108 adet kervansaray bulunduğu; bunlardan Acem Hanı'nda; Nahçıvan, Şirvan, Lahican ve Isfahan'dan gelen Acem tüccarlarının konakladığı ve ipek mizanı emininin burada oturup iki yüz adamıyla gelen ve giden bütün ipek tüccarlarından gümrük aldığı; farklı şehirlerden gelmiş olan zanaatçıların ise Bursa'da bulunan yetmiş adet bekarhanelerde kaldıklarından bahsedilmektedir. Evliya Çelebi, Bursa'da 9000 dükkan bulunduğunu ve 300 dolaplı bedesteninde, her birinin zengin mallarla dolu olduğunu, Gökdere üzerinde

⁴²⁹ SİMEON P. 2007. “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiyesi”, Kesit Yay. İstanbul Çev. Hrand D.Andreasyan. s.35

⁴³⁰ TOURNEFORT J. 2005, “Tournefort Seyahatnamesi”, İkinci Kitap, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul s.10

⁴³¹ ÖZENDES E. 1999 “Osmanlı'nın İlk Başkenti Bursa”,T.C. Kültür Bakanlığı-Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, s.19-22, 29

İğrandı köprüsünün sağında ve solunda 200 cüllah (çulha, dokumacı) dükkanları bulunduğunu anlatmaktadır.⁴³²

Bu şehrin yedi çeşit dutu olduğu ipek böceklerinin bu kaliteli yapraklarla beslendiği, ipeğinin Acem diyarındaki, Şirvan ve Lahican'daki ipekten daha kaliteli olduğu; Bursa ileri gelenlerinin bellerinde Bursa'nın **kırk kalem işlemeli peştemallarını** kuşandıkları belirtilmektedir. Halkın bir bölümünün çarşı ve pazarda sanat ehli olduklarını, çoğunlukla ipek üreterek ve Frengistan'ın Cenevizi'nde bile dokunamayacak kalitede çeşitli kırmızı **kadife**, renkli **sereng**, **Bursa alacası**, **nefti ve mavi bezleri**, **Bursa ipeği keseler ve Bursa çatma yastıkları** dokumakta ve **fitil ibrişimi** çekmekte olduklarını vurgulamaktadır. Osmanlı padişahlarının büyük bir bölümünün Bursa'da defnedildiğini ve Osmanlı geleneğine göre tabutlarının üzerinin kıymetli sırmalı ve ipekli kumaşlarla örtüldüklerini; sandukalarının başında ise özenle sarılmış sarıklar bulunduğunu; bu sarıkları birçok kişi tarafından sarmaya çalışılmasına rağmen, Selçukoğulları'ndan itibaren kavukçuluğu (destari) babadan oğla geçerek yapan bir usta dışında başarılı olunamamış olduğunu öğrenmekteyiz.⁴³³

1833 yılında Konstanz Bey'in ve 1843 yılında Boduryan Efendi'nin ipek fabrikaları ile birlikte; kentte endüstrileşmeye geçildiği aktarılmaktadır.⁴³⁴

Simeon'un çevirmeninin bahsettiği, Paul Lucas, (SİMEON 2007:35)“Bursa'nın bolluk ve ucuz bir şehir olduğunu, ticaretin, ipek, pamuk, yün, nefis cinsinden ve fevkalade güzel işlemeli kumaşlarla inhisar ettiğini” söyler.⁴³⁵

Bursa'da yapılmakta olan ipekçilik 1860'lı yıllarda Fransa'dan başlayarak yayılan Karataban hastalığı sonucunda, Bursa'da etkilenmiş, hastalığın çaresi bulunduktan sonra 2 Nisan 1888 tarihinde Kazaz Ahmet Muhtar Efendi'nin evinde Harir Darüttalimi isimli okul açılmış ve 1889 yılında okul ilk ipek uzmanlarını mezun etmiştir. 1894 yılında Maksem civarında inşa edilen binaya taşınarak adı İpek Enstitüsü

⁴³² ÇELEBİ E. 2005, “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Cilt, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 11, 20, 26-29

⁴³³ A.g.e. s. 29-39, 58.

⁴³⁴ ÖZENDES E. 1999, “Osmanlı'nın İlk Başkenti Bursa”,T.C. Kültür Bakanlığı-Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul s.30

⁴³⁵ SİMEON P. 2007 “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiye'si”, Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s.35

oldu ve Enstitünün Müdürlüğüne getirilen Torkumyan Efendi, Pastör yöntemi ile tohum üretimi konusunda çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir.⁴³⁶

1835 yılında Bursa'yı ziyaret etmiş olan İngiliz yazar Julia Pardoe, Uludağ'a tırmanırken rastladığı köylü gurupları için;

“..dut ağaçları Bursa’da milyonlarca yetiştiriliyor. Bu böceklerle sürekli olarak yaprak bulmak için çalışan insanların sayısı gerçekten çok olmalı. Çünkü bir gün penceremizin önünden dut yaprağı yüklü geçen iki yüz at, katır ve eşek saydık. Ovada göz alabildiğine yetiştirilmiş dut ağaçlarının dalları, yalnız gövdesi kalacak kadar kesildiğine göre, Bursa’da dut yaprağı tüketiciliğinin ne kadar çok olduğu kolayca anlaşılabilir”; Bursa’da bir Pazar günü ziyaret ettiği ipek pazarını anlatırken; “..buradaki satıcıların dörtte üçü Ermeni oldukları için, dükkanların çoğu kapalıydı. Dükkanı açık olan Türkler’den, birinin dükkanına girdik. Bu satıcı önümüze yığınla, kadınların kullandığı ipekli baş çevrelerini çıkardı. Hamamdan sonra başa bağlanıyormuş. Çok açık kırmızı, çok koyu turuncu desenliler, çok tutuluyormuş ve bunlardan çok siparişler yapılmıyormuş. Ancak fiyatları o kadar yüksekti ki, satın alamadık” PARDOE 1997:120)

demektedir.⁴³⁷

Bursa’da 1850’lerin başında, buhar ve su gücü ile çalışan ve Avrupa’daki benzerleri gibi kurulmuş 14 ipek fabrikası, Mudanya’da da 2 fabrika olduğu, Bursa’da **tül dokuyan, saf ve karışık ipek dokuyan** 150-200 kadar tezgah çalıştığı aktarılmaktadır.⁴³⁸

Bursa’da; Bilecik ve Üsküdar’da da dokunan **çatma kadifeler, yünlü ve ipekli kumaşlar, dibalar, canfesler ve her cins kadife** dokunmakta idi. Üretilen kumaşlar, başta Çin olmak üzere, Macaristan, Polonya, İtalya ve Balkan ülkelerine satılmaktaydı. XVI. yüzyılda Bursa tezgahlarında dokunan kumaşlar kontrolden geçirilerek damgalanmakta ve her atölye belli bir kumaş türünde uzmanlaşmaktaydı. İthal edilen pamuk iplikleri ise sıkı bir kontrolden geçirilmekte ve bu pamuk iplikleri her cumartesi

⁴³⁶ ÖZENDES E. 1999 “Osmanlı’nın İlk Başkenti Bursa”,T.C. Kültür Bakanlığı-Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, s.30 ** HAMSUN K. - ANDERSEN H. C., 1993 “İstanbul’da İki İskandinav Seyyah”,Çev. Banu Gürsaler-Syvetsen, Yapı Kredi Yay. İst.. s. 74

⁴³⁷ PARDOE J. 1997, “18. Yüzyılda İstanbul”, Çev. Bedriye Şanda, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s.120, 135, 127

⁴³⁸ ÖZENDES E. 1999, “Osmanlı’nın İlk Başkenti Bursa”,T.C. Kültür Bakanlığı-Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, s.31

günü Ulu Cami avlusunda kurulan pazarda, ipek kozaları ise Koza Hanı'nda satılmaktaydı. Ancak XVIII. yüzyılda başlayan yabancı rekabeti üreticileri ucuz kumaş üretimine zorladığı için, zaman içerisinde Bursa ipekli dokumaları niteliklerini yitirmişlerdir.⁴³⁹

Bursa'da Filibos Mahallesinde Türkmenoğlu Konağında 10 Nisan 1869 günü "Senayi Mektebi" adı altında dokumacılık eğitimi veren bir okul açıldığı ve ilk üretim olarak jandarmalar için elbiselik kumaş dokunduğu, okulun isminin Hamidiye Senayi Mektebi olarak değiştiği 1900'lü yıllarda da eğitime devam ettiği bildirilmektedir.⁴⁴⁰

Dokuma işliklerinin dışında tüm Anadolu'da olduğu gibi, dokumacılık evlerde yoğunlukla yapılmaktaydı ve hemen her evde bir dokuma tezgahı bulunmaktaydı. 1899-1900 yılları arasında Türkiye'yi ziyaret etmiş olan Hamsun, Bursa'ya gelirken uğradığı bir köyde, derme çatma dahi olsa en sıradan evde dahi bir ocak ve bir dokuma tezgahının muhakkak bulunduğundan bahsetmektedir.⁴⁴¹

Bursa ipeğinin kalitesinin İran ipeğinden daha yüksek olduğu birçok kaynaktan yer almaktadır. Bu bağlamda Tournefort;

"..Bedesten, Palais de Paris'tekine benzeyen birçok dükkanın ve mağazanın yer aldığı, kentte üretilenlerin dışında, Doğu'daki bütün malları bulabileceğiniz, iyi yapılmış büyük bir yapı. Burada yalnızca Türkiye'nin en iyi ipeği olarak kabul edilen yöre ipeği değil, onun kadar pahalı ve makbul olmayan İran ipeği de satılmaktadır. Bursa ipeğinin bir buçuk okkası her zaman ondört-on beş kuruş eder. Bütün bu ipekler Bursa'da çok iyi işlenir, çünkü Türkiye'nin en iyi ipek işçileri Bursa'dadır ve bunlar Fransa'dan ya da İtalya'dan gönderilen duvar halısı desenlerini hayranlık verici bir ustalıkla uygularlar"; "..kentte dolaşırken Madrid'deki kadar güzel İspanyolca konuşulduğunu duyunca şaşırđım. Konuştuğum Museviler atalarının Gırnata'dan Asya'ya geldiği günden beri ana dillerini hep koruduklarını söyledikler. Gerçekten de çeşmeleri konumu bakımından dünyada Gırnata'ya en çok benzeyen şehri seçmişler"(TOURNEFORT 2005:234-236)

⁴³⁹ ÖZENDES E. 1999, "Osmanlı'nın İlk Başkenti Bursa", T.C. Kültür Bakanlığı-Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, s.31

⁴⁴⁰ A.g.e. s.34

⁴⁴¹ HAMSUN K. - ANDERSEN H. C. 1993 "İstanbul'da İki İskandinav Seyyah", Çev. Banu Gürsaler-Syvertsen, Yapı Kredi Yay. İst. s. 29

demektedir.⁴⁴²

XV. yüzyılda kalitesi çok yüksek kaftanlar imal edilmiştir. Bursa’da kumaş sanayii büyük ilerleme kaydetmiştir. Bu gelişim sonucunda; Bursa’nın **kadife çatma, kemha ve tafta** türünden kumaşlarının, dünyanın her yerinde şöhret kazanmaya başladığı; Bursa’daki bu kumaş endüstrisinin önce Edirne’ye; sonra İstanbul’a taşındığı aktarılmakta ve Oktay Aslanapa’dan yapılan alıntıyla, bu dönemde Fatih için yapılan kısa kollu **altın telli bir kaftan** örnek verilmektedir.⁴⁴³

XIX. yüzyılda Adapazarı ve çevresinde ipekböcekçiliğinin çok geliştiği, keten ve pamuklu dokumacılık yapıldığı, yörede uzun süreden itibaren ipek fabrikalarının var olmasına karşın yörede ipek üretiminin azalmasıyla birlikte fabrikaların çoğunun kapandığı belirtilmektedir. I. Dünya Savaşı öncesinde İl’de 16 ham ipek fabrikası olduğu; savaş sonrası patatesin daha çok gelir getirmesinden ötürü dutlukların sökülüp patates tarımı yapıldığı; Milli Mücadele sonrası üretimin yeniden artırıldığı ve 1926’da 61,5 ton olan koza üretiminin, 1936’da 160 tona yükseldiği ve o dönemde toplam kapasiteleri 500 kg. koza işleme olan 2 ipek fabrikasının çalışmakta olduğu belirtilmektedir. Geleneksel kadın giyiminde; Geyve yöresinde kullanılmakta olan şalların genellikle **çizgili keten ya da ipekten**, motiflerine göre “**makaslı kutnu, düz kutnu veya ibrahime**” gibi isimlerle anıldığı üst giysi olarak ipekten, yere uzanan, simle işli kadife giysilerden bahsedilmektedir.⁴⁴⁴

Evliya Çelebi kayıtlarına göre, İzmit’in iskelesi Mısır iskelesi gibi mal ile dolu olup tüccarları çok varlıklıydılar.⁴⁴⁵

Kocaeli’nin önemli bir keten elyafı üreticisi olduğu bilinmektedir. Bölgede üretilen lif keteninin saf veya pamukla karıştırılarak dokumacılıkta, sigara kağıdı yapımında ve dikiş ipliği üretiminde kullanıldığı belirtilmektedir. İl’in sanayinin gelişmesinin İstanbul’un gereksinimleri doğrultusunda olduğu; Osmanlı Dönemi’nden kalan kamu işletmelerinin dokuma dalında olduğu; Cumhuriyet Dönemi’nde bu dalın biraz daha büyütüldüğü; 1927 Sanayi Sayımı’na göre dokuma sanayinde 11 iş yerinde

⁴⁴² TOURNEFORT J. 2005 “Tournefort Seyahatnamesi”,İkinci Kitap, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul.s. 234 - 236

⁴⁴³ BAKIR A. 2005, “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 155-156

⁴⁴⁴ Yurt Ansiklopedisi, Sakarya Bölümü, Cilt s. 6461, 6486, 6519

⁴⁴⁵ ÇELEBİ E. 2005, “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **2. Cilt, 1. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 78

104 işçinin çalışmakta olduğu belirtilmektedir. Geleneksel kadın giysileri içinde; şalvar, üçetek, fes ve “**elibade**” denen kadife ceket anılmaktadır.⁴⁴⁶

Yunanlılar ve Romalılar döneminden kalan kaynaklara göre; İstanbul’un orta Yunanistan’da ve Atina’nın batı kesiminde bulunan Megara kentinden gelen kolonistler tarafından kurulduğudur. Boğaz için kullanılan “Bosporus” sözcüğü “inek geçidi” anlamına geldiği gibi “Byzantion” ismi de “Byzas’ın yeri” demektir.⁴⁴⁷

İ.S. 324 veya 325 tarihinde Konstantinus tarafından ele geçirilen şehre, nüfus çekmek amacıyla, daha sonraları Fatih Sultan Mehmed’in de kullandığı bir yöntem olan; sürgün sistemi uygulanmıştır. Büyük Konstantinus, Roma’nın pek çok farklı eyaletinden ve bilhassa Balkanlardan, tüccar ve zanaatkarları yeni başkentine getirerek burada iskan etti. Kentin nüfusu IV. yüzyılın sonlarına doğru 100 binden fazla bir rakama ulaştı. Fatih Sultan Mehmed, 29 Mayıs 1453’te İstanbul’u fethetmiştir. Bizanslı tarihçi Laonikos Halkondiles ondan, “Basileus” olarak bahsederken, Venedik kaynaklarındaki lakabı “Gran Turco” (Büyük Türk) dur. Bizans’ın son döneminde yaşanan gelişmeler İstanbul’un nüfusuna da yansımıştı. VI. yüzyılın en kalabalık merkezlerinden biri olan şehirdeki insan sayısı, Fatih’in kuşattığı günlerde 25-30 bine kadar gerilemişti. Zeyrek, Vefa, Çarşamba, Küçük Karaman, Aksaray, Eyüp gibi semtler bizzat Fatih’in emri ile oluşturulmuştu.⁴⁴⁸

Tarihçi Kritovulos’tan yapılan bir alıntıya yaslı olarak, 1453 yılından sonra Fatih Sultan Mehmet’in, Konstantiniye’ye Asya ve Avrupa’nın her tarafından getirilen insanları, özellikle Hristiyanları özel bir dikkat ile farklı semtlere yerleştirdiği; Vakanüvis Aşık-paşazade’den yapılan alıntıya yaslı olarak da, çıkan bir veba salgını sonrasında başkente göçmek istemeyen halkı önce elçiler gönderip, evler bahçeler bağışlayacağı sözü ile getirtmeye çalıştığı, başarılı olamayınca ise tüm bölgelerden zorunlu göç emri verdiği aktarılmaktadır.⁴⁴⁹

Fatih zamanında fethedilen pek çok bölgenin halkı sürgün yöntemi ile şehre göç ettirilmiştir. Bu göç hareketi sonrasında, İç Anadolu’da Aksaray’da yaşayan halk İstanbul’da Aksaray semtini, Samsun Çarşamba’da yaşayan halk Fatih Camii arkasında yer alan Çarşamba Semtini oluşturmuşlardır. Galata ve Silivri halkı da büyük ölçüde

⁴⁴⁶ Yurt Ansiklopedisi, Kocaeli Bölümü, Cilt s. 5021, 5030, 5073

⁴⁴⁷ KAYA Ö. 2010Cihan Payitahtı İstanbul, Timaş Yayınları, İstanbul. s. 16

⁴⁴⁸ A.g.e. s. 26, 91

⁴⁴⁹ MANSEL P. 2007 “Konstantiniyye Dünyanın Arzuladığı Şehir 1453-1924”, Çev. Şerif Erol, Everest Yayınları İstanbul, s.10-11

sur içine nakledilmişti. Sonraki yıllarda Sırbistan, Mora, Ege Adaları, Amasra ve Trabzon üzerine yapılan seferler sonrasında da pek çok insan yeni başkente gönderildi. Yine Sultan, Rumeli'ye fermanlar yollayarak bölge halkını Konstantinopolis'e yerleşmeye teşvik etmiş, Anadolu'da işe yarar usta ve zanaatkarları da aileleri ile birlikte şehre getirtmiştir.⁴⁵⁰

Tournefort'da bu görüşü destekleyerek;

“..Karadeniz kıyısında bulunan, Cenevizliler'in elindeki Amasrayı alan II. Mehmet buradaki halkın hemen hemen tamamını İstanbul'a getirtti (1460); 1514'te İran'daki Tebriz'i ele geçiren Selim buradaki bütün işçileri İstanbul'a getirdi; Barbaros ele geçirdiği adaların insanlarını çoğunlukla İstanbul'a gönderdi; son Macaristan seferlerinde her iki cinsten kimbilir kaç kişi İstanbul'a getirildi!”(TOURNEFORT Joseph 2005:18)

demektedir.⁴⁵¹

Ticaret büyük ölçüde gayri Müslimlerin elinde bulunduğundan, Galata semti ile Haliç kıyısındaki Fener, Balat, Ayvansaray ve Cibali gibi semtler ve Marmara Denizi kıyısındaki Samatya ve Kumkapı gibi bölgelerin büyük ölçüde azınlıklara bırakıldığı; bu bölgelerde önceden de var olan yapının, korunmuş olduğu fark edilmektedir. Fatih'in imar faaliyetleri çerçevesinde inşaat işlerinde uzmanlaşmış birçok kalifiye çalışanı da İstanbul'a getirttiği bilinir. Binaların tamiri ve yeni bina yapımında, dülgerler ve kireççilerin şehre getirilmesi için; Trabzon, Kastamonu ve Sinop Valilerine haber gönderilerek 5 bin hanenin yeni başkente sürülmesi emredildiği; alınan tedbirlerin sonuç verdiği ve Fatih'in saltanatının son yıllarında şehrin nüfusunun, bazı araştırmacılara göre 80, bazılarına göre 100 bini bulduğu aktarılmaktadır.⁴⁵²

Kanuni'den sonra oğlu II. Selim döneminde (1574) ülkeye birçok gezgin gelmiştir. **Salomon Schweiger, Gyllius, Dernschwam, Eremya Çelebi Kömürçiyen, Robert Mantran.** Seyahatnamelerde şehrin çarşı ve pazar yerlerinin de belirli bir düzene girmiş olduğunu görüyoruz. Fatih zamanında temelleri atılan Bayezid Camii yakınlarındaki iki bedesten ticaretin kalbi durumundaydı. Burası, Mahmutpaşa yokuşu

⁴⁵⁰ KAYA Ö. 2010 “Cihan Payitahtı İstanbul”, Timaş Yayınları, İstanbul. s. 100.

⁴⁵¹ TOURNEFORT J. 2005 “Tournefort Seyahatnamesi”,İkinci Kitap, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul.s. 18

⁴⁵² KAYA Ö. 2010 “Cihan Payitahtı İstanbul”, Timaş Yayınları, İstanbul. s. 101-102

vasıtasıyla iskele ve depoların bulunduğu Eminönü sahiline bağlanmaktaydı. Eminönü civarındaki depolarda ise farklı ülkelerden getirilen mallar tutuluyor ve şehrin içindeki belli yerlere dağıtılıyordu. Eminönü sahilinde birden fazla iskele vardı ve her biri şehrin farklı ihtiyaçlarına kanalize edilmişti. Sirkeci tarafındaki Meydan ve Bahçekapı iskeleleri Karadeniz, Ege Adaları ve Mısır'dan getirilen ürünlerin boşaltıldığı bir yerdi. XVII. yüzyılda inşa edilecek Bahçekapı'daki Büyük Çarşı da Mısır Çarşısı adı ile anılacaktır. Eminönü iskelesine batı Anadolu'dan gelen tekneler yanaşırken; Yemiş İskelesi⁴⁵³ adından da anlaşılacağı üzere şehrin meyve ihtiyacını karşılamaktaydı. Odun İskelesi'ne İzmit bölgesinden gelen tekneler, yakacak malzemesi taşıırken; Unkapanı İskelesi'ne de Kırım, Eflak ve Bulgaristan'dan gelen buğday çuvalları indirilirdi.⁴⁵⁴

16. Asır İstanbul'unda; (SİMEON 2007:23) “40.000 hane Yahudi, 40.000 hane Rum ve 10.000 hane Ermeni bulunduğu söylenir Şehirde, 80.000 dükkan.. vardır” denilmektedir.⁴⁵⁵

Şehrin, denize bağlı konumundan ötürü mal konusunda sıkıntı yaşamadığı; Yunanistan ve Ege'den gelen malların indirildiği yerin ise, Sarayburnu ve Eminönü arasında kalan sahil şeridi olduğu; söz konusu alanın Bizans ve Osmanlı döneminde de bu özelliğini koruduğu; Bizans devrinde bölgede Pisa, Amalfi, Venedik gibi şehir devletlerine liman ve mahalleler tahsis edilirken, Osmanlı İmparatorluğunun başkentinin yiyecek ve içecek ihtiyacının karşılandığı “kapan”ların da yine burada bulunduğu bildirilmektedir.⁴⁵⁶

1793 yılında İstanbul'u ziyaret etmiş bir gezgine ait bir kaynaktaki; İstanbul limanlarına Karadeniz'den Rusya'nın kürk ve kumaşlarının, Bohemya kristallerinin, Saksonya porseleni yanında hububat, yün, işlenmiş deri, Akdeniz'den, muhtelif mallar dışında, keten, devetüyü, hurma odunu, **cırmız böceği**, bez, Halep, Şam, Sakız kumaşları; **hareli canfes, tafta, saten, Şam ipeklisi; keten ve pamuklu bez; kadife, İngiliz ve Fransız çuhaları, altın ve gümüş tel, altın ve gümüşlü kumaşlar;** Mauritania'dan köle, İmparatorluk taler'leri, İspanya duro'ları gelmekte olduğu; ayrıca Asya'nın iç bölümlerinden kervanlar aracılığıyla Üsküdar'a, pamuk, ipek, Ankara

⁴⁵³ SEMA S. 2002 “Eski İstanbul Hatıraları”, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yay. İstanbul. s. 142

⁴⁵⁴ KAYA Ö. 2010 “Cihan Payitahtı İstanbul”, Timaş Yayınları, İstanbul. s. 139

⁴⁵⁵ SİMEON P. 2007. “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiye'si”, Kesit Yay. İstanbul Çev. Hrand D.Andreasyan. s.23

⁴⁵⁶ KAYA Ö. 2010 “Cihan Payitahtı İstanbul”, Timaş Yayınları, İstanbul. s. 18

keçisi yünü, Hint muslini gibi malların boşaltıldığı ve buradan gemilerle İstanbul'a gönderildiği belirtilmektedir.⁴⁵⁷

Osmanlı sarayında yabancı elçilere armağanlar verilmesi adettendi ve birçok yazılı kaynakla bu olgu doğrulanmaktadır. Yabancı elçi ve ziyaretçiler de, saray mensuplarına armağanlar getirmekteydiler. Örneğin Tournefort seyahatnamesinde, Fransa Büyükelçisi M. de Ferriol'un veziriazama getirdiği armağanlar arasında; on iki kaftanın, Lyon'da dokunmuş, sırmalı ve gümüşlü en ince kumaşlardan, geri kalanların ise, İngiltere'nin en güzel kumaşlarından yapıldığı bildirilmektedir.⁴⁵⁸

Bir kaynakta, 1858 yılında, kız çocuklar için bir ortaokul açıldığı ve 1901 yılına gelindiğinde bu okulların on bir tane oldukları ve yılın on ayı boyunca, Cuma günleri hariç olmak üzere eğitim verildiği en önemlisi ise, diğer kültür derslerinin yanı sıra genç kızlara dokumacılık öğretildiği belirtilmektedir.⁴⁵⁹

II. Mahmut Dönemi'nde buhar gücünün sanayiye girmesiyle, Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin gereksinimlerinin karşılanması için Beykoz'da temelleri 1810'da atılan Debbağhane-i Amire, ordu için palaska takımları ve saray için de deri üretmek üzere; 1828'de hizmete giren **Beykoz Çuha Fabrikası**, ordunun kışlık elbiselerini dokumak üzere kurulduğu; dokuma üretiminin **Hereke ve Eyüp'teki Feshane**'ye kaydırılması ile önemini yitirdiği; Eyüp'te bu dönemde kurulan **İplikhane-i Amirenin**, donanma için yelken bezleri ürettiği; ancak **Feshane**'nin 1833'te açılması ve sanayi devrimi sonrasında yelkensiz, buhar gücüne dayalı gemilerin devreye girmesiyle önemini yitirdiği aktarılmaktadır. II. Mahmud'un, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra, gerek orduda gerekse sivil hayatta fes giymeyi zorunlu kılması sonucunda, feslerin Tunus, Mısır ya da farklı Avrupa ülkelerinden temin edildiği için, maliyetinin yüksek olduğu; fabrikanın açılmasından kısa bir süre sonra, 1846'da buhar gücünden yararlanılmaya başlandığı ve **Feshane'nin dokuma fabrikasına** dönüştüğü; Cumhuriyet Dönemi'nde, 1937 yılında **Sümerbank**'a devredilen fabrikanın, 1986'ya dek üretimini sürdürdüğü bildirilmektedir.⁴⁶⁰

Carbognano'ya göre, 1793 yılında İstanbul'da kurulmuş olan imalathane ve fabrikalarda; altın tel, şerit ve baskı kumaş; sarı, kırmızı, turkuaz ve yeşil maroken;

⁴⁵⁷ CARBOGNANO C. C. 1993 "18. Yüzyılın Sonunda İstanbul", Çev. Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İst. s. 65-66

⁴⁵⁸ TOURNEFORT J. 2005 "Tournefort Seyahatnamesi", İkinci Kitap, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul. s. 52

⁴⁵⁹ SANCAR A. 2009 "Osmanlı Kadını, Efsane ve Gerçek", Kaynak Yayınları, s. 55-57

⁴⁶⁰ KAYA Ö. 2010 "Cihan Payitahtı İstanbul", Timaş Yayınları, İstanbul. s.234- 235

Halep, Şam, Sakız kumaşları; **hareli canfes, tafta, saten, Şam ipeklisi; keten ve pamuklu bez; kadife, İngiliz ve Fransız çuhaları, altın ve gümüş tel, altın ve gümüşlü kumaşlar** imalatı yapılmaktaydı.⁴⁶¹

Topkapı Sarayı'na yemeğe davet edildiğini bildiren bir yazar, yemek daveti öncesinde altın işlemeli yaklaşık bir metre uzunluğunda peçetelerin servis edilerek sağ omuz tarafından örtüldüğünden bahsetmektedir.⁴⁶²

İstanbul'un sembollerinden olan ve temelleri Bizans zamanında atılan Kapalıçarşı da yine Fatih zamanında genişletilmiştir. Çarşının temeli olan Sandal ve Cevahir bedestenleri; paşaların ve ağaların yaptırdıkları han ve çarşılar ile bir ticaret ağı haline gelecektir. 1701'deki yangın sonrasında ise tüm bu çarşı ve hanlar ağının yangına karşı bir tedbir olmak üzere üstü örtülmüş ve böylelikle çarşı, hemen hemen günümüzdeki şekline bürünmüştür.⁴⁶³

Bedesten tüccarlarının tamamının Müslüman olduğu, Hristiyan ve Musevilerin, simsarlık yaptığı; Bedesten yakınlarında bulunan ve farklı kaynaklarda Küçük Bedesten denilen bölümün Sakız Bedesten'i olarak bilindiği ve Sakız'ın, Yunan ve Latin tüccarlarının, ipek kumaştan olan mallarını burada sattıkları bildirilmektedir.⁴⁶⁴

Kapalıçarşı ve çevresinde her iş kolunun ayrı bir, iki veya üç sokağı olduğu, bu ayrımın kısmen güvenlik ve şehrin ticaret merkezinden kopma kaygısından ileri geldiği belirtilmektedir.⁴⁶⁵

1554'te çıkan bir yangın sonucunda, o sıralar İstanbul'da bulunan gezgin Hans Dernschwam, bu yangın sırasında sahilde bulunan depolarda farklı ülkelerden gelen pek çok malın yandığını, Tahtakale semtinin harabe haline geldiğini bildirmektedir.⁴⁶⁶

Simeon, İstanbul'da Yeni Bedesten'i anlatırken;

⁴⁶¹ CARBOGNANO C. C. 1993 "18. Yüzyılın Sonunda İstanbul", Çev. Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İst.. s. 66

⁴⁶² FONTMAGNE B. D. 2007, "Kırım Savaşı Sonrasında İSTANBUL GÜNLERİ", Çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul. s. 67

⁴⁶³ KAYA Önder, 2010 "Cihan Payitahtı İstanbul", Timaş Yayınları, İstanbul. s. 97

⁴⁶⁴ CARBOGNANO C. C. 1993 "18. Yüzyılın Sonunda İstanbul", Çev. Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İst. s. 66

⁴⁶⁵ FONTMAGNE B. D. 2007 "Kırım Savaşı Sonrasında İSTANBUL GÜNLERİ", Çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul. s. 146

⁴⁶⁶ KAYA Ö. 2010 "Cihan Payitahtı İstanbul", Timaş Yayınları, İstanbul. s. 137

“..Burada bulunan kumaşların, altın ve gümüş eşyaların ve çok kıymetli **dibaların**... güzelliğini temaşa edebilmek için, insanın bin gözü olmalıdır. **Seraser, atlas, mahmur, kemha, kutnular**, envai **alaca kaftan, sof**, yağmurluk ...ve diğer birçok nadir töhfeler orada pak çok bulunuyor, satılıyor”(SİMEON 2007:20)

demektedir.⁴⁶⁷

Esir pazarının anlatıldığı bölümde ise; (SİMEON 2007:21) “Dördüncü kapı takkeçiler ve kavukçular az ötede de **Frenk iskerleti**, yetmiş çile, seksen çile, ve yüz çile **kadifeler** gibi muhtelif cins nefis kumaş ve **çuhalar** satılan kargir mağazalar vardır” demektedir.⁴⁶⁸

II. Bayezid zamanında, 1492 yılında Endülüs’te Müslümanların son kalesi olan Gırnata düşmüş, bunun sonucunda İspanya’dan kovulan Mağripli⁴⁶⁹ Müslüman, Arap ve Yahudiler, II. Bayezid tarafından İstanbul başta olmak üzere imparatorluğun çeşitli bölgelerine yerleştirilmişlerdir.⁴⁷⁰

Carbognano’ya göre, yabancı ülke tüccarlarının mağazaları Galata’da, kendi ülkelerinin temsilcilerinin koruması altındadır.⁴⁷¹

Pera’dan bahsedilen bir metinde,

“..Türkler için adı “Cadde-i Kebir” ya da “Doğru Yol” olan Grande Rue de Péra, XIX. yüzyılda elçilik binalarının buraya taşınması ile, canlı ve şık semtlerden biri haline gelmiş ve birçok dükkan açılmıştır, daha çok yabancıların sahip olduğu bu dükkanlardan kimi saray ayakkabıcısı, kimi saray terzisi veya gömlekçi başısıdır”(ÖZENDES Engin 1999:11)

denilmektedir.⁴⁷²

⁴⁶⁷ SİMEON P. 2007 “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiyesi”, Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s.20

⁴⁶⁸ A.g.e. s.21

⁴⁶⁹ CARBOGNANO C. C. 1993, “18. Yüzyılın Sonunda İstanbul”, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İst. s. 77

⁴⁷⁰ KAYA Ö. 2010 “Cihan Payitahtı İstanbul”, Timaş Yayınları, İstanbul. s. 117

⁴⁷¹ CARBOGNANO C. C. 1993, “18. Yüzyılın Sonunda İstanbul”,Çev. Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İst. s. 66

⁴⁷² ÖZENDES E. 1999 “Osmanlı’nın Son Başkenti İstanbul”, T.C. Kültür Bakanlığı-Yapı Endüstri Merkezi yayınları, İstanbul. s. 11

II. Abdülhamid Dönemi'nde saray terzisi Botter'dir ve evi İstiklal caddesinin Tünel tarafında ünlü İtalyan mimar Raimondo D'Aranco tarafından yapılmıştır.⁴⁷³

Canaye; Seyahatnamesi'nde, Edirne'de Dubrovnik'li bir tüccarın evinde kaldığını ve Edirne pazarının ticari önemini bildirmektedir.⁴⁷⁴

XVII. yüzyılda, İran'dan kervanlarla gelen bazı tüccarların, Edirne'de alım-satım yaptıktan sonra buradan Balkanlar'a doğru gittikleri; Avrupa mallarının da Edirne pazarlarında bulunduğu; değişik cinslerde malı bu pazara getiren Avrupa'lı tüccarların, buradan balmumu, deri eşyalar; Venedikli ve Fransız tacirlerin ise, Bursa ipeği ve Ereğli'den gelen yünü aldıkları aktarılmaktadır.⁴⁷⁵

Büyük ve değişik esnaf gurubunun toplandığı bir merkez olarak Edirne'de; dokuma işlerinde çalışan **bezciler, iplikçiler, ibrişimciler** ve terzilerin bulunduğu; kentte ayrıca dokuma boyamacılığı, **basmacılık** yapan çok gelişmiş küçük işyerlerinin dükkanlarının cadde veya sokakların üzerinde iki üç katlı binaların zeminlerinde veya birer üst katları bulunan sıra dükkanlar biçiminde oldukları ve Edirne'de vergi gelirlerinin bir kısmının vakıflara ayrıldığı belirtilmektedir.⁴⁷⁶

Evliya Çelebi; Edirne'de 6.700 dükkan ve **Gazzazlar (İpekçiler)** çarşısı, **Pamukçular, Ketenciler, Çukacılar**, Boyacılar pazarları olduğunu; varsıl kesimin renk renk değerli kumaşlar ile, orta halli kesimin **çuka ve bogasi kaftan**, kadınların ise, **çuka ferace ve renkli soflar** giydiklerini; Edirne hastanelerinde bazı odalarda kuştüyü döşekler, **seraser** yorganlar ve **ipekli yastıkların** bulunduğunu bildirmektedir.⁴⁷⁷

Edirne'nin hiçbir zaman Bursa gibi bir ticaret merkezi olmayıp sadece ileri bir karakol işlevi üstlendiği bilinmektedir. Edirne Çarşısı'nın Çelebi Mehmet tarafından Kapalı Çarşısı'nın ise, Semiz Ali Paşa tarafından yapılmış olduğu belirtilmektedir. 29 Ocak 1433'te, Edirne'yi ziyaret eden Bertrandon de la Broquiére'den yapılan alıntıda;

⁴⁷³ KAYA Ö. 2010 "Cihan Payitahtı İstanbul", Timaş Yayınları, İstanbul. s. 26

⁴⁷⁴ FRESNE P. - CANAYE," 200 "Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573", Çev Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul. s.21

⁴⁷⁵ ÖZENDES E. 1999, Osmanlı'nın İkinci Başkenti EDİRNE", T.C. Kültür Bakanlığı, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul. s. 25

⁴⁷⁶ A.g.e. s. 26

⁴⁷⁷ ÇELEBİ E. 2006, "EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne" Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **3. Cilt, 2. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 596-598-605-608

“çok büyük ve ticareti gelişmiş ve oldukça kalabalık bir kent, hükümdar Rumeli’nin hiçbir yerinde burada olduğu kadar çok oturmaz... ve bu kentte Venedik’ten, Katalanya’dan, Genova’dan ve Floransa’dan gelmiş çok sayıda tüccar vardır” YERASİMOS 2000:182-186,191

diyerek bu şehir hakkındaki görüşleri yansıtılmaktadır.⁴⁷⁸

Chevalier d’Arvieux, Sultan IV Mehmed’in, 1672 senesinde Edirne’de bayram namazı için Selimiye Camii’nde yaptığı Selamlık Merasimi için;

“.. çavuş bölüğünün ardında; bunları da muhtelif renkte ve kürklü **atlas** esvaplar giymiş on beş Müteferrika takip ediyordu..”, “..Ağa’yı çiçek işlemeli gümüş **diba** esvaplar giymiş ve işlemeli örtülü atlara binmiş olan yirmi Kapıcı takip ediyordu..”, “..Zerdeva kürkle kaplı **atlas** libaslar giymiş olan vezirlerin..”, “..yaya kabilelerin içinde, Kartala denilen başka bir grup ta vardı. Bunlar da, esvaplarının arkasına iliştilmiş çok güzel tüylerle süslü **gümüşlü tülbent** kanatların ilavesiyle, öncekiler gibi giyinmiş...”..Padişah, zerdevat kürklü ve önü püsküllü altından on iki düğmeli, ilikleri de elmas ve zümrütle süslü yeşil zemin üzerine **altın işlemeli diba** giymişti. Elbisenin alt kısmı, **ufak kareli beyaz çin atlasından** idi..”SİMEON 2007:195-198

demektedir.⁴⁷⁹

Bu kentin, İstanbul’da etkisini göstermeye başlayan Batı çıkışlı sanat modalarını hemen benimseyip, Balkanlar’a yayılmasını sağlamak gibi bir görevi de üstlenmiş olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁸⁰

XVIII. yüzyılda Edirne’nin Türk Kırmızısı ya da Edirne Kırmızısı (Rouge d’Andrinoble) diye adlandırılan boyacılığı ile büyük ün kazandığı ve bu rengi taşıyan **pamuklu kumaşların da Edirne Kırmızısı** diye adlandırıldığını öğrenmekteyiz.⁴⁸¹

Strabon günümüzde Trakya diye adlandırdığımız bölgenin Tracheia” olan adının, dağlık bölge olarak tanımlandığını bildirmektedir.⁴⁸²

⁴⁷⁸ YERASİMOS S. “İstanbul İmparatorluklar Başkenti”, Çev: Ela Güntekin, Ayşegül Sönmezay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000. s. 182-186, 191

⁴⁷⁹ SİMEON P. 2007 “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiyesi”, Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s.195-198

⁴⁸⁰ ÖZENDES E. 1999 Engin Özendes, Osmanlı’nın İkinci Başkenti EDİRNE”, T.C. Kültür Bakanlığı, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, Yem Yayın. 1999. s. 27

⁴⁸¹ A.g.e. s. 30

⁴⁸² STRABON, 2009, “Antik Anadolu Coğrafyası” Çev. Prof. Dr. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul. s. 184

Evlıya Çelebi, Rumeli Beldesinde on adet büyük ve işlek Şehir bulunduğunu anlatırken; bunların birincisinin Edirne, İkincisinin Selanik, sonra Serez, Yenişehir, Sofya, Belgrad Budin, Bosnasaray, Üsküp ve Filibe Őehridir demektedir.⁴⁸³

Rumeli’de; Trakya ve Makedonya’da topluluklar halinde yaşayan Bulgar kökenli kadınların da dokumacılık yaptığı ve bu kadınların **ham keten veya pamuktan** dokunmuş uzun elbiselerinin çevreleri ve kol ağızlarının renkli ince yn iplikleri ile işlenmiş olduğu; bu giysinın üzerine özenle işlenmiş **beyaz çuhadan kolsuz bir aba** giydikleri aktarılmaktadır.⁴⁸⁴

Hrand D. Andreasyan bir alıntısında; (ANDREASYAN 2007:12-13) ‘‘Tuna Nehri kıyısındaki Kalas’a⁴⁸⁵ dönemin seyahat Şartları ile 4,5 günlük mesafede bulunan Pravadi Şehri’nde en önemli üretimlerden biri de ipektir’’ demektedir.⁴⁸⁶

Evlıya Çelebi, Niğbolu’da toplam yedi adet han ve bin adet dükkanda usta terzilerin erkezi tarzı kırık esvap bitiklerini ve ileri gelenlerin **atlas, ipekli ve prankon uka**; orta hallilerin **renkli bogası** giydiklerinden bahsetmektedir.⁴⁸⁷ Bu Şehir içerisinde, 800 dükkan bulunduğunu, halkının çoğunun Eflak ve Boğdan tüccarları olduğu orta halli halkın renkli bezlerle kaplı kürkler, kadınlarının ise, **renkli uka ferace** ve **beyaz Kerlova Abası** ferace; zi Eyaleti halkının ise; genellikle **uka ferace** ve **kontuş**, orta halli olanlar boğasıya kaplı kuzu kürkü giyindiklerini belirtmektedir. Silistre Babadağı’nda 390 adet dükkan olduğu ve halkının genellikle **ukacı** Latin dükkanları olduğunu; halkın varsıl kesiminin krk, orta halli kesimin renkli bogasıya kuzu kürkü kaplı don giydiklerini anlatır.⁴⁸⁸ İslimye kasabasının bayırlık bir bölge olduğunu ve sayısız akarsularından ötürü birçok değirmen ve dolabın su gücüyle alıştırılmakta olduğuna dikkat çekerek, bu bölgede **Yanbolu Kebesi** adı verilen, tiftik

⁴⁸³ ÇELEBİ E. 2006, ‘‘EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne’’ Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **3. Cilt, 2. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 499

⁴⁸⁴ GARNETT L. M. J. 2009 ‘‘Türkiye’nin Kadınları ve Folklorik zellikleri’’, ev. Nurettin Elhseyini, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul, s. 196

⁴⁸⁵ Tuna’nın ağzında, Boğdan’ın limanı olup, Kara ve Akdenizden gelen gemilerin uğrağıdır. İNCİYAN. s. 225

⁴⁸⁶ SİMEON P. ‘‘Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiyesi’’, Kesit Yay. İstanbul 2007. ev. Hrand D.Andreasyan. s.12-13

⁴⁸⁷ ÇELEBİ E. 2006, ‘‘EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne’’ Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **3. Cilt, 2. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 418

⁴⁸⁸ A.g.e. s. 440-452, 473-474

kebelerin Rum, Arap ve Acem'e gönderildiğini; ayrıca yörede rengarenk **velenseler**⁴⁸⁹ dokunduğunu; Zağra'da 855 dükkan bulunduğunu, halkının **renkli çukalar**, değerli kumaşlar, **renkli soflar**, **zağî ve mollayi türü elbiseler** giydiklerini; Filibe'de 880 dükkan bulunduğunu, varsıl kesimin **renkli çukalar** ve değerli kumaşlardan elbiseler giydiklerini; terzilerinin usta olduğunu ve yörede **beyaz ve siyah şeyh abası** dokunduğunu; Tatarpazarcığı kasabasında ise; şeyh abası yanı sıra **Yörük ihramı** dokumasının yapıldığını bildirmektedir.⁴⁹⁰ Varna tüccarlarının **çuka feraceler**; dar gelirli halkın kışın **Merzifon bezi** kapama; kadınlarının ise, **beyaz aba** ferace giydikleri aktarılmaktadır.⁴⁹¹

Osmanlı Devletinin istilasından önce Teselya ovalarında oturan Valah'ların kalabalık bir millet oldukları ve sadece Makedonya'da 500.000 Valah'ın yaşadıkları bildirilmektedir. Valah kadınlarının Anadolu'da da olduğu gibi, evcil hayvanları bakmak, dokumak üzere yün kırkmak, bu yünleri eğirmek gibi işleri olduğundan bahisle; **ipekli ve yünlü dokumacılık** yapıldığı ve buralarda "skuti" adı verilen giysilik ve mefruşatta kullanılan kalın kumaşın çok ünlü olduğundan bahsedilmektedir. Aşağı Makedonya'da kadınların **yerli keten bezinden** dokunmuş bir tür gecelik üzerine etek ve yelek giydikleri; dışarı giysisi olarak da vücuda oturan ve dizlerin altına kadar inen, ince kumaştan yapılmış yenleri ve kolları sırmayla ya da renkli ipeklerle işlendiği ve kürkle kaplı olduğu aktarılmaktadır.⁴⁹²

Belgrad Kalesi civarında, şehrin seçkinlerinin **atlas** (Bkz. Şekil:3.5.16. Şekil:3.5.17.) ve **hara (hare)**; orta hallilerin **sade çukalar**; yoksulların **çuka libas ve bogası** (Bkz. Şekil:3.5.18.) **kaftan**, kadınların ise, **çuka feraceler** giydiklerini öğrenmekteyiz.⁴⁹³

⁴⁸⁹ Bir yüzü uzun tüylü battaniye.

⁴⁹⁰ ÇELEBİ E. 2006, "EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne" Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **3. Cilt, 2. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 487, 494, 502-506

⁴⁹¹ ÇELEBİ E. 2005, "EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Akkirman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp" Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **5. Kitap, 1. Cilt**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 133

⁴⁹² GARNETT L. M. J. 2009 "Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri", Çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul, s.18-21, 61

⁴⁹³ ÇELEBİ E. 2005, "EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Akkirman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp" Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **2. Cilt, 5. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005. s. 515

Şekil: 3.5.16. :Pamuk ve İpek, Atlas.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:206

Köstenceli kadınların **beyaz aba ferace** giydikleri ve burada halkın sadece **aba ve ihram** dokumakla geçindiği bildirilmektedir.⁴⁹⁴

⁴⁹⁴ ÇELEBİ E. 2006, “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **3. Kitap, 2. Cilt**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 544

Şekil. 3.5.17 :İpek ve pamuk. Atlas.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:205

Şekil: 3.5.18 :Pamuk Bogası 13x33 Çözü, Atkı pamukBezayağı. Kalın bir dokuma

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:73

Arnavut kadınların gösterişli ve değerli giysileri arasında; yollu beyaz **bürümcükten** kollu bir fistan; ayak bileğinde daralan ve kalın nakıştan bir ters yakayla son bulan bir şalvar; yine bürümcükten uzun bir **şaş**; **kırmızı kadifeden** yapılmış ve

yenleri gösterişli sırma nakışlı kolsuz bir yelek ve bir kaftanın bulunduğundan bahsedilmektedir.⁴⁹⁵

Simeon, Bosnasaray civarında, Spilit (Spalato) kalesi adı verilen bir noktada nezarete alındıklarını anlatırken;

“.. yanlarında bal mumu, deri, sahtiyan gibi tüysüz eşya bulunanlar yirmibeş; **kebe, sof** ve tüylü eşyası olanlar kırk; hiçbir eşyası bulunmayanlar ise yirmi gün bekletilmiş. Bende bir şey yoktu; fakat Vardapet’in (Ermeni din adamı) yanında birkaç top hediyelik **sof** bulunduğu için bizi de kırk gün kapattılar..”

demektedir. Simeon’un çevirmeninin bahsettiği, İnciyan;

“nüfusu Türk ve Rum’lardan olan Tatar Bazarı’nın mühim bir ticaret şehri olup, “Maraş” denilen büyük bir pazarında bilhassa **aba** üzerinde çok alışveriş yapıldığını”SİMEON 2007:41-42

anlatmaktadır.⁴⁹⁶

Lehistan’da varlıklı Yahudi ve Ermeni tebaanın **çuka, elvan şayak, saya ve dimi çukalar** dokumakta oldukları ve şehirde kadınların, **zünnar kuşak ve teybend ipek kuşak** kuşandıklarından bahsedilmektedir. İlvov kalesinde ise, giysilerin **kadife, kamha, sof, daray, altın işlemeli abayiler, diba, şib, zerbaft, sereng olup, siyah rokla şal** kullandıkları bildirilmektedir. İlvov yerleşkesinde 7.000 çuka tezgahı olduğu ve bu tezgahlarda sadece **Leh çukası, şayak ve dimi çukası** dokunduğu belirtilmektedir. Giray Han’a verilen armağanlar arasında **altın işlemeli diba, şib, zerbaf, çarkuli, çarbaft, kadife, kamha, hara, daray, sereng, Güçerat zertariler** bulunduğu bahsedilmektedir.⁴⁹⁷

⁴⁹⁵ GARNETT L. M. J. 2009, “Türkiye’nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri”, Çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul, s. 374

⁴⁹⁶ SİMEON P. “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiye’si”, Kesit Yay. İstanbul 2007. Çev. Hrand D.Andreasyan. Sf.41-42

⁴⁹⁷ ÇELEBİ E. 2005, “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Akkırman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, **1. Cilt, 5. Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 188-189, 208, 210, 234

Philippe du Fresne-Canaye 1573 yılında Venedik'ten İstanbul'a gelmiş olan bir gezgindir,⁴⁹⁸ Ragusa; Venedik ticaretinin 1572'de geçici duraksamasından ötürü; deniz ulaşımına hız vermiş ve o dönemde **Eşeller'e**⁴⁹⁹ sefer yapan yaklaşık altmış büyük gemiyi elinde tutuyordu. Adriya Denizinden İstanbul'a giden yolun Ragusa'dan başlayarak, Novi Pazar, Niş ve Sofya yoluyla Filibe üzerinden İstanbul'a ulaşmaktaydı. Canaye, Novi Pazar'ın büyük ve ticaretle geçinen bir kent olduğunu belirtirken; Ramberti'den yapılan alıntıda, bu yerleşkenin Türk ve Hristiyan dükkanlarıyla dolu olduğunu; Zeno'dan yapılan alıntıda ise; 1550'li yıllarda, "çeşitli malların pazarlandığı, çeşitli parçaların geldiği bir ticaret merkezi ve Türklerin, Hristiyan Sırların, çok sayıda Ragusalı ve Venediklilerin oturduğu bir kent" olarak betimlenmektedir. Canaye, Ragusa'lı kadınların, kardinal şapkası formunda kadife bir şapka giydiklerini, ancak hangi sosyal statüye ait olurlarsa olsunlar, düğünleri dışında ipekli dokumadan yapılmış giysileri kullanmadıklarını belirtiyor.⁵⁰⁰ Venedik'in anlatıldığı bir bölümde, (SİMEON 2007:51)"300 yük **sof** ile bizimle beraber gelmiş olan bir tüccar, diğer bir memlekette bir senede satamayacağı malını burada üç gün içinde tamamen sattı ve bedelinin yarısını nakit, yarısını da **iskerlet** olarak aldı" denilmektedir.⁵⁰¹

Osmanlı-Venedik ticaretinden bahsedilen bir kaynakta; Venedik Doç'lar Sarayı'nda yer alan tablolardan birçoğunda; o dönemde kumaş ticareti yapan Türk tüccarlarının bulunduğu ve 1621'de Venedik Cumhuriyeti Meclisi'nin, IX. yüzyıldan kalma bir binayı Fondaco dei Turchi adı altında Türk tüccarlara tahsis ettiği bildirilmektedir.⁵⁰² Simeon; Rialto'dan bahsettiği bölümde, (SİMEON 2007:51-52) "Şehrin içinde bulunan ve Raytal (Rialto) denilen büyük bir meydanda 60,70,100 çilelik **iskarlet, karziya, falandus** v.s. gibi nefis kumaşlar satılır. Burada günde bin yük **çuhann** balya edildiği söyleniyordu" demektedir.⁵⁰³

⁴⁹⁸ XVI. yüzyıl başlarının zengin tüccar ve sanayicilerinden olup, Gobelinerin akrabasıdır. Dikey gücülü halıları Fransa'da ilk onlar dokutmuştu.

⁴⁹⁹ Avrupa devletlerinin 16-20. yüzyıllar arasında Ortadoğu'da kurdukları ticaret merkezlerine verilen ad.

⁵⁰⁰ FRESNE P. – CANAYE, 200,"Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573", Çev Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul. s.20, 39-136/137, 35-36

⁵⁰¹ SİMEON P. 2007 "Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiye'si", Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s.51

⁵⁰² OĞUZ B. 2004 "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 93

⁵⁰³ SİMEON P. 2007 "Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiye'si", Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s.51-52

Osmanlı kumaşlarının tüm İtalya’da revaçta olduğu bilinmektedir. Gezgin tarafından Papa Devleti’nin anlatıldığı bölümde, sahtekarlığın ağır cezalandırıldığını anlatırken;

“..Ankara, Sofya ve Tosya’dan, her zaman olduğu gibi, bu defa da büyük miktarda tiftik getirilmişti. Sarraflar, malın yünle karışık, kalb olduğunu görüp ihbar edince, satıcılar tutularak tiftik yerine yün sattıkları için tazyik edildiler. Onlar da: “memleketimizde tiftik kalmamıştır. Celaliler her tarafı harabeye çevirerek keçileri telef ve gasp eylemiş olduklarından fakir düştük ve bunu yaptık”

dediklerinden bahsetmekte ve girdikleri bir sarayı anlatırken;

“..Sarayın içine girince; yedi kapıdan geçeceğimizi söylediler. Her kapıdan, muhtelif renkli kumaşla süslü, tavanı da yaldızlı bir sofaya giriliyordu. Birinci sofanın dört duvarı **skarlet** kumaşlarla kaplı idi. Hristiyan memleketlerinde, yerleri Türkler gibi döşemezler, bunlar sandalye ve iskemleyle otururlar ve geniş ve yüksek bir masa üzerinde yemek yerler. İkinci sofa, **mor ve erguvani sof**, üçüncüsü **tafta**, dördüncüsü **kamha**, beşincisi **atlas**, altıncısı **zerbab** (zerbaft), Papa’nın oturduğu yedinci sofa da **seraser** kaplı idi”

demektedir. Keşişlerin giysilerini tasvir ederken;

“..ayrı ayrı elli türlü keşiş sınıfı bulunduğunu öğrendik. Bunların bir kısmı siyah, bazıları da beyaz **çuhadan** esvap giyerler; bir kısmı **alttan siyah, üstten beyaz şal**; bir kısmı da **üstten siyah, alttan beyaz** giyerler..”;

Frenklerin ise;

“.. **kamha**, **atlas** ve nefis **çuhadan** elbise giyerler. Fakat bu esvaplar kırmızı ve yeşil gibi parlak renklerde olmayıp, istiğfar edenlerinki gibi siyaha boyanmıştır..”

diyerek giysilerini betimlemektedir. Noel yortusundan bahisle;

“ Papa’ya **altembas** dedikleri pek kıymetli bir libas giydirdiler. Bu kar gibi beyaz kumaşın arşını 300 kuruş değerindedir”(SİMEON 2007:61)

demekte; mektepler başlığı altında; **mahrma** olarak adlandırdığı çantadan ve atların üzerine **mahmur** adı verilen bir örtü koyulduğunu belirtmektedir. Bir ayin giysisinin **zerbaft**’dan yapılmış olduğunu aktarmaktadır.⁵⁰⁴

Evlıya Çelebi, Belgrad yolu üzerinde Kanije kalesi yakınlarında, Kapoşvar Kalesi çevresindeki halkın zanaat ehli olduğunu, Macar halkla birlikte Müslümanların yaşadıklarını değerli mallarının çarşılarda bol olduğunu, Belgrad’da kadınların siyah ferace giyip beyaz çemberle örtünürken, erkeklerin kısa **çuka** dolama, kopçalı çakşır giydiklerini bildirmektedir.⁵⁰⁵

Macaristan’ın Eğri Eyaleti’ne yapılan sürekli akınlardan ötürü; bölge halkının değerli dokuma, giysi ve eşyalarını yer altına kazdıkları depolarda sakladıklarından bahsedilmektedir. Ayrıca tüm civar yerleşim merkezlerinde bu mağaralar ve yer altlarında; şehrin mutafklarının ve urgancılarının ip büktükleri vurgulanmaktadır. Eğri Eyaletinin Dobroçin varoşlarında 12.000 Macar evi; 4.000 **çuka** dokumakta kullanılan tezgah; 600 adet dükkan ve değerli mallarından bahsedilmekte; halkın Macarca ve Nemsece (Avusturya) konuştuğu ve Boşnak olduğu bildirilmektedir. Eğri Eyaleti Gingöş varoşunda, 1.060 adet dükkanın bulunduğu ve yöre kadınlarının buralarda **dıba**, **şib**, (Bkz. Şekil: 3.5.19) **zerbaf** gibi çeşitli değerli kumaş ve giysiler satmakta oldukları aktarılmaktadır. Şehirde bin adetten fazla **çuka** ve **şayak** işlenir işliklerin bulunduğu; halkın ise varsıl tüccarlar olduğu anlatılmaktadır. Yörede kırmızı **prankona çuka** diye bir çuka türünden; Dobroçin’de, 300 adet çuka dokuma tezgahı bulunduğundan söz edilmekte ve “Macaristan’ın Mısır’ı”dır denilmektedir.⁵⁰⁶

⁵⁰⁴ SİMEON P. 2007 “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiye’si”, Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan Sf.61, 66, 72, 74, 85, 88, 101

⁵⁰⁵ ÇELEBİ E. 2006, “EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Eğri-Hatvan-Yanık-Viyana-Çanad-Eflak-Boğdan-Bükreş-Ukrayna-Kırım-Bahçesaray-Çerkezistan-Dağıstan-Ejderhan-Kalmukistan-Saray-Moskova” Haz; Seyit Ali Kahraman, **7. Kitap, 1. Cilt**. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul s. 35-59

⁵⁰⁶A.g.e. s. 67-143, 139-148, 156, 187, 357

Şekil :3.5.19 :İpek, Elazığ Şib'i, 20,5x16,5 cm. Mavi Atlas zemin üzerine sarı klabdan ile desenlendirilmiş

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:69

Macaristan, Hırvatistan ve Sırbistan'ın bir bölümünü kapsayan Budin şehrinin; çok zengin bir ticaret merkezi olduğunu ve bu ticaretin, Yahudilerin elinde bulunduğunu; bunların doğudan gelen malları batıdan gelen eşyalarla değiştirilmesinde önemli bir rol üstlendiklerini öğrenmekteyiz. 1494 tarihinde Budin'de Yahudilere karşı başlatılan kırım sonucunda; 1450 yılında Yahudilerin zanaat ve ticaret aktivitelerine karşı çıkartılan bir dizi kanun ile kısıtlamalar getirilirken, Odensburg'da ve Petersburg'da değerli kumaş ticareti yapmalarının yasaklandığı belirtilmektedir. Bu nedenle; Yahudiler Osmanlı hakimiyeti altındaki topraklara göç etmeğe başlamışlardır çünkü Osmanlı topraklarında azınlıkların ne ticaret ne de zanaatkarlıkları konusunda herhangi bir kısıtlama söz konusu değildi.⁵⁰⁷

Padişahlar ve maiyetleri, özellikle sefere çıktıklarında çok gösterişli giyinmekteydiler. Süleyman Han'ın Avusturya seferinde geçit yapan askerlerinin, **diba**,

⁵⁰⁷ SCHULHOF I, . 2007 "AVRUPA'DA OSMANLI DAMGASI- Budin Destanı",Çev. Elçin Kumru, Timaş Yay. İst. s. 27, 37, 38

şib, zerfaf ve çarkab inci dikme hil'atler, zerdüz eteklikler ile geçtiklerinden bahsedilmektedir.⁵⁰⁸

Avusturya Beç kalesinde, terzilerin usta ve ünlü olduğu 5.500 dükkanda bulunan malların Mısır ile yarışabileceğinden bahsedilmekte; ayrıca, 70 handa, İspanya, Portekiz, Donkarkız, Danimarka, İsveç, Felemenk, Çek, Leh, Daniska, Krakov, Moskov, Çin ü Maçın, Hıta ve Hoten, Fağfur, Acem, Özbek, Hind, Irak, Arabistan ve Rum'dan gelen birçok tüccarın kaldığı ve ticaretin çok yoğun olduğu anlatılmaktadır. Evliya Çelebi, Avusturya'lı kadın ve erkeklerin, renkli, kolsuz, işlemeli **çuka** giyindikleri; içlerine **diba, şib, zerfaf** ve çeşitli değerli kumaşlardan altın işlemeli ve yere değin uzun ve gösterişli **çerkab** fistan giydikleri konusunda bilgi vermektedir.⁵⁰⁹

Gezgin, Bükreş Orşan'da, 300 dükkan bulunduğunu ve yılda bir kez büyük bir panayır tertip edildiğini, Doğu mallarının tüccarlar tarafından getirilerek 40 gün boyunca alış veriş yapıldığını; kadınların, **diba, ziba, şib ve zerfaf** fistanlar; erkeklerin mavi **dolama, çuka kontuş ve serhadli** giydiklerini; Osmanlı'ya her yıl, birçok malla birlikte, Tersane-i Amire'deki esirler için **kara kendir bezi gömleklilik** gönderdiklerini bildirmektedir. Ayrıca; Eflak'da yılda bir kez olmak üzere Temmuz ayında bir panayır düzenlendiğini ve tüm doğu tüccarlarının gelerek çadırlar içerisinde satış ve alım yaptıklarını ve şehirdeki sabit dükkanlarda da varsıl tüccarların, **diba, şib, atlas, zerfaf, kamha, hara ve darayiler** sattıklarını anlatmakta; Eflak ve Boğdan arasında canlı bir ticaret olduğunu; Kırım Gözlev'de ise; 670 dükkan bulunduğunu tüm çevre ürünlerinin burada satıldığını “yedi iklimin değerli kumaşları burada bulunur” diyerek vurgulamaktadır.⁵¹⁰

Kırım'ın yerleşik halkı olan Tatarlar'ın, dokumacılığa önem verdikleri ve dokudukları havluların, örtülerin, pamuklu ve keten eşyalarının kenarlarına renkli ipek ve sırmayla kontrast renklerle nakışlar işledikleri aktarılmaktadır.⁵¹¹

⁵⁰⁸ ÇELEBİ E. 2006, “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Eğri-Hatvan-Yanık-Viyana-Çanad-Eflak-Boğdan-Bükreş-Ukrayna-Kırım-Bahçesaray-Çerkezistan-Dağıstan-Ejderhan-Kalmukistan-Saray-Moskova” Haz; Seyit Ali Kahraman, **7. Kitap, 1. Cilt**. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul s. 211

⁵⁰⁹ A.g.e. s.223, 277

⁵¹⁰ ÇELEBİ E. 2006, “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Eğri-Hatvan-Yanık-Viyana-Çanad-Eflak-Boğdan-Bükreş-Ukrayna-Kırım-Bahçesaray-Çerkezistan-Dağıstan-Ejderhan-Kalmukistan-Saray-Moskova” Haz; Seyit Ali Kahraman, **7. Kitap, 2. Cilt**. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 408-409, 398, 419, 483

⁵¹¹ GARNETT L. M. J. 2009 “Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri”, Çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul, s. 453

Bahçesaray'da; kadınların çuka ferace, erkeklerin çuka kontuş ve çuka çakşır giydikleri, yörenin “ak kenarlı bezleri ve nakışlı gömlekleri” ve terzilerinin çok ünlü olduğu belirtilmektedir. Çerkezistan'da Nogaylar adı verilen yerli halkın en önemli giysisini **Merzifon bezinden** mavi ve kırmızı kapamaların oluşturduğu; kadınlarının ise, ipek hil'atler, **renkli boğası** kaftanlar ve **ipek kuşaklar** kuşandıkları; Çerkezlerin siyah koyun yününden dokunmuş **ihram** gibi, ince, siyah **aba** dolamayı dar bir şekilde dolayıp üzerine kuşak bağladıkları, yoksul kesimin ise, giysilerinin üzerine kebe bağlayarak dolaştıkları, hatta savaşa giderken bu kebeleri ıslatarak ok yaralanmalarına karşı önlem aldıkları bildirilmektedir. Çerkez kadınlarının; beyaz kebeden örülmüş beyaz arakiye; varsıl kadınların ise, **elvan boğası** ve ipek daracık kaftanlar giyindikleri aktarılmakta; Kabartay Vilayeti'nde Temmuz ayında, Hint, Sind, Belh, Buhara, Hoten, Hıta, Çin, Maçin, Moskov, İsveç, Bulgar, Terekeme, Kazak, Çek, Leh, Nemse, İngiltere, Felemenk, Daniska, Danimarka'dan gelen tüccarların toplandıkları pazarda kırk gün boyunca büyük ticaret yapıldığından bahsedilmektedir.⁵¹²

⁵¹² ÇELEBİ E. 2006, “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Eğri-Hatvan-Yanık-Viyana-Çanad-Eflak-Boğdan-Bükreş-Ukrayna-Kırım-Bahçesaray-Çerkezistan-Dağıstan-Ejderhan-Kalmukistan-Saray-Moskova” Haz; Seyit Ali Kahraman, **7. Kitap, 2. Cilt**. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 523-581, 606, 617-620, 643-644

EGE ADALARI

Tournefort, Ege adalarında dokunmakta olan pamuklu iç donlarını, masa örtüsü ya da yatak örtüsü olarak kullandıkları kumaşlara benzetmektedir.⁵¹³ Simeon; (SİMEON 2007:105) “.. nefis **atlas, kamha ve tor** kuşakların dokunduğu Sakız şehrine geldik” diyerek Sakız adasından bahsetmektedir.⁵¹⁴

Canaye ise; 1573 yılında ziyaret ettiği Sakız adasından bahsederken; çevresi 100 mili geçmeyen adanın verimli ve çok kalabalık olduğunu ve adada birçok zengin kent ve ticaret merkezinin bulunduğunu; 1558’de Piyale paşa’nın adaya yaptığı bir seferde adanın çok zengin olduğunu gördüğü için, adalılar tarafından çok güzel karşılanmasına rağmen adayı yağmaladığını ve adalıların büyük bir bölümünü esir alarak İstanbul’a götürdüğünü bildirmektedir.⁵¹⁵

1520’de Kanuni tahta çıktığında, Dalmaçya kıyılarından, Mısır’a kadar tüm Akdeniz Kıyıları Osmanlılar’ın eline geçmiştir. Sakız Adası ise Cenevizliler’in elindedir.⁵¹⁶ Tournefort, Osmanlı giyiminde kullanılan **ipek kuşaklardan** bahsederken bu kuşakların en iyilerinin sakız adasında yapılmakta olduğunu belirtmektedir.⁵¹⁷

Girit’in üçüncü büyük kenti Resmo’da ipek böcekçiliği yapılmakta olduğu; hatta Kumeriyako köyünde ipek böcekçiliği yapabilmek için halkın, evlerini boşaltarak, eşyalarını kiliseye taşıdıkları bildirilmektedir. Girit’te **yün, ipek ve pamuk yetiştiği**; Kandiye yününden; Yunan yününden olduğu gibi; **kaba kumaşlar, şilteler** dokudukları ve eğirmeyi bilselerdi, adanın ipeğinin çok güzel olabileceği aktarılmaktadır. Milos Adası’nın en önemli ticari ürününün; eğirilmiş pamuk ve ipek olduğu, toprağı nadasa bırakmadıkları için pamuk ekiminin üç yılda bir yapıldığı; savaş dönemi kıtlık olmasın diye buğday tarımı; barışta ise pamuk ekimi yapıldığı ve pamuğun kozalı halinin, kental başına bir fındık altın; ayıklanmışının 10-12 frank ettiği anlatılmaktadır. Tournefort, Sifnos Adası için;

⁵¹³ TOURNEFORT J. 2005, “Tournefort Seyahatnamesi”, **İkinci Kitap**, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul s. 103

⁵¹⁴ SİMEON P. 2007 “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiyesi”, Kesit Yay. İstanbul. Çev. Hrand D.Andreasyan. s.105

⁵¹⁵ FRESNE P. - CANAYE,” 2008Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573”, Çev Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul. s.103

⁵¹⁶ TOURNEFORT J. 2005 Joseph De Tournefort, “Tournefort Seyahatnamesi”, **Birinci Kitap**, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005. s.11

⁵¹⁷ TOURNEFORT J. 2005 Joseph De Tournefort, “Tournefort Seyahatnamesi”, **İkinci Kitap**, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul s. 74

“.bu adanın az miktarda üretilen ipeği çok kaliteli ve pamuklu dokumalar çok aranmaktadır. Bunlar iki cinstir; **scamit** adı verilen dokuma düz olup, çok güzeldir, **dimit** adı verilen tür ise, çok sağlamdır ve çarpaz atkıdır ve çok fazla satılır. Komşu adalardan gelen pamuk da burada dokunmaktadır. Sifnos’lu hanımlar açık havada dolaşırken, ciltlerini korumak için yüzlerini bez şeritlerle sararlar ve adeta mumya gibi sadece ağız, göz ve burunlarını açıkta bırakırlar”TOURNEFORT 2005:143-146

demektedir. Tournefort, Naksos Ada’sında büyük bir ticari liman bulunmasa da, büyük oranda ipek, keten ve pamuk ticaretinin yapıldığını; adada yaşayan Latin hanımların Venedik tarzı, Rum kadınların ise, Milos’takilerden biraz farklı giyinmekte olduklarını belirtmektedir. Yaklaşık bir yüzyıl sonra, adalı kadınların giyim tarzını betimleyen Antoine de Barres; kadın giyim şeklini tipik Osmanlı kadın giysisi gibi betimlemekte ve elbiselerinin en üst katında **Şam sateni** veya **tafta** kullanılmakta olduğunu anlatmaktadır.⁵¹⁸

Tournefort, Amorgos adalı kadınların giysilerini betimlerken, Osmanlı kadın giyim tarzını yansıtmakta ve bu adanın imalathanelerinde, adanın adı ile anılan bir kumaş dokunduğunu bildirirken;

“kumaşın boyandığı kırmızı renge de adanın adı verilmişti. **Amorgos tunikleri** pek revaçtaydı; bunlara tıpkı dokundukları keten gibi **amorgis** deniyordu. Bu kumaşları kırmızıya boyamak için, adadaki ve Nikurya’daki kayalıklarda çok yaygın olan bir tür liken⁵¹⁹ kullanılıyordu. Kırmızı boya yapımında kullanıldığı İngiltere ve İskenderiye’ye taşımak için istendiğinde, bu bitki hala kentali 10 ekü’ye satılmaktadır.”(TOURNEFORT 2005:177)

demektedir.⁵²⁰

⁵¹⁸ TOURNEFORT J. 2005 Joseph De Tournefort, “Tournefort Seyahatnamesi”, **Birinci Kitap**, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul s.66-93, 136, 143-146, 169-170

⁵¹⁹ Bu liken İngiltere’ye hala ihraç ediliyor ve Amorgos’lular onu kullanma alışkanlığını, hatta ona ilişkin anıları bile öylesine yitirmişlerdi ki, onu “İngiliz otu” diye adlandırıyorlar. BERKTAY A. (Çeviren Notu)

⁵²⁰ TOURNEFORT J. 2005 Joseph De Tournefort, “Tournefort Seyahatnamesi”, **Birinci Kitap**, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul s.177

Tournefort, Skinós adasının yoksul olduğunu ve sadece pamuklu bez dokuma ticaretiyle geçinmekte olduklarını bildirmekte iken; Sonnini'den yapılan bir alıntıda ise bu bezlerin çok güzel olduklarına işaret edilmektedir. Santorini adasında yetiştirilmekte olan pamuk bitkisinin, ağaççıklar halinde olduğunu ve budandığını belirtmekte ve adada yaşamakta olan yaklaşık kırk rahibenin bu pamukları eğirip dokuma yaptıklarını, özellikle çarpraz örgülü olanlarının çok tutulduğunu ve bu kumaşların, Kandiye, Mora ve tüm Ege adalarına ihraç edilmekte olduğunu bildirmektedir. İzmir ve İstanbul'a giden Fransız gemilerinin, sıklıkla, Mikonos adasına uğrayarak, ipek ve pamuk yüklediklerinden ve Mikonoslu kadınların giysilerini betimlerken de bu giysilerin genellikle **muslin, sof veya ipekli** olduğunu, en sıradan olanların bile 200 eküden başlayarak 150 fındık altına kadar çıkan maliyetinden ötürü; kadınların birçoğunun ömürlerinde sadece bir kez giysi yaptırdığını bildirmektedir. Siros adası yerlilerinin çok çalışkan olduklarını; gündüzleri pamuk eğirmekte kullanılan çırkırların sesinin hiç susmadığını bildirmektedir. Tinos Adası'ndan bahisle;

“bu adanın ipeğinin Tinos ipeği kadar iyi olduğu ileri sürülür; gerçekten de Tinos'ta satılan ipeğin içinden çok koza çıkar ama buradaki kozasızdır; **Kitnos ipeğinin** libresi genellikle bir ekü'ye bazen 100 meteliğe, hatta kimi zaman iki ekü'ye satılır; bu da yöreye hatırı sayılır bir kazanç getirir, çünkü 1000-1200 libre ipek üretilir. Geri kalan mallar arasında yün ve pamuk vardır; pamuk adalıların tüketimi için işlenir. Ada kadınlarının başlarını örtmekte kullandıkları **sarı bezler** dokunur; bu, oldukça güzel bir tür **tülbenttir**” (TOURNEFORT 2005:220-221)

demektedir.⁵²¹

Tournefort, Kea (İstendin- Mürted) Adasında; Kitnos'tan daha fazla **ipek** üretildiğini ve kumaş boyamacılığında kullanılan meşe ticaretinin yapıldığını; halkın ipek eğirmek için bir araya toplandıklarında; taraçalarının kenarına oturarak ellerindeki iğleri sokağın aşağısına doğru yuvarladıklarını, sonra iplikte birlikte iği de çektiklerini anlatmaktadır. Adada **aba** yapımından bahsederken;

⁵²¹ TOURNEFORT J, 2005, “Tournefort Seyahatnamesi”, **Birinci Kitap**, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005. s.177-182, 190-191, 195-196, 202-204, 219, 220-221

“bu adada **keçi kılından abalar** çok kullanışlıdır, su içlerine kolay kolay işlemez; bu kumaş başlangıçta oldukça çirkin, kaba bir bezdir; ama nemli deniz kumu üzerinde ayaklarla çiğnenerek kalınlaştırılıp sık dokulu bir hale getirilir; iyice yumuşatılıp esnetildikten sonra çabuk kırışmasın diye üzerine taş ağırlıklar konarak güneşe bırakılır: Kumaşın ipleri giderek yakınlaşır ve sıklaşır, dolayısıyla kumaş epeyi çekerek küçülür” (TOURNEFORT 2005:226)

demektedir. Tinos (İstendin) Adası için;

“zenginliğinin kaynağı ipektir, her yıl yaklaşık 16.000 libre ipek toplanır; biz oradayken ipeğin libresi bir fındık altınıydı, ama bu fiyat zaman zaman üç eküye kadar çıkar; ada ipeğinin tamamına yakını bizim Fransızlar satın aldı...”; “...tüm Yunan dünyasının en iyi çekilmiş ipeği olmasına karşın kumaş yapmaya yetecek incelikte değildir ama dikiş ve kurdele yapımı için çok uygundur. Bu adada gayet iyi ipekli kadın çorapları üretilir; hanımlar için örülen eldivenlerin güzelliğine de başka hiçbir yerde erişilemez. Venedik’e götürmek üzere ipek yükleyenler Tinos’ta hiçbir çıkış resmi ödemazler; teminat akçesi bırakırlar ve eğer ipeğin başka yere götürüldüğü saptanırsa, vergi bu teminattan kesilir. Çünkü Venedik’e giriş resmi alınan bu mal için Tinos çıkışında da vergi kesilirse, Venedik Cumhuriyeti’nde ipeğin fiyatı iki katına çıkar” TOURNEFORT Joseph 2005:234-235)

demektedir. Pompeo Ferrari’nin yayınlanmamış seyahatnamesinde, (TOURNEFORT Joseph 2005:235) “plebin dayanağı, burjuvaların zenginliğidir” denilmektedir. “Tinos konsolosunun 20 Temmuz 1699 tarihli bir mektubu, ipek satın almak için bu adada oturan dört tüccarın adını sayar”.⁵²²

Tournefort’a göre Kios yani, Sakız adasının en önemli ticari malı ipektir;

“..her yıl adalılarının hesaplama tarzına göre, 60.000 topak, bizim hesabımızla 30.000 libre ipek elde edilir; topak, bizim ölçümüzle yarım libre eder; bu ipeğin tamamına yakını, **adada kadife ve damasko, Asya, Mısır ve Kuzey Afrika ülkelerine gönderilen diğer kumaşların üretiminde kullanılır**; zaman zaman bu kumaşların içine işçilerin ya da tüccarların zevkine göre, **sırma ve sim** de karıştırılır; her ipek libresi için gümrüğe dört timin, yani bizim paramızla 20 metelik bırakılır; 1700’de ipeğin libresi 35 timin’e kadar çıktı; malı alan gümrük resmini de ödemek zorundadır. Türkler ve Fransızlar adanın tüm malları için % 3 gümrük resmi öder;

⁵²² TOURNEFORT J. 2005 “Tournefort Seyahatnamesi”, Birinci Kitap, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul. s.224-226, 234-235

Rumlar, Yahudiler ve Ermenilerse, % 5 öderler. Bu gümrük, İstanbul'daki Hazinebaşına adına 25.000 ekü'ye iltizama verilmiştir" (TOURNEFORT Joseph 2005:245)

denilmektedir. Sakız adası köylerinden Tholopotami'nin sakız üretimi yanında, o çağda çok önemli bir **keten** ve **pamuklu** dokuma merkezi olduğu aktarılmaktadır. Tournefort, Samos adası köylerinden Bavonda (Paghondas) için "ipek imalathanesi" terimini kullanmaktadır. Ayrıca tüm ada için; (TOURNEFORT Joseph 2005:261) "...adanın ipeği çok güzeldir; libresi 4 lira on metelik ya da yüz metelik eder ve her yıl 20-25.000 ekü'lük ipek ticareti yapılır" demektedir. Adada süpürge otu bitkisiyle kumaş ve deri boyamacılığı yapıldığından bahsederken;

"..Kumaşları sarıya boyamak için, kaynar suya bu ottan çok miktarda atılır; birkaç taşım kaynattıktan sonrabiraz da toz haline getirilmiş şap eklenir; sonra ateşten indirilen suyun içine çamaşır bez ya da deriler bastırılır ve gece boyunca bekletilir: elde edilen renk hayli güzeldir ve ustaların elinde bu yöntemle daha da mükemmel bir renk ortaya çıkabileceğini sanıyorum" (TOURNEFORT Joseph 2005:271)

demektedir.⁵²³

La Motraye'de, Sisam ipekçiliğinden bahsederken; adanın en önemli gelir kaynağı olduğunu; miktar olarak az da olsa, ipeğin en incisinin bu adadan elde edildiğini bildirmektedir.⁵²⁴

Canaye; Türklerin korfu adasından, çok miktarda **lal rengi kumaş** aldıklarını bildirmekte ama kumaşın kalitesi hakkında bilgi vermemektedir.⁵²⁵

İpek üretilen ve ipekli kumaş dokunan ilk yer olarak, Aristo'nun "Tabiat Tarihi"nde Kos Adasının isminin geçtiği, Plinius'un da adadaki bu üretimden bahsettiği

⁵²³ TOURNEFORT J. 2005 "Tournefort Seyahatnamesi", Birinci Kitap, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul. s.245-247, 257-261- 271

⁵²⁴ MOTRAYE A. 2007 "La Motraye Seyahatnamesi", Yay. Haz. Dr. Erkan Serçe, İstiklal Kitabevi, İstanbul. s. 60

⁵²⁵ FRESNE P. - CANAYE, 2008 "Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573", Çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul. s.117

bilinmektedir.⁵²⁶ Kos'ta ipek kozalarının çözülüp, iplik haline getirildikten sonra, dokunarak, komşusu Küçük Asya'ya gönderildiği belirtilirken;

“..Kos kumaşları o kadar ünlüydü ki, Akdeniz yöresinde bundan daha farklı olan başka biripeğe **KOİ (koy)** ipeklisi denilmiştir. Kos adasına bu tür ipeğin üretim tekniği, İran'ın kuzey-batısından gelmiş olmalıdır. Çünkü Herodot Perslerin “**Med kumaşlarının**” çok arandığından söz açmıştır. Bu kumaşların, İran'ın Kuzey-Batısındaki Med'ler tarafından üretilen ipekliler olduğu anlaşılmaktadır. Part'lara İ.Ö. 1. yüzyılda gelen, Çin elçilerinin raporlarında bahsettikleri ipekli kumaşlar ile, Herodot'un kitabında bilgi verdiği ipeklilerin aynı tür kumaşlar olduğu ve aynı yerlerde üretildiği düşünülebilir...” (HAUSSİG Hans Wilhelm 2001:72)

denilmektedir.⁵²⁷

İpeğin sadece koza halinde ham ipek şeklinde, yani işlenmemiş olarak gelmediği; Periplus'tan yapılan alıntıyla;

“Çin'den Hindistan'a kozaların gönderildiği gibi, iplik halinde getirilmiş ipek yumaklarının da sevk edildiğini kaydetmiştir. Bu ipliklerin Hindistan'da olduğu gibi, batıda da işlenip, ipekli kumaşlar dokunması söz konusudur. Medya'daki dokuma tezgahlarında olduğu gibi, Aristoteles'in yazdığı Kos Adasındaki tezgahlarda da bu ipliklerden kumaş dokunduğu anlaşılmaktadır. Herodot'a göre, Med kumaşları suda asla solmayan boyalarla renklendirilmekteydi. Bu deneyim Grekler tarafından alınmış ve benimsenmiştir. Çünkü sadece boyanmış “**koy kumaşları**” piyasaya sürülmüştür” (HAUSSİG Hans Wilhelm, 2001:72-73)

denilmektedir.⁵²⁸

Antikçağ'ın en pahalı lüks malları arasında ipeğin bulunduğu; ilkin Doğu Asya'dan ithal edildiği; Batı'da ipek üretiminin Hellenistik Çağ'ın sonlarına doğru

⁵²⁶ OĞUZ B. 2004“Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 54

⁵²⁷ HAUSSİG H. W. 2001 “İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi”, Çev. Müjdat Kayayerli, Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul s. 72

⁵²⁸ A.g.e. s. 72-73

İstanköy (Kos) Adası'nda ortaya çıktığı ve bu uğraşın, amaçlı bir yetiştiricilik olmayıp yabancı ipekböceği kozalarının toplanmasına dayandığı bildirilmektedir.⁵²⁹

Çok değerli yarı ipeklilerin üretildiği en önemli yerin Sidon olduğu, burada erguvan boyacıları ve kozaları çözerek iplik haline getiren uzman zenaatkarların bir loncası da bulunduğu; Batıdaki ipek fiatları hakkında Diokleitan'ın verdiği bu bilgilerin Çin kaynaklarındaki kayıtlarla da doğrulanmakta olduğu bildirilmektedir ve;

“..erguvan renkli ipek Sidon'da salyangoz kabuklarından elde edilirken, İskenderiye'de ise bunların sim ipliklerle birlikte dokunması veya üzerlerinin iğneyle işlenmesi adeta birer sanayi haline gelmişti. Hakiki **keten ve ipek ipliklerinin birlikte dokunmasıyla yapılan yarı ipekli kumaşlar** da hem pahalı idiler hem de çok aranırlardı. Bu kaliteli dokuma kumaşlar seçkin kadınlar tarafından iç çamaşırı olarak kullanılırdı. Bunlardan biri olan Mısır (Lagiden) kraliçesi Kleopatra yarı ipek kumaşları giyen seçkin kadınların en meşhurdur. **Ketenle karıştırılarak dokunan yarı ipek kumaş**, hakiki bir deriymiş gibi görüldüğünden yararlı sayılmıştır. Fakat bu kumaşlar **Koi ipeği** kadar şeffaf değildir. Greklerin Hindistan'dan tanıdıkları parlak ve şeffaf Çin ipeği olan **Io ipeklileri**, bu özelliğinden dolayı onlar tarafından “ser derisi” (Serika dermada) adıyla isimlendirilmiştir” (HAUSSİG Hans Wilhelm 2001:83-84)

denilmektedir.⁵³⁰

İpekböceğinin batıya getirilişi ile ilgili iki rivayet vardır. Bunlardan birisi İ.S. 552 yılında getirildiğine dair Prokop ve diğeri ise 582 yılındaki Bizans'lı Teophanes'e dayanan hikayelerdir. Bu öykülere göre;

“568 yılında Türkler (Göktürkler) tarafından İstanbul'a gönderilen Soğd elçilik heyeti İstanbul'a geldiğinde, imparator misafirlerine sadece ipekli kumaşları göstermekle kalmamış, artık üretilen ipek ürünlerini övünerek gösterecek duruma gelmişti. Teophanes'in “Türkler” diye nitelendirdiği Soğd'lular ipek ticaretinde uzmanlaşmıştı ve büyük pazarlara da hakim durumdaydılar. Teophanes'e göre pazarlardaki hakimiyet sırasıyla en önce Persler'in, sonra Eftalitlerin elindeydi, artık bu hakimiyet Türklerin siyasi otoritesine geçmişti. Gerçi büyük pazarların isimleri verilmemiştir, ancak, bunların aynı hat üzerindeki Merv, Belh ve Herat oldukları düşünülebilir” (HAUSSİG Hans Wilhelm 2001:86)

⁵²⁹ TEZ Z. 2009 “Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi, Doruk Yayınları İst., s. 24

⁵³⁰ HAUSSİG H. W. 2001 “İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi”, Çev. Müjdat Kayayerli, Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul. s. 83-84

denilmektedir.⁵³¹

Pazırıkkurganlarından önemli veriler elde edilmiştir. Konuya ilişkin olarak;

“Eski dönemlerde Çin’den ihraç edilmiş olan, Pazırık’taki altıncı kurganda ve Palmira’da bulunan en eski Çin ipekli kumaşlarının her ikisinin de bir hükümdar sarayının tezgahlarında dokunmuş kumaşlar olduğu şüphesizdir. Bunların her ikisinde de aynı uslup hissedilmektedir” (HAUSSİG Hans Wilhelm 2001:87-88)

denilmektedir.⁵³²

Memlûkler zamanında Mısır’ın dokuma endüstrisinin İskenderiye’de gelişimini sürdürmeye devam ettiği bilinmektedir. XIV. yüzyılın sonunda bu şehrin 12-14.00 dokuma tezgahına sahip olduğunu, farklı ülkelerden kara ve deniz yoluyla gelen tüccarların şehirde dokunmakta olan; **altın ve gümüş telli “el-Hafir”**, ve **altın karışımı ipektan “el-Müsemmer” isimli şaşlar**’ı aldıkları bildirilmektedir. Ayrıca elbiselere işlenen yazıların keten kumaşlarla; renkli elbiselere işlenen yazıların ipekle, beyaz olanlara ise; ketenle işlenmekte olduğu vurgulanmaktadır.⁵³³

⁵³¹ HAUSSİG H. W. 2001 “İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi”, Çev. Müjdat Kayayerli, Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul.. s. 86

⁵³² A.g.e. s. 87-88

⁵³³ BAKIR A. 2005 “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s.226

ENDÜLÜS

Ortaçağ'da dokumacılığın gelişmesine İspanyol Müslümanlarının katkısı büyük olmuştur. Eski tekstillerin büyük ölçüde Orta Asya, Kuzey Afrika ve İspanya'dan sağlanan yüne dayanmasına rağmen, bu dönemde en kaliteli yünün Mısır, Ermenistan, Tekrit ve Ruyan'da üretildiğini öğrenmekteyiz. Konuya ilişkin olarak;

“..Kuzey Afrika'nın yüksek yaylaları koyun ülkeleri olarak tanınıyordu. İspanya'ya geçen Berberiler tarafından bu ülkeye alıştırılan koyunlar “merinos” adını taşıyordu. Bu kelime büyük ihtimalle, Mağrip kökenli Berberi kabilesi Merinoğullarının isminden veya Arap dilinde yumuşak, yapışkan, oynak anlamını taşıyan “marin” kelimesinden kaynaklanmıştır” (BAKIR Abdülhalik, 2005:231-232

denilmektedir.⁵³⁴

VIII. yüzyılda ipek böceği yetiştiriciliğinin, Kuzey Suriye'de Kınnesrin'den Suriyeliler tarafından İspanya'nın Ceyyan bölgesine getirildiği; böylece İspanya'nın ipek üretimini de tekeli altına almış olduğunu; İbn Havkal'dan yapılan alıntıda; **Dibaç, Saklaton, İsfahan, Attabi ve Cürcan** dokumacılığı ile bölgenin ünlendiği aktarılmaktadır. Gırnata şehrinde dokunmakta olan “**Grenadin**”in kiliselerde papaz giysisi veya aristokratik çevrelerin ve kralların giysilerinde kullanılmakta olduğu vurgulanmaktadır.⁵³⁵

⁵³⁴ BAKIR A. 2005 “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 231-232

⁵³⁵ A.g.e. s. 233- 236

4. ELYAF KUMAŞ VE DOKUMA

4.1. ELYAF

Dokumacılığın en önemli hammaddesi olan elyaf, lif sözcüğünün çoğul halidir.

Tarih öncesinden başlayarak, yapılan dokumacılıkta önce bitkisel elyaf olan keten, daha sonra hayvansal elyaflardan yün dokunmuştur. İpek ve pamuklu dokumacılık sonraki tarihlere rastlamaktadır.

4.1.1. KETEN

Keten, tekstil tarihinde en önemli lif olmuştur. 1962 yılında James Melleart ve ekibi tarafından Çatal Höyük'ün VI. katında karbonlaşmış kumaş parçaları elde edilmiş ve yapılan testler sonrasında bu dokumanın keten elyafından dokunmuş olduğu anlaşılmıştır. Anadolu'da keten yetiştirilmeye müsait bölgelerdeki kalıntılar arasında keten tohumunun bulunmaması, Halbaek'e M.Ö. 5000'den çok öncelerde Anadolu'da ketenin, elyafi için yetiştirildiğini düşündürmektedir.⁵³⁶

Ketenin Mezopotamya, Asur ve Babilonya'da da yetiştirildiği, ancak anavatanının Mısır olduğu ve keten bezinin 6000 yıl öncesinden beri burada devletin işlettiği ve kölelerin çalıştırıldığı keten bezi imalathanelerinde dokunduğu bilinmektedir. Mısır inanışları uyarınca, ketenin tanrısal ışık ve saflığın sembolü olarak kabul edilmesinden ötürü rahiplerin sadece keten giyindikleri ve kişisel sosyal statü yükseldikçe; kişinin ölümü halinde mumyasının kaliteli bir dokumayla yapılması, yani, yüksek kaliteli bir dokuma ile yapıldığı hatta bazen bir inç'te beş yüz iplikten fazla olduğu kabul edilmekteydi.⁵³⁷

Mısır'da keten ipliklerinin çok ince olarak hazırlandığı; atkı ve çözücü lupla sayılabilen dokumalardaki iplik inceliğinin günümüzde makine ile dokunan ipek dokumalarla hemen aynı olduğu; bazı dokumalarda ise işlevleri henüz anlayamamış olan, ketenden yapılmış yapay kürk kısımların bulunduğu aktarılmaktadır.⁵³⁸

⁵³⁶ OĞUZ B. 2004 "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 37-38

⁵³⁷ A.g.e. s. 51

⁵³⁸ BAKIR A. 2005 "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 36-37

Natural History yazarı Plinius'tan yapılan bir alıntıda, Küçük Asya'da keten ipliği eğirmeyi Lydia'lı bir kadının icat ettiği ve Kilikya ile İzmir'in birer keten endüstrisi merkezleri oldukları; Sardis'in keten üretiminin İzmir'e taşındığı; Miletus ve Tralles'de keten işçilerinin bulunduğu ve Ephesus'da havlu dokunduğu aktarılmaktadır. Diocleitan Fermanı'ndan yapılan alıntıda ise; Tarsus, Laodicea ve Tralles mamullerinin bu fermanda anıldığı ve Anabarza'da (Adana Kadirli civarı) bir keten işleyicileri loncası bulunduğu⁵³⁹; Laodikeia'da dokunmakta olan **Trimitaria** adlı yünlü bir dokumanın ise; Roma'da çok ünlü olduğu belirtilmektedir.⁵⁴⁰

İskenderiyeli Clement'in döneminde; Kilikya ve Judea keten dokumalarının; Mısır dokumalarının Roma Pazarı'ndan çekilmesine neden olduğu ve **Kilikya, Suriye ve Hind keten bezlerinin** bazen yazı kağıdı olarak kullanıldığı ifade edilirken; Strabon'un; (OĞUZ Burhan, 2004:203) "Hintliler mektuplarını çok sıkı dokunmuş keten bezi üzerine yazıyorlar" dediği aktarılmaktadır.⁵⁴¹

Kutsal topraklardaki durum irdelendiğinde ise; İbraniler'in genelde yünlü giymelerine karşın, dini inanışlarından ve keten elyafını kullandıklarında cüzama yakalanmadıklarına inanmalarından ötürü⁵⁴² keten iç çamaşırları giyindikleri ve ayrıca keten dokumacılığın bu topraklarda kadınlar tarafından yapıldığı ve bu konunun; Tevrat'ta da yazılı olduğu belirtilmektedir.⁵⁴³

Deniz taşımacılığının duayenleri olan Fenikeliler'in, M.Ö. I. binde keten dokudukları; İngiltere ve Flandre'lara kadar pazarladıkları bilinmektedir. Diğer yandan Grekler'in, Mora'da keten yetiştirmelerine rağmen yün üzerinde yoğunlaştıkları ve Kuzey-Batı'da Elis'ten ketenin beyaz bir türünü getirttikleri; Aristophanes'e atfedilen bir bilgi uyarınca ise; M.Ö. V. ve IV. yüzyıllarda bayağı geniş bir ev dokumacılığı halinde keten dokumacılığı yapıldığı; Grek kadınların güncel yaşamlarında keten kullandıkları aktarılmaktadır. Eski Roma'da da keten yetiştirilmekte olduğu ve yine ev endüstrisi halinde dokumacılık yapılırken esas üretimin kolonilerde gerçekleştirildiği

⁵³⁹ OĞUZ B. 2004 "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 202-203

⁵⁴⁰ BERKOL C. Laodikeia Antik Kenti'nde, Arkeolog Dr. Mehmet Okunak ile yapılan sözlü görüşme. Pamukkale 15.06.2011

⁵⁴¹ OĞUZ B. 2004 "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul s.203

⁵⁴² Keten elyafının "skin friendly" yani cilt dostu olduğu, birçok bilimsel makalede yer almıştır.

⁵⁴³ OĞUZ B. 2004 "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul s. 51

belirtilmektedir. Ancak Romalılar'ın ilk tarımsal deney istasyonlarını "collegium"larda kurdukları ve buralarda keten ve yünde kalite artırımı açısından çalışmalar yaparak İmparatorluğun hemen tamamına yaymakta oldukları vurgulanmaktadır.⁵⁴⁴

Keten elyafını aprelemek ve güçlendirmek amaçlı olarak; Plinius'un tahıl nişastasını kullandığını söylemesine rağmen, Manu Hint Enstitülerinde M.Ö. 200 yıllarında pirinç suyu kullanıldığı; çirişin, Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'da yetişen zambakgiller familyasına ait bir bitkinin kurutulmuş kökleriyle yapıldığından bahsedilmektedir. Dokunmuş keten bezinin beyazlatılmasında ise; XVIII. yüzyılda İngiltere'de kullanılan geleneksel yöntemin; bezi ekşimiş süt ya da inek dışkısına daldırıp bir hafta küllü suda tuttuktan ve yıkadıktan sonra, bir hafta da yayık ayanında tutup, açık havada güneş ve yağmura bırakmak olduğu; aynı dönemde Hollanda'da süt yerine çavdar veya kepek suyu kullanılarak; ekşitme, küllü suda bırakma, yıkama işlemlerinin bazen altı ile sekiz ay kadar sürebildiğini öğreniyoruz.⁵⁴⁵

4.1.1.1 KETEN DOKUMALAR⁵⁴⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nda keten dokumacılığı özellikle nakışlarla süslenecek kullanılmıştır. İşlemeli keten bezleri, özellikle abdest alma eyleminde havlu olarak kullanılmış ve peşgir adını almıştır.

Osmanlı Dönemi'nde kavuk çıkarıldığında, tozdan korunması amacıyla, yaklaşık bir metre karelik, orta kısmı genellikle nakışlı, keten örtü ile örtülürdü. Bir diğer işlemeli keten örtü, kadınların başlarına bağladıkları kenarları nakışlı çevrelerdir. Çeyiz geleneğinin ayrılmaz bir parçası olan bohçalar da genellikle ketenden yapılırdı. Bazı özel durumlarda, kadife, simli kadife gibi daha gösterişli kumaşlardan da yapıldıkları olurdu.⁵⁴⁷

⁵⁴⁴ OĞUZ B. 2004 "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul 2004. s. 52

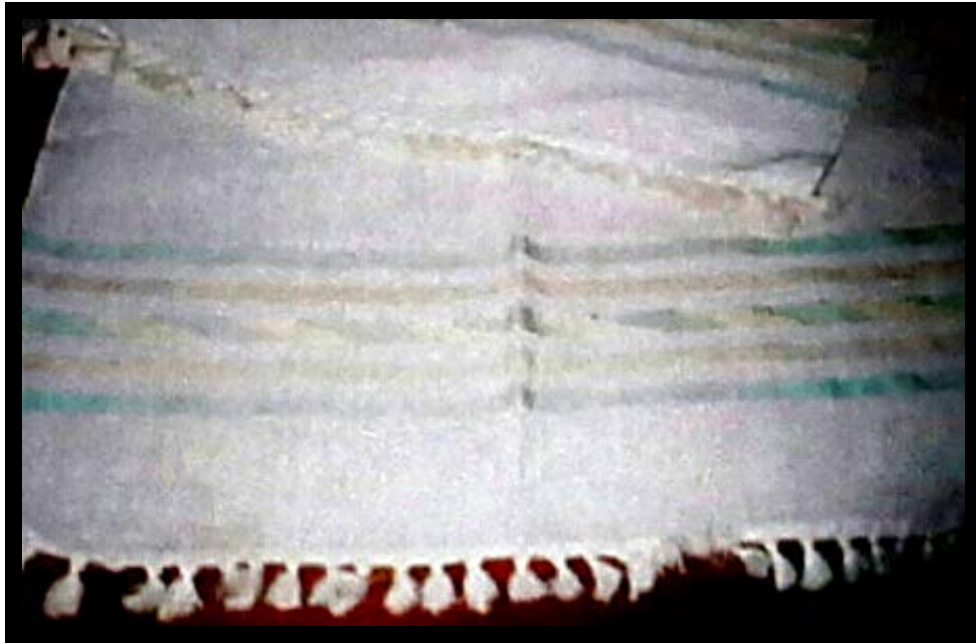
⁵⁴⁵ A.g.e. s. 60-61

⁵⁴⁶ Berkol C. 2008, "Geçmişten Günümüze Anadolu'da Keten Dokumacılığı" Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, s.88-98

⁵⁴⁷ PALOTAY V. G. (1952), "Türk El İşlemleri", Ciba-Rundschau, Çe. Bedriye Alko, M.M.D. Haziran S. 6 s. 177-181

Yurt dışındaki müzelerde bulunan, Türk Kumandan çadırlarının duvarlarında; işli, aplike; kırmızı, mavi, sarı keten parçalarından kesilmiş ve yerleştirilmiş süslerden bahsedilmektedir.⁵⁴⁸

Keten dokumacılığı, evlerde kadınlar tarafından, yapılmıştır. Özellikle Karadeniz Bölgesi'nde; Rize Bezi veya "Feretiko" adı verilen keten dokumacılığı hakkındaki bilgiler Vilayet Salnameleri kaynaklıdır. Ancak kökleri M.Ö. 200'lerde Andiler ve Lezgiler gibi göçebe topluluklarla gelen dokumacılık, sonraki yüzyıllarda gelişti, en parlak dönemini 1700'lerde yaşadı. Günümüzde Feretiko dokunan ahşap tezgahlar Andi Tezgahları olarak anılmaktadır. Dış pazarlarda Trabzon Bezi olarak tanınan dokuma; İmparatorluk içinde Rize Bezi olarak ünlenmiştir. Rize Bezi tanımı; Feretiko, keten, şut bezini de kapsıyordu. Ham kumaşa "apostal", işlenmişine ise; "feretiko" deniliyordu. Şut Bezi, daha çok çay fabrikalarında soldurma bezi olarak kullanılmaktaydı. Feretiko genel olarak; iç giysi, gömlek, şalvar, sargı bezi, mendil, dolaylık ve peşkir olarak kullanılmaktaydı.⁵⁴⁹

Şekil 4.1.1.1.1. : Antika Feretiko peşkir

Kaynak: BERKOL Ceyhun, 2008:177

⁵⁴⁸ PALOTAY V. G. (1952), "Türk El İşlemeleri", Ciba-Rundschau, Çe. Bedriye Alko, Şubat M.M.D. S. 7 s. 212-213

⁵⁴⁹ KARADAĞ M. 2004, "Rize El sanatları", Rize Halk Eğitim Merkezi Yayınları 3. s.7-9

Şekil 4.1.1.1.2. : Antika Feretiko peşkir
Kaynak: BERKOL Ceyhun, 2008:180

Şekil 4.1.1.1.3.: Antika Feretiko peşkir
Kaynak: BERKOL Ceyhun, 2008:177

Cuinet, Rize’de dokunan Rize Bezinin, 25-30 cm. eninde; her bir top 10 m. olacak biçimde hazırlandığını; gömleklik, çamaşırılık, çarşafılık olarak kullanılan kumaşların her bir topunun, 45-50 dirhem (144-160 gr.) ağırlığında olduğunu; yurt içi kullanımın dışında; Bağdat ve Mısır’a satıldığını aktarmaktadır.⁵⁵⁰

Rize’de, birkaç çeşit dokuma vardı. Birinci grupta; çözüğü ve atkısı kendir ipliği olan dokumalar bulunurdu. Bunların kumaşları biraz sert ve kaba olurdu. Dolaylık için dokunanlar, genellikle kırmızı, siyah olarak renklendirilirdi. Doğal renginde olan kendir bezi ağartılır ve bu ağartma esnasında bir miktar da yumuşamış olurdu.

İkinci grupta; çözüğü tire ipliği, atkısı kendir olan dokumalar vardı. Bunlar daha kaliteli olup, gömleklik olarak dokunur ve peşkir yapılırdı. Forotiko tezgahında dokunan kendir bezi ve peşkirler sonradan ağartılırdı. Ağartılan bezlerin bir bölümü iç gömleklik olarak kullanılır; bir bölümü birbirine dikilerek çarşaf yapılır, gereksinim fazlası ise, satılırdı. Peşkir olarak yapılanlar, el havlusu olarak kullanılır veya erkekler tarafından mendil gibi başa sarılırdı. Rize’de kendir bezi peşkirlere “yağluk” denirdi.

Üçüncü grupta atkısı ipek olan dokumalar bulunurdu. Bu dokumaların çözüğü tire veya kendir ipi; atkısı ipek olurdu. Bu dokumalara; melez çarşaf, melez gömlek gibi, “melez” adı veriliyordu. İpek dokuma peşkirler, daha gösterişli ve daha değerli idi.

Sinop’ta da keten dokumacılığı yapılırdı, Boyabat; “Boyabat Çemberi” dokumacılığı ile ünlenmişti. Ayancık, Türkeli ve Erfelek köyleri dokumacılıkta öne çıkmışlardır.⁵⁵¹

Kastamonu’da, kenevir lifleriyle; Osmanlı kadırgaları için halat, sicim, urgan ve ip yapılırdı.⁵⁵²

Keten dokumaların tercih edilme nedeni; cilt dostu oluşu (bakteri üretmemesi); havsız oluşu, teri çabuk kurutması olarak düşünülebilir. Keten dokumalar, özellikle giyim ve ev tekstilinde kullanılmaktadır. Çok buruşmasından ötürü, günümüzde giyside kullanımında bazı bitim işlemleri uygulanmaktadır.

⁵⁵⁰ Yurt Ansiklopedisi Rize Bölümü s. 6359

⁵⁵¹ BERKOL C. 2008, “Geçmişten Günümüze Anadolu’da Keten Dokumacılığı” Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, s.109

⁵⁵² A.g.e. s.110

4.1.2. YÜN

Yün elyafı, bitkisel elyafın pürüzsüz yüzeyine karşılık, pullu bir yapı taşıdığından hem dokumacılık hem de keçeleştirme işleminde yoğun kullanılmış bir elyaf olarak tanımlanmaktadır. Uruk'un arkaik döneminde çivi yazısı tabletlerde yün elyafından bahsedildiği 29 kayıt bulunduğu; bin yıl sonra Sümerlere ait kayıtlarda yün elyafı elde edilmekte olan dört koyun türünden bahsedilmektedir.

Bronz Çağı'na ait birçok kaynakta yün elyafının hasadı konusunda “yolmak” teriminin yer aldığı ve bu döneme ait çizilmiş aletin, saplı, çivili bir tarak olarak gösterildiği aktarılmaktadır. Bunun nedeni olarak, o dönemde makasın bilinmediği ve karşılaşılan ilk makasın M.Ö. 1000'lerde Demir Çağı'nda ortaya çıktığı bildirilmektedir. Kesme işleminin, Yeni Babilonya metninde yer aldığı belirtilirken, demir makasın Roma'ya M.Ö. 300'lerde girdiği var sayılsa da, Plinius'un, kendi döneminde yolma işleminin İtalya'da henüz terk edilmediğini bildirdiği aktarılmaktadır.⁵⁵³

Yünlü dokumacılığın tarihsel süreç içerisinde bir ev endüstrisi olarak geliştiği bilinmektedir. Özellikle Eski Mısır, Mezopotamya ve Yunanistan'da evlerde, elyafın el ile eğirilerek dokumacılık yapıldığı tüm tarihsel kaynaklarda yer almaktadır.⁵⁵⁴

Tarihlenebilen en eski dokumaların M.Ö. VII. bine ait, İsrail Çölünde küçük Nahal Hemar mağarasında keten dokuma ve VI. bin civarındaki Çatal Höyük'te keten dokumanın yanı sıra; başka dokuma parçalarının yün içerdiklerinden bahsedilmektedir. M.Ö. III. binler civarında Mezopotamya'da yapılmış bir Proto-Elam kil heykelciğinde, koyun ya da keçi lifinden yapılmış bir giysiye rastlanmış olduğu bildirilmektedir.⁵⁵⁵

Mısır'da Tutankamon'un mezarında 2x7 m. boyutunda M.Ö. 1346 yılına tarihlenen bir keten kumaş, III. Ramses'in mezarında ise; ilkinden iki yüz yıl sonrasına tarihlenen 1,5x8,5 m. boyutunda bir yünlü kumaş bulunduğu belirtilmektedir.⁵⁵⁶

⁵⁵³ OĞUZ B. 2004 “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul s. 198

⁵⁵⁴ DÖLEN E. 1992 “TESTİL TARİHİ, Dünyada ve Türkiye'de Tekstil Teknolojisinin ve Sanayiinin Tarihsel Gelişimi”, Marmara Üniversitesi Basımevi, İstanbul. s. 123

⁵⁵⁵ OĞUZ B. 2004 “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul s.37-39

⁵⁵⁶ BAKIR A. 2005 “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. Sf 37

Osmanlı döneminde en ince yünlü kumaşların ilk olarak Bağdat ve diğer kentlerde dokunduğundan bahsedilse de;⁵⁵⁷ tarihsel dizge içerisinde yünün, daha soğuk kuşaklarda gelişimine bağlı olarak ilk kez Anadolu’da ortaya çıktığı konusunda uzmanlar görüş birliğinde bulunmaktadır.⁵⁵⁸

Roma’da ev endüstrisi ve gelişmemiş fabrikamsı işliklerde yün dokumacılığı yapılmaktaydı. Çünkü Romalılar’ın kışın **Toga Denea veya Hirta** adı verilen tüylü ve kalın, yazın ise **Toga Tirta veya Rosa** adı verilen kamgarna benzeyen ince bir yünlüden elbiseler giydiklerinden bahsedilmektedir.⁵⁵⁹

Yünlerinin ünüyle anılan İonia kenti Eryhrai’de kızıl renkli bir yün türünün üretildiği; Antik dönemde Lydia’da verimsiz topraklardan ötürü Katakekaumene gibi yörelerde koyun besiciliği yapıldığı ve koyun yününi boyamayı ilk kez Sardisliler’in bulduğu görüşünün yaygın olduğu aktarılmaktadır. Antik Yunan’da yünlü dokumacılığın günümüz dokumacılığının tam tersine yukarıdan aşağı yapıldığı, ayrıca saç filesi olarak kullanılmak üzere, küçük ve elde tutulan bir tezgah türü ile, yumuşak ve gevşek bir dokuma yapıldığı bildirilmektedir.⁵⁶⁰

M.Ö. 2000’e tarihlenen Ur tabletlerinde koyun sürülerinin varlığı; bunların her gün yüzlercesinin kırıldığı; satılan yapağının fiyatları ve yünü işleyen 127 köle kızın, 165 kadının dokuduklarına dair bilgiler olduğunu öğrenmekteyiz. Mezopotamya’da yünün varlığı konusu; Ahd-i Atik ve Yahudi yasasında göçebe İbraniler’in zenginliklerinin koyun, keçi varlığına dayandırıldığı ve yapağların güneşten etkilenmemesi için, koyunlara ceket giydirildiği; dolayısıyla beyaz yünlerinin ünlü olduğundan söz edilir. Kutsal topraklar ve Küçük Asya’da M.Ö. 1000’lerde yaygın bir yün eğirme ve dokuma sanayinin olduğu, M.Ö. VII. yüzyılda Finikeliler’in, İsraililer’den ev bükümü iplikleri satın alarak, İngiliz kalayı karşılığında sattıkları belirtilmektedir. M.Ö. 2000’e tarihlenen mezar kalıntılarının ve duvar resimlerindeki tüylü bozkır koyunları ve iplik yumaklarının; Mısırlılar’ın da yün eğirip dokuduklarına dair kanıt oldukları düşünülmektedir. Günümüze ulaşan en eski yünlü dokumaların

⁵⁵⁷ DÖLEN E. 1992 “TESTİL TARİHİ, Dünyada ve Türkiye’de Tekstil Teknolojisinin ve Sanayiinin Tarihsel Gelişimi”, Marmara Üniversitesi Basımevi, İstanbul s. 124

⁵⁵⁸ BAKIR A. 2005, “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara s. 39

⁵⁵⁹ DÖLEN E. 1992 “TESTİL TARİHİ, Dünyada ve Türkiye’de Tekstil Teknolojisinin ve Sanayiinin Tarihsel Gelişimi”, Marmara Üniversitesi Basımevi, İstanbul s. 124

⁵⁶⁰ BAKIR A. 2005, “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara s.42-46

M.Ö. 500 ile 300'e tarihlenmiş olan, Avrupa bozkırlarında dolaşan göçebe İskitler'in donmuş mezarlarından çıktığı bilinmektedir. Yünlü dokumanın Yunanistan'da giyilen başlıca elyaf olduğu; M.Ö. VI. yüzyılda çirpılmış, havlandırılmış ve örülmüş, “trita” adı verilen yünlü elbiseler yaptıkları ve bu dokumaların çoğunluğunun evlerde kadınlar tarafından dokunmakta oldukları belirtilmektedir.⁵⁶¹

Strabon, Hierapolis (Pamukkale)'de suyun özelliklerinden ötürü, yün boyamacılığının köklerle yapıldığında, özellikle kırmızı (coccus) ve morla boyanan yünlerden çok daha üstün olduklarından söz etmektedir.⁵⁶²

Yünü Romalılar'ın da yoğunlukla kullandıklarını, ilk Merinoslar'ın atalarını yetiştirdiklerini; Roma'da üç yüz ya da daha fazla kadın ve erkek istihdam eden iplik ve kumaş fabrikalarının bulunduğunu, V. yüzyılda Roma düştükten sonra yün endüstrisinin basit köy faaliyetleri halinde devam ettiğini öğrenmekteyiz. Ayrıca, Cenova doğumlu Kristof Kolomb'un bir dokumacı ailenin çocuğu olduğu, çıkmış olduğu seferi İspanyol dokumacılarının finanse ettiği ve keten gömlek giydiğinden bahsedilmektedir. Yünün Batı'da, genellikle eğirilmeden önce boyandığı; M.Ö. ilk yüzyıllarda Sur'un “en nadir erguvaniye boyanmış yünlerinin Roma'da kullanılmakta olduğu”; Latin Tarihçi Cornelius Nepo'dan (M.Ö. 80-70) yapılan alıntıda, menekşe renkli yünün paund'unun 100 dinara (5 Sterling) satıldığı; Sur'un “çift boyalı” yününün; Roma'da ilk olarak M.Ö. 63'de kullanılmış olduğu ve o tarihlerde adi yün bir veya iki peni ederken, poundunun 100 dinara satılmış olduğu aktarılmaktadır.⁵⁶³

Romalıların, beyaz yünden yapılan togalarını sıklıkla temizlemeleri gerektiğinden, Roma'da pek çok çamaşırhane bulunduğu ve adına “fullonica” denildiği; Pompei'de bir fullonica bulunduğunu öğrenmekteyiz.⁵⁶⁴

İmparator Augustus'un, özel günlerin dışında ailesindeki kadınların dokudukları kumaşlardan giysiler giymeyi tercih ettiği ve sarayında kumaş imalinde çalışmak üzere birçok görevlisi olduğundan; ince yünlü dokumalarıyla ünlenen Roma'da eğirici ve dokumacı loncası bulunmamasına karşın, W. O. Moeller'den yapılan bir alıntıda Pompei surları içinde geniş atölyeler halinde ve “collegialar” şeklinde bir

⁵⁶¹ OĞUZ B. 2004 “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul s. 57-58

⁵⁶² STRABON, “Antik Anadolu Coğrafyası” Çev. Prof. Dr. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İst. 2009. s. 178

⁵⁶³ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul 2004. s. 57- 58

⁵⁶⁴ TEZ Z. 2009 “Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi, Doruk Yayınları İstanbul. s. 25

örgütlenmenin varlığı, üretimin dış pazar amaçlı yapıldığı ve üreticiler arasında her kesimden insanın bulunduğu bahsedilmektedir.⁵⁶⁵

Türklerde yorgan kullanımı yaygındır. Bu yorganların bazıları kırkyama adı verilen ve kumaş parçalarının değerlendirilmesi açısından geliştirilmiş bir dikiş yöntemidir. Roma’da bu kırkyama tekniğine “cento” denilmektedir. İtalyanca cento’nun anlamı yüz sayısıdır. Yani Türklerin kırkyaması, Romalıların yüzyamasıdır.⁵⁶⁶

Pompei’de giyim ticaretinde “centonarii” adı verilen bir işçi gurubundan bahsedilirken; bu gurubun giyilmiş elbiselerden yorganlar, örtü-şallar ve eyer kumaşları imal ettikleri ve bu loncanın memurlarının çoğunun Augustus döneminde Lucius Octavius isimli bir kişinin köleleri olup, daha sonra özgür bırakıldıkları aktarılmaktadır. Cento adı verilen bir tür “kırkyama” (“patch work”) atası olması gereken bu kumaş türü ile kölelerin giydirildiği, yangın söndürmede, savaşta oklardan korunma, savaş makinelerini koruma, binek hayvanlarının sırtını koruma amaçlı veya çadır yapımında kullanıldığı bildirilmektedir.⁵⁶⁷

4.1.2.1. YÜNLÜ DOKUMALAR

Aba adı verilen dokuma için birçok kaynakta; (DEVELLİOĞLU Ferit, 2002:2) “..yünden yapılmış kaba kumaş, bu kumaştan yapılmış bol, geniş giyecek”⁵⁶⁸ veya, (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994:3) “..yünden, gevşek bir biçimde dokunduktan sonra uzun süre su ile dövülerek imal edilen bir tür kaba kumaş olan aba, bu kumaştan yapılan palto ve sako gibi bir kışlık giysiye de ad olmuştur” denilmektedir. ⁵⁶⁹ , ⁵⁷⁰ , ⁵⁷¹

⁵⁶⁵ OĞUZ B. 2004 “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 58-59

⁵⁶⁶ BERKOL C. (Çev.)

⁵⁶⁷ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 201

⁵⁶⁸ DEVELLİOĞLU F. 2002 “OSMANLICA-TÜRKÇE ANSİKLOPEDİK LUGAT”, Aydın Kitabevi, Ankara. s. 2

⁵⁶⁹ Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994. Cilt I,Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, Ana Basım A.S. İstanbul. s. 3

⁵⁷⁰ Bu kumaştan yapılan ilk giysilerin; 18. yüzyıldan itibaren, özellikle Alemdar Mustafa Paşa’nın Sadrazamlığı dönemi olan 1808 yıllarında kurulmuş olan Sekban-ı Cedid Ocağı’nda görevlendirilen askerler için dizlik, tozluk ve yağmurluk yapımı ile başlamış olduğu; ayrıca dervişlerin, ilmiye sınıfı mensuplarının ve medrese talebelerinin de farklı resimlerinde izlediğimiz giysisinin; kullanımının, varsıl kesim tarafından yoksulluk belirtisi olarak yorumlandığı bildirilmektedir. Aba

Batı Anadolu’da Balıkesir ve Rumeli’de “**Kurdu Yavuz**” adıyla bilinen **Filibe’nin abalarıyla**, Tatarpazarcığının ise, “**Maraş**” adlı abalarıyla ünlendiklerini öğrenmekteyiz.⁵⁷² Günümüze değin dokunması ve kullanımının gelmiş olan bu dokumanın sadece erkek giyimi için kullanıldığı belirtilse de; her iki cins için de kullanılmış olduğu bilinmektedir.⁵⁷³

Şal adı verilen dokuma atkısı çözüğü yün ve özgün desenli bir dokumadır. İran ve Hint şallarının ünlü olduğu, özellikle gezginlerin notlarına yastı olarak Lahor, Keşmir, Kirman ve Horasan’da dokunduğu ve farklı yörelere gönderildiği öğrenilmektedir. Osmanlı topraklarında da şal dokumacılığı İstanbul, Ankara, Gürün ve Bursa’da yapılmıştır. Şal dokumacılığının bulunduğu ülkelere göre desen farklılıkları göstermektedir, özellikle badem formundaki deseninin, günümüzde de “**Şal Deseni**” olarak anıldığı ve keten, ipek ve pamuklular üzerine de basıldığı bilinmektedir.

Şalların, geniş yollu ve yollar arasında çiçeklerle süslenmiş olanına, “**Valide Şalı**” adı verildiği; düz renk olup, orta bölümü boş, bordürlü olanına ise; “**Car Şalı**” denildiği, kullanım alanlarının çok geniş olduğu görülmektedir.⁵⁷⁴

Kismur Şalı yünlü bir dokuma olmalıdır, bir gezginin anı notlarında Kanuni’nin kırılmasını istemediği bir heykelin üzerine **kismur şalını** atarak, heykelin zarar görmesini engellediği bildirilmektedir.⁵⁷⁵

imalinde gereksinim duyulan dinkleme işlemi ve aba dolabı çalıştırılması fazlaca su gerektirdiğinden, İstanbul’daki abalathanelerinin Beyazıt, Eyüp, Yenikapı ve Samatya’da buldukları; ancak yine de, İstanbul halkı tarafından yaygın bir biçimde kullanılmakta olan aba’nın, büyük bölümünün Halep, Gaziantep, Kahramanmaraş, Antakya ve Balıkesir’den gelmekte olduğu bilinmektedir. Sonraki dönemlerde Feshane’de üretilen kaliteli abanın, “Feshane aba’sı” olarak adlandırılmış ve tutulmuş olan Eski Narh Defterleri veya Esnaf Nizamnameleri’ndeki kayıtlarla sabitlenmiş olduğu açıklanmaktadır. Evliya Çelebi kayıtları uyarınca, abacılar’ın, Kapalıçarşı ve Eski Bedesten’in dış esnafı olarak, İstanbul’un çeşitli semtlerinde çalışmakta olanlarla birlikte 300 dükkanda, 700 usta ve kalfanın istihdam edildiği ve günümüzde birçok semtte aba’cılarının adlarının verildiği sokaklar bulunduğu aktarılmaktadır. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994. Cilt I,Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, Ana Basım A.S. İstanbul. s. 3

⁵⁷¹ Vital Cuinet; Van yöresine yaptığı seyahatinde aba adı verilen dokumayı tanımlarken, “üzeri diken diken tüylü” bir kumaş olarak betimlemekte ve yörede yaşayan halkın gelir durumu ve toplumsal önemine göre büyüklüğü değişen muslin türbanlar kullandıklarını belirtmektedir. CUINET Vital, “la Turquie D’Asie, Geographie Administrative”, Tome Deuxieme, Paris, Ernest Leroux, Editeur , 1894. s. 639 Çev. Ceyhan Berkol

⁵⁷² TEZCAN H. 1993“Atlaslar Atlası” Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu Yapı-Kredi Koleksiyonları 3. İstanbul.s. 23-25

⁵⁷³ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 299

⁵⁷⁴ TEZCAN H. 1993“Atlaslar Atlası” Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu Yapı-Kredi Koleksiyonları 3. İstanbul. s. 23-25

⁵⁷⁵ SCHULHOF I. 2007 “AVRUPA’DA OSMANLI DAMGASI- Budin Destanı”,Çev. Elçin Kumru, Timaş Yay. İst. s. 24

Çuha tanımı, (OĞUZ Burhan, 2004:229) “**çözüğü ve atkısı yün yapağından eğirilmiş, iplikten havlı, düz renkli, sade ve tok bir kumaş**” olarak yapılmaktadır.⁵⁷⁶ Çuha; bir çok kaynakta Çuka adı ile de anılmaktadır. En erken Eğin’de, daha sonraki bir tarihte Selanik’te yoğunlukla dokunmuştur.

Yahudiler iyi dokumacılarıdır. XV. yüzyılda İspanya ve Portekiz’den sürülen Yahudiler, Ege ve Selanik’te yerleştiler. Selanik ve civarında XVIII. yüzyıla değin çuha dokumacılığı sürdürüldü. Osmanlı devleti askeri kıyafet olarak çuha kullanmıştır. Yerli üretim yeterli olmadığında çuhalar ithal edilmiştir. Topkapı sarayı görevlilerinin de, üniforma olarak çuha giydikleri ve Saray Sofracıları için hazırlanmış Avrupai kıyafetlerin Osmanlıca etiketlerinin bu konuyu kanıtladığını öğrenmekteyiz.⁵⁷⁷

XVII. yüzyılın ikinci yarısına ait bir kaynakta Osmanlı’da üretilen kumaşlar listesi içerisinde; **Çuka** anılmaktadır.⁵⁷⁸

Bir diğer kaynakta ise;

“ateş alı, gayetle parlak eski bir Venedik çuhası da memleketimizde “**iskarlat**” adı ile şöhet almıştı ki bu isim bu kumaşın İtalyanca adı olan Scarlato’dan bozmadır. Padişah maiyetinde buldukları zaman Yeniçeriler Iskarlattan kesilmiş sırmalı alay esvabları giyerlerdi” (KOÇU Reşat Ekrem, 1969:83)

denilmektedir.⁵⁷⁹

Sof tiftik yapağından ince eğirilmiş iplikle dokunan özellikle Ankara ve çevresinin önemli dokumalarındandır. Tosya ve Koçhisar’da da dokunduğu; XVIII. yüzyıla ait, yabancı bir tüccarın raporuna yaslı olarak, tiftikten dokunan **şali** hakkında da bilgi sahibi olmaktayız. **Şali**’nin Avrupa serjlerine benzediğini, dayanıklı ve yumuşak olduğundan halk giyimine uygun olduğunu ve raporda, yılda yirmi bir bin top şali ve sof üretildiğinin bildirildiğini öğrenmekteyiz. Sof toplarının yaklaşık olarak on

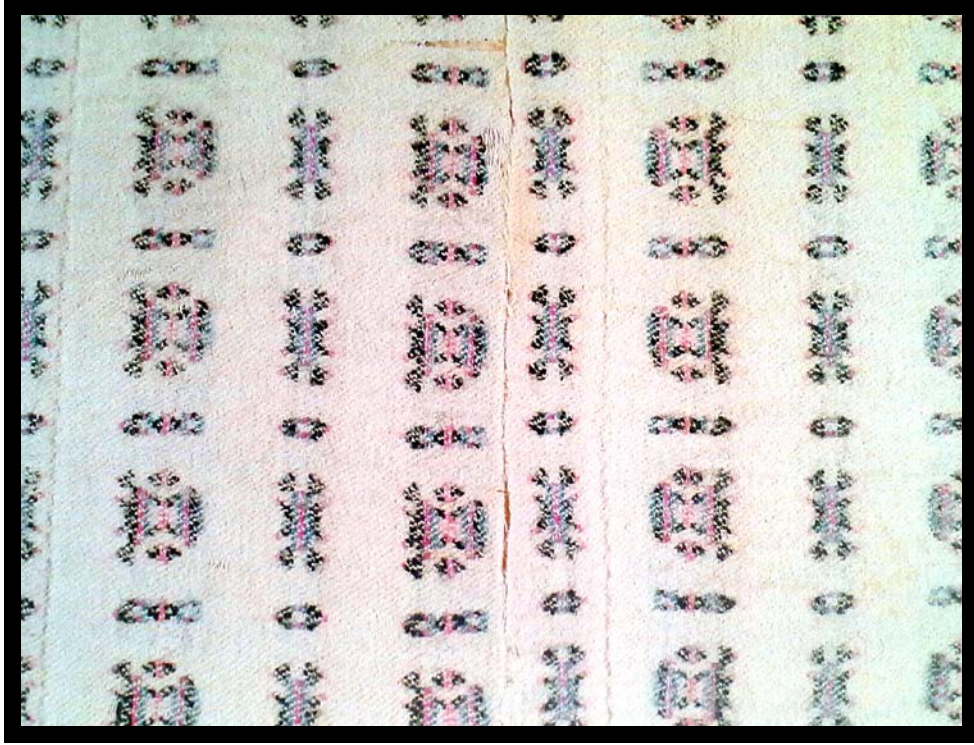
⁵⁷⁶ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul 2004. s. 229

⁵⁷⁷ TEZCAN H. 1993“Atlaslar Atlası” Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu Yapı-Kredi Koleksiyonları 3. İstanbul. s. 23-25

⁵⁷⁸ MANTRAN R. 1990 “17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul”, Kurumsal İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, II. Cilt, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. s.46

⁵⁷⁹ KOÇU R. E. 1969 “Türk Giyim Kuşam ve Süslenme sözlüğü”, Güncel Yayıncılık, İstanbul, s. 83

sekiz metre civarında olduğuna göre; bölgenin üretimi hakkında bilgi sahibi olmaktayız.⁵⁸⁰ (Bkz.Şekil: 4.1.2.1.1. Şekil: 4.1.2.1.2. Şekil: 4.1.2.1.3. Şekil: 4.1.2.1.4. Şekil: 4.1.2.1.5. Şekil: 4.1.2.1.6.)

Şekil: 4.1.2.1.1. :Yün, Bursa Şalı

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:154

⁵⁸⁰ TEZCAN H. 1993“Atlaslar Atlası” Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu Yapı-Kredi Koleksiyonları 3. İstanbul . s. 23-25

Şekil: 4.1.2.1.2. :Yün, Gürün Şalı

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:155

Şekil:4.1.2.1.3. :Yün, Gürün Şalı

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:156

Şekil:4.1.2.1.4. :Yün, Gürün Şalı

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:158

Şekil:4.1.2.1.5. :Yün, İstanbul Şalı

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:157

Şekil: 4.1.2.1.6. :Yün, İstanbul Şalı

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:16

4.1.3. İPEK

İpek ve pamuğun Akdeniz bölgesine, Klasik Grek döneminde geldiği düşünülmektedir. Karşıt görüşler olsa da; ⁵⁸¹ bulunuş öyküsü Çin Mitolojisi uyarınca; III. binin ortalarında İmparator Huang Ti'nin eşi prenses Si Ling-Chi'ye atfedilmektedir. Bu efsanede ipek elyafının çözülmesi konusunda; bir kozanın, prensesin içmekte olduğu çayın içine düşmesiyle öykülendirilmekte ve serisinin çözülümünün sıcak su içerisinde gerçekleştiğine ve elyafın kozadan kolaylıkla alınabildiği üzerinde görüş bildirilmektedir.⁵⁸²

Bir kaynakta; Çin ipeğinin tarih çağlarından daha eski dönemlerde bilinip kullanıldığını kanıtlayacak herhangi bir belge veya arkeolojik kalıntıya rastlanılmadığından söz edilirken; bulunan en eski kanıtların iki binli yılların ortalarına dek uzanmakta olduğu ve Shang Hanedanı'nın başşehri An-Yang'da bulunan ipeğe sarılı olarak bulunan baltadan bahsedilmektedir.⁵⁸³ Bir diğerkaynakta ise; ipek böceğinin bilinmesine dair en eski belgenin Shansi Eyaletinin Hsi-yin-ts'undaki Yang Shao neolitik tabakalarında bulunmuş “yapay olarak kesilmiş” Bombix Mori kozası olduğu aktarılmaktadır. İpek böceği tohumunun ülke dışına çıkarılmasının yasak olduğu sadece işlenmiş ipekli mamullerin Batı'ya gönderilmekte olduğu bilinmektedir. Bunun kanıtı olarak muhtemelen, M.Ö. I. binde Orta Asya göçerlerinin yüklerinden saptanmış olduğu; bu malların ise, şehirlerine saldırılar yapan göçerlere talan etmemeleri karşılığında rüşvet olarak verildiği gösterilmekte ve bazı örneklerin Altaylar'da Pazırık Kurganı'nda yapılan kazılarda elde edildiği belirtilmektedir.⁵⁸⁴

Bazı uzmanlar, ipek endüstrisinin Ön Asya'ya Sasani çağında girdiğini, İbranice'de yer alan “pemeshek” sözcüğünün **Dımaşk ipeği** veya **Dımaşk'ta dokunmuş** ipek anlamına geldiğini düşünseler de; diğerkleri, Dımask sözcüğünün

⁵⁸¹ DALSAR F. 1960 “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik”, İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 2

⁵⁸² OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 40

⁵⁸³ HAUSSIG H. W. 2001 “İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi”, Çev. Müjdat Kayayerli, İstanbul, s.75

⁵⁸⁴ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 40

Arapça’da işlenmemiş ipek veya farklı bir türünü ifade ettiğini belirterek, bu sözcüğün bozulmuş halinin olduğunu savunmuşlardır.⁵⁸⁵

Eski Batılılar’ın, Çin ipeğini (serica), Çin’de Seres’in ormanlarındaki ağaç kabuklarından kazınan bir nevi pamuk olduğunu düşündükleri bildirilmektedir.⁵⁸⁶

Romalılar’ın ise, ipeğe “uzak doğu” anlamına gelen “seres” dedikleri aktarılmaktadır.⁵⁸⁷

M.S. I. yüzyılda Batı’da olduğu gibi, Çin’de de boyamanın yanı sıra ipek kumaşların **gümüş ve altın tellerle işlenmesinin** yaygın hale gelmesi; bu işlemin daha sonra baskı yapımının gelişmesine katkıda bulunduğunu düşündürmektedir.⁵⁸⁸

Çin İmparatoru Yü’nün vergi listesinde ülkede imal edilen kumaşlar arasında, üzerinde hayvan motifleriyle baskı yapılmış olan Chih-pe ve Chi-ven adında sade ipekli kumaşlar dokunduğu belirtilmektedir.⁵⁸⁹

VI. ve VII. yüzyıllarda Hotan’ın ipekli dokumacılıkta çok ünlü olduğu ve “**Shih-yu**” adı verilen dokuma “**bir tür tüylü dokuma**” olarak nitelendirilmektedir.⁵⁹⁰

XII. yüzyıldan sonra Osmanlı Türkler’i Anadolu’ya geldiklerinde, Anadolu’da Bizans ve Selçuklu Devleti’nin varlığı bilinmektedir. Bursa henüz Osmanlılar’ın eline geçmeden, şehrin Türk oymaklarının bir yerleşkesi haline geldiği, özellikle Hazar Türk’lerinin Asya’dan göçerek Bursa civarına yerleşmesinin Bizans’ı hiç rahatsız etmediği ve onların zirai faaliyetlerinden yararlandıkları için memnun oldukları ve bu Türkler’e Bizans topraklarına rahatça girip dolaşma izni verildiği bildirilmektedir. VI. yüzyıl ortalarında Anadolu’ya girdiği düşünülen ipekçiliğin, büyük bir olasılıkla Asya’dan göçerken bu toplulukların ipekli dokumacılık yapmayı bildikleri ihtimali düşünülmektedir.⁵⁹¹

⁵⁸⁵ BAKIR A. 2005 “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 57-58

⁵⁸⁶ OĞUZ B. 2004 , “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 54

⁵⁸⁷ DALSAR F. 1960 “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”,İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 2

⁵⁸⁸ BAKIR A. 2005, “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 54-55

⁵⁸⁹ HAUSSIG H. W. 2001 “İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi”, Çev. Müjdat Kayayerli, İstanbul, s.75-76

⁵⁹⁰ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 98

⁵⁹¹ DALSAR F. 1960, “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”,İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 13-15

Anadolu’da ve Kıta Yunanistan’da tamamen ipekten dokunmuş kumaşlara M.S. III. yüzyılda Roma İmparatorluğu döneminde rastlanmakta olduğu belirtilmektedir.⁵⁹²

Türkler’in dokumacılık amacıyla giriştikleri ipekçilik konusunda, yazılı kaynakların olmamasına rağmen XIV. yüzyıla dayandığının düşünüldüğü, XV ve XVI. yüzyıllarda Bursa’nın bir ipekçilik merkezi olduğuna işaret edilmektedir.⁵⁹³

XVI. yüzyılın ortasına doğru sarayın da etkisiyle ipekli dokumacılığın çeşitlendiği ve Bursa dışında İstanbul, Edirne, Amasya, Denizli, İzmir ve Konya’da ipekli kumaşların dokunmakta olduğu birçok kaynakta yer almaktadır.⁵⁹⁴

Gerçek ipeğin; Yunanistan ve Batı’ya M.Ö. I. binin ortalarında varlığını saptandığı; ancak, orada dokunan ipeklerin yabani ipekle mi, yoksa Çin’den getirilen ipek kumaşların sökülüp yeniden mi dokunduğu konusunda kesin bir görüş olmadığı bildirilmektedir. Bu konuya ilişkin Aristo’nun ve Plinius’un Akdeniz çevresinde ve İstanköy (Kos) Adası’nda gelişen ve elyafının dokunduğundan bahsettiği ipekli dokumalar olduğundan söz edilmektedir.⁵⁹⁵

Roma’da, önceleri ithal edilen ipek kumaşların, lüks tüketim olarak algılandığından M.S. 16 yılında yasaklandığı; M.S. 369 yılında ise; ipek dokumacılığın sadece kadınlar tarafından yapılabilecek bir uğraş olduğu konusunda bir kanun çıkarıldığı aktarılmaktadır.⁵⁹⁶

Romalılar’ın ipeği ilk kez M.Ö. 53’de, o dönemlerde İran egemenliğinde bulunan Harran (Carhae) savaşında gördükleri ve bu ipeğin ise Parth’lara ait ipek bayrak olduğu rivayet edilmektedir. M.Ö. 45 yıllarında ipeğin ilk kez, Roma’ya Sezar tarafından sayeban (gölgelik) olarak getirildiğini öğrenmekteyiz.⁵⁹⁷

Japonlar ve Koreliler’in M.S. 200’ler civarında öğrendikleri, yüz elli yıl sonra da Konstantinopolis’te başlayan ipekçiliğin, Yakın-Doğu’daki ipek dokumacılığını hızlandırdığı, özellikle Lübnan’da Sur, Sayda ve Beyrut’ta iplik bükümü sanayinin

⁵⁹² BAKIR A. 2005, “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 49

⁵⁹³ DALSAR F. 1960, “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”, İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 16

⁵⁹⁴ A.g.e. s. 17

⁵⁹⁵ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 40, 54

⁵⁹⁶ BAKIR A. 2005, “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 49

⁵⁹⁷ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 55

geliştiği; VII. yüzyıldan sonra, Bizans dışında, Yakın-Doğu ipek endüstrisinin Müslümanlar'ın denetimine geçtiği ve böylece de, VIII. yüzyılda İspanya'ya ithal edildiği bildirilmektedir.⁵⁹⁸

Bitkisel elyaflara uygulanan beyazlatma yöntemleri ipeğe uymadığından, Orta Çağ'da ipek için; içinde kükürt yakılan bir kafesin üzerine serilerek beyazlatma kullanılmışsa da daha sonra bu yöntemin yerini sülfirik asitin aldığını; “**Muareleme**” işleminde, Orta Çağ'da Avrupa ve Doğu'da iki kat kumaşın ahşap levha arasına sıkıştırılarak dövülmesi yöntemi kullanıldığını; ipeğin tuşesini güzelleştirmek amaçlı olarak, ıslatılarak, altından geğerilen ateş ile kurutulduğunu öğrenmekteyiz.⁵⁹⁹

Bursa pazarına getirilen ipeğin en kıymetlisinin “**seta stravai**” (Stravai ipeği) yani **Esterabadi ipek** ibrişim olduğu belirtilmekte ve 1501 tarihinde fiyatının 65-70 akça olduğu, İtalyan tüccarların bu ipekleri bazen nakit olarak, bazen de getirdikleri yünlü (çuha) ile trampa ederek satın aldıkları aktarılmaktadır. Osmanlıca'ya Arapça'dan geçmiş olan “**kazz**” sözcüğünün, ham ipek anlamında, “**kazzaz**” sözcüğünün ise ipek işleyen anlamında kullanılmış olduğu belirtilmektedir.⁶⁰⁰

Anadolu ipek üretimi için;

“..Anadolu'dan İstanbul ve Avrupa pazarlarına sevk edilen ipek çok önemli idi. Diyarbakır ve Siirt havalisinde üretilen ipekten başka, Küçük Asya'daki ipek ürünleri en çok Alaşehir ve Balıkesir taraflarında elde edilmekteydi. Burada çıkan ipekler Rum ve Frenk memleketlerine ihraç ediliyordu. Balıkesir ipekleri genellikle Bizans ipek dokumacıları tarafından satın alınmıyordu ve bu ipek Rum ipeği ile rekabet halindeydi” (BAKIR Abdülhalik, 2005:157)

denilmektedir.⁶⁰¹

Strabon; Pherekhydes yani İon Kolonizasyonu liderinin, krallık soyundan gelmesinin bir belirtisi olarak, erguvan rengi elbiseler giyinmekte olduğundan söz etmektedir.⁶⁰²

⁵⁹⁸ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul.A.g.e. s. 55

⁵⁹⁹ A.g.e. s. 62

⁶⁰⁰ A.g.e. s. 129-130, 131

⁶⁰¹ BAKIR A. 2005, “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara s.157

4.1.3.1. İPEKLİ DOKUMALAR

XIV. ve XV. yüzyılda, ipekçilikle uğraşılan her ülkede **atlas** dokunmakta olduğu ancak Türkler'in pek de rağbet etmediği Atlas dokumacılığının, ipekli dokumacılıkta en eski tür olduğu ve bir Çinli tarafından icad edilen tezgahla dokunduğu bilgisinin yer aldığı bir eserde, Çin'den gelen ilk kumaşın **atlas** olduğunun tahmin edildiği; (Bkz. Şekil: 4.1.3.1.1.) ayrıca, XV ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı'da kadifeciliğin önemli olduğu ve kullanılan atlasların **İran, Şam ve Venedik'ten** getirildiği bildirilmektedir.⁶⁰³

Şekil: 4.1.3.1.1. :İpek, Atlas

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:122

⁶⁰² STRABON, 2009 “Antik Anadolu Coğrafyası” (Çev). Prof. Dr. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İst.. s.182

⁶⁰³ DALSAR F. 1960, “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik”,İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s.37

Çoğunlukla kadın giyiminde kullanıldığından söz edilen atlasların, parlak ve sert tutumlu kumaşlar olduklarından, düz ve nakışlı olabildikleri ve en güzellerinin İstanbul’da dokunduklarından söz edilmektedir.⁶⁰⁴

Şekil:4.1.3.1.2. :İpek, Atlas

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:123

XV. yüzyılda Türkiye’de Atlas ve kutnu çeşidi olarak; **Yezid Atlası, Frenk Atlası**, (Bkz. Şekil: 4.1.3.1.2.) **Frenği Diba, Beyaz Hind Kutnusu, Süd Maisi Kutnu Hindi**’ler anılmaktadır. İsimlerinden ötürü ithal edildikleri anlaşılan atlas kumaşların Türkiye’de XVI. yüzyıldan sonra **Bursa, İstanbul, Alaşehir ve Maraş**’ta dokunmaya başladığı belirtilmektedir.⁶⁰⁵

⁶⁰⁴ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s.302

⁶⁰⁵ DALSAR F. 1960, “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”,İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 37-38

Atlas Florentin adı verilen kumaşın, kurban bayramlarında padişahın eteğini öpen Bostancıbaşılara, yedi donluk yani yedi elbiselik olarak armağan edildiğinden bahsedilmektedir.⁶⁰⁶

Batılıların “Satin” olarak adlandırdıkları atlasların, 1680 tarihli Hazine Defterinde; **taraklı, çubuklu, sade ve ketresizn** cinslerinin adlarının yer aldığını öğrenmekteyiz.⁶⁰⁷

Atlasların yaygın kullanımı ve aranır kumaşlar olduklarının önemli kanıtlarından birinin de; Yakutça’da “Atalags”, Kırgızca’da “Atiles” isimleriyle anılması ve bu dillerin sözlüklerinde yer almaları olarak gösterilebilir.⁶⁰⁸

Serenk adı verilen dokumanın kemha tekniğinde ancak altın-gümüş telli olmayan bir kumaş olduğu; ancak, dokumada kullanılan sarı renkli ipek ile telli dokuma izlenimi yaratılmak istendiği, yerli kumaşların yanı sıra; **Acem Serengin**in de anıldığı bildirilmektedir.⁶⁰⁹ **Sarenk (Sereng)** adı verilen yerli olarak imal edilen kumaşlar arasında resmi kayıtlara göre; **Serenk, Kırmızı serenk, Şip enderuzi, Payıgüzin, Paybörek (Payberk), Nakışlı Benek, Benek, Bursa serengi, Amasya serengi, Sürmai, Elvani, Gülguni (Kükluni), Isfahan çiti** (resmi kayıtlarda Isfahan Çiti’ne ilk kez XVII. yüzyılda rastlanmış olduğu bildirilmektedir)’nin anıldığı belirtilmektedir.⁶¹⁰

Serenk isminin, üç renkli kumaş anlamına gelse de sonraki dönemlerde altın yerine sarı ipek kullanıldığı belirtilmektedir. XVI. yüzyıldan sonra rastlanan ve kaftanlarda kullanılan kalın ve bezemeli bu kumaşların, genellikle desenlerinin çiçekler veya benekli örgeler oldukları aktarılmaktadır.⁶¹¹

⁶⁰⁶ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 302

⁶⁰⁷ TEZCAN H. 1993“Atlaslar Atlası” Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu Yapı-Kredi Koleksiyonları 3. İstanbul. s. 29

⁶⁰⁸ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 302

⁶⁰⁹ TEZCAN H. 1993“Atlaslar Atlası” Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu Yapı- Kredi Koleksiyonları 3. İstanbul. s. 33

⁶¹⁰ DAL SAR F. 1960, “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”, İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 38-41

⁶¹¹ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 229-231

Fıta veya **Futa** adıyla anılan kumaşların da, peştamal olarak adlandırılmalarına rağmen kurulanma amaçlı kullanılmadıkları, saray geleneklerine göre havlu üzerine sarılan ipekliler oldukları bildirilmektedir. Bir diğer kullanımının ise; ustalığa geçirilecek olan ipekli dokuma işçisine, ustası tarafından “peştamal kuşanmak” adlı bir törenle futa sarılması olduğu anlatılmaktadır. İbrişim futaların çözgü tel sayılarının 6.400’den az olamayacağı ve XVII. yüzyılda dokunan futaların 100 dirhem (320 gr) geldikleri belirtilmektedir.⁶¹² Kırmızı esas olmak üzere düz bir zemin rengi üzerine mutlaka **çubuklu** ve **çubuk kafesli** olarak dokunulduğu aktarılan futaların çeşitleri arasında; **Aziziye, Selanik başı, Engürü çeşidi, Elvan, Sulu, Çekmeli, Taraklı, Damalı, Akbaş, Balıklı, Selvili** türleri anılmakta⁶¹³ ve futaların **Karaburga, Karyağdı, Gülistani, ve Zerduzi** olarak dört sınıfa ayrıldıkları bildirilmektedir.⁶¹⁴

Tafta ve Vala’ların kaynaklarda birlikte anıldıkları görülmektedir. Sert olan bu kumaşların, (TEZCAN Hülya, 1993:27) “yüzüne elle zank sürülüp pürüzü yatırılırdı” denilmekte; bu özelliğinden ötürü ordu ve donanmada kırmızı ve yeşil olanların kullanıldığı, giyim için siyahının tercih edildiği bildirilmektedir.⁶¹⁵

Tafta ve Vala’ların daha hafif ipekli kumaşlar olduklarını özellikle taftaların giysi yapımında, mefruşatta hatta Osmanlı’nın parlak dönemlerinde donanmada yelken bezi olarak kullanıldığını öğrenmekteyiz. XV. yüzyıl resmi kayıtlarında bu kumaşların anılanları; **Yekta tafta (1600 çözgü telli, telleri tek), çifte tafta (1800 çözgü telli, telleri katlı),⁶¹⁶ Dühezari’de ise, 2000 çözgü teli bulunduğu aktarılmaktadır.⁶¹⁷ Vale (1600 çözgü telli), Vale Musannef (1800 çözgü telli), Metun (3600 çözgü telli), Sultani (2200 çözgü telli), Hareli tafta, Bursa taftası, Bürüncük taftası, Miski tafta, Miski Kavafe ve Metun** olarak aktarılmaktadır. XVIII. yüzyıl taftaları yani; yeni taftalar arasında; **Üsbürk tafta, Serh tafta, Sipez tafta, Neyru tafta, Üsbürk yekta tafta, Al tafta, Miski tafta, Şam taftası, Halep taftası, Güvez tafta, Bursa taftası,**

⁶¹² DAL SAR F. 1960, “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”, İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 41-42

⁶¹³ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 314

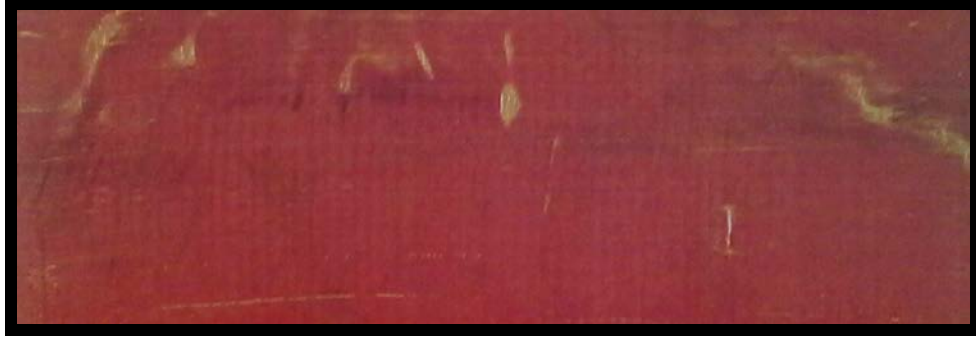
⁶¹⁴ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 225

⁶¹⁵ TEZCAN H. 1993“Atlaslar Atlası” Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu Yapı-Kredi Koleksiyonları 3. İstanbul s. 27

⁶¹⁶ DAL SAR F. 1960, “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”, İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 56-57

⁶¹⁷ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 225

Venedik haresi, Müdeccel Hare, Halep Darası, Telli Darayi, Acem Darası, Şam Darası ve Müdeccel Darayi adlarının bulunduğu bildirilmektedir. Ayrıca saray için yapılmış **tafta** (Bkz. Şekil: 4.1.3.1.2.) ve **canfesten çorap örneklerinin** bulunduğu belirtilmektedir.⁶¹⁸

Şekil: 4.1.3.1.2. :İpek Tafta.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:213

Valaların çözümlü tel sayısından beş kategoriye ayrıldığı ve bunların; **Meftun**, 3600 tel, **Sultani**, 2200 tel, **Vale-i Musannaf**, 1800 tel, **Vale-i Sade** 1600 tel, **Muğrak** 1600 tel olarak saptandığı aktarılmaktadır.⁶¹⁹

Tafta benzeri bir kumaş olan **Vala**'ların taftadan tek farklılığının dokunduktan sonra pişirilmesi olarak açıklanmakta ve Vala olduğu zannedilen kumaş isimleri arasında; **Bursa Valesi (Güvezi, Kaftanlık), Bursa Valesi (Al, Kaftanlık), Sade Vale Ala, Sarı ve Yeşil Vale, Musannef Vale, Muğrak Vale, Telli Vale**'lerin yer aldığı bildirilmektedir.⁶²⁰

Vala ve vale terimleri karıştırılmaktadır. "Tafta ve Vala" denildiğinde ikisinin de ipekli benzer kumaşlar olduğu anlaşılmakta; ancak vale, sözlüklerde;

⁶¹⁸ DAL SAR F. 1960, "Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik", İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 56-57

⁶¹⁹ OĞUZ B. 2004, "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 225

⁶²⁰ DAL SAR F. 1960, "Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik", İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s.57

(DEVELLİOĞLU Ferit, 2002:1136) “bir çeşit ipek kumaş” olarak anılmaktayken⁶²¹; **vala**; (ÖZEN Mine Esiner, 1982:338) “..el tezgahlarında, siyah yünden dokunan, kalın ve aynı zamanda ensiz kumaşa, Yozgat ve Kastamonu’da verilen ad”, “ ..Erzurum, Kars ve Urfa’da ipekli başörtüsü”, “...ekseriyetle iki renkli olup, elbiselik olarak kullanılan ince ve kıymetli bir kumaş” olarak anılmaktadır.⁶²²

Darayi’nin İran’dan ithal edildiğinin belirtildiği bir kaynakta Şam’da dokunan benzerlerine “**Şam Darayisi**”, diğer bir türüne ise “**Püladi darayi**” denildiğinden bahsedilmektedir.⁶²³

Bir kaynakta Osmanlı’da üretilen kumaşlar listesi içerisinde; **Daray** isimlerinden bahsedilmektedir.⁶²⁴ **Daray** sözcüğünün Kırgız Sözlüğü’nde, bir çeşit ipek olarak betimlendiği belirtilmektedir.⁶²⁵

⁶²¹ DEVELLİOĞLU F. 2002 “OSMANLICA-TÜRKÇE ANSİKLOPEDİK LUGAT”, Aydın Kitabevi, Ankara. s. 1136

⁶²² ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 338

⁶²³ A.g.e. s. 310

⁶²⁴ MANTRAN R. 1990 “17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul”, Kurumsal İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, II. Cilt, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. s.46

⁶²⁵ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 310

4.1.4. PAMUK

Pamuk elyafının ilk olarak M.Ö. 3500 civarında Hindistan'da yetiştirilmiş olduğu, Mohenjo Daro ve Harappa'da yapılmış kazılarda ele geçen pamuklu dokumalara dayanılarak belirtilmektedir. Mohenjo Daro kazılarını gerçekleştiren John Marshall'ın bulduğu gümüş vazunun üzerine sarılan bir pamuklu dokuma için; dokunduğu elyafın "Gossypium Arboreum'a akraba bir bitkiden geldiğini"; ancak, bunun her hangi bir yabancı cins olmadığını açıkladığı bildirilmekte; Babilonyalılar'ın "Sindhu", Greklerin "sindon" olarak bildikleri ince Hind pamuğu için ise, (OĞUZ Burhan, 2004:40-41) "..bir gerçek pamuk değil, pamuk-ağacının ürünüydü. ..günümüzün kronolojisine göre bu buluntular III. bine yerleştiriliyor.." denilmektedir.⁶²⁶

Türkistan'da pamuktan ilk kez, VI. yüzyılda, Hindikuş geçitlerinden ve Orta Asya'dan aşarak Hindistan'ı Çin'e bağlayan Budist yolu üzerinde söz edildiği ve Yemen bölgesinin, İslam'dan çok önceleri ileri bir dokumacılığa sahip oldukları belirtilmektedir.⁶²⁷

Asurlular döneminde pamuğun bir tekstil hammadde olarak dokuma endüstrisine girmesi çok önemli bir gelişmedir. Uzmanlar, pamuk isminin kökenine bakıldığında; Arapça "kutun", Eski Türkçe'de "penbe", İngilizce ve Fransızca'da "cotton" ve "coton" olarak geçen ismin gerçek kökeninin tesbit edilmesinin çok güç olduğu görüşündedirler. Cevad Ali'den yapılan bir alıntıda; Sanskritçe'de "Kapasa" olarak anıldığı; Arap dilinde de "kirbas" olarak geçtiği belirtilmektedir.⁶²⁸

Eski çağlarda pamuk genellikle ağaç yünü olarak adlandırılmıştır. Günümüz Almancası'nda "baumwolle" ağaç yünü demektir.⁶²⁹

⁶²⁶ OĞUZ B. 2004, "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 40-41

⁶²⁷ BAKIR A. 2005, "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 60

⁶²⁸ A.g.e. s. 31

⁶²⁹ OĞUZ B. 2004, "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 89

Bu sözcüğün Herodot tarafından yazılan tarih kitabında da yer aldığı, hatta Büyük İskender'in ordusundaki Yunanlılar tarafından "Carbasus" ve "Cerbamina" olarak adlandırıldığı aktarılmaktadır.⁶³⁰

Asur kralı Sennacherib'in M.Ö. 700'ler civarında kraliyet botanik bahçesinde "yün taşıyan ağaç"a sahip olmakla övüldüğü rivayet edilmektedir. Bununla birlikte Attika'da Trachone'de bulunmuş olan pamuklu bir kumaşın V. yüzyıla tarihlendiğini öğrenmekteyiz. Bu kumaşı etüd edenlerin, Samos, Sisam ve bazı Ege Adalarında bir tür yerli pamuk türünün yetiştiğini bildiklerinden ve bu örneğin yerel olabileceği tezinden yola çıkarak; yabancı türünün çok ince olmasından ötürü, bununla yapılan ipliğin, ince ve zayıf olup, ancak sağlam bir temel kumaş üzerine işlemeden başka bir işe yaramayacağı bilgisini verdikleri ve eldeki örneğin ithal pamukla dokunmuş olduğunu ileri sürdükleri belirtilmektedir.⁶³¹

Pamuktan söz edilen en eski kaynağın M.Ö. 1500'lerde yazılmış olan Hinduların kutsal kitabı Rig-Veda olduğundan bahsedilmektedir.⁶³²

IX. ve X. yüzyıllarda Müslümanların pamuk endüstrisini Yakın-Doğuda teşvik ederek bunu İspanya'ya yerleştirdikleri ve Katalonia fustian dokuma merkezi olurken; XIV. yüzyılda Granada'da üstün kalitede bezlerin dokunmaya başladığı aktarılmaktadır. Ayrıca XIII. yüzyıldan itibaren İtalya'da Cenova, Padova ve Milano'da pamuk dokumacılığının iyice ilerlediği; XIV. yüzyılda Venedik ile Milano'nun fustian (kaba pamuklu kadife) ve dimi (dimton) imal etmekte olduğu vurgulanmaktadır.⁶³³

Hindistan'da, H. IV/M. X. yüzyılda pamuklu "Cevdet" adı verilen elbiselerin imal edilerek İslam dünyasına gönderildiğini ve "Siniyyat" adı verilen kumaşlarının da İran ve Çin'deki şehirlere ihraç edildiğini öğrenmekteyiz.⁶³⁴

⁶³⁰ BAKIR A. 2005, "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 31-32

⁶³¹ OĞUZ B. 2004, "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 41

⁶³² DÖLEN E. 1992 "TESTİL TARİHİ, Dünyada ve Türkiye'de Tekstil Teknolojisinin ve Sanayiinin Tarihsel Gelişimi", Marmara Üniversitesi Basımevi, İstanbul. s. 71

⁶³³ OĞUZ B. 2004, "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 53

⁶³⁴ BAKIR A. 2005, "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 34

İngiltere kilise envanterlerinde, VIII. yüzyıldan itibaren renkli Hint pamuklularının İngiltere’de var oldukları belirtilmektedir.⁶³⁵

Pamuğun aprenmesi için, keten elyafındaki yöntemlerin daha kısa süreli olarak kullanılmış olduğu; mercerizasyon işleminde, XIX. yüzyıl ortalarında kostik soda ile ve bezi germeden uygulanan yöntemin, kumaş çok çektiği için başarısızlıkla sonuçlandığından bahsedilmektedir. Bu yöntemin Lyon’da 1884 yılında ipek ve pamuk karışımı kumaşa, pamuğu çektirmesinden ötürü, gofreli bir strüktür elde etme amaçlı kullanılmış olduğunu öğrenmekteyiz.⁶³⁶

4. 1.4.1. PAMUKLU DOKUMALAR

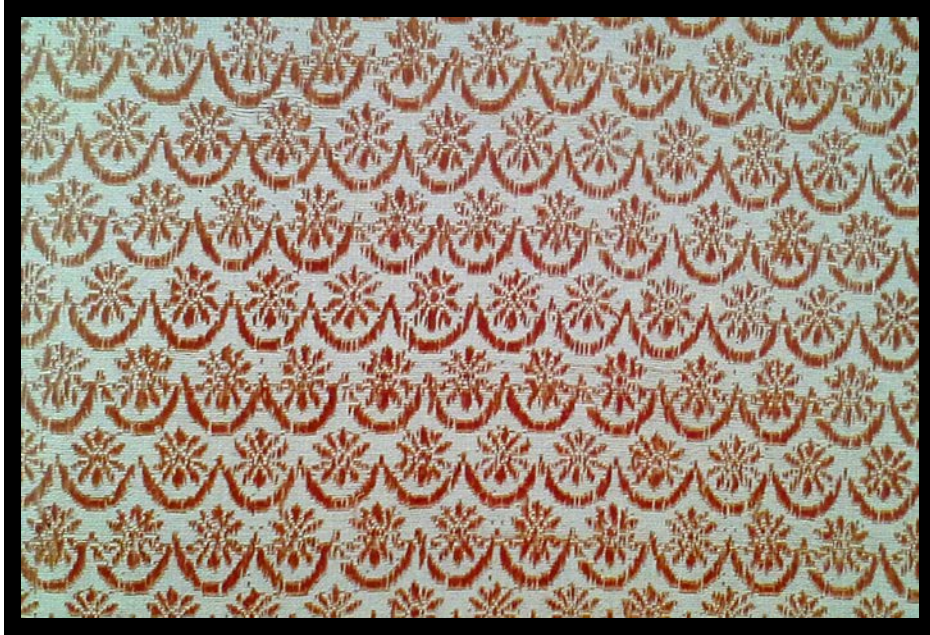
Tek katlı dokumaların önemli gruplarından birincisi bezlerdir. Keten veya pamuk ile dokunmaktadır. Bezler yörelerin ya da şehirlerin adıyla anılmaktadır. Günümüzde dokunmakta olan Rize Bezi bu gurup için önemli bir örnektir.

ABANİ, Ağbani veya Abaniye adı verilen **çözücü pamuk ve keten karışımı, atkısı ise ipek** olan sarı, çiçek desenli dokuma türü için; (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994:3,4) “19. yüzyılda fesin tek başlık olarak kabul edilmesinden sonra, üzerine sarılan, ağa, efendi, hacı gibi kimlikleri simgeleyen ensiz dolama” denilmektedir. Sarı zemin üzerine daha koyu safran sarısı renkle desenlendirilmiş en eski abaniler’in; Halep, Bağdat ve Hindistan’da daha sonra İstanbul ve Bursa’da da dokunduğunu öğrenmekteyiz. Sözcük anlamı olarak, farklı kaynaklarda; “ban akı”, yani “prens beyazı” anlamına gelen “ak-bani” teriminin imla bozulması sonucu abani’ye dönüşmüş olduğu bildirilmektedir. Aktarılan bir rivayete göre ise; abaniyi İstanbul’a ilk getirenlerin, Eflak ve Boğdan beyleri olduğu, bu kişilerin başkent ziyaretlerinde ve resmi törenlerde bu dokumadan yapılmış kaftanlar giydikleri; padişah ve sadrazamlara bu kumaşlardan armağan ettikleri böylelikle dokumacıların bu kumaşı da imal ettikleri belirtilmektedir. 1924- 1925 tarihli Türk Ticaret Salnamesi üzerinde yapılan araştırma sonucunda; o tarihlere değin İstanbul’da önemli bir yeri olan abaniciliğin, Dağıstan’lı bir esnaf kesiminin elinde bulunduğu; bu atölyelerin günümüzde Çakmakçılar adı ile

⁶³⁵ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 54

⁶³⁶ A.g.e. s. 61-62

anılan semtte, altı atölyede **ipekli ve pamuklu** olmak üzere iki tip olarak dokunduğu ve 1925 tarihinde, fesle birlikte tüm eski serpuşların yasaklandığı “Şapka İktisası Kanunu'nun” kabul edilmesiyle, abani üretiminin farklı alanlara yönelerek azaldığı, aktarılmaktadır.⁶³⁷ Tanzimat döneminde, Yeniçeri askerlerinin sarıksız düz fesi giymek istememeleri üzerine, Sultan II. Mahmud'un, orduya bunu yasaklayarak, esnafa fesin üzerine abani sarmasına izin vermiş olduğundan bahsedilmektedir.⁶³⁸ Abaniler üzerinde bulunan süslemelerin kasnak işi ile yapıldığı ve en ünlülerinin İstanbul, Bursa, Halep Bağdat ve Hindistan'da dokunduklarını öğrenmekteyiz.⁶³⁹ (Bkz. Şekil: 4.1.4.1.1. Şekil: 4.1.4.1.2.)

Şekil:4.1.4.1.1. :İpek, Bursa Abanisi

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:133

⁶³⁷ Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994. Cilt I,Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, Ana Basım A.S. İstanbul. s. 3-4

⁶³⁸ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 421

⁶³⁹ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 299

Şekil 4.1.4.1.2. :İpek, Bursa Abanisi

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:131

Altıparmak, Alaca denilen kumaşın yarı ipekli bir türü olarak geçmektedir. Asıl alacanın kırmızı zemine sarı çubuklu dokunmasına karşın, altıparmakta çubukların sarı, siyah, beyaz, mavi, yeşil, mor gibi altı renk üzerine olduğu ve bu dokumalardan erkek gömlekleri ve peşli kadın entarileri yapıldığını öğrenmekteyiz.⁶⁴⁰ Bergama'nın bir mahallesinde, Üsküdar'lı bir Türkmen kadının, üçetek entarisinin adının, "kertmeli entari" kumaşının ise **altıparmak** olduğu aktarılmaktadır.⁶⁴¹ (Bkz. Şekil:4.1.4.1.3.)

⁶⁴⁰ ÖZEN M. E. 1982 "Türkçe'de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ", Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst., s. 301

⁶⁴¹ OĞUZ B. 2004, "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 429

Şekil: 4.1.4.1.3. İpek, Bursa Altıparmak kumaşı

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:144

4.1.5. KARIŞIM KUMAŞLAR

Dokumacılıkta farklı lifler bir arada kullanılmıştır. Bu gereksinimin liflerin fiziksel ve kimyasal niteliklerinden de gerçekleşmiş olduğu düşünülmektedir.

Tarih sürecinde elde edilen bilgiler uyarınca; anılan elyafların farklı sebeplerden ötürü, gerek harman ve gerekse karışım olarak ikili veya üçlü gruplar halinde birlikte dokunmuş olduklarını görmekteyiz.

Hilary J. Deighton'dan yapılan alıntı ile, Antik Roma'da sanayi olarak adlandırılacak dokumahanelerin az olduğu; kazılardan elde edilen bulgular ışığında Geç Antikçağın lüks gereksinimine cevap veren tekniklerin günden güne daha ince bir nitelik kazandığı bildirilmektedir. Bu buluntular arasında “**Damaste**” diye adlandırılan motifli kumaşların ipekle çalışıldığını; “**Brocade**” diye adlandırılan altın telli olanların ileri bir teknik ve incelikte evlerde dokunduğunu öğrenmekteyiz.⁶⁴²

4.1.5.1. YÜN-KETEN KARIŞIM DOKUMACILIK

Hun'ların yün ve ketenden dokunarak yapılmış gömleklerin altına iç çamaşırı giydiklerini ve Romalılar'ın bu giysileri ilk kez onlardan alarak kullanmaya başladıklarını öğrenmekteyiz.⁶⁴³

Antik dönemde Lydia'da toprağın fazla verimli olmadığı Katakekaumene gibi yörelerde hayvancılığa yönelmiş ve yünlü dokumacılık yapılmış olduğu, koyun yünlerinin boyanmasını ilk kez Sardisliler'in gerçekleştirdiğine inanıldığı ve Başkent Sardeis'te altın sim işlemeli kumaşlar dokunduğu aktarılmaktadır. Laodikeia ve Kolossai yörelerinin yünlerinin yumuşaklığı ve renklerinin kusursuzluğundan bahsedilmektedir. Özellikle Laodikeia'nın parlak siyah yünlerinin Miletos yünlerinden daha üstün kabul edildiği belirtilmektedir.⁶⁴⁴

Şal Türkler'de, yünden dokunmuş, örtünme amaçlı veya elbiselik kumaş adıdır.⁶⁴⁵ Ancak, M.S. Diamand'dan yapılan bir alıntıda; Kahire'de Arap Müzesi'nde,

⁶⁴² BAKIR A. 2005, “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 47

⁶⁴³ A.g.e. s. 86

⁶⁴⁴ A.g.e. s. 42, 43

⁶⁴⁵ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe'de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 334

Tolunoğulları dönemine ait bir şaldan bahsedilmektedir. Bu şalın, farklı enlerdeki dört şeritle süslü olduğu ve çeşitli renklerde yün ve ketenle dokunduğu belirtilmektedir.⁶⁴⁶

4.1.5.2. PAMUK-KETEN KARIŞIM DOKUMACILIK

Peştemallerin bir türünün keten ve pamuk karışımı ile dokunan **Karaburğa ve Ak-baş** denilen çeşitlerinin mendil ve yağlık olarak kullanıldıklarından bahsedilmektedir.⁶⁴⁷

Farklı bir kaynaktan ise; **Karaburğa** ismi **Kaburğa** olarak geçmekte ve **Peştümal** karşılığı olarak gösterilmektedir. Hamit Zübeyir Koşay'dan yapılmış olan alıntıda Peştümal; başa ve bele kuşanılan örtü olarak açıklanmakta ve Karaburğa, **Selaser, Toplulu, Mekikli** gibi çeşitleri olduğundan ve Çorum'da **Pestanbal** olarak adlandırıldığı bildirilmektedir.⁶⁴⁸

4.1.5.3. İPEK-PAMUK KARIŞIM DOKUMACILIK

İpek pamuk karışımı dokumalar, karışım dokumalar içinde en sık kullanılan olan guruptur. Çalışma kapsamında bulunabilmiş eski bir ipek-pamuk dokumaya bir örnek olarak; Hindistan'ın güneyinde M.Ö. 2000'in ikinci yarısına tarihlenen bir iplik bulunduğu ve bu ipliğin ipekle karışık pamukla yapıldığının anlaşıldığı ve kullanılan ipeğin büyük bir olasılıkla yabancı ipek olduğu aktarılmaktadır.⁶⁴⁹

Ortaçağ'da el-Cezire bölgesinde üretilen pamukların Bağdat'a gönderilerek oradaki atölyelerde renkli ipekle birlikte bir tür dokumaya dönüştürülmekte olduğu; İslam hakimiyeti döneminde ise, aynı bölgede "**el-Katife**" (kadife) olarak adlandırılan kumaşların dokunduğu; Amid'den Bağdat'a **yünden yapılmış atlaslar** gönderildiği belirtilmektedir.⁶⁵⁰

⁶⁴⁶ BAKIR A. 2005, "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 194

⁶⁴⁷ İNALCIK H. 2008, "Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar", T. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul s.126

⁶⁴⁸ ÖZEN M. E. 1982 "Türkçe'de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ", Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst.s. 320, 330

⁶⁴⁹ OĞUZ B. 2004, "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 41

⁶⁵⁰ BAKIR A. 2005, "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 142-143

Öte yandan dilimizde “tekir” olarak bilinen kedilerin, İngilizce karşılığı olan “tabby” isminin, bir zamanlar Bağdat’ın çizgili kumaş dokunan “**attabi**” mahallesinden geldiği bildirilmektedir.⁶⁵¹ İran’da Cibal eyaletinde yer alan Isfahan kentinde, halifeler için “**attabi**” adı verilen pamuk ve ipekli elbiseler dokuyan, özel dokuma fabrikalarından bahsedilmektedir.⁶⁵²

Ayrıca, Mısır’da Fatımiler döneminde çadırlarda kullanılan iplerin pamuk ve ipekten yapılmakta olduğu el- Makrizi’den yapılan alıntıda aktarılmaktadır.⁶⁵³

Hint kumaşlarının özellikle Avrupa’da çok aranır olmasının sebebi olarak; ipek pamuk karışımı olmaları gösterilmekte ve **Osmanlı dokumacılığında da, çoğu kalandırılan ipek-pamuk karışımı kumaşların, yapılabilmesi için gerekli teorik bilginin Mayıs 1754 tarihinde bir rapor ve dokunmuş her karışım gruptan birer örnek ile Fransa’ya gönderilmiş olduğu bildirilmektedir. Anılan raporda, bu karışım dokumaların yapımının özelliği olarak pamuğun hallaç yayı ile atılması yani kardlama işleminde, elyafların kopmadan atılması ve çok ince bir iplik eğirilme olasılığını doğurması olarak açıklanmaktadır.**⁶⁵⁴

Çit,(chints) basma pamuklularıyla ünlü olan Hindistan’ın doğu kıyısında yer alan Masulipatam’da üretilen bir pamuklu çeşidi olan **Meselibeten** veya **Meselpatan** isimli dokumanın **pamuk-ipek karışımı** bir kumaş olduğu, Osmanlı Narh Defterlerinde **Hint Kutni’si** olarak kayda geçmiş bulunan dokumanın **meselibeten başlık tülbenti** olarak Osmanlı Pazarında çok tutulduğu bildirilmektedir.⁶⁵⁵ **Çit**, Türkiye’de ise; Sivas ve dolaylarında, ayrıca Kırgızca’da, basma kumaş; Trabzon’da başörtüsü olarak tanımlanmaktadır.⁶⁵⁶

⁶⁵¹ TEZZ. 2009 “Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi, Doruk Yayınları İstanbul. s. 30-32

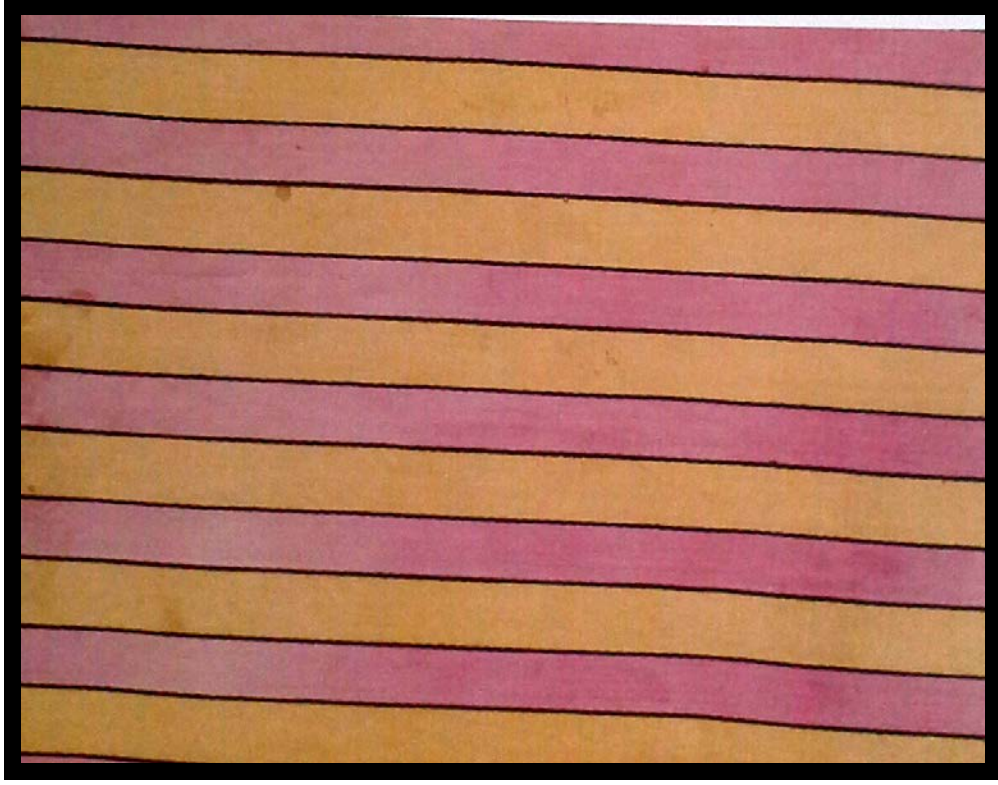
⁶⁵² BAKIR A. 2005, “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 167

⁶⁵³ A.g.e. s. 213

⁶⁵⁴ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 154

⁶⁵⁵ İNALCIK H. 2008, “Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar”, T. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 102

⁶⁵⁶ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s.308

Şekil: 4.1.5.3.1 :İpek, pamuk, Alaca, 30x20 Zemin sarı, kırmızı yollu Atlas dokumalıdır.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:72

Divanü Lugat-it-Türk'ten yapılan bir alıntıda “**Yolak Barçın**” tanımının **alaca** (Bkz. Şekil: 4.1.5.3.1.)**ve kutni** tarifine uyduğu ve XIV. yüzyılda İran'da Moğol Hanı'na armağan edilen kumaşlar arasında kutni'nin bulunduğu ve bu kumaş türünün Moğol döneminden sonra, Hindistan, İran ve Türkiye'de çok tüketildiklerinden bahsedilmektedir. XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı tereke ve gümrük kayıtlarında **Alaca** isimli dokumanın; **Mısır Alacası, Şami alaca, Hindi alaca, Anaberi alaca, Manisa alacası, Tire alacası, Keşan alacası, Dapul (Hint) alacası, Alaca basma** olarak anıldıkları belirtilmektedir. Alacadan yapılan eşyalar arasında ise; alaca kaftan, alaca heybe, alaca çarşaf, alaca minder alaca kilim, **alaca atlas mak'ad (minder), alaca paşgir**'in anıldığı aktarılmaktadır. Evliya Çelebi döneminde Tire, Şam ve Hint alacalarının meşhur olduğu; atlas ve kemhadan daha ucuz olduğu için kaftanların alacadan yapıldıkları ve bu kumaşın Endonezya'dan Orta-Doğu'ya kadar uzanan

bölgelerde ikat gurubu içerisinde incelendiği; Türkiye’de ise, **makaslı** veya **taraklı** denilen bu tekniğin eski çağa kadar uzanmakta olduğu vurgulanmaktadır.⁶⁵⁷

Fransa Hükümeti’nin; 1754 yılına dek, Osmanlı (Levant) ve Hint kumaşlarının ülkeye girmesini yasaklayarak kendi dokuma sanayilerini korumaya yönelmesine ve yazlık ince kumaşlarla, güveye dayanıklı döşemelik kumaşlar imal edilmesine rağmen; karışım dokumaların asıllarının yerini tutamamış olduğu bilinmektedir. Rapor uyarınca, Osmanlı pamuk-ipek karışımı kumaşlarının üç ayrı grupta toplandığı bildirilmektedir. Birinci grupta; **Kutnu veya Bursa sateni**; ikinci grupta, **Kermesud-Germesud**; üçüncü grupta ise, **bur (le bourgs)** adlı kumaşların bulunduğu açıklanmaktadır. **Kutnuların Fransız satenlerinin** taklitleri olduğu ve Bursa’da dokunmalarından ötürü **kutnu gurubunda Bursa Satenleri** diye anıldıklarını ve bazen atkı ipliğinde pamuk yerine keten ile yazlık olarak dokundukları ve bu düz, çizgili veya desenli olabilen kumaşlarda ipeğin pamuğa hakim olduğu ve isteğe göre pamuk dokumanın kumaşın yüzü veya tersinde bulunduğu veya pamuk ipliğini eğirirken birkaç tel ipek elyafı eklendiği bildirilmektedir. Aynı kaynakta kadifelerin de kutnu sınıfına girdiği belirtilmekte ve Bursa’da dokunan çözüğü ipek, atkısı pamuk olan kadifelerin satenlere çok benzediği anlatılmaktadır.⁶⁵⁸

Alaca benzeri bir kumaş olan **Kutnu**’ların **atkısı pamuk, çözüğü ipek**, yollu (rayé) bir kumaş olduğu ve Osmanlı İmparatorluğunda Şam, Gaziantep, Halep, Bağdat, Bursa ve İstanbul’da dokunduğu hatta ihraç edildiği; tüm bunların yanı sıra Naima’dan yapılan bir alıntıya yaslı olarak, Hindistan’dan da ithal edildiği bildirilmektedir. Kutnunun Anadolu’da ve Suriye’de köylülerin giysilik ve döşemelik olarak kullandıklarından bahsedilmektedir. Adı geçen dokumaların, **Hint kutnisi, telli kutni, zertar kutni, putader kutni, sade kutni, mahremat kutni** gibi isimlerle anıldıkları ve Türkiye’de kutnu imalatının 1900’lerde Suriye’den gelen ustalar ile yeniden canlandırıldığı aktarılmaktadır.⁶⁵⁹

⁶⁵⁷ İNALCIK H. 2008, “Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar”, T. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 103

⁶⁵⁸ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. 156-157. s

⁶⁵⁹ İNALCIK H. 2008, “Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar”, T. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 103-105-111

Farklı bir kaynakta; Kutnu sözcüğünün, pamuklu bir kumaşa verilen ad olduğu; bir diğer tanımının ise, Atlas ile kemha arasında, bir yüzü ipekli, bir yüzü pamuklu bir kumaş olarak dokunduğu görülmektedir.⁶⁶⁰

1860 tarihli bir Osmanlı belgesine göre, İstanbul ve Üsküdar'da kumaş dokumacılığının çok azaldığı; ayrıca, Osmanlı belgeleri uyarınca çöküşün başlangıcı olarak 1828-1838 yıllarına işaret edildiği; 1845 tarihli bir Fransız resmi raporunda Şam ve Halep kumaş endüstrisinde yarı ipek yarı pamuklu, yani, **kutnu** dokumacılığında bahsedildiği bildirilmektedir.⁶⁶¹

İpek, pamuk karışım olarak dokunan **Germesud**'ların, **düz (unis)**, **çizgili (raye)**, **çiçekli veya tel işlemeli (broche)** olarak dokunabildiği; esasen Hindistan'dan ithal edilmesine rağmen Suriye ve İstanbul'da da dokunmakta oldukları ve Fransa'da "**herbages**" adı ile anıldıkları belirtilmektedir.⁶⁶²

Kutnu gurubu içerisinde. **Meydaniye** adıyla anılan kumaşların genellikle köylerde el tezgahları ile dokundukları açıklanmaktadır.⁶⁶³

Meydaniye'nin yarı ipekli ve genellikle erkek giyiminde kullanılan çubuklu bir kumaş olduğu bilinmektedir. Bu dokumaların, bayram günlerinde meydanlarda giyildiği için bu adı aldığı zannedildiği ve ayrıca; **al, mor, mor üzerine beyaz çizgili, güvez, mezemmek** gibi çeşitleri bulunduğu; en makbul meydaniyelerin Şam ve Hindistan'da dokunduklarından bahsedilmektedir.⁶⁶⁴

İpek-pamuk karışım dokumalara bir diğer örneği; peştemalların oluşturduğu bunlardan Mısır ve Selanik peştemallarının lüks sayıldığı; Selanik'in ise **kırkkalem** adı verilen peştemallarının ünlü olduğu aktarılmaktadır.⁶⁶⁵ Farklı bir kaynakta, Kırkkalem Çitari (Bkz. Şekil:4.1.5.3.2.) olarak adlandırılmakta ve Çitarinin; bir ipek, üç pamuk ipliği ile dokunmuş, sarı ve kırmızı çubuklu bir kumaş olarak betimlenmekte ve en meşhurlarının Şam'da dokundukları belirtilmektedir.⁶⁶⁶

⁶⁶⁰ ÖZEN M. E. 1982, "Türkçe'de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ", Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 324

⁶⁶¹ İNALCIK H. 2008, "Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar", T. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 141

⁶⁶² OĞUZ B. 2004, "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 157

⁶⁶³ İNALCIK H. 2008, "Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar", T. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 105

⁶⁶⁴ ÖZEN M. E. 1982, "Türkçe'de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ", Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 327

⁶⁶⁵ İNALCIK H. 2008, "Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar", T. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 126

⁶⁶⁶ ÖZEN M. E. 1982, "Türkçe'de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ", Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 322, 309

Şekil: 4.1.5.3.2. :İpek pamuk Çitari

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:113

Bursa Çekmesi adlı; “**bir çizgisi ipek, bir çizgisi iplik ve yollu**” dokunan bu kumaşın; Bursa’da dokunduğu için bu adla anıldığı ve orta dereceli bir kumaş olarak, ⁶⁶⁷ kreple bürümcük arasında yer aldığı belirtilmektedir. ⁶⁶⁸

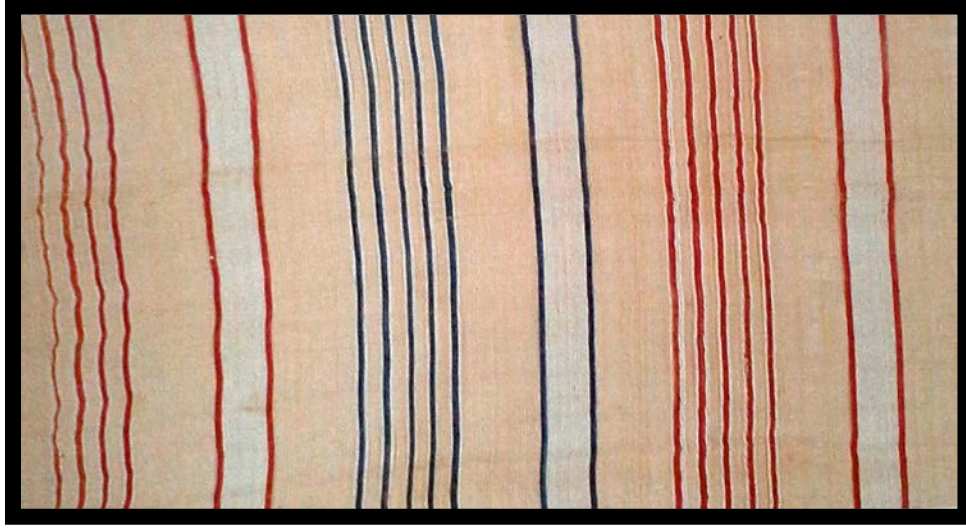
Bürümcük, (Bkz. Şekil: 4.1.5.3.3.) ham ipekten veya pamuk karıştırılarak dokunmuş kıvrak bir bezdir. Çözgüsü ve atkısı iyi büküldüğünden, dokuma kıvrak ve ince olur. ⁶⁶⁹ En güzellerinin, **İşkodra, Üsküp, Bursa ve Kastamonu**’da dokundukları belirtilmektedir. Saptanabilmiş bürümcük türleri arasında; **Pembezar, Ağır Penbezar,**

⁶⁶⁷ KOÇU R. E. 1969 “Türk Giyim Kuşam ve Süslenme sözlüğü”, Güncel Yayıncılık, İstanbul, s. 47

⁶⁶⁸ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 338

⁶⁶⁹ TEZCAN H. 1993“Atlaslar Atlası” Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu Yapı-Kredi Koleksiyonları 3. İstanbul s. 27

Hafif Penbezar, Yalınkat, Pembeçul, Kanuni, Melez, Helali, Hileli, Düz, Çözme, Eyübi, İdare, Emret isimleri anılmaktadır.⁶⁷⁰

Şekil: 4.1.5.3.3. :İpek Bürümcük yatak çarşafı.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:199

Çözü telleri arasına pamuk ipliği karıştırıldığında **helali** veya **hilali** adı aldığı o takdirde kumaşın daha tok olduğunu ve kadın-erkek gömleklik, yorgan, mitil, yatak çarşafı yapıldığını; sade, siyah, çubuklu ve renkli çubuklu cinsleri olduğunu görmekteyiz. XVI yüzyılda Mardin bürümcüğünün adının geçtiğini, Topkapı Sarayı arşivinde, Sultanahmet civarında bir bürümcük imalathanesinin planının bulunduğunu ve XIX yüzyılda Osmanlı bürümcüğünün yurt dışında da revaçta olduğunu öğrenmekteyiz.⁶⁷¹

Penbezar için, Şemseddin Sami, Kaamusu Türki'den yapılmış olan bir alıntıda; “**Altı pamuk ipliği ile bürümcük, üstü sırf bürümcük** bir çeşit ince gömleklik bezin adı” denilmekte ve burada gömlekten kastın; iç, ten gömleği olduğu vurgulanmaktadır.⁶⁷²

⁶⁷⁰ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 306

⁶⁷¹ TEZCAN H. 1993“Atlaslar Atlası” Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu Yapı-Kredi Koleksiyonları 3. İstanbul s. 27

⁶⁷² KOÇU R. E. 1969 “Türk Giyim Kuşam ve Süslenme sözlüğü”, Güncel Yayıncılık, İstanbul, s. 190

İpek dokumacılığının eski dönemlerinde kumaşların dokunurken, ayrıca renkler katıldığı ve yakın zamanlara dek bu süslü dokumalara “Opale” denildiği bildirilmektedir.⁶⁷³

Çitari isimli kumaş için;

“**çitari, ipekle karışık pamuk ipliği** ile dokunmuş sarı ve kırmızı çubuklu bir kumaş; bilhassa Şam’da dokunurdu, İstanbul piyasasında halk isteği görmüş makbul kumaşlardandı. Renk ve nakışı bu kumaşa benzeyen bir balık da “çitari balığı” adını taşır” (DALSAR Fahri, 1960:5)

denilmektedir.⁶⁷⁴ (Bkz. Şekil: 4.1.5.3.4.)

⁶⁷³ DALSAR F. 1960, “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”,İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 5

⁶⁷⁴ KOÇU R. E. 1969 “Türk Giyim Kuşam ve Süslenme sözlüğü”, Güncel Yayıncılık, İstanbul, s. 77

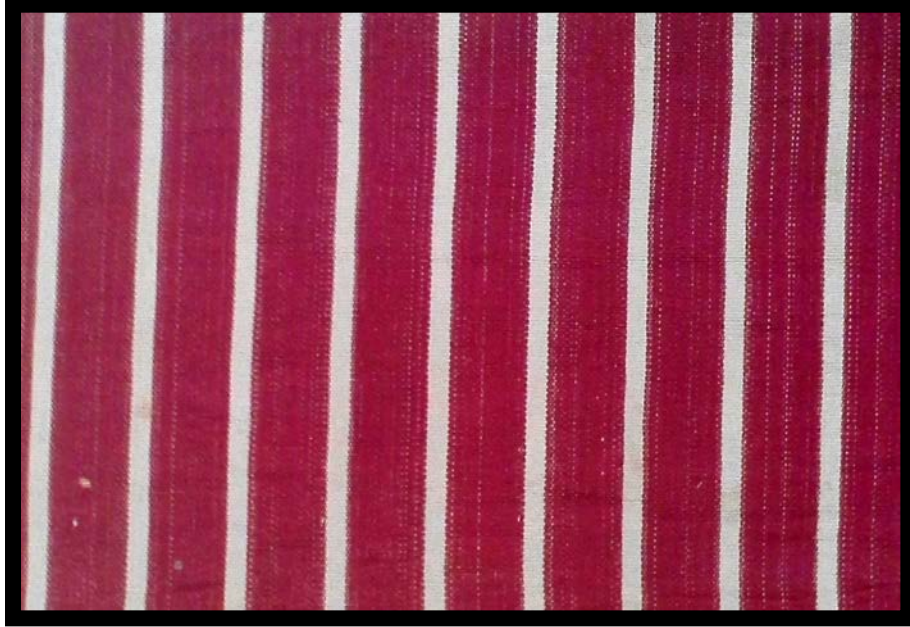
Şekil: 4.1.5.3.4. :İpek ve pamuk, Çitari 30x20 cm. Mor hareli bezayağı zemin üzerine, ince beyaz çubukludur.
Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:71

Şekil 4.1.5.3.5. :İpek pamuk Çitari
Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:113

Çitari (Bkz. Şekil :4.1.5.3.5.) ile, Bursa'nın **Altıparmak** denilen kumaşlarının, benzerlikler gösterdikleri, aslının farsça üç demek olan “seh” ile, iplik anlamına gelen “tar”dan oluşan “sehtar” olduğu ve kutnu ile yollu olması açısından benzerlik gösterdiği belirtilmektedir. Ancak; (TEZCAN Hülya, 1993:27) “kutnuda düz yollar atlas yüzü yollardan bazıları çiçek desenlidir. Çitaride yollar bez yüzü ve genellikle çift renklidir” denilmektedir.⁶⁷⁵ Çitarinin Osmanlıcasının diba olduğu, eski dönemlerde elbise yapımında kullanıldığından bahsedilmektedir.⁶⁷⁶

Farklı bir kaynaktan, **Çatarı** adı da aldığı; Bayındır, Gaziantep ve İzmir’de dokunan nakışlı bir kumaş olarak yer almaktadır.⁶⁷⁷ (Bkz. Şekil: 4.1.5.3.6. Şekil 4.1.5.3.7. Şekil 4.1.5.3.8.)

Şekil: 4.1.5.3.6. :İpek ve pamuk Çitari

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:112

⁶⁷⁵ TEZCAN H. 1993“Atlaslar Atlası” Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu Yapı-Kredi Koleksiyonları 3. İstanbul s. 27

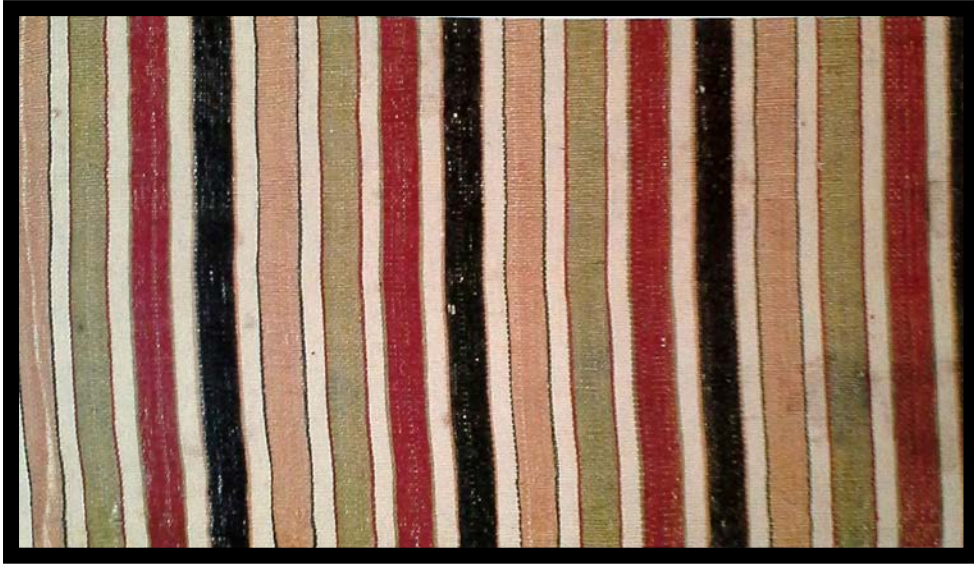
⁶⁷⁶ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 308

⁶⁷⁷ Meydan Larousse, Büyük Lugat ve Ansiklopedi, 1969. Cilt 3. İst. s.275

Şekil 4.1.5.3.7. :İpek, Bursa Altıparmak kumaşı

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:145

Şekil 4.1.5.3.8. :İpek, Bursa Altıparmak Kumaşı.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:143

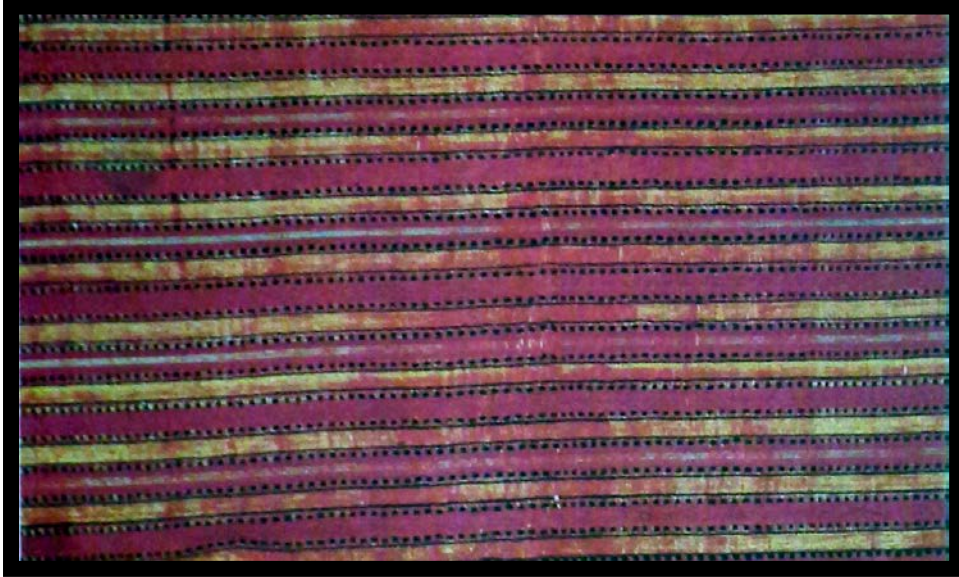
Kutnu; (Bkz. Şekil: 4.1.5.3.9. Şekil: 4.1.5.3.10. Şekil: 4.1.5.3.11.) Atlas ile Kemha arasında, çözümlü yüzü ipekli, atkı yüzü pamuklu bir kumaş olarak betimlenmektedir.⁶⁷⁸ Yol yol renkli çizgili bir kumaş olan **kutnuların çözümlü tellerinin pamuk ve ipek** karışık olarak atıldıklarını bilmekteyiz. Özellikle erkek giyiminde entari ve kaftan yapımında kullanılan kutnuların atkı ipliklerinin pamuk olduğu, genellikle ipek çizgilerin, başta sarı olmak üzere tek renk veya farklı enlerde birkaç renk olarak dokundukları ve bu farklılaşmadan ötürü farklı isimlerle anıldıklarından bahsedilmektedir. Öncelikle **Şam ve Bağdat'tan** getirilen kutnuların **Bursa'da "Şehri Kutnu"** adıyla, XVII. yüzyılda Keşan'da dokunduklarının anlaşıldığı; Bursa'da dokunan kutnuların 90 m. boyundaki bir topu için 420 dirhem çözümlü ipeği kullanıldığı ve bu miktarın 6.600 tel karşılığı olması gerekmesine rağmen zaman içinde bu miktarın düşürüldüğü ve iyi bir şekilde dokunmuş kutnulara **"Tekyeli"** denildiği belirtilmektedir. Uzun yıllar beğeniyle kullanılan bu kumaşların çizgililerinin yanı sıra, çiçeklilerinin de dokunduğu; dokunduktan sonra pişirilerek yumuşatıldığı ve perdahlanarak parlatıldığı, hatta Bursa'da iyi kutnu yapabilmek için özel bir perdahlama tesisi kurulduğu; Kutnu ayarında özellikle doğu memleketlerinde dokunan kumaşlar arasında; **Kutnu, Şehri Kutnu (Bursa işi), Şam kutnusu, Şam Bağdadi'si, Şam toplusu, Keşan kutnusu** adlarının anıldığı; ancak kutnu türünden olduğu zannedilen kumaşlar arasında ise; **Etme, Çalma, Pişmir, Suzeni, Keremsud** isimlerinin geçtiği vurgulanmaktadır.⁶⁷⁹

⁶⁷⁸ ÖZEN M. E. 1982, "Türkçe'de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ", Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 324

⁶⁷⁹ DALSAR F. 1960, "Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik", İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 42-43

Şekil: 4.1.5.3.9. İpek ve Pamuk Şam Kutnusu
Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:107

Şekil4.1.5.3.10. İpek ve pamuk, Bursa Kutnusu
Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:109

Şekil 4.1.5.3.11. İpek ve pamuk Halep Kutnusu

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:111

Kutnuların, dokunduktan sonra ateşe tutulup yumuşatıldıkları, sonra da parlatılıp, perdahlandığı; ipek şeritleri düz sarı renkte ise de bazen renklisinin de kullanıldığı belirtilmektedir; (OĞUZ Burhan, 2004:231) “..atlas ve kemhadan sonra en kalın ve sıkı dokunmuş kumaştır” denilmektedir.⁶⁸⁰

XIV. yüzyılda İran’da Moğol Hanı’na sunulan kumaşlar arasında bu kumaşın da bulunduğu ve Moğol Dönemi’nden sonra XIII. yüzyıldan beri bol miktarda tüketilmekte olan **ipek-pamuk karışımı** bir grup kumaş çeşidine de “**kutni**” ve “**alaca**” denildiği aktarılmaktadır.⁶⁸¹ Kutnular XIX. yüzyılda kadın kaftanı olarak Üçetek yapımında ve döşemelikte çok kullanılmıştır.⁶⁸²

⁶⁸⁰ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 231

⁶⁸¹ BAKIR A. 2005, “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 158

⁶⁸² TEZCAN H. 1993“Atlaslar Atlası” Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu Yapı-Kredi Koleksiyonları 3. İstanbul. s. 29

Bir kaynakta Osmanlı'da üretilen kumaşlar listesi içerisinde; **Alaca**, dokumacılığında bahsedilmektedir.⁶⁸³

Kutni veya **Kutnu**, çözgüsü ince ipek, atkısı iki pamuk ve bir ipekten olan enine yollu, kaba, kalın dokuma olarak betimlenmektedir. Ancak Gaziantep'te atkının hep pamuk olduğu bildirilmektedir.⁶⁸⁴ (Bkz. Şekil:4.1.5.3.12. Şekil:4.1.5.3.13.)

Şekil:4.1.5.3.12. :İpek ve pamuk. Şam Kutnusunu. Pembe Atlas zemin üzerine sarı kılıbdan.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:171

⁶⁸³ MANTRAN R. 1990 “17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul”, Kurumsal İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, II. Cilt, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. s. 46

⁶⁸⁴ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 229

Şekil:4.1.5.3.13. İpek ve pamuk. Şam Kutnusu. Atlas zemin üzerine sarı kılıbdan

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:172

Kadife dokumacılığının, Osmanlı dokumacılarının çok önemsedikleri ve büyük başarılarla imza attıkları bir dal olduğu; Avrupalılar'ın XIV ve XV. yüzyıllara ait yakın-doğuda dokunmuş tüm kumaşları İran'a ait göstermiş olmasına ve XV. yüzyılda Türkler'in nakışlı kadife dokuyamadıklarını belirtmelerine karşın, ele geçirilmiş olan belgeler üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, dünya müzelerindeki İran işi olarak adlandırılan kumaşların, incelendikleri takdirde, büyük bir bölümünün Anadolu'ya ait olduklarının ortaya çıkarılabileceği bildirilmektedir.⁶⁸⁵

Bir araştırmacıya göre; İngilizce'de **pamuklu kadife kumaş** ya da **pamuk keten** karışımı için kullanılan "**fustian**" terimi, bizdeki fistan terimine karşılıktır ve İtalyanca'da "fustagno" şeklinde yer almakta olup Yunan erkeklerinin giydiği eteğe de adını verir ve Mısır'ın ilk Müslüman başkenti Kahire'nin eski adı olan "**Fustat**"tan gelmektedir.⁶⁸⁶

⁶⁸⁵ DALSAR F. 1960, "Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik",İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 44

⁶⁸⁶ TEZ Z. 2009 "Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi, Doruk Yayınları İst. s. 30-32

Pamuk, farklı bir kaynağa göre; M.S. 2000'de Yunanistan'da Elis'te yetişmekteydi ve kadınlar bundan saç fileleri yapmaktaydılar ve bu dönemin sonunda Pollux'un; keten çözüğü ve pamuk dolgudan oluşmuş bir bezi betimleyerek; daha sonra **fustian** olarak anılacak kumaşa ilk referansta bulunduğu bahsedilmektedir.⁶⁸⁷

1450 tarihinden sonra, "Miras Bölüm Defterleri" ve Topkapı Sarayı arşivlerinde kadife türleri arasında; **Kadife, Bursa Çatması** (Bkz. Şekil: :4.1.5.3.14. Şekil: :4.1.5.3.15. Şekil: :4.1.5.3.16), **Kızıl Kadife, Altınlı kadife, Münakkaş Bursa kadifesi, Frengi kadife, Yezid kadifesi, Frengi Sürmai kadifesi, Frengi Şib kadifesi** adlarının anılmaktadır.⁶⁸⁸

Özellikle Bursa, Bilecik ve Aydos'ta en kaliteliyelerinin dokunduğu bilinen kadifelerin, çiçek ve süslemelerinin kabartma olarak dokunanlarına **çatma** adı verilmektedir.⁶⁸⁹

Kadife dokumacılığının diğer dokumalara oranla daha ustalık gerektirdiği bilinmektedir. Kadifeler düz renkli, desenli, özellikle de, altın telli olabilmektedirler. Kesin olmamakla birlikte, XIV. yüzyılda dokunmuş kadifelerin örneklerinin neredeyse hiç bulunmadığı ve bu yüzyıla ait örneklerin XVI. yüzyıl örnekleriyle karıştırıldığı, uzmanlar tarafından belirtilmektedirler. Bu savın gerekçesi olarak da, XV. yüzyıl kadifelerinin düz olduğunun, desenli kadifelerin daha sonraları dokunduklarının düşünülmesi olduğu, kanısındır. İlk kadife örnekleri halı dokumalarına benzetilmekte, ve Londra'da Kensington Müzesi'nde bulunan ve en eski İran kadifesinden yapılmış olan bir kaftanın desenindeki hayvan figürünün bazı bölümlerinde bulunduğu söylenen havların, ilmek atmak suretiyle oluşturulduğu ve bu dokumanın bir santimetre karesinde 160 ilmek sayıldığı bildirilmektedir.⁶⁹⁰

⁶⁸⁷ TEZ Z. 2009, "Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi, Doruk Yayınları İst. s. 53

⁶⁸⁸ DAL SAR F. 1960, "Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik", İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 45

⁶⁸⁹ ÖZEN M. E. 1982, "Türkçe'de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ", Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 319

⁶⁹⁰ DAL SAR F. 1960, "Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik", İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 45

Şekil :4.1.5.3.14. :İpek ve pamuk Hereke Çatması, yastık yüzü.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:269

Kadifenin havı, esas çözgülerin arasında bulunan hav çözgülerinden yapılır. Bursa İhtisap Kanunnamesinde kadifeyle ilgili olarak;

” havın her teli bükülecek, rengi her yerde aynı olacaktır. Birkaç yıldır bu hav telinin birini büküp, diğerini büküyorlar. Bükülmeyenler ince oluyor. İki tel de bükülsün, Müzehhep Kadifenin 45-50 teli bir dirhem olursa, kumaş parlak ve sağlam olur. Fakat 5-6 yıldır 60-70’i 1 dirhem oluyor. Bu yüzden kumaş dayanıklı ve canlı olmuyor. Evvelce dokumada kullanılacak tele; yüz dirhem gümüşe bir miskal has Frengi altın katılıyordu. Şimdi kötü altından yarım miskal katıyorlar, bu yüzden kadifelerde eski canlılık kalmadı” (TEZCAN Hülya, 1993:29)

denildiği bildirilmektedir.⁶⁹¹

Kadifeler, günümüzde de olduğu gibi geçmişte de **elbiselik ve döşemelik** olarak iki guruba ayrılmakta ve elbiselik kadifelerden yorgan yüzü de yapılmaktadır. Elbiselik kadifelere “**Arşın Kadife**” denildiği, bunların daha çok yastık, minder, yatak

⁶⁹¹ TEZCAN H. 1993“Atlaslar Atlası” Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu Yapı-Kredi Koleksiyonları 3. İstanbul . s. 29

örtüsü ve yorgan yüzü olarak kullanılan desenlilerine, “**Münakkaş Arşın**”, düzlerine ise “**Sade Arşın**” denildiği anımsatılmaktadır. Kadifelerin yastık ve minder olarak dokunmuşlarına “**Çatma**” isminin sonradan verildiğinin anlaşılmasının sebebi olarak; 1505 yılında Topkapı Sarayı Enderun iç hazinesinde mevcut kumaş ve elbiselere ait listelerde “Çatma Kaftan” olarak anılması ve 463 sayılı Vesikada “Bir Çatma Kumaş”ın 14 zira olacağı yazılması olarak gösterilmektedir. Charles Texier’den yapılan bir alıntıda çatmanın tanımının;

“..muhtelif renkte, büyük çubuklar arasında karışmış ufak çiçek kordonları var. Bu kumaşlara “**çubuklu çatma**” denir” (DALSAR Fahri, 1960:47)

denilerek yapılması ve 1605 tarihli bir Osmanlı vesikasında “kırmızı kadife üzerine iki çatma altınlı döşek yüzü” kaydına yaslı olarak; kadifenin farklı bir dokunuş biçimine **çatma** denildiğinin anlaşıldığı belirtilmekte ⁶⁹² ve özellikle bu gurubun İtalya’nın Cenova şehrinde dokunmakta olduklarından söz edilmektedir. ⁶⁹³

⁶⁹² DALSAR F. 1960, “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”,İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 47

⁶⁹³ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 319

Şekil:4.1.5.3.15. :İpek ve pamuk Hereke Çatma döşemelik.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:268

Kadifeler teknik olarak; **Sade kadifeler**, **Nakışlı** ve **Altınlı kadifeler** olarak iki guruba ayrılmaktadır. Elbiselik olarak kullanılan sade kadifelerin, **atkı**, **çözü** ve **havlarının ipek** veya **tamamı pamuk** ve **düz renkli**; yarım arşın eninde oldukları; döşemelik olarak kullanılan nakışlı kadifelerin ise; düz bir zemin üzerine renkli havlarla desenlerin oluşturulduğu belirtilmektedir. Altınlı kadifelerin türleri arasında, Altın Benekli kadifeler, Avrupalılar'ın **Amazon** adını verdikleri uzun havlı (saçaklı) **Rişte kadifeler**, zemini **altın telli** olan **Çatma Kadifeler** anılmaktadır.⁶⁹⁴

⁶⁹⁴ DALSAR F. 1960, "Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik",İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 48-49

Şekil: :4.1.5.3.16. İpek ve pamuk, Avrupa Çatma döşemelik.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:263

Dip denilen ve minder olarak dokunan kadifelerin bazı kaynaklarda “**sade arşın kumaş**” olarak yer aldıkları,⁶⁹⁵ yazılı belgelerde, **Altınlı yastık ve Münakkaş minder** olarak anılmalarından ötürü genellikle nakışlı oldukları düşünülmektedir. XVI. yüzyılda dokunmuş olan bir çatma yastığın analizi sonucunda, çözgü tellerinin ham ipek, havlarının ise, pişmiş ipek olduğu anlaşılmıştır. Çözgüde kullanılan malzemenin sert olması gerektiğinden bazı dokumacıların çözgüde keten ipliği kullandıkları ancak haksız rekabet sonucu yasaklandığı, ancak çatma kadifelerde atkı olarak çoğunlukla kalın pamuk ipliği kullanıldığı ve sırma tellerin bunların üzerine atıldığı bildirilmektedir. XVI. yüzyılın sonlarına tarihlenen bir listede; **Güvez renkli kadife yastık, Sürmai-yeşil kadife yastık, Mor-yeşil kadife yastık, İki döşeme dolama kadife yastık, Döşeme altınlı (Kadife Abani), Kadife Sade (Abani'nin alası), Kadife Sade (Abani vasat); 1624 tarihli bir “Miras Bölüm Defterinde” ise;**

⁶⁹⁵ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 311

Karanfil Nakışlı Yastık, Ay nakışlı yastık, Hoca Ali Oğlu demekle maruf yastık gibi isimler anılmaktadır.⁶⁹⁶

XVI. yüzyıl içinde dokunmuş ve ithal edilmiş kadifeler listesinde; **Sade kadife (Köynük'te dokunmuş), Altın Çatma kadife, Asumani Benek kadife, Şah benek kadife (benekleri iri olduğu için böyle adlandırılmaktadır), Çatma Zerbaft, Çatma-i Ala, Çatma-i Ala Müzehhep, Çatma, Numune kadife, Zeminli kadife, Zeminsiz kadife, Rişte kadife, Bağdadi kadife, Muhayyer kadife, İncili çatma, Acem kadifesi ve Hacı Ali kadifesi (Bursa'lı usta ve ünlü bir kadifeci),** isimleri geçmektedir.⁶⁹⁷

XVII. yüzyıla ait bir belge Bursa ve Bilecik'teki yastıkların ölçülerini bildirmektedir. XVI-XVII. yüzyılda güvez rengi zemin üzerine, krem renkle desenlendirilmiş, karanfil, lale, nar, çınar yaprağı motiflerinin dikkatleri çektiği, bu desenlerin formu değişmeden, sadece kaliteleri düşerek, XIX. yüzyıl başlarına dek devam ettikleri; çok pahalı olmalarına rağmen, Bursa'nın önemli bir ihracat kalemini oluşturdukları bildirilmektedir.⁶⁹⁸

Çatmalara Fransızların “velour a double hauteur” dedikleri; bunun sebebinin de kumaş kadifeden farklılaştıran unsur olan zemine oranla çiçeklerinin veya süslemesinin havının daha yüksek olması (Bkz. Şekil: :4.1.5.3.17.) olarak açıklanmaktadır.⁶⁹⁹

⁶⁹⁶ DALSAR F. 1960, “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik”, İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 49-50

⁶⁹⁷ A.g.e. s. 50-51

⁶⁹⁸ TEZCAN H. 1993“Atlaslar Atlası” Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu Yapı-Kredi Koleksiyonları 3. İstanbul . s. 31

⁶⁹⁹ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 229

Şekil:4.1.5.3.17. :İpek ve pamuk Üsküdar Çatma.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:269

Anadolu'da, **Bursa, Bilecik, Aydos, Bağdat, Karaman, Göynük** kadifelerinin ve **Üsküdar Çatmacılığı'nın** (Bkz. Şekil:4.1.5.3.18. Şekil:4.1.5.3.19.) ünlü olduğu ve bu merkezlerde dokunduğu; ⁷⁰⁰ Kadife-i Münakkaş-i Bursa'nın yeşil ve bal rengi olduğu bildirilmektedir.⁷⁰¹

⁷⁰⁰ DALSAR F. 1960, "Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik",İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 53

⁷⁰¹ ÖZEN M. E. 1982, "Türkçe'de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ", Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 319

Şekil:4.1.5.3.18. İpek ve pamuk, Üsküdar Çatma.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:249

Saf ipekten dokunan kadifelerin zaman içerisinde hammadde temininin güçlüğünden ve fiyatların pahalılığında ötürü, önce çözgü tellerinin ham ipekten çekilmekte iken; zaman içerisinde çipez veya gügül denilen delik koza ipeklerinden çekilmeye başlandığı ve bu konuyu içeren belgelerin bulunduğu aktarılmaktadır. Daha sonraları çözgü telleri keten iplikten çekilmiş devlet tarafından buna da izin verilmişse de, pamuk ipliğı kullanımının önüne geçilemediğı belirtilmektedir.⁷⁰²

⁷⁰² DALSAR F. 1960, “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”,İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 54

Şekil:4.1.5.3.19. :İpek ve pamuk, Hereke Çatma döşemelik.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:262

Hare, düz renkli, sof gibi dalgalı bir kumaşın adı olarak bildirilmekte ve **Telli**, **Telsiz**, **Direkli** türlerinin olduğu ve her renginin bulunduğu belirtilmektedir.⁷⁰³ Evliya Çelebi de, **Frenge hare** isimli bir kumaştan bahsetmektedir.⁷⁰⁴ Hare veya hara terimi sözlüklerde “menevişli kumaş” olarak anılmaktadır.⁷⁰⁵ Mermerin dalgalı damarları gibi görünen daima düz renkli ve her rengi bulunan bir kumaş olarak tanımlanmaktadır.⁷⁰⁶ (Bkz. Şekil :4.1.5.3.19. Şekil :4.1.5.3.20.)

⁷⁰³ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s.316

⁷⁰⁴ ÇELEBİ E. 2006 “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 3. Cilt, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. s. 171

⁷⁰⁵ DEVELLİOĞLU F. 2002 “OSMANLICA-TÜRKÇE ANSİKLOPEDİK LUGAT”, Aydın Kitabevi, Ankara. s. 328-326

⁷⁰⁶ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s.316

Şekil :4.1.5.3.20. İpek, Harput Harelisi. Zemin Atlas

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:177

M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri'nden yapılan alıntıda; **Sandal** isimli dokumanın, **ipekli- pamuklu** eski bir kumaş adı olduğu ve yollu olan bu kumaşın bir yolunun ipek, bir yolunun pamuk elyafı ile dokunduğu; küçük dallı beneklileri de bulunduğu aktarılmakta; İstanbul'da Sandal Bedesteninde satılan bir kumaş olduğu için bu isimle anıldığı bildirilmektedir.⁷⁰⁷

Şemseddin Sami, Kaamusu Türki'den yapılmış olan alıntıda, **Gezi** ismi verilen kumaş için;

⁷⁰⁷ KOÇU R. E. 1969 "Türk Giyim Kuşam ve Süslenme sözlüğü", Güncel Yayıncılık, İstanbul, s. 202

“İpek ve iplikle karışık, hareli bir kumaş; bir arşın eninde (dokunur)⁷⁰⁸ olduğu için gezi adı verilmiştir; bir çeşidine **Hint gezisi** denilir ve entari yapılırdı . Sert ve hareli bir ipekli kumaşın adı; her rengi vardı, açık renkleri makbuldü. Eni çok dardı, eski kadın entarileri geniş ve uzun olduğu için iki top geziden bir entari yapılırdı. Bu yüzden arşın ile değil, top ile satılırdı. **Şam Gezisi, Halep Gezisi, Bağdat Gezisi** isimleri ile çeşitleri var ise de en makbulü Hind Gezisidir” (KOÇU Reşat Ekrem, 1969:124)

denilmektedir.⁷⁰⁹

Gezi dokumalar için,

“çözücü ipek, atkısı ipek ve pamuk ipliği karışımı ile dokunmuştur; dokumanın daha sonra ısıtılmış iki silindir arasından geçirilerek basınç ve sürtünme ile bu hareler verilmiştir” (OĞUZ Burhan, 2004:231)

diye not düşülmektedir.⁷¹⁰ (Bkz. Şekil: 4.1.5.3.21. Şekil: 4.1.5.3.22. Şekil: 4.1.5.3.23. Şekil: 4.1.5.3.24.)

⁷⁰⁸ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 315

⁷⁰⁹ KOÇU R. E. 1969 “Türk Giyim Kuşam ve Süslenme sözlüğü”, Güncel Yayıncılık, İstanbul, s. 124

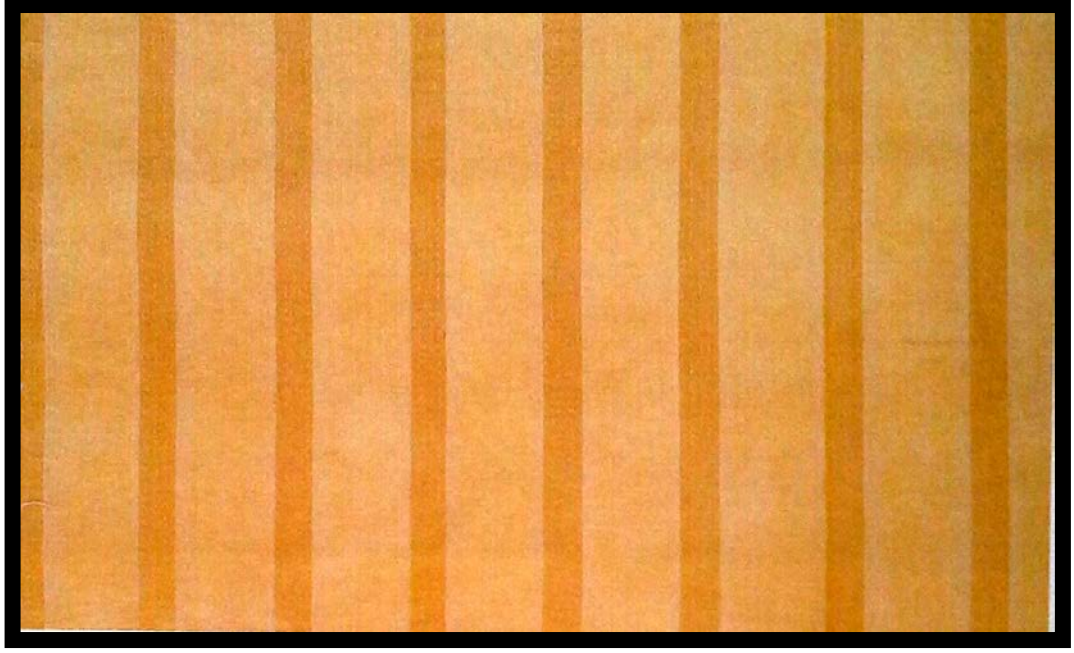
⁷¹⁰ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. S. 231

Şekil:4.1.5.3.21. İpek, Bursa Gezisi. Bezayağı zeminli ve hareli
Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:115

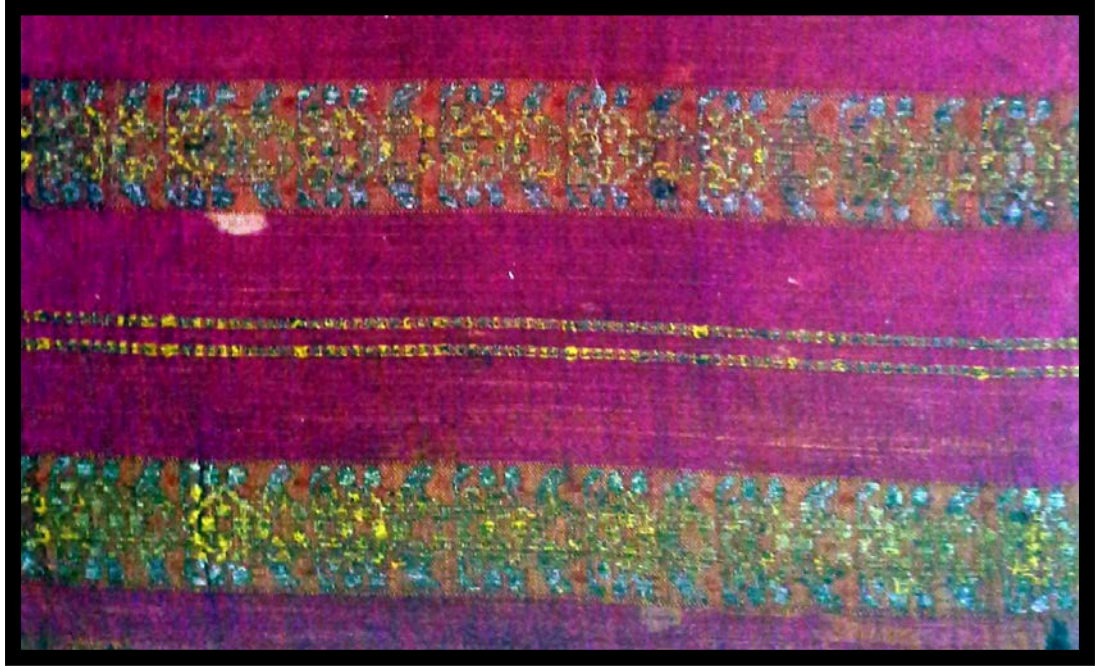

Şekil:4.1.5.3.22. İpek, Bursa Gezisi. Mor hareli bu kumaş, daha çok astarlık olarak kullanılmıştır
Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:116

Şekil:4.1.5.3.23. İpek, Gezi. Bezayağı zemin üzerine hareli. Atas dokuma yollu.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:117

Şekil: :4.1.5.3.24. İpek ve kılabledan. Gezi. Hareli zemin üzeri, Atlas yollu.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:193

4.1.5.4. İPEK-KETEN KARIŞIM DOKUMACILIK

Zeki Muhammed Hasan'dan yapılan alıntıda, Kahire'deki Arap Eserleri Müzesi'nde bulunan, uzunluğu 62 cm. eni 32 cm. olan samani zeminli ipek ve keten karışımı bir ipekli kumaştan bahsedilmektedir.⁷¹¹

4.1.5.5. İPEK KETEN YÜN KARIŞIM DOKUMACILIK

Damasko başlığı altında,; Şemseddin Sami, Kaamus-u Türki'den yapılan alıntıda;

“İsim Şam şehrinin Arabca adı olan “Dımişk”dan alınmış ve önce Fransız-İtalyan tüccarları ağzında kullanılmıştır”; “Şam şehrinde yapılıp halen Avrupa’dan gelen (1899-1900) **iki yüzlü ve keten yahud yün karışık “ipekli kumaş”**; (H. Kazım, Büyük Türk Lügati’nden yapılan alıntıda); “ipekle ketenden yapılan kumaş” “.. Damasko, Şam ipeklilerinin Avrupa’da (Fransa ve İtalya) dokunan taklidlerinin adıdır, bizde kibar kaşanelerinde döşemelik, perdelik olarak kullanılmıştır; hakiki Şam ipeklilerinden de kadın şalvarları, kadın ve erkek entarileri, erkeklere evde giymek üzere gecelik hırkalar yapılmıştır; orta tabaka da kibarla taklid ile aynı şeyleri damaskodan kestirip giymiştir” (KOÇU Reşat Ekrem, 1969:86)

denilmektedir.⁷¹² Damasko’nun pamuklusuna ise, **istabrak** adı verildiğinden bahsedilmektedir.⁷¹³

4.1.5.6. YÜN-PAMUK KARIŞIM DOKUMACILIK

Yatuk adı verilen dokumanın açılımı için; (OĞUZ Burhan, 2004:105) “iki cins iplikten dokunan bir dokumadır, bunun arışı yün argacı pamuktur” denilmektedir.⁷¹⁴

⁷¹¹ BAKIR A. 2005, “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 244

⁷¹² KOÇU R. E. 1969 “Türk Giyim Kuşam ve Süslenme sözlüğü”, Güncel Yayıncılık, İstanbul, s. 86

⁷¹³ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 310

⁷¹⁴ OĞUZ B. 2004 “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 105

4.1.5.7. YÜN-İPEK KARIŞIM DOKUMACILIK

Arap yarımadasında, İslam öncesi ve İslam'ın yayılışı sırasında, bazı sahabelerin yün ve ibrişimden kumaş imal ettikleri; el-Kettani'den yapılan alıntı ile aktarılmaktadır. Mekke halkının bu dönem giyim gereksinimini muhtemelen diğer ülkelerden karşıladığı, malzeme olarak ise; ipeğin Çin'den, pamuk, keten, ipekli maddeler ve parlak mora boyanmış lüks giyeceklerin, Mısır, Suriye'den, diğer giysilerin ise Aden'den getirilmekte olduğu tahmin edilmektedir.⁷¹⁵

4.1.5.8. PAMUK- YÜN- İPEK KARIŞIM DOKUMACILIK

Sözlüklerde Hüseyni; “kadın elbiselerinde süs olarak kullanılan, ipekten, yünden veya pamukludan yapılmış şerit, kaytan, saçak ve benzeri şeyler” olarak anılmaktadır.⁷¹⁶

“**Hüseyni**” adı verilen ve entari yapımı için hazırlanan işlemeli kumaşların 18. yüzyılda üretilmeye başlanmış olduğu, ancak 19. yüzyılda kullanımlarının arttığı ve bu kumaşların Galata'da veya Tepebaşında işlendikleri için, “**Tepebaşı**” veya “**Galata İşi**” olarak adlandırılmış olduğu bildirilmektedir.⁷¹⁷

Papazi, isimli dokuma için M. Zeki Pakalın'ın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri adlı eserinde; (KOÇU Reşat Ekrem, 1969:188) “gayet ince tül yahut ipekli organtin gibi bir kumaş adıdır; kadın elbiselerinin yaka kısmına süs olarak konulduğu gibi bu kumaştan hotoz da yapılırdı; pembe, mavi ve fıstıklı gibi renkleri vardır”; Şemseddin Sami, Kaamusu Türki'de “bir nevi gömleklik bez; fabrika bürüncüğü”; Hüseyin Kazım, Büyük Türk Lügati'nde ise “**pamuktan veya yün karışık ipekten dokunmuş bir nevi kumaş**” denildiği **bildirilmektedir**.⁷¹⁸

⁷¹⁵ BAKIR A. 2005 “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara s.108

⁷¹⁶ DEVELLİOĞLU F. 2002 “OSMANLICA-TÜRKÇE ANSİKLOPEDİK LUGAT”, Aydın Kitabevi, Ankara. s. 392

⁷¹⁷ GÖRÜNÜR L. 2010 “Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminden Kadın Giysileri, Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu”, Mas Matbaacılık A.Ş., İstanbul. s. 17

⁷¹⁸ KOÇU R. E. 1969 “Türk Giyim Kuşam ve Süslenme sözlüğü”, Güncel Yayıncılık, İstanbul, s. 188

4.1.5.9. YARI MAMUL İPEKLİ DOKUMACILIK

Çin ipeklileri kalite ve çeşitlerine göre türlere ayrılmaktadır. Bir kaynakta, (HAUSSIG Hans Wilhelm, 2001:83,84) “Bazı yarı ipekli kumaşlar, hakiki Çin ipeklilerinden bile daha pahalı idiler. Mesela sim işlemeli erguvan renkli ipek bunlardan sadece biridir” denilmektedir. Virginia Kraliyet Müzesinde, bir Makedon Kraliçesine ait olan ve altın bir kutu içinde bulunan ve M.Ö. IV. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen erguvan renkli ipeğine paha biçilemez olduğu bildirilmektedir. Köln’de bulunan üç krallık sandukasının içindeki M.Ö. IV. yüzyılda da işlenmiş ve boyanmış olan hakiki erguvan rengi dokumanın kefen olarak kullanılmış ve cenazelerin bu ipekliye sarılmış olarak toprağa verilmiş olduğu belirtilmektedir.⁷¹⁹

Konuya ilişkin araştırmaların büyük çoğunluğunda;

“..Batıda yarı mamul ipek elde edilmesinin önemi, yabancı ipekten büyüktü ve yarı mamul ipek, Çin ipek kozalarının çözülmesiyle veya doğrudan Çin’den iplik halinde getirilen ipliklerin dokunmasıyla elde edilmekteydi, ayrıca; Batıdaki kumaşların bir kısmı ise keçi kılı, koyun ve deve yünü ya da pamuk veya ketenden yapılan kumaşlar idi”(OĞUZ Burhan, 2004:203)

denilmektedir. Batı’da kumaşların sökülüp yeniden dokunmasının sebebi olarak; Çin’de dokunan bazı ipek kumaş ve giysilerin batı zevkine uymamaları gösterilmiş ve bu kumaşların geleceği hakkında da;

“..bunlar çok kolay eğilip bükülen giysi imaline olanak veren mükemmel Mısır keten dokumalarıyla ve Mezopotamya ve Yunan pamuklularıyla rekabet edecek durumda olacaklardı” (OĞUZ Burhan, 2004:203)

denilmektedir. Bu tür dokumacılığın, büyük fabrikaların varlığına dair kanıt bulunamadığından evlerde ve küçük dokuma birimlerinde yapılmakta olduğu ve tüm Orta Doğu, İskenderiye ve Bergama’da da yapılmakta olduğu bildirilmektedir. Ayrıca

⁷¹⁹ HAUSSIG H. W. 2001 “İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi”, Çev. Müjdat Kayayerli, İstanbul, s .83-84

Diocleitan Fermanı'nda belgelendiği belirtilen ipeklerin miktarlarının çok az ve sadece ons'lar mertebesinde (1 ons=28,35 gr) bulunduğu, ipek karışımı kumaşların; “**subsericon**” (ipek çözgülü), “**tramosericon**” (ipek atkılı), “**holosericon**” (saf ipek dokuma) olarak adlandırıldıkları aktarılmaktadır.⁷²⁰

Osmanlı İmparatorluğu kurulduktan sonra,

“doğu memleketlerinden ham ipek olarak dokumacılığa başlanmış ve üretimini kendisi kullanmıştır ve zaman içinde ithalatı artırmaya çalışırken kendi üretimini ihraç etmeye başlamıştır” (DALSAR Fahri, 1960:19)

denilmektedir. Dokumacılığın XVII. yüzyıla dek sürdüğü, koza ithal edilememesinden ötürü ipek böceği üretimine girildiği ve yerli dokumacıların bu üretimden yararlanamamasına rağmen Avrupa'nın bu kozalara çok rağbet ettiği ve XIX. yüzyıldan sonra Türkiye'nin dokumacılıktan kozacılığa geçmiş olduğu bildirilmektedir.⁷²¹

4.1.5.10. DEVE - KEÇİ KILI

Devenin yününden ve kıllarından, ne zamandan beri yararlanılmakta olduğunun bilinemediği bildirilen bir kaynaktan; bu konuda ilk girişimin Hindistan'daki İngiliz Ordusu subaylarından Thomas Hutton tarafından yapıldığı ve bu çalışmalar sonucunda ince deve yünlerinden güzel görünümlü kumaşlar dokunduğu aktarılmaktadır.⁷²²

Deveden elde edilen elyafın saf olarak kullanıldığı gibi; sağlamlık elde edebilmek amacıyla atkısı deve yünü, çözgüsü keçi kılı olarak karıştırıldığı ve bu dokumalardan çuval yapıldığı bildirilmektedir.⁷²³

Deve kıllarından dokunan kumaşların, sıcakta serin, soğukta ise sıcak tuttıkları belirtilmektedir.⁷²⁴

⁷²⁰ OĞUZ B. 2004 “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul s. 203

⁷²¹ DALSAR F. 1960 “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik”, İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, 1960 s. 19

⁷²² HARMANCIOĞLU M. 1974 “Lif Teknolojisi”, Ege Üniv. Matbaası, İzmir. s. 259

⁷²³ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 116

4.1.6. ALTIN-GÜMÜŞ TELLİ DOKUMACILIK

Karışım dokumalar adı altında altın ve gümüş telli dokumaların da kabul edilmeleri mümkün gözükmemektedir. Sonuç olarak, bu tür kumaşların alt yapısında karışım söz konusu olmasa da, altın veya gümüşle birlikte dokunmuş olmalarından dolayı karışım kumaşlar oldukları söylenebileceği düşünülmektedir.

Altın ve Gümüşün saray dokumalarında üç farklı tipte dokundukları görülmektedir. Birinci grupta **Klaptan**, yani, genellikle çift kat ipek ipliği üzerine gevşek olarak sarılmış gümüş ve altın ya da yaldızlı iplik olarak; **Tel**, madeni iplik yani, Seraser’de olduğu gibi altın veya gümüş teller ipekle birlikte dokuma aşamasında direkt olarak; **Sim**, gümüş şerit yani klaptanın aksine madeni iplik pamuk ipliğinin üzerine onu tamamen kapatacak şekilde sarılarak ve dokumada sadece madeni iplik görünecek şekilde olmak üzere gruplanmaktadır.⁷²⁵

Altın telli dokumalar arasında yer alan **Diba’ları**, Avrupalılar’ın **Lamé** olarak adlandırdıkları ve XV. ve XVI. yüzyıllarda kabul görmüş değerli dokumalar oldukları; atkı tellerinin tamamen altın olan, çiçekli desenleri altın telle yapılmış olan **Brocard** denilen türleri ve altın çizgiler ile yapılmış, yollu kumaşlar gibi türlerinin oldukları bildirilmektedir. Fazlaca altın ve gümüş kullanımından ötürü bu dokumalar zaman zaman yasaklanmıştır. XVII. yüzyılın ortalarına kadar devam edilen bu üretimin, bu tarihten sonra, altın olmayan tellerle daha gösterişli kumaşlar yapılmaya başlandıktan sonra, saf altınlı kumaşların dokunmasının terk edildiğini; ayrıca; XVII. ve XVIII. yüzyıllarda anılan kumaşların büyük dallı ve çiçekli benzerlerinin Venedik’te dokunmaya başladığını öğrenmekteyiz.⁷²⁶

Fransızların **Brocard** dedikleri **Dibaların Canfeslerden** daha kalın oldukları bildirilmektedir.⁷²⁷ (Bkz. Şekil:4.1.6.1.)

⁷²⁴ HARMANCIOĞLU M. 1974, “Lif Teknolojisi”, Ege Üniv. Matbaası, İzmir. s. 259

⁷²⁵ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 228

⁷²⁶ DALSAR F. 1960 “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”, İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 35-36

⁷²⁷ ÖZEN M. E. 1982 “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst., s. 311

Brokard olarak anılan kumaşın tanımında bir kaynakta;

“..Brokar yapımında önemli bir aşama, nakış işlemidir. Hindistan’da Benares, “Nakşibendi” (Fars. Nakş=nakış+bend=bağ; nakış tasarımcısı) geleneğinin ana merkezidir. “Nakşbend” sözcüğü dokumacılıkta işleme ve motif anlamına geldiği gibi bilezik, yüzük gibi süs takıları yapan kişi anlamına da gelmektedir, tasavvuf bağlamında ise “kalbi işleyen/kalbe nakış yapan anlamındadır. Nakşibendi tarikatının kurucusu Bahaeddin Muhammed el-Buhari Nakşibend’dir. (Şah-ı Nakşibend 1318-1389) ve Nakşibendi aileler dokumacılık amacıyla Hindistan’ın Benares bölgesine Emir Muhammed Tuğluk (yön. 1325-1350) döneminde gelmişlerdir” TEZ Zeki, 2009:35

denilmektedir.⁷²⁸

Şekil: 4.1.6.1. :İpek, Avrupa Brokar

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:152

⁷²⁸ TEZ Z. 2009 “Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi, Doruk Yayınları İst. s. 35

Telli dokumalar keten, ipek, yün ve pamuk elyafları olarak da ayrıca gruplaşmaktadırlar.

4.1.6.1. KETEN TELLİ DOKUMACILIK

Mısır'da, Dimyat yakınlarındaki Dabik'te, "**Dabiki**" adı verilen bir keten dokumanın daha fazla parlaması için altın ve gümüş tellerle birlikte dokunduğunu öğrenmekteyiz.⁷²⁹

Mısır kentlerinden Tinnis'de de, "**Bedne**" adı verilen, keten ve altın sırma ile dokunan ve halifeye tahsis edilmiş bulunan ve her biri 1.000 Mağribi dinar değerinde tek parça ince gömleklikler bulunduğu aktarılmaktadır.⁷³⁰

Sanat Ansiklopedisi'nden yapılan alıntıda, (ÖZEN Mine Esiner, 1982:305) "her tarafa çevirdikçe başka başka renkler gösteren kumaş, yanardöner" diye tanımlanmakta olan kumaşın, **Bukalemun** diye adlandırıldığı bildirilmektedir.⁷³¹ Muhtemelen aynı kumaş kastedilerek; Mısır'ın en özel keten dokumalarından birinin "**Bukalemun**" adı ile ünlendiği aktarılmaktadır. Bu elbiselerin, Mağrib ülkesinde Atlas Okyanusu üzerinde yer alan Şenterin şehrinde, yılın belirli günlerinde Bukalemun diye adlandırılan hayvanların, kayalara sürtünmeleri sonucu dökülen altın rengi tüylerinin ketenle birlikte dokunması sonucu, günün farklı saatlerinde farklı renkler yansıttığı ve bu giysilerin Bizans İmparatorlarına bile satılmadığından bahsedilmektedir.⁷³² (Bkz. Şekil: 4.1.6.1.1.)

⁷²⁹ BAKIR A. 2005, "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 202-203

⁷³⁰ A.g.e. s. 204

⁷³¹ ÖZEN M. E. 1982, "Türkçe'de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ", Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s.305

⁷³² BAKIR A. 2005, "Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda" Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 205

Şekil:4.1.6.1.1. : Keten ve Kılabledan, döşemelik, 28,5x46cm.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:65

4.1.6.2. İPEK TELLİ DOKUMACILIK

Eski ve Ortaçağ dokumacılığında telli dokumaların yapıldığı ve ekonomik sıkıntı dönemlerinde, Osmanlı'da da olduğu gibi, eritilerek nakde çevrildikleri bilinmektedir. Bir kaynaktan, Tevrat'tan yapılan bir alıntıyla, gümüş'ün M.Ö. 2000'lerde kullanılmaya başlandığı, M.Ö. V. yüzyılda Ahameniş Kralı I. Dara'nın altın telle oluşturulmuş atmaca motifli bir hırka giymekte olduğu, altını ince levhalar halinde dövdükleri, lacivert, kırmızı ve erguvani ince keten arasına keserek yerleştirdiklerinden bahsedilmektedir.⁷³³

Yemen'de de, ipek telli dokumacılığa bir örnek teşkil eden; “**es-Sira**” isimli bir giysinin, sarı çizgili olduğu, ipek ve altın karışımından dokunduğu ve varsıl kesim tarafından giyilmekte olduğunu öğrenmekteyiz.⁷³⁴

⁷³³ OĞUZ B 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 58

⁷³⁴ BAKIR A. 2005, “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 112

İpek telli dokuma karışımları, yani dokumada birlikte kullanıldığı gibi, dokuma yapıldıktan sonra, kumaş üzerine işleme yapılmak kaydıyla da gerçekleştirilmiştir. Osmanlı'da da, yoğunlukla kullanılmış olan nakış işlemeciliğinin kökeni konusunda; Phrygia ile Lydia'nın, nakışı icad ettikleri ve özellikle Lydia'da, kumaşı altın iplikle dokuma sanatının Bergama Kralları'nın saray atölyelerinde geliştirildiği, dolayısıyla Lydia nakışları ile Miletos yünlülerinin M.Ö. VI. yüzyılda çok ünlenmiş oldukları gibi bilgilerle karşılaşmaktayız. Ayrıca Phrygia Acmonia'da (Uşak İli'nde), güçlü bir kasar (çırpıcı) loncasıyla önemli bir merkez iken, Galatia'da canlı bir giyim eşyası ticareti olduğu bildirilmektedir.⁷³⁵

XVI. yüzyılda dokunan⁷³⁶ **Zerbaft** için; “çözgüsü ve atkısı ipek, motifleri bazen alaşımli gümüş telle dokunan sert bir kumaştır” denilmekte ve bunlara “**altınli kadife**” veya “**müzehheb kemha**” adı verildiği⁷³⁷ ve **Venedik kumaşları** olarak da anıldıkları ve padişahlara armağan olarak getirildiği belirtilmektedir.⁷³⁸ **Zerbaft veya zerbeft** olarak farklı kaynaklarda anılan kumaşın, desenlerinin bir kısmının altın telle dokunduğundan bahsedilmektedir.⁷³⁹

Seraser, çözgüsü ipek, atkısı altın alaşımli gümüş tel veya gümüş tel kullanılarak dokunan kumaş olarak anılmaktadır.⁷⁴⁰ Seraserin XVI. yüzyılda İstanbul'da çok tutulduğu, “ihsan olunan hil'atlerde ve ağır, kıymetli kürk kabı” olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Farklı türleri arasında; **Hass-ül has seraser, vezir seraseri, beylerbeyi seraseri, evsat seraser, edna seraser** adıyla beş farklı kalitesinden bahsedilmektedir.⁷⁴¹

Hatai, M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri isimli bir başka kaynakta,

⁷³⁵ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 199-200

⁷³⁶ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe'de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 340

⁷³⁷ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 229-230; 262

⁷³⁸ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe'de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 340

⁷³⁹ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 231

⁷⁴⁰ A.g.e. s. 229

⁷⁴¹ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe'de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 332

“eski bir ipekli kumaşın adı; **Sade Hatai, Telli Hatai, Nevzuhur Hatai** diye neveleri vardı. Bu ipekli kumaşın 18. yüzyıl şairi Nedim’in bir beytinden anlaşıldığı üzere bu kumaşın iç gömlekligi olarak kullanıldığı anlaşılmakta” (KOÇU Reşat Ekrem, 1969 :129)

olduğu belirtilmektedir.⁷⁴² Farklı bir araştırmada ise, hatayinin zemininin siyah ve sırmadan olduğundan bahsedilmektedir.⁷⁴³

Hatai’nin, ipek ve klaptanla dokunmuş sert bir kumaş olduğu belirtilmektedir.⁷⁴⁴

Dibaç’ın bir diğer adının **Istufa** veya **Ustufa** olduğu bilinmektedir. (Bkz. Şekil: 4.1.6.2.1. Şekil: 4.1.6.2.2. Şekil: 4.1.6.2.3. Şekil: 4.1.6.2.4.) Istufa için, genellikle mefruşatta kullanılan ipek ve sırma ile nakışlı olarak dokunan kumaş tanımı yapılmakta ve ala cinslerine **sündüs ve dibaç** denildiği bildirilmektedir.⁷⁴⁵

⁷⁴² KOÇU R. E. 1969 “Türk Giyim Kuşam ve Süslenme sözlüğü”, Güncel Yayıncılık, İstanbul, s. 129

⁷⁴³ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 316

⁷⁴⁴ OĞUZ B. 2004, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 229

⁷⁴⁵ ÖZEN M. E. 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 318

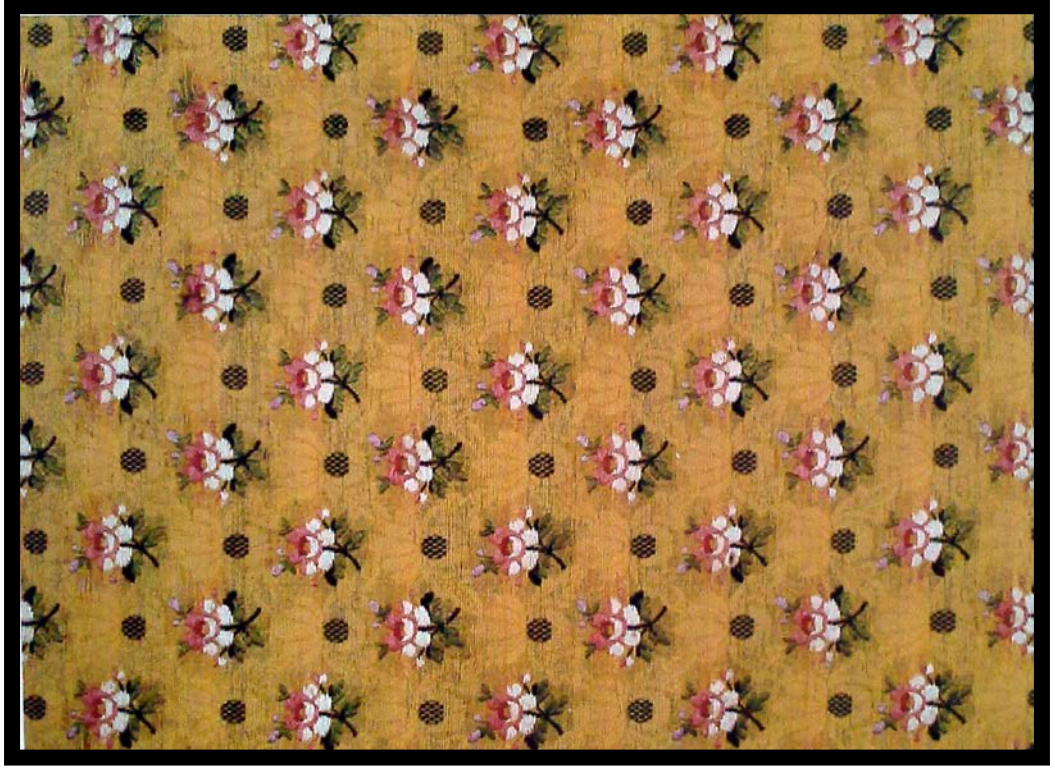
Şekil: 4.1.6.2.1. İpek ve kılbadan, Ustufa

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:148

Şekil: 4.1.6.2.2. İpek ve kılbadan, Hereke Ustufası

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:149

Şekil: 4.1.6.2.3. İpek ve kılıbdan, Fransız Ustufası. Ustufanın en yaygın desendir.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:151

Şekil: 4.1.6.2.4. İpek, İtalyan Ustufası

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:153

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda **Sevai** ve **Selimiye** (Bkz. Şekil: 4.1.6.2.5.)⁷⁴⁶ adında daha hafif sırmalı, elbiselik veya döşemelik olan kumaşların dokunmaya başlandığı; bu dönemde iri dallı ve kabarık desenli kumaşların moda olduğu ve de; **Natır Ali Tellisi**, **Aynalı telli**, **Deve Tabanı Tellisi**, **Çavuşbaşı Tellisi**, **Çınar yaprağı Tellisi** gibi isimlerle anıldığı; Venedik'ten gelen, iri ve stilize desenlerin kullanıldığı kumaşların taklitlerinin de dokunduğu ve **Venedik Taklidi** adı ile satıldıkları aktarılmaktadır.⁷⁴⁷ (Bkz. Şekil: 4.1.6.2.6. Şekil: 4.1.6.2.7. Şekil: 4.1.6.2.8. Şekil: 4.1.6.2.9. Şekil: 4.1.6.2.10. Şekil: 4.1.6.2.11. Şekil: 4.1.6.2.12. Şekil: 4.1.6.2.13. Şekil: 4.1.6.2.14.Şekil: 4.1.6.2.15. Şekil: 4.1.6.2.16. Şekil: 4.1.6.2.17. Şekil: 4.1.6.2.18.Şekil:4.1.6.2.19)

⁷⁴⁶ Charles Texier isimli seyyahın yapılmış olan alıntıda;”..Burada, bizim Brocard (Diba) dediğimiz ipek kumaşı da yaparlar. Bu tarz, üzeri sırmalı çiçeklerle müzeyyen, pek güzel bir kumaştır. Sultan Selim zamanında icad edilmiş olduğu için, Türkler bu kumaşa Selimiye adını vermişler. Bu kumaş ancak İstanbul haremlerine satılır..” denilmektedir. DALSAR Fahri, 1960 “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”,İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 37

⁷⁴⁷ DALSAR F. 1960, “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”,İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 36-37

Şekil: 4.1.6.2.5. İpek, İtalyan Ustufası

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:153

Şekil: 4.1.6.2.6. :İpek, Halep Sevaisi. 14,5x25 cm.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:84

Şekil: 4.1.6.2.7. :İpek, Halep Sevaisi. 23x14,5 cm. Siyah Kutulu kontürleri ile Selimiye kumaşlarına benzer.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:85

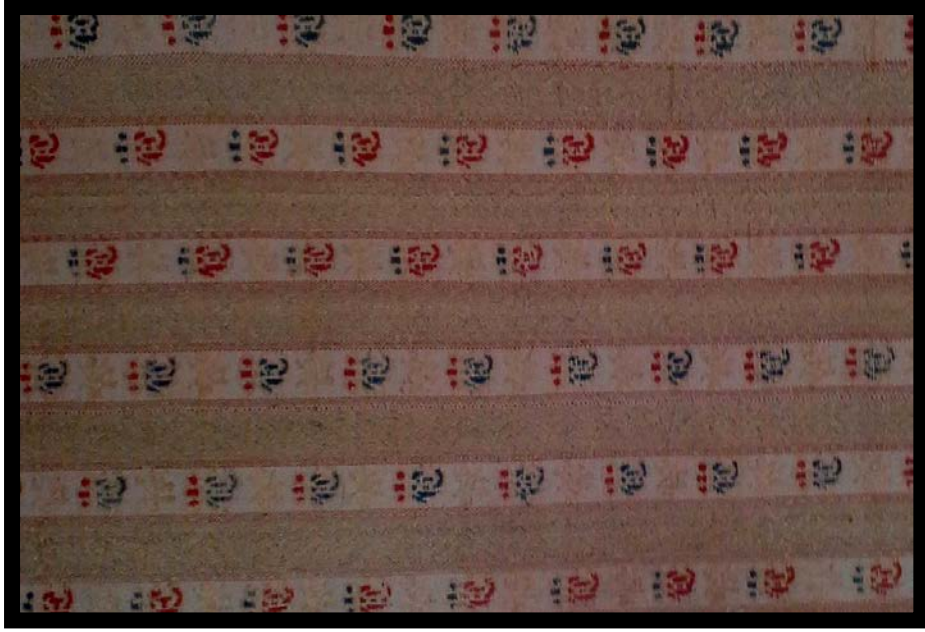
Şekil: 4.1.6.2.8. İpek, Halep Sevaisi

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:87

Şekil: 4.1.6.2.9. İpek, Şam Sevaisi.

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:90

Şekil: 4.1.6.2.10. İpek, Bursa Sevai

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:93

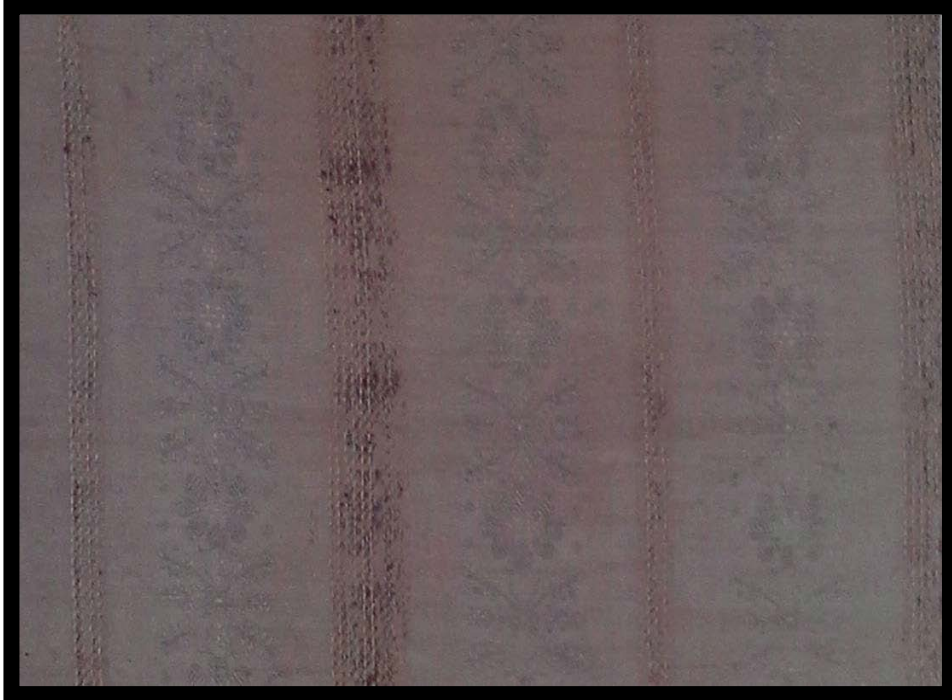
Şekil: 4.1.6.2.11. İpek, Üsküdar Sevai

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:94

Şekil: 4.1.6.2.12. :İpek, Üsküdar Sevai

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:95

Şekil: 4.1.6.2.13. :İpek ve kılbdan Bursa Sevai. XVII. yüzyıl

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:96

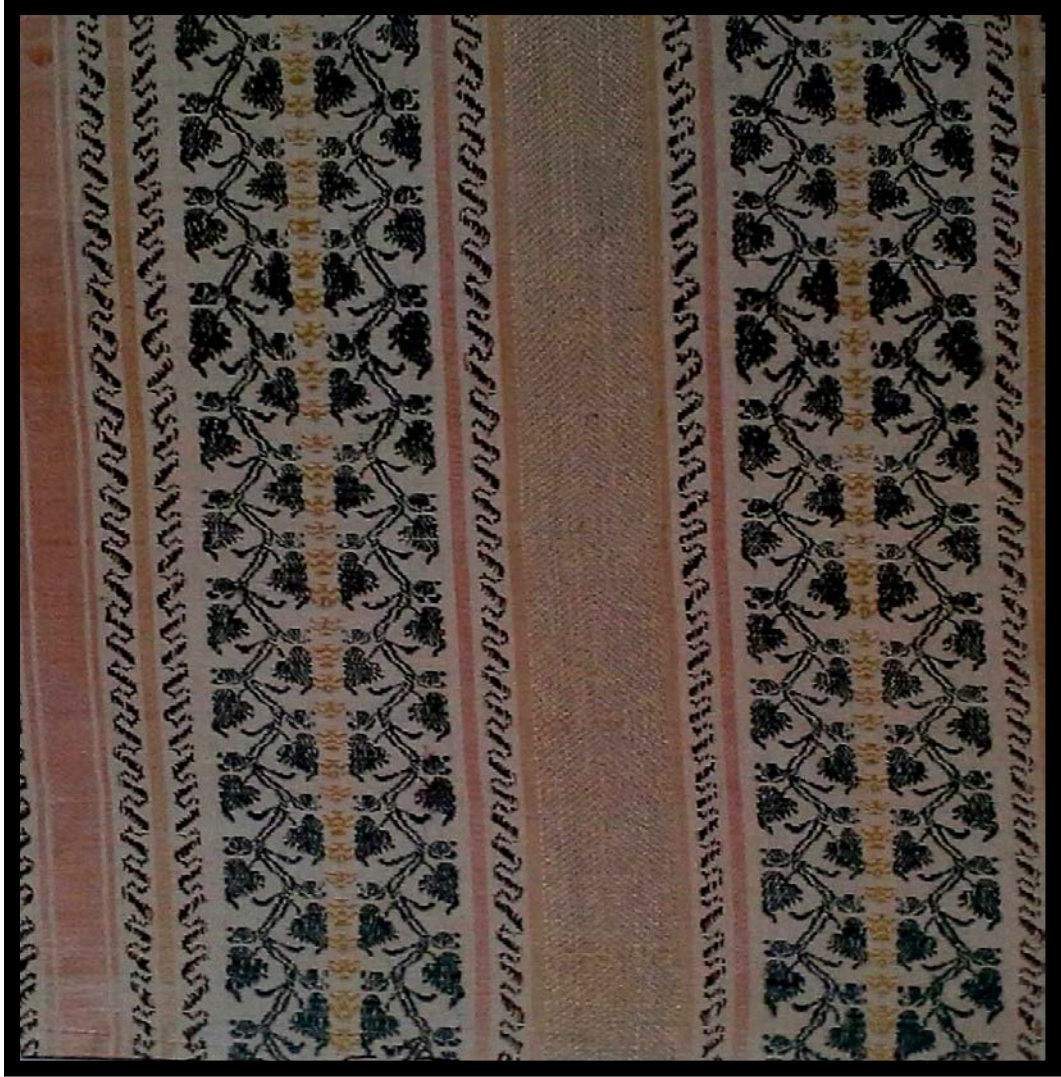
Şekil: 4.1.6.2.14. İpek, Üsküdar Sevai

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:100

Sevailerin ipek ve gümüş telli, küçük dallı ve yapraklı çiçeklerle oluşturulan desenin, kumaş yüzeyine dağılmış veya geometrik bir düzen içinde sıralanmış olduğu belirtilmektedir.⁷⁴⁸ Kenan Özbel'den yapılan alıntıda; **Sakızlı, Allı, Direkli, Beyazlı, Takatuka, Mık Tepsi** isimli sevayilerin bulunduğu aktarılmaktadır.⁷⁴⁹

⁷⁴⁸ OĞUZ Burhan, 2004, "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 231

⁷⁴⁹ ÖZEN Mine Esiner, 1982, "Türkçe'de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ", Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 332

Şekil: 4.1.6.2.15. İpek, Bursa Sevai

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:99

Şekil: 4.1.6.2.16. İpek, Üsküdar Sevai

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:101

Şekil: 4.1.6.2.17. İpek, Bursa SEVAİ

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:102

Şekil: 4.1.6.2.18. İpek, İstanbul Sevai

Kaynak : TEZCAN Hülya,1993:105

Kemha'ların, kalınlıklarından ötürü üst giyim elbise yapımında kullanılan ağır kumaşlar olup, yurt dışında "**Ottoman ve Gros Grain**" adı ile anıldıkları bildirilmektedir. Çözgü sıklıklarına bağlı olarak;

1. Gülistani kemha	8.150 Çözgü teli
2. Dolabi kemha	7.000
3. Tabı-dehi kemha	7.000
4. Yek-renk kemha	7.000
5. Sade kemha	6.800
6. Alaca kemha	6.700
7. Seraser	6.850 tel ⁷⁵⁰

olarak sınıflandırılmakta ve enlerinin bir endaze yani 65 cm olarak kabul edildiklerinde, Gülistani kemhanın 8.150 çözgü teli olduğuna göre, bir santimetre karesinde 125 tel bulunduğu hesaplanmaktadır. Kemhaların XIV. – XV. yüzyıllarda dokunmakta oldukları tahmin edilmektedir. Çözgüsü **ipek, atkısı pamuk** olan kemhaların dokunmasındaki bir diğer amacın ipekten tasarruf edilmek istenmesinin olabileceği bildirilirken; XV. yüzyıla ait bulunan kemhalar listesinde; **Bursa kemhası, Renkli kemha, Altınlı kemha, Gifteri Bursa Kemhası, Frenk Benek kemhası, Yezid kemhası (Çatma), Yezid benek kemhası, Bişuriti kemha, Pesuri Kemha, Müzehheb Kemha, Tabi Kemha, Güvez Bursa Kemhası, Kırmızı Amasya Kemhası'nın** ⁷⁵¹ anıldığı vurgulanmaktadır. XVI. yüzyılda kemhalara olan ilginin azalmadığı, daha ağır ve değerli kemhaların Bursa'nın yanı sıra İstanbul, Edirne, Amasya'da da dokunduğunu öğrenmekteyiz. ⁷⁵²

XVII. yüzyıla kadar daha çok yerli **kemhalar** bulunmasına karşın, XVII. yüzyıldan sonra daha ucuz fiyatlı olan **Sakız Adası ve Venedik'te** dokunan kemhaların geldiği; ⁷⁵³ **atlas ve kutnu** ayarında ağır kaftanlık bir kumaş olduğu bildirilmektedir. ⁷⁵⁴

⁷⁵⁰ OĞUZ B. 2004, "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul. s. 225

⁷⁵¹ A.g.e. s. 229

⁷⁵² DALSAR F. 1960, "Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik", İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s.30-32

⁷⁵³ A.g.e. s. 33

⁷⁵⁴ ÖZEN M. E. 1982, "Türkçe'de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ", Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. s. 321

XVI. yüzyılın başından XVII. yüzyılın ortasına kadar, yıllara göre saptanmış kemha çeşitleri arasında; 1500’de **Gülistani kemha, Puşeri kemha, Yeşil kemha, Üskürlat aseli kemha; 1550’de Amasya kemhası, Bursa işi Frengi kemha, Bursa işi Bahar kemha, Bursa işi Bahar kemha (yedi renk), İstanbul kemhası, Edirne kemhası; 1600’de Bursa işi ağır kemha (yedi renk), Bursa işi ağır kemha (kırmızı), Sakız kemhası (kırmızı) Sakız kemhası (yedi renk), Bursa kemhası, Bursa işi kemha (Sakız hesabında); 1625’de Venedik kemhası (yedi renk) anılmaktadır.**⁷⁵⁵

4.1.6.3. İPEK-PAMUK TELLİ DOKUMACILIK

Ortaçağ’da, Musul’da saf ipek veya ipek pamuk karışımıyla yapılan dokumalarda altın ve gümüş teller ile en güzel renk ve desenler uygulanarak kenarlarına yazılar veya bitkisel ve geometrik olmak üzere desenler yapıldığı; aynı şekilde, ipek ve pamuk karışımı “**el-Muhassarat**” adlı kumaşın çok ünlü olduğu belirtilmektedir.⁷⁵⁶

⁷⁵⁵ DALSAR Fahri, 1960, “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”, İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul, s. 34

⁷⁵⁶ BAKIR Abdülhalik, 2005, “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 145-149

4.2. TEZGAH CİNSLERİ

Dokuma tezgahları ahşaptan yapıldıkları için, toprak altında kalan eski uygarlıkların yerleşkelerinde yok olmuşlardır. Dolayısıyla; Dokuma Tezgahları konusunda aydınlatıcı bilgi tezgah ağırlıkları aracılığı ile elde edilmektedir..

İnsanoğlu, yerleşik düzene geçmeden önce, avladığı hayvanların postları ile örtünüyor. Yerleşik düzene geçtiği Neolitik devirde dokumaya başlamıştır. (Bkz. Şekil 4.2.1 – 4.2.2.)

Şekil 4.2.1 : İlk dokuma tezgahının muhtemel çalışması

Kaynak : TÜRKOĞLU Sabahattin 2002:6

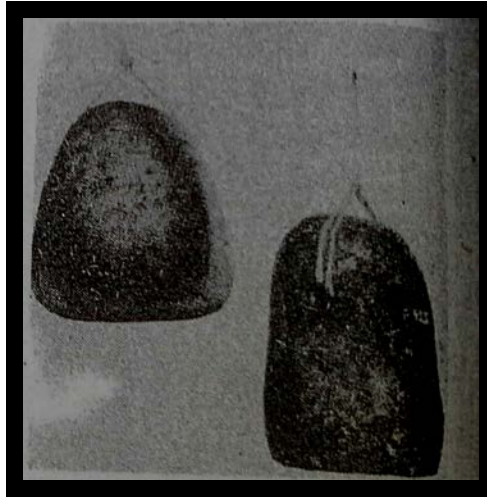
Şekil 4.2.2. : İlkel tezgah örneği

Kaynak : TÜRKOĞLU Sabahattin 2002:7

İlk eğirmenin iki el arasında oğuşturarak yapıldığı zannedilmektedir. Ancak daha sonraları eğirilen ipin altına yarı yuvarlak bir taş bağlanarak diz üzerinde oğuşturarak yapıldığı, her iki şekilde de elyafın kesikli olmasından türü; devamlılığı sağlamak amacıyla ilk iğ'in keşfedildiği açıklanmaktadır.⁷⁵⁷ Bunun sonucu olarak öncelikle elyafı eğirip ip haline getirmiş; dolayısıyla iğ kullanmıştır. İlk iğlerin kullanıldığını kazılarda bulunan ve iğ ucuna bağlanan veya geçirilen **ağırşaklardan** anlamaktayız. Kazılarda bulunan **tezgah ağırlıkları** ise, ağırlıklı tezgahlarla dokumacılık yapıldığının göstergesidir. (Bkz. Şekil: 4.2.3.)

Anadolu'da dokumacılığın; Neolitik Dönem'den sonra, Kalkolitik Dönem'de de, fazla bir değişikliğe uğramadan sürdüğü düşünülmektedir. Ancak, Erken Tunç Dönemi'nde ele geçen tezgah ağırlıklarının sayıca artış göstermesi, konu uzmanlarına, dokumacılıkta bir gelişme yaşandığını düşündürmüştür. Orta Karadeniz Bölgesi'nde, İkiztepe'de "seramik fırınlarının" çevresinde, çok sayıda dokuma tezgahı ağırlığının bulunmuş olması, İkiztepe'de yoğun bir dokumacılık olduğunu göstermektedir.⁷⁵⁸

1940 yılında Alacahöyük Kazılarında ele geçen ağırşakları M.Ö. 1200-2000 yıllarına ait olduğu; Erzurum Karaz kazılarında bulunmuş olanların ise; M.Ö. 2000 – 4000 yıllarına ait oldukları aktarılmaktadır.⁷⁵⁹

Şekil 4.2.3. :Pişmiş topraktan yapılmış dokuma tezgahı ağırlıkları. M.Ö. 3500-1700dönemine ilişkin Olup İsviçre'nin Zurich Kantonu'ndai Robenhusen'de bulunmuştur.

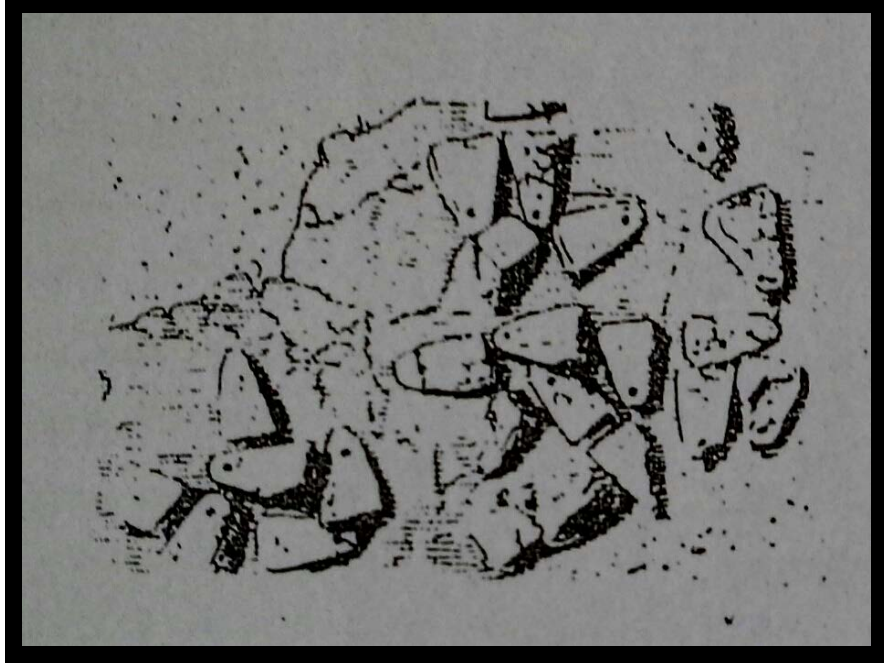
Kaynak : DÖLEN Emre, 1992:284

⁷⁵⁷ YAĞAN Ş. Y. (1978) "Türk El Dokumacılığı", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 4

⁷⁵⁸ FAZLIOĞLU İ. (2001) "ESKİÇAĞDA DOKUMA" Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları 8, İstanbul. s.3

⁷⁵⁹ YAĞAN Ş. Y. (1978) "Türk El Dokumacılığı", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 5

Tezgah ağırlıkları ve ağırşaklar; pişmiş toprak, pişmemiş toprak veya kemikten yapılmışlardır. Batı Anadolu Troia I-IV katlarında ele geçen tezgah ağırlıklarının pişirilmemiş olduğu belirtilmektedir.⁷⁶⁰ (Bkz. Şekil: 4.2.4.)

Şekil 4.2.4.: Pişmiş topraktan yapılmış dokuma tezgahı ağırlıkları

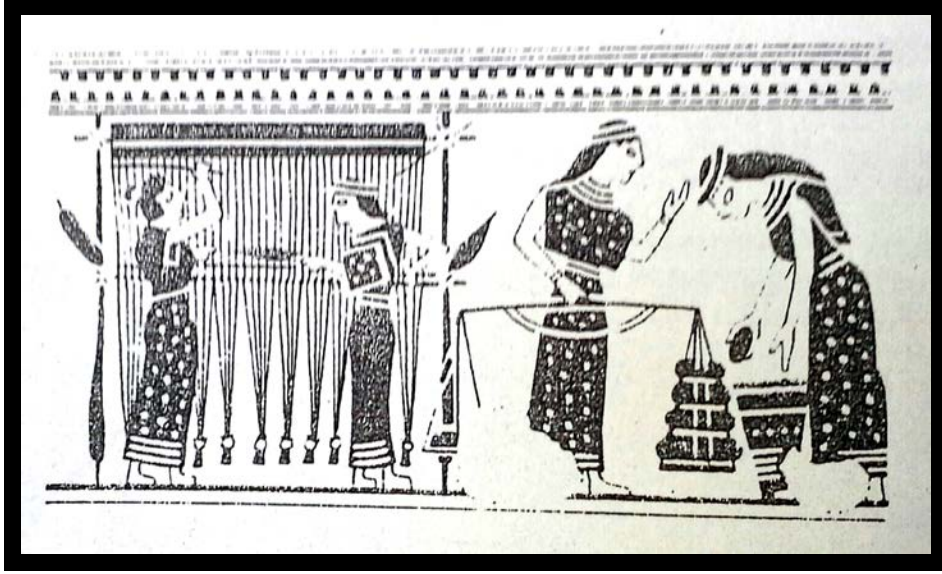
Kaynak : DÖLEN Emre, 1992:284

Kazılarda bulunan, M.Ö. 2000 yıllarına ait tabletlerden Anadolu’da üretilen yünlü bir dokumanın adının “pirikannu” olduğu ve Erken Hitit ve Hitit İmparatorluğu Dönemleri’nde, dokuma tezgahı ağırlıklarının M.Ö. III. bin yıllarındaki form çeşitliliklerini kaybettiği bildirilmektedir.⁷⁶¹ Tezgah ağırlıklarının belirli bir büyüklükte yapılmalarından ötürü; dokumacılığın bir sanayi haline dönüştüğü düşünülmüştür.

M.Ö. I. bin yıllarında yapılan dokumacılık hakkında, kazılardan elde edilen vazolar bilgi edinmemizi sağlamaktadır. (Bkz. Şekil: 4.2.5. Şekil: 4.2.6.)

⁷⁶⁰ FAZLIOĞLU İ. (2001) “ESKİÇAĞDA DOKUMA” Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları 8, İstanbul. s.3

⁷⁶¹ A.g.e. s.4

Şekil 4.2.5. : M.Ö. VI. yüzyıla ilişkin bir Yunan vazo resminde dokumacılıkla ilgili çalışmalar

Kaynak : DÖLEN Emre, 1992:282

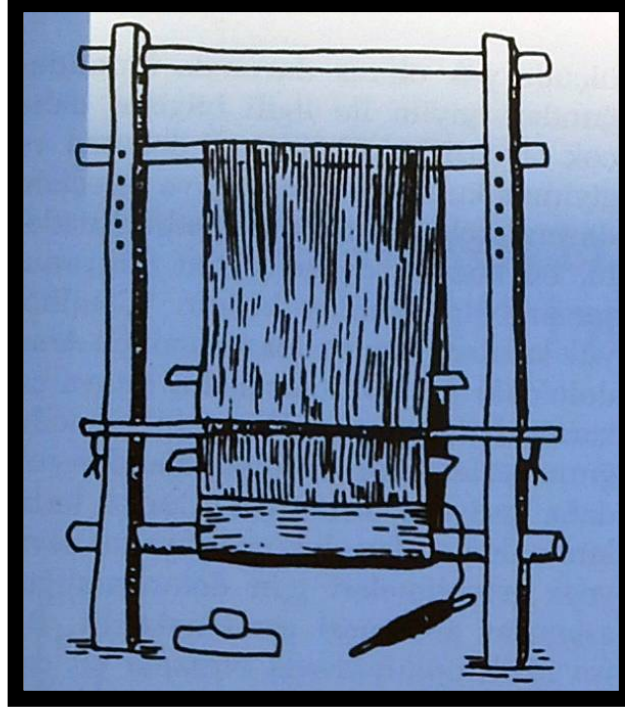

Şekil 4.2.6. : Chiusi Skyphos'u Attika, M.Ö. 430

Kaynak : FAZLIOĞLU İsmail, 2001:18

Günümüzde tahminler ilk dokuma tezgahlarının dikey olduğu yönündedir (Bkz. Şekil: 4.2.7.) ve üst kısmı çatallı iki ağacın üzerine yatay olarak oturtulan bir sopaya çözümlü ipliklerinin gerilmesi; çözümlü uçlarına ağırlık taşlarının bağlanması ve atkı ipliklerinin çözümlülerin arasından tek tek geçirilmesi; yani, ağırlık hareketi olmadan

yapıldığı yönündedir. Sonraları tek (veya çift) sayılı çözümlerin taşlara; çift (veya tek) sayılı çözümlerin bir sopaya bağlanması ile ağırlık hareketi oluşturulduğu bildirilmektedir. Zaman içerisinde bu keşfin mekik olarak karşımıza çıkacak olduğu vurgulanmaktadır.⁷⁶²

Şekil 4.2.7. : Dikey Tezgah

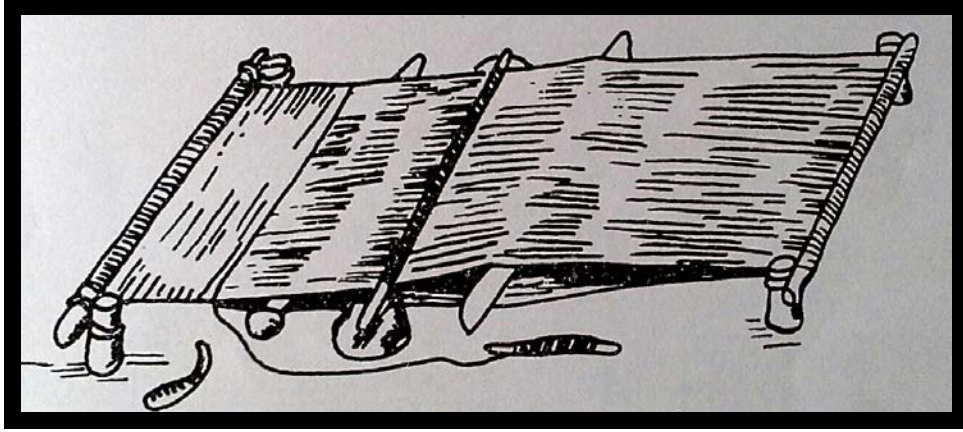
Kaynak : TÜRKOĞLU Sabahattin 2002:7

Eski Çağlarda; yatay yer tezgahı, alt ve üst kirişleri olan dikey dokuma tezgahı ve uçları ağırlıklı dikey dokuma tezgahı olarak; üç tür dokuma tezgahı kullanılmıştır.

YATAY YER TEZGAHLARI; (Bkz. Şekil: 4.2.8.) hakkında en erken bilgileri Mısır'da sülaleler öncesi döneme ait, seramikler, ve M.Ö. 2000 yıllarına ait, günümüzde Metropolitan Müzesi'nde bulunan Mehesksetre'nin mezarındaki bir resimden ve Mısır'daki XII. Sülale Dönemi'ne ait üzerindeki resimlerden elde edildiği bildirilmektedir. (Bkz. Şekil: 4.2.9.) Ancak Fazlıoğlu, M.S. III. yüzyılda, Suriye'de kullanılan Ayakçaklı (pedallı) ve yatay yer tezgahının varlığından da bahsetmektedir.⁷⁶³

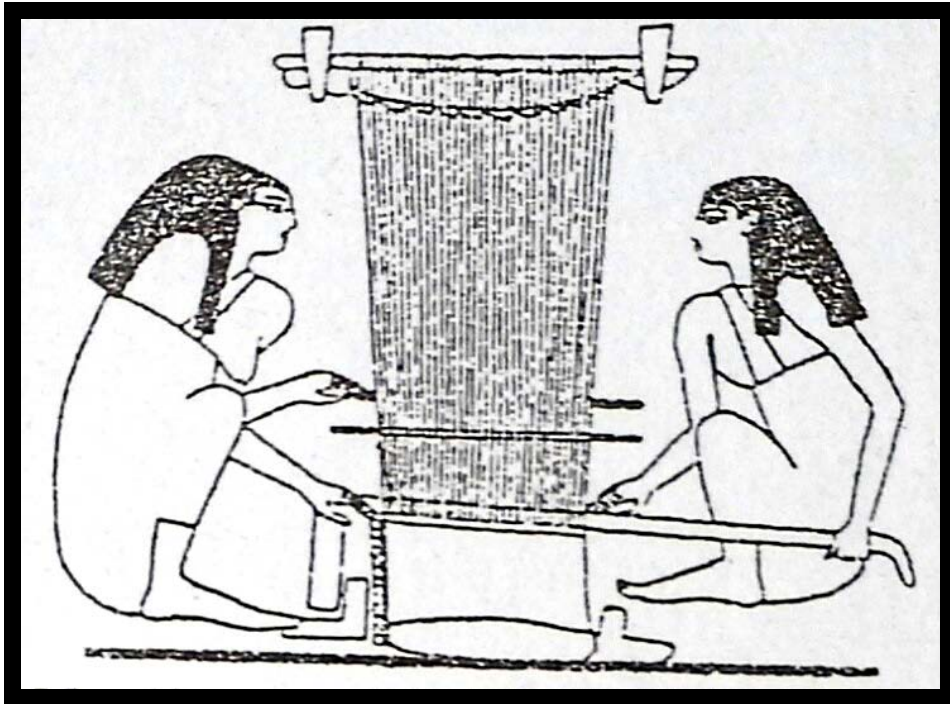
⁷⁶² YAĞAN Ş. Y. (1978) "Türk El Dokumacılığı", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 6-7

⁷⁶³ FAZLIOĞLU İ. (2001) "ESKİÇAĞDA DOKUMA" Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları 8, İstanbul. s.11

Şekil 4.2.8. : Yatay dokuma tezgahı

Kaynak : FAZLIOĞLU İsmail, 2001:11

Şekil 4.2.9. : Eski Mısır'da yatay dokuma tezgahını gösteren duvar resmi. İpliklerin dikey Görünümü Eski Mısır ressamlarının resim tekniğinden kaynaklanmaktadır.

Kaynak : DÖLEN Emre, 1992:284

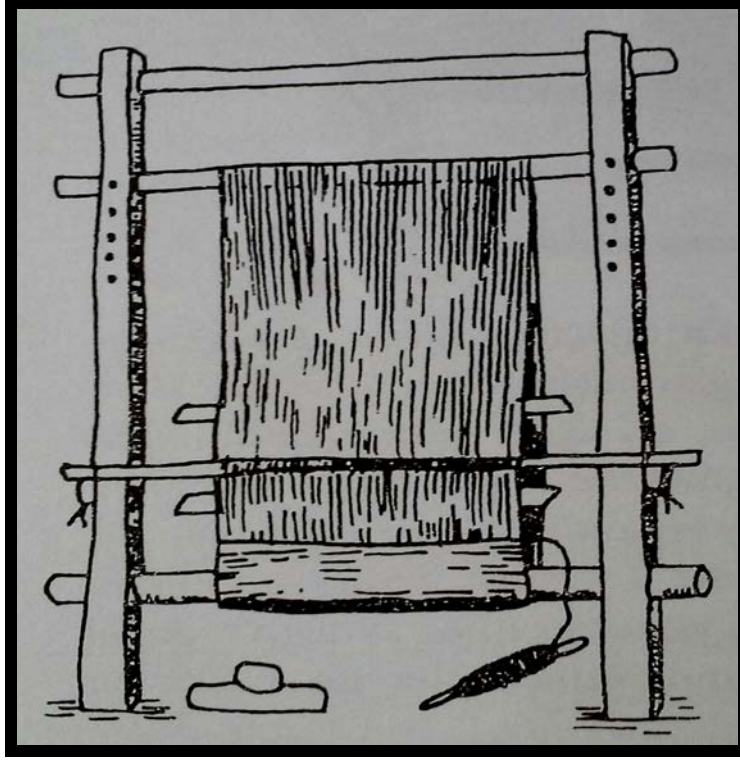
Yatay tezgahların başlangıçta, ağaç parçalarının uç noktalarından dikdörtgen şeklinde birbirine bağlanmakta olduğu; karşılıklı gelen iki tahta arasına çözgü iplerinin gerilmesi ve atkı ipliklerinin yumak halinde tek tek çözgüler arasından geçirildiği; zaman içerisinde dikey tezgahlara uygulanan, gücü amaçlı, sopa sisteminin bu tezgahlara uygulandığı aktarılmaktadır.⁷⁶⁴

ALT VE ÜST KİRİŞLERE SAHİP DOKUMA TEZGAHLARI; (Bkz. Şekil: 4.2.10.) bu tezgahlara ait en erken bilgilerin, Mısır'da M.Ö. 1500-1400 arasında, XVIII. ve XIX. Sülaleler Dönemi'ne ait mezar resimlerinden elde ediyoruz. FAZLIOĞLU İ. (2001:12) “Roma Dönemi'nde, Anadolu'nun ve Kıta Yunanistan'ın klasik dokuma tezgahı olan ağırlıklı dokuma tezgahından sonra, M.S. I. yüzyılda bu dokuma tezgahı ortaya çıkmıştır” denilmektedir. Roma'da Nerva Forumu'ndaki frizde yer alan Athena ve Arachne arasındaki yarışın resmedildiği kabartmalarda ve M.S. II. yüzyılın son çeyreğine ait bir mezarın duvarında ve M.S. 279 yılına ait Seleukina Severa'nın mezar taşında da, yer almasından ötürü, bu tezgahın bir benzerinin Roma Dönemi'nde ve Mısır'da kullanıldığı kesinlik kazanmaktadır. Zaman içinde bazı değişikliklere uğramasına rağmen günümüzde Anadolu'da kullanılan ve “el tezgahı” olarak adlandırılan tezgahlarla aynı olduğu bildirilmektedir.⁷⁶⁵

Mısırlı'ların, yatay ve alt ve üst kirişli dikey tezgahların yanı sıra kordela ve kumaş dokumacılığında yatay plakalı tezgahlar (tablet-weaving/card-weaving) da kullanmışlardır.⁷⁶⁶

⁷⁶⁵ FAZLIOĞLU İ. (2001) “ESKİÇAĞDA DOKUMA” Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları 8, İstanbul. s.13

⁷⁶⁶ YAĞAN Ş. Y. (1978) “Türk El Dokumacılığı”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. s. 22

Şekil 4.2.10.: Alt ve üst kirişlere sahip dikey dokuma tezgahı

Kaynak : FAZLIOĞLU İsmail, 2001:12

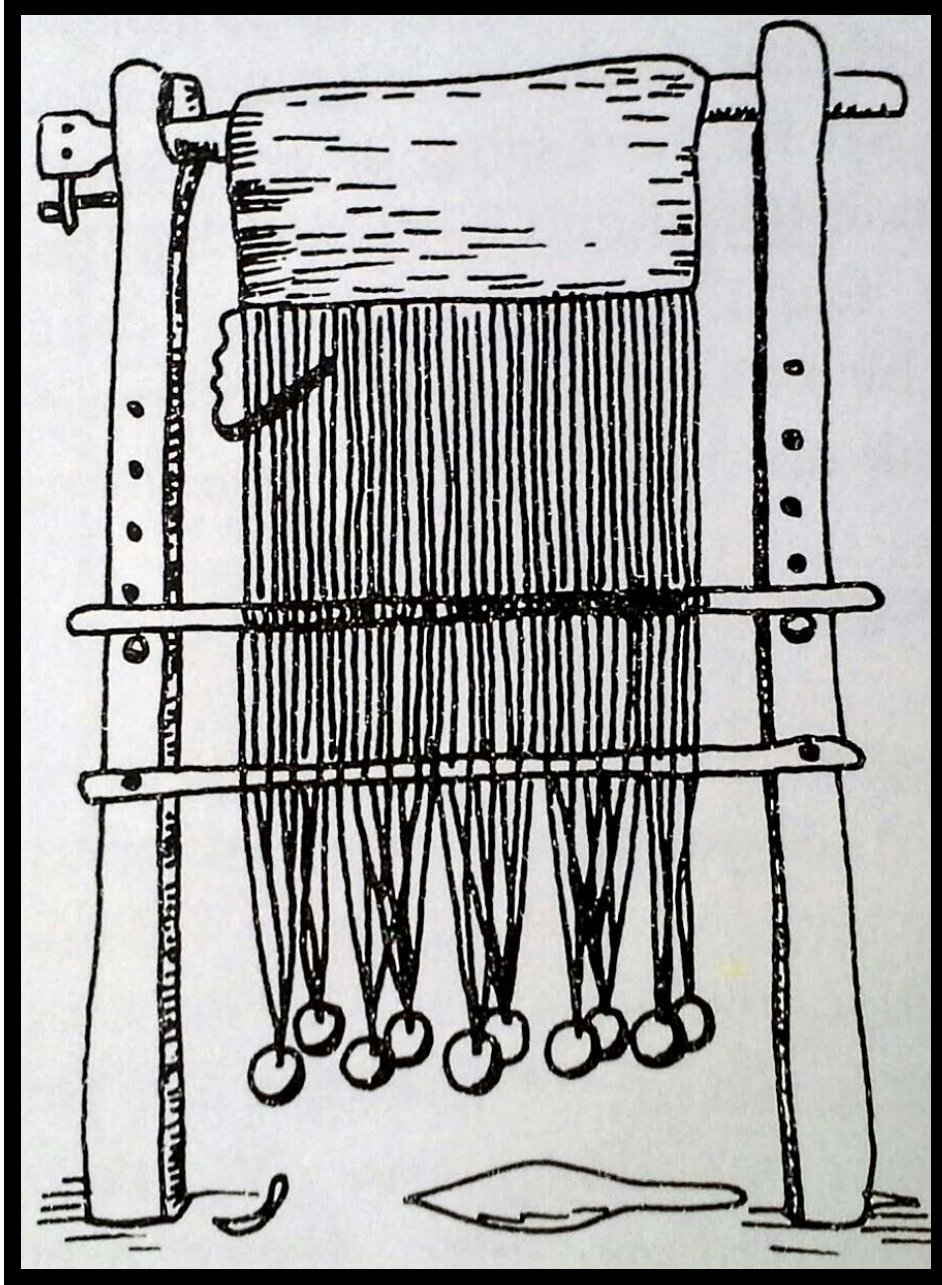
UÇLARI AĞIRLIKLİ DİKEY DOKUMA TEZGAHI; (Bkz. Şekil: 4.2.11.) bu tür tezgahların, Anadolu, Yunanistan'da Korinthos şehrinde, Kıbrıs ve Girit Adalarında yapılan, Neolitik Dönem'e ait kazılarda elde edilen dokuma tezgahı ağırlıkları, göz önüne alınarak; Batı Anadolu, Akdeniz çevresi ve Kıta Yunanistan'da kullanıldığı bildirilmektedir.⁷⁶⁷

Bu tür tezgahlarda çözü ipliklerinin gergin durmaları için ağırlıklar bağlanmaktaydı. Çözü ipliklerinin tek ve çift olanları, bir çubuk (gücü) yardımıyla ağızlık açma işlemini gerçekleştirse de, bu buluşun sadece; geçirilmesi gereken atkı ipliklerinin yarısı için sorunu çözdüğü bildirilirken;

⁷⁶⁷ FAZLIOĞLU İ. (2001) "ESKİÇAĞDA DOKUMA" Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları 8, İstanbul. s.13-14

“..Kalan yarısı çözgü ipliklerinin ya altından ya üstünden geçiyorlardı. Sorunu temelden çözen büyük teknik ilerleme tek numaralı çözgü ipliklerinin her birini bir ayırıcı çubuk yerine çözgü ipliklerinin dik birer esnek iplikiğın ucundaki halkadan geçirmekle sağılandı. Bu iplikçikler tek numaralı ipliklerin tümünü birden öteki ipliklerin yani çift numaralı ipliklerin düzleminden ayırmayı sağılıyordu. Bu iplikçikleri kaldırıcı bir çubukla çekince çift ve tek numaralı çözgü ipliklerinin arasında atkı ipliğı için gerekli yeni geçiş aralığı (ağızlık) açılıyordu.. Bu teknik ilerlemenin Eski Yunanistan’da kullanıldığı bazı vazo resimlerinden anlaşılmaktadır. Bunu büyücü tanrıça Kirke’ye atfedilen **Kirke Tezgahı**’nda veya daha belirgin olarak **Penelope Tezgahı**’nda gözleyebiliriz..”DÖLEN Emre, (1992:280)

denilmektedir.

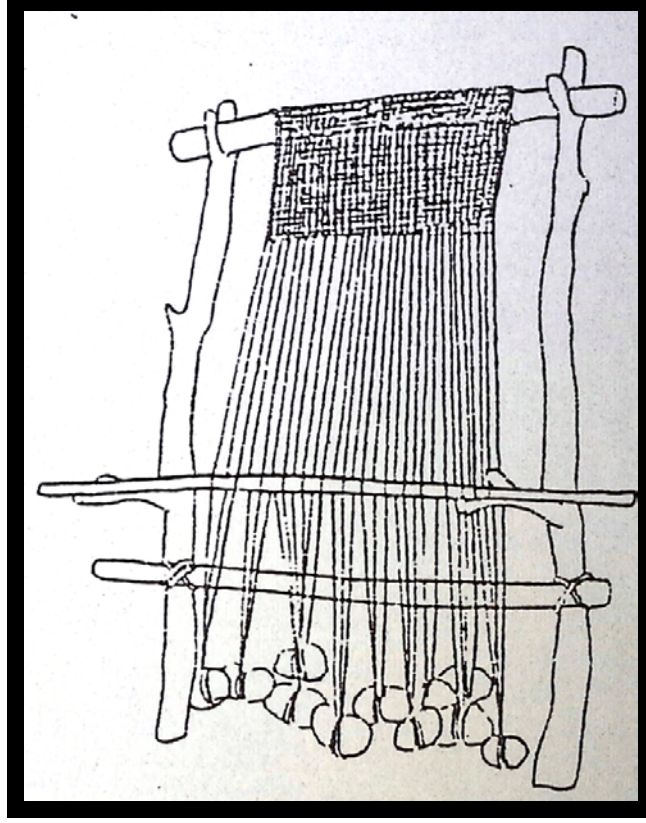

Şekil 4.2.11. : Uçları ağırlıklı dikey dokuma tezgahı

Kaynak : FAZLIOĞLU İsmail, 2001:14

Penelope tezgahları (Bkz. Şekil: 4.2.12.- 4.2.13- 4.2.14) Dikey Çözgü Sistemli Ağırlıklı dokuma tezgahlarının ilk örneğidir. Bu tür tezgahlarda dokuma tezgahın üst tarafından başlar ve Jacquard sistemli tezgahlardaki gücü ipliklerine ağırlık ve gerginlik veren sistemin kökenidir. Bu tür tezgahların daha gelişmiş türü ise; **İştar Tezgahı**'dır. Ana tanrıça Kybele'nin (Sitare, Astore, İştar) adına adanan, yan ağaçları duvara

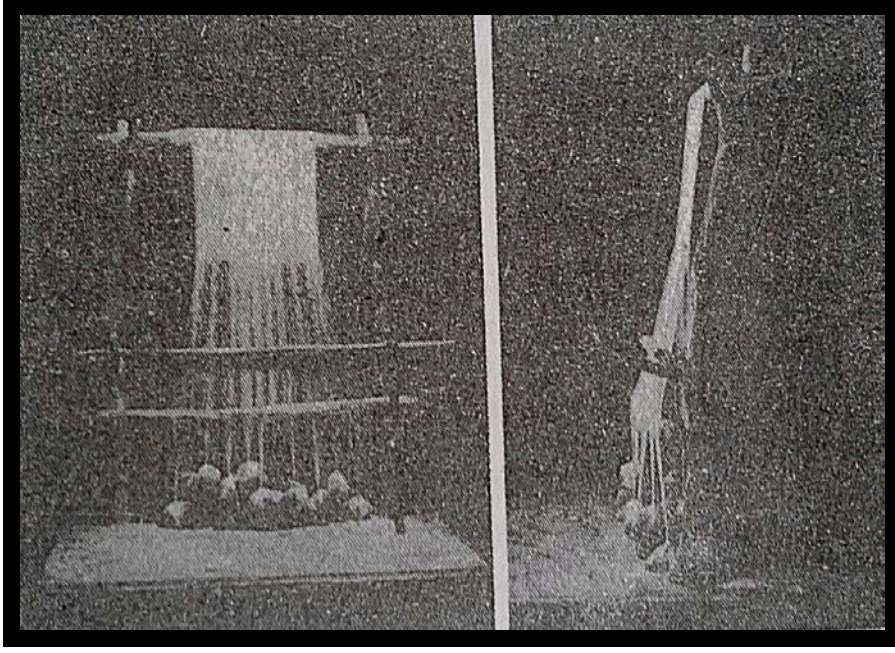
yaslanan veya toprağa gömülen, taşınması kolay bir tezgah olup, dokuma işlemi tezgahın altından başlar.⁷⁶⁸ (Bkz. 4.2.15)

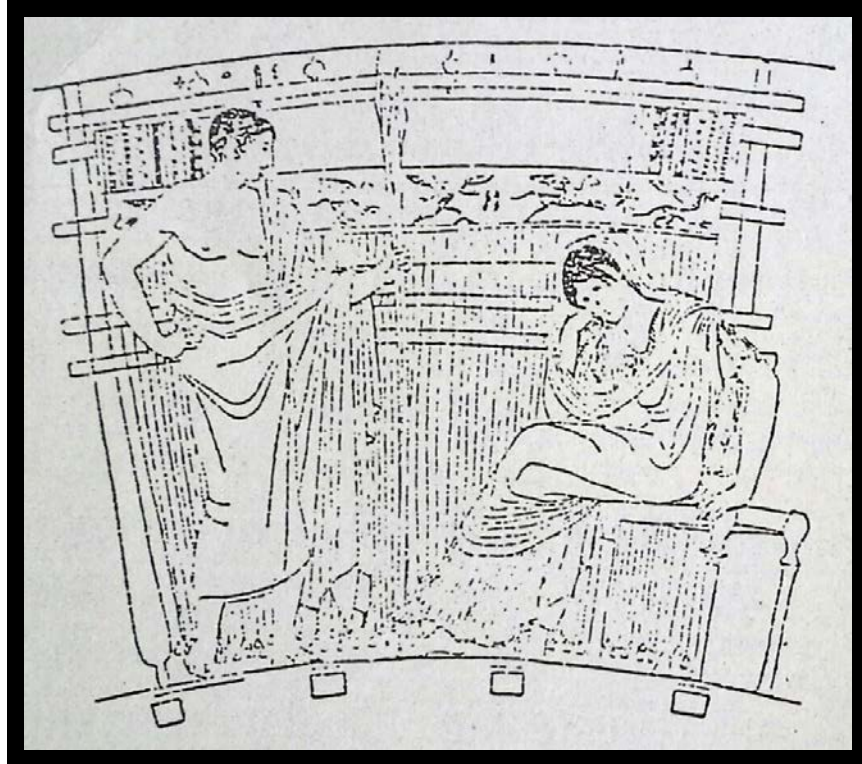
Şekil 4.2.12 : Penelope tezgahı

Kaynak : DÖLEN Emre, 1992:282

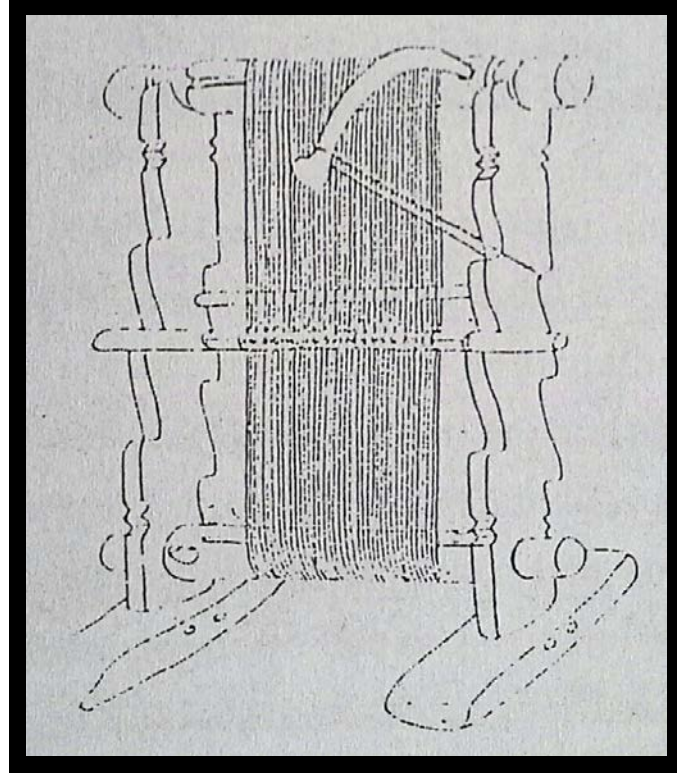
⁷⁶⁸ DÖLEN E. (1992), "TEKSTİL TARİHİ Dünyada ve Türkiye'de Tekstil Teknolojisinin ve Sanayiinin Tarihsel Gelişimi", Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları No: 92/1 Matbaa Eğitimi Bölümü Yay. 6. İstanbul. s280-281

Şekil 4.2.13: Ağırıklı dokuma tezgahı Penelope Tezgahının önden ve yandan görünüşü.
Kaynak : DÖLEN Emre, 1992:283

Şekil 4.2.14: Yunan vazo resminde Penelope dikey dokuma tezgahı başında
Kaynak : DÖLEN Emre, 1992:282

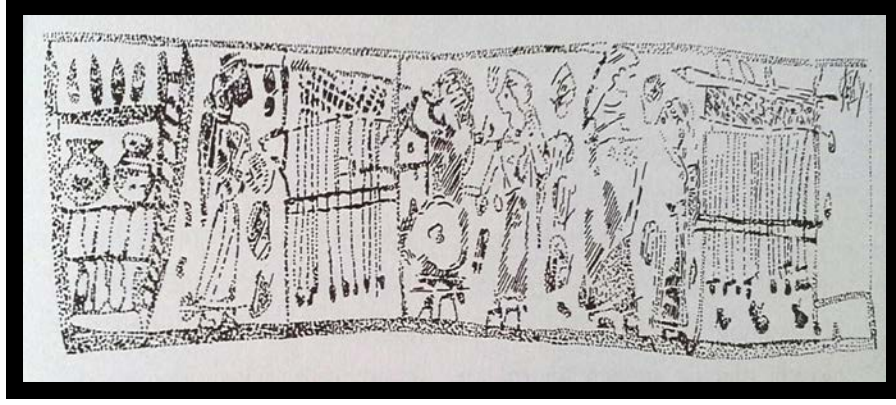

Şekil 4.2.15 : İhtar Tezgahı

Kaynak : DÖLEN Emre, 1992:285

Tezgah Ağırlıklarının; Ege Adaları, Kıta Yunanistan, Anadolu Troia I.-V. (M.Ö. 3000-1900 bazıları pişirilmemiş olarak), VI. (M.Ö. 1900-1300), VII. (M.Ö. 1300-900) katlarında, Tunç Çağı'na ait tabakalarda; İsrail ve Lübnan sınırları içinde kalan antik yerleşkelerde ise, Demir Çağı'na ait tabakalarda ele geçirildiğinden bahsedilmekte ve Mısır'da da antik döneme yatay yer tezgahı ile birlikte, uçları ağırlıklı dokuma tezgahı kullanıldığının anlaşıldığı belirtilmektedir.⁷⁶⁹ (Bkz. Şekil: 4.2.16 – 4.2.17)

⁷⁶⁹ FAZLIOĞLU İ. (2001) "ESKİÇAĞDA DOKUMA" Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları 8, İstanbul. s.13-14

Şekil 4.2.16: Erken Korinth Aryballos. M.Ö. 600

Kaynak : FAZLIOĞLU İsmail, 2001:17

Şekil 4.2.17.: Amasis Ressamı'nın Lekythos'u. Attika M.Ö. 550

Kaynak : FAZLIOĞLU İsmail, 2001:17

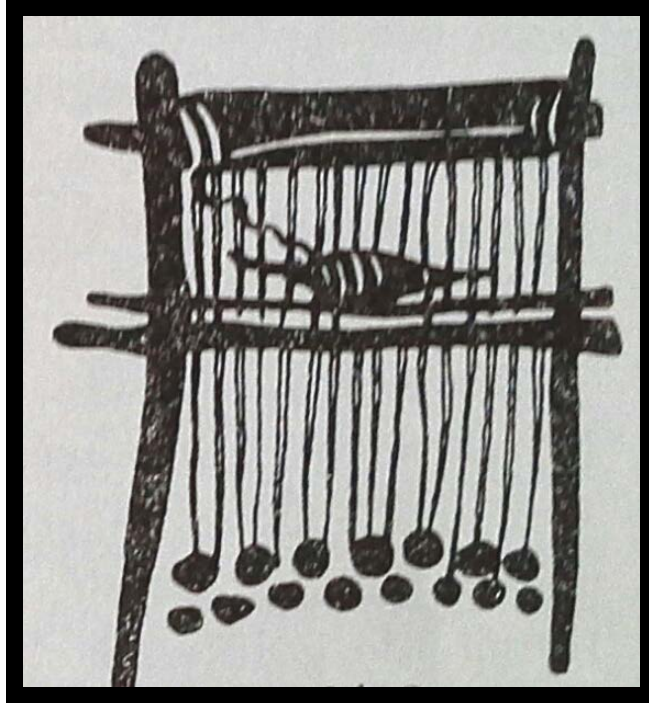
Bu tezgahlara ait ilk bilgilere, M.Ö. I. bin yılında ulaşmaktayız. Bu dönemde kullanılan dokuma tezgahının, erken bir tipin gelişmiş bir temsilcisi olduğu ve M.S. I. yüzyılda yerini, alt ve üst kirişlere sahip dikey dokuma tezgahına bıraktığı bildirilmektedir.⁷⁷⁰ (Bkz. Şekil: 4.2.18 – 4.2.19)

⁷⁷⁰ FAZLIOĞLU İ. (2001) "ESKİÇAĞDA DOKUMA" Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları 8, İstanbul. s.14-15

Şekil 4.2.18.: Boiotia Skyphos'u. M.Ö. V. yüzyıl

Kaynak : FAZLIOĞLU İsmail, 2001:19

Şekil 4.2.19.: Başka bir Boiotia Skyphos'u üzerindeki dokuma tezgahı. M.Ö. V. yüzyıl

Kaynak : FAZLIOĞLU İsmail, 2001:19

Bu konuda;

“uçları ağırlıklı dikey dokuma tezgahının M.S. I. yüzyılda ortadan kalktığını destekleyen bazı veriler vardır. Kıta Yunanistan’da, Attika ve Korinthos gibi dokuma tezgah ağırlıklarının bol ele geçtiği merkezlerin hiç birinde, M.S. I. yüzyılın sonundan sonra konteks olarak dokuma tezgahı ağırlıkları ele geçmemiştir. Ayrıca, dokuma tezgahı ağırlıkları üzerindeki yazıların tamamı Grekçe iken, sadece bir tane ağırlık (piramidal formda) üzerinde Latince yazı bulunmuştur. Bu ağırlık Kologne’de (İtalya) ele geçmiştir ve harf karakterlerinden Roma Cumhuriyet dönemine tarihlenmiştir. İspanya’da Burgos’da, üzerinde uçları ağırlıklı düşey dokuma kabartmasının yer aldığı bir mezar taşı ele geçmiştir. Mezar taşı M.S. I. yüzyıla tarihlenmiştir ve bu tarih, uçları ağırlıklı dikey dokuma tezgahının ortadan kalktığı döneme rastlamaktadır. FAZLIOĞLU İsmail, (2001: s. 15)

denilmektedir.

Ancak alıntıların Roma ve Akdeniz bölgeleri için geçerli olduğu; bu tezgahların farklı bir türünün Norveç’in batı bölgelerinde, İzlanda’da ve İsveç’in Faröer Adası’nda XX. yüzyıl başlarına dek kullanıldığı; hatta bu tezgahların, bir dönem tüm Avrupa’da; hatta Germenler arasında kullanıldığı açıklanmaktadır. Kanıt olarak ise;

“Bu konuda bilinen en erken örnek, Macaristan’da Oedenburg yakınlarında bulunan ve Hallstatt kültür dönemine ait bir kap üzerinde yer alan resimdir. ...Westfalen’de birçok Germen yerleşmesinin kazılması sonucunda anlaşılmıştır. Bu Germen yerleşmelerinin çoğu M.S. ilk IV. yüzyıla ve bazıları da M.S. VIII. İle X. yüzyıllar arasına aittir. Germen yerleşmelerinden elde edilen veriler ışığında, kullanılan ağırlıklı dokuma tezgahlarının 40-50 cm. genişliğinde, oldukça küçük boyutlara sahip oldukları anlaşılmıştır. Ayrıca, elde edilen sonuçlardan, bu tezgahların sabit bir yere kurulmadıkları ve taşınabilir oldukları sonucuna varılmıştır.” FAZLIOĞLU İsmail, (2001: s. 16)

denilmektedir.

5. OSMANLI'DA DOKUNMUŞ KUMAŞ İSİMLERİ DİZİNİ

1. Aba 34, 123, 136, 143, 183, 210
2. Abani – Ağbani 125, 229
3. Abayi 131
4. Acem Bogasisi 139
5. Acem Çarkabı 139
6. Acem Çiçeklisi 67
7. Acem Çiçeklisi Telli Hatayi
8. Acem Darası 41, 224
9. Acem Kadifesi 42, 254
10. Acem Serengi 223
11. Adiye 129
12. Ağır Pembezar Bürümcük 239
13. Ağır Sade Telli Hatai 67
14. Ahmed-Abad Renkli Hayal Bez 139
15. Ak Alemlü, Denizli Bezleri
16. Ak-Alemlü Alaşehir Bezi
17. Akbaş Futa 224, 233
18. Al Bürüncük 37
19. Al Tafta 224
20. Ala Vale 225
21. Ala Yorganlar 139
22. Alaca Çitari 123, 145
23. Alaca Kalemkari Çit 117
24. Alaca Kemha
25. Alaca Kereke Aba 106
26. Alaca Ketenler
27. Alaca Sof Kerekesi 106
28. Alaca Softan Şalü Şapik 131
29. Alaca Şal-Şapik 114, 131, 139
30. Alaca-i Ahmed-Abadi 41
31. Alacai Buruc Pamuk İpek Karışımı 40
32. Alaca-i Kesari İpek Pamuk Karışım 41

33. Alaca-i Mav Hindistan İpek Pamuk Karışım 41
34. Alaşehir Atlası, 222
35. Alaşehir Kırmızı Kumaşı 164
36. Alaşehir Kızıl Efladisi 164
37. Alaşehir Papazisi 41
38. Allı Selimiye Sevai 281
39. Altın Çatma Kadife 36
40. Altın İşlemeli Abayi 185
41. Altınlı Çatma Kadife 254
42. Altınlı Kadife 32, 252, 249
43. Altınlı Kadife Zerbaft 249
44. Altınlı Kemha 32, 285
45. Altınlı Kıta Kumaş 36
46. Altınlı Kumaş 37
47. Altınlı Tafta 24
48. Altınlı Yastık Kadife 251, 253
49. Altıntel 166
50. Altıparmak 231,242
51. Amasya Kemhası 37, 285
52. Amasya Serengi 37, 223
53. Amazon Kadife 252
54. Amorgos Tunikleri 193
55. Antakya Bezi 193
56. Antalya Kemhası 33
57. Arnavud Aynalı Bürüncük 41
58. Arnavud Aynalı Bürüncük Boyalı 41
59. Arşın Kadife Elbiselik 250
60. Asümanı Benek Kadife 36, 254
61. Atlas 36, 37, 65, 117, 120, 125, 141
62. Atlas Alacaşehirli 41
63. Atlas Florentin 223
64. Atlas Frenton Heft Renk 41
65. Atlas Frenton Kırmızı 41
66. Atlas Venedik Heft Renk 41

67. Attab Antakya 107
68. Attabi 105, 199, 234
69. Aynalı Telli Hatai 67
70. Aynalı Telli Sevai 274
71. Ayntab Gaziantep Bezi 274
72. Aziziye Futa 224
73. Bağdat Eyer Örtüsü 224
74. Bağdat Gezisi 259
75. Bağdat Kadifesi 37, 254
76. Baldachin 20
77. Balıklı Futa 224
78. Basma Çember 224
79. Basma Kalemkari, 151
80. Başları Telli Sakız Şalı 67
81. Behrampuri El Bezleri 139
82. Behrampuri Miskali Bez 139
83. Beledi Alaca Yastığı 151
84. Beledi Döşeği 32, 151
85. Beledi Pamukla Karışık İpekli Döşemelik 38
86. Benderi Alacası Hindistan İpek Pamuk Karışımı 41
87. Benek 37, 223
88. Benek Bursa Serengi 223
89. Benek-i Bursa 29
90. Beyaz Aba 124, 183
91. Beyaz Bayrami Hindistan 36
92. Beyaz Hind Kutnusu 24, 222
93. Beyaz Hindi Kutnu 32
94. Beyaz Kerlova Abası 181
95. Beyaz Musul Bezi 181
96. Beyaz Sadeler 196
97. Beyaz Şeyh Abası 182
98. Beyaz Tokat Bezi (Pamuk) 182
99. Beyazlı Selimiye Sevai 281
100. Beylerbeyi Seraseri 35, 270

101. Bindallı 152
102. Bişuriti Kemha 285
103. Bogası Londura Mavi Çuka 285
104. Bogasi 38
105. Boğası 118, 134, 143
106. Boğasi 149
107. Bombazin Erzincan Bezi Yünlü 33
108. Boucassin 38
109. Boyabat Çemberi 152
110. Boyalı Serfice Bürüncük 41
111. Brokar Mulham Merv İpek-Pamuk 41
112. Brokard (brokar) 19, 45, 47, 266
113. Bruci Zai 158
114. Buharin 127, 128
115. Buharin Erzincan Dokuması 145
116. Buharin Pamuklu 145
117. Buldan Bükülüsü 19
118. Bulgari Telatin 120
119. Bursa Ağır Kemha Hefrenk 120
120. Bursa Ağır Kemha Kırmızı 120
121. Bursa Alacası 169
122. Bursa Batavri Garip 29
123. Bursa Beneği 32
124. Bursa Çarkabı İpek 139
125. Bursa Çatma Yastık 169
126. Bursa Çatması 32, 249, 255
127. Bursa Çekmesi 238
128. Bursa Dibası Turuncu 238
129. Bursa Frenton Atlası 41
130. Bursa İşi Ağır Kemha Kırmızı 41, 285
131. Bursa İşi Ağır Kemha Yedi Renk 41, 285
132. Bursa İşi Bahar Kemha Yedi Renk 37, 285
133. Bursa İşi Frengi Kemha 37, 285
134. Bursa İşi Kemha Sakız Hesabında 41, 285

135. Bursa İşi Serenk 37
136. Bursa İşi Zerbaft 37
137. Bursa Kadifesi 37
138. Bursa Kemha 32, 69, 285
139. Bursa Sakız Hesabında Kemha Heftrenk 32, 69, 285
140. Bursa Taftası 37, 224
141. Bursa Taftası Sarı, Yeşil, Mavi 41
142. Bursa Tül 41
143. Bursa Valesi Al 41
144. Bursa Valesi Alaca 41
145. Bursa Valesi Güvez 41, 225
146. Bursa Valesi Güvez, Al 225
147. Bursa Valesi Güvezi Kaftanlık 225
148. Bürümcük 19, 238
149. Bürüncük 26, 42, 55, 67, 109
150. Bürüncük Taftası 224
151. Canfes 54, 56, 137, 139, 152
152. Car Şalı 211
153. Carik Kuşak 114
154. Cebeliye 125
155. Cecim 125
156. Ceneviz Haresi 121
157. Cudiler 29
158. Çadır Bezi Erzincan Kemah 29
159. Çadır Bezi Rençber Şalı 29
160. Çalma Kutnu 244
161. Çamlit (Lehçe Czamlet) 155
162. Çarbaş 186
163. Çarkuli 186
164. Çarsancak Bez 186
165. Çatarı 242
166. Çatma 32, 251, 254
167. Çatma Vasat 36
168. Çatma Zerbaft 254

169. Çatma-i Ala 36, 254
170. Çatma-i Ala Müzehhep 36, 254
171. Çatma-i Kadife-i Pelengi 32
172. Çatma-i Müzehhep 32
173. Çavuş Başı Telli Hatayi 67
174. Çavuşbaşı Tellisi Sevai 274
175. Çekmeli Futa 224
176. Çınar Yaprağı Telli Hatai, 67
177. Çınar Yaprağı Tellisi Sevai 274
178. Çıta 25
179. Çiçekli Natır Ali Telli Hatayi, 25
180. Çifte Tafta 36, 224
181. Çin Atlasından Ufak Kareli Beyaz 36, 224
182. Çini Çuha 32
183. Çit 120, 234
184. Çit Yorgan Yüzleri 151
185. Çitari 240
186. Çözme Bürümcük 239
187. Çözme Keten 239
188. Çubuk Kafesli Futa 224
189. Çubuklu Alaca Heft Yedi Renk 224
190. Çubuklu Atlas 223
191. Çubuklu Çatma 223
192. Çubuklu Futa 224
193. Çuha 71, 124, 141, 212
194. Çuka 106, 132, 139, 190, 212
195. Çul 151
196. Dabiki 104, 111, 268
197. Damalı Futa 224
198. Damarquinage 109
199. Damas Çiçekli Şam Kumaşı 109
200. Damasko 45, 113, 123, 262
201. Damasko İnce 262
202. Damasquiner 109

203. Darai 118, 226
204. Darai Tafta 27
205. Daray 139, 185, 186, 226
206. Darayi 29, 120, 139, 226
207. Debiliye 158
208. Denizli Bezi 25, 33
209. Denizli Kırmızı Bezi 164
210. Destehan Çitleri 121
211. Deve Tabanı Telli Hatai 67
212. Devetabanı Tellisi Sevai 274
213. Diyarbakır, Bezi 274
214. Diba 24, 108, 113, 118, 134, 139, 185, 190, 266
215. Diba (Lamé) 24, 108, 113, 118, 134, 139, 185, 190, 266
216. Dibaç Ustufa 117, 270, 271
217. Dibaç, 106, 120, 199, 270
218. Diba-i Rumi 32
219. Dimi Çukası 185
220. Dimit 192
221. Dimyati Keten 103
222. Dip (Sade Arşın Kadife) 253
223. Direkli Hare 257
224. Direkli Selimiye Sevai 281
225. Divbevder-Abad Renkli Hayal Bez 139
226. Divil Alacası 41
227. Diyarbakır Bezi Kırmızı 41
228. Diyaryane Desenli Şal Şapık 135
229. Dolabi Kemha 135
230. Döşeme Altınlı (Kadife Abai) 253
231. Döşeme Altınlı (Kadife Abani) 253
232. Drama Bezi 145
233. Dutak Beyaz Burka 139
234. Dühezari Tafta 224
235. Düz Bürümcük 239
236. Düz Hatai 43

237. Düz Kutnu 172
238. Edirne Kemhası 37, 285
239. Edna Seraser 270
240. Eğin Kemhası 69, 146
241. El-Hafir Altın ve Gümüş Telli 199
242. El-Kısıyy 103
243. El-Kubati 103
244. El-Meriz 127
245. El-Müsemmer Şaş 199
246. Elvan Boğası 191
247. Elvan Futa 224
248. Elvan İnce Bürümcek 224
249. Elvan Şayak 185
250. Elvani 37, 223
251. Elvani Serenk 37, 223
252. Emret Bürümcük 239
253. Engürü Çeşidi Futa 224
254. Erzincan Buharinleri 33
255. Erzincan Buhası Boğası 33
256. Etme Kutnu 244
257. Evsat Seraser 35, 270
258. Evsat Seraseri 35, 270
259. Eyubi Bürümcük 239
260. Falandus 187
261. Fatra Alacası Hindistan İpek Pamuk 41
262. Fıstıkiye 152
263. Fireng Çarkabı 139
264. Fransız Çuha 175
265. Frendon Atlası Bursa 175
266. Frendon Atlası Kırmızı 175
267. Frendon Atlası Yedi Renk 175
268. Frengi Atlas 32
269. Frengi Atlas Heftrenk 41
270. Frengi Atlas Kırmızı 41

271. Frengi Benek Kemhası 32
272. Frengi Diba 32, 222
273. Frengi Hare 257
274. Frengi Kadife 32, 249
275. Frengi Sürmai Kadife 249
276. Frengi Şib Kadife 32, 249
277. Frengi Tafta 27
278. Frengi Telli Hare Kırmızı 41
279. Frengi Telli Hare Kırmızı Atlas 41
280. Frengi Telli Hare Yedi Renk 41
281. Frengi Telli Hare Yedi Renk Atlas 41
282. Frenk Telli Hatai 67
283. Frenk Atlası 222
284. Frenk Atlası Kırmızı 222
285. Frenk Atlası Yedi Renk 222
286. Frenk Benek Kemha 285
287. Frenk İskerleti 178
288. Frenk Telli Hatayi 178
289. Fustian Pamuk-Keten Kadife 248
290. Futa 106, 224
291. Futa İhram 112
292. Galata işi 263
293. Gazaliye 128
294. Gazeliye 131
295. Gazze Peşkir 106
296. Gazze Peştamal 106
297. Gazze Poşu Siyah 106
298. Gazze Yağlık 106
299. Germesud 29, 236, 237
300. Gezi 258
301. Gifteri Bursa Kemha 32, 285
302. Grenadin 199
303. Gücerat Alacalı İpek 118
304. Gücerat Atlas 118

305. Gücerat Kutni 120, 139
306. Gücerat Kutni Pamuklu 120, 139
307. Gücerat Yollu İpek 120, 139
308. Güçerat Zertari 186
309. Gükluni 77, 223
310. Gülguni 37, 223
311. Gülguni (Kükluni) Serenk 37, 223
312. Gülistani Futa 224
313. Gülistani Kemha 36, 37, 285
314. Gümüslü Tülbent 36, 37, 285
315. Güvez Bursa Kemhası 285
316. Güvez Renkli Yastık Kadife 253
317. Güvez Tafta 36, 224
318. Güvezi Tafta 32
319. Hafif Pembezar Bürümcük 239
320. Halep Çiçeklisi 67
321. Halep Çiçeklisi Telli Hatayi 67
322. Halep Çuha Sırma İşlemeli 67
323. Halep Darası 41, 224
324. Halep Gezisi 259
325. Halep Taftası 41, 224
326. Halep Tellisi 67
327. Hama Bezi 67
328. Hama Bürüncük 67
329. Hara 120, 139, 182, 186, 257
330. Hare 257
331. Hare Münakkaş Venedik 41
332. Hare Venedik 41
333. Hareli Canfes 175, 177
334. Hareli Tafta 175, 177, 224
335. Harir 103
336. Has-Ül Has Seraser 35, 270
337. Hatai 120, 270
338. Havlu Yün Kalın Beyaz 120, 270

339. Hazz Yün İpek 112, 127
340. Helali Bürümcük 55, 239
341. Hileli Bürümcük 239
342. Hindi Alaca Peşgir 36
343. Hint Gezisi 259
344. Hint İşi Zertari 259
345. Hüseyni 263
346. Hüsrevani 103
347. İo İpeklisi 103
348. İsfahan Çiti 42
349. İstabrak Damasko 262
350. İbrahime 172
351. İbrişim Fıta 37
352. İdare Bürümcük 239
353. İhram Şal 125, 144, 183
354. İnce Çit Yazma 146
355. İnce Makramalar 129
356. İnci Gülü Telli Hatai 67
357. İncili Çatma 37, 254
358. İngiliz Çuha 175
359. İpek Şal 175
360. İpekli Alaca 125
361. İplik Alaca 144
362. İsfahan Çiti 199, 223
363. İskarlat 145
364. İskarlet 187
365. İskerlet 186
366. İstambul Atlası 222
367. İstambul Alacalı İpek 222
368. İstambul Atlası 67
369. İstambul Dibası 29
370. İstambul Kemhası 37, 285
371. İstambul Yollu İpek 37, 285
372. İstufa Dibaç 271

373. Kaba 143
374. Kabalak 147
375. Kadife 20, 24, 32, 35, 45, 109, 249
376. Kadife Sade Abani Vasat 253
377. Kadife Sade Abaninin Alası 253
378. Kadife-i Aseli 29
379. Kadife-i Bursa 29
380. Kadife-i Çatma-i Bursa Kırmızı 29
381. Kadife-i Çatma-i Bursa Yastık 29
382. Kadife-i Kırmızı Bursa Yastık 29
383. Kadife-i Münakkaş Bursa Yastık 29
384. Kadife-i Münakkaş Bursa Yeşil-Bal Rengi 29
385. Kadife-i Müzehhep Çatma-Sebz Yeşil 29
386. Kahke Bezi 29
387. Kalemkari 120
388. Kalemkari Basma 150
389. Kalemkari Behrampur 121
390. Kalemkari Hindi Seraperde 139
391. Kaliko 124
392. Kamha 120, 185
393. Kamil Altınlı Kumaş 36
394. Kampure Alacası İpek Pamuk Hindistan 41
395. Kandil Nakşı Telli Hatayi 67
396. Kandil Nefti Telli Hatayi 67
397. Kanuni Bürümcük 239
398. Kara Barason 146
399. Kara Kendir Bezi 190
400. Karaburga Futa 224, 233
401. Karacalar Kuşağı 155
402. Karyağdı Futa 224
403. Karziya 187
404. Kasab Bezleri 26
405. Kaşmir Şal 26
406. Kebe 26

407. Keçi Kılı Aba 194
408. Keçi Kılı Şal 194
409. Kemah Bezi 145
410. Kemha 21, 25, 33, 65, 108, 139, 178, 285
411. Kemha Yastık Astarlı 29
412. Kemha-i Hindi 36
413. Kemha-i Kırmızı Amasya 151
414. Keremsud Kutnu 236, 244
415. Kerlova Aba Beyaz 236, 244
416. Keşan Kadife 118, 134, 139
417. Keşan Kutnusu 42, 244
418. Keşmir Alaca İpek Pamuk 41
419. Keşmiri Şal 134, 158
420. Keşmiri Şapik 134
421. Ketresizn Atlas 223
422. Kıl Yüz Örtü 223
423. Kılbadanlı Telli Hatayi 223
424. Kırk Kalem İşlemeli Peştemal 169, 237
425. KIRMIZI Amasya Kemha 37, 285
426. KIRMIZI Atlas 41
427. KIRMIZI Atlas Şehri Bursa İşi 41
428. KIRMIZI Bursa Kemha 41
429. KIRMIZI Kuşak 41
430. KIRMIZI Serenk 36, 223
431. Kızıl Kadife 31, 249
432. Kilim Şal 31, 249
433. Kilis Bezi 31, 249
434. Kirbas Keten Pamuk Kenevir 113, 154
435. Kismur Şalı 211
436. Klaptanlı Halep Çiçeklisi 67
437. Koi İpeklisi 196, 197
438. Kudüs Bezi 196, 197
439. Kurduyavuz Aba Filibe Dokuması 211
440. Kutni 40, 236

441. Kutni-i Hindi 36
442. Kutnu 26, 29, 38, 121, 125, 131, 144, 152, 178, 236, 243
443. Klkend-Abad Renkli Hayal Bez 139
444. Ak Barason 146
445. Ladik kumaşı pamuk altın işleme 20, 33
446. Ladik kumaşları 20
447. Ladik Kumaşları Pamuklu 150
448. Lahori şallar 29
449. Lahuri şallar 158
450. Leh çukası 185
451. Lekfuri Bogası 118
452. Lekfuri bezler 139
453. Lekkefuri miskali bez 113
454. Londura çuka 106, 143, 154
455. Madapolam Patiska 124
456. Maden Kasabası Şapığı 133
457. Mahmud-Abad Renkli Hayal Bezleri 139
458. Mahmud-Abadlar 29
459. Mahmur 178, 188
460. Mahmur At Örtüsü 188
461. Mahrama Şal 65
462. Mahremat Kutni İpek Pamuk 41, 236
463. Makaslı Kutnu 172
464. Malatya Bezi Mavi Kaftanlık 132
465. Malatya Sof 23, 132
466. Malayi 29
467. Mantin 131
468. Manusa Çizgili Pamuk 132, 139, 146
469. Manusa Arap Dudağı 146
470. Manusa Kalın Kadife 146
471. Marahuri Kemha 69
472. Maraş Aba Tatarpazarcığı Dokuması 211
473. Maraş Atlası 222
474. Mardin Çarkabı 139

475. Mardin Pamuklu 33
476. Mardin Beyaz Bez 33
477. Mardin Bürüncük 37
478. Mardin Eyer Örtüsü 37
479. Mardin Kırmızı Bez 37
480. Mardini Yünlü 127
481. Mavi Bursa Bezleri, 127
482. Mazgirt Bezi Beyaz 127
483. Mazman Tevin 146
484. Mebrum Abayi 139
485. Med Kumaşları 196
486. Melekof 133
487. Melez Bürüncük 239
488. Melez Gömlek Köynek 160
489. Mellayi 139
490. Menemen Kadifesi 42
491. Meneviş Darayi Kürdiye 37
492. Mer'ız Yünlü 127
493. Mertebol Atlası 37
494. Merzifon Bezi 151, 182, 191
495. Merzifon Mavi Bezi, 151, 182, 191
496. Metun Tafta 224
497. Metun Vale 224
498. Meydaniye Alaca 121, 237
499. Mık Tepsi Selimiye Sevai 281
500. Mır'ız 128
501. Mısır Atlası 128
502. Mısır Dibası 29
503. Mısır İbrişim Alacası 41
504. Miskali Bogası Beyaz 139
505. Miski Atlas 36, 37
506. Miski Kavafe 224
507. Miski Kavafe Tafta 32, 224
508. Miski Tafta 32, 224

509. Mollayi Bezler 182
510. Mu'lem Bayraklı 182
511. Muğrak Vale 225
512. Muhayyer 128, 132, 153
513. Muhayyer Atlas 128, 132, 153
514. Muhayyer Kadife 37, 254
515. Mukaddem Kuşak 108
516. Murabba 129
517. Murassa Kuşak 143
518. Muslin Yollu Çarşaf 143
519. Musul Şaşı 143
520. Muş Pamuklusu 33
521. Müdeccel Darayi 41, 224
522. Müdeccel Hare 41, 224
523. Münakkaş Arşın 250
524. Münakkaş Kadife 32, 249, 253
525. Münakkaş Minder Kadife 250, 253
526. Müsekkal Ağırıklı 111
527. Müzehhep Kemha 270, 285
528. Müzehhep Kemha Zerbaft 270
529. Nakışlı Şib 270
530. Nakışlı Benek 37, 223
531. Nakışlı Benek Serenk 223
532. Nakışlı Kadife 252
533. Nakışlı Telsiz Hare 41
534. Natır Ali Nakşı 67, 274
535. Natır Ali Tellisi Sevai 274
536. Nefti Bursa 274
537. Nevzuhur Hatai 274
538. Neyru Tafta 37, 224
539. Neyrut Taftası 37, 224
540. Musannef Vale 224, 225
541. Nim-Bayrami Karışım Dokuma 41
542. Opale Bürümcük 240

543. Papazi Bürüncük 41, 262
544. Pare Altınlı Kumaş 36
545. Payberk 37, 223
546. Payberk Serenk 223
547. Paybörek 37, 223
548. Paybörek Serenk 37, 223
549. Pay-ı Güzin Serenk 223
550. Payı Güzin 36, 37, 223
551. Pembe Tokat Bezi Pamuk 36, 37, 223
552. Pembeçul Bürüncük 239
553. Pembezar Bürüncük 239, 240
554. Pesuri Kemha 285
555. Petek İşi İstanbul Dibası 67
556. Petek İşi Turuncu İstanbul Dibası 67
557. Petenbaf 118
558. Pirankona 118
559. Pişmir Kutnu 244
560. Prankon Çuka 181, 188
561. Puşeri Kemha 36, 37, 285
562. Püladi Darai 226
563. Renkli Boğası 154
564. Renkli Çuka Serhaddi 133
565. Renkli Kemha 285
566. Renkli Lekfuri Boğası 191
567. Renkli Sof 132, 182
568. Rişte Kadife Uzun Havlı 36
569. Rişte Kadifeler 36, 252, 254
570. Rize Bezi Feretiko 147, 152
571. Rukle Şal Dalgasız Siyah 156
572. Sade Arşın 251
573. Sade Atlas 223
574. Sade Hare 67
575. Sade Hare Atlas 67
576. Sade Hatai 67

577. Sade Kadife 36, 251, 252, 254
578. Sade Kemha 36, 251, 252, 254
579. Sade Kutni İpek Pamuk 40
580. Sade Sarı Vale Alası 41
581. Sade Vale 225
582. Sade Vale Güvez Alası 41
583. Sade Valenin Alası 41
584. Sade Yeşil Vale Alası 41
585. Saf İpek Kumaş 34
586. Sahib Alaca İpek Pamuk 41
587. Sakız Atlasları 29
588. Sakız Hataisi 67
589. Sakız Kemha Kırmızı 285
590. Sakız Kemha Yedi Renk 285
591. Sakız Kemhası 41, 43, 285
592. Sakızlı Selimiye Sevai 281
593. Sandal 258
594. Sarı Hare 41
595. Sarı Hare Atlas 41
596. Sarı Vale 225
597. Satrani-Şayak 139
598. Sava Hıla 146
599. Saya 185
600. Saya Çuka Ferace 185
601. Scamit 192
602. Selanik Başı Futa 224
603. Selanik Kumaşı 165
604. Selimiye Sevai 165
605. Selvili Futa 224
606. Seraser 35, 36, 178, 179, 187, 270
607. Seraser Kemha 270
608. Sereng 139, 169, 185, 223
609. Serenk 42, 223
610. Serfice Bürüncük 37

611. Serh Taftası 224
612. Serpme Telli Hatai 67
613. Sevai 47, 274
614. Sevai Selimiye 274
615. Seza Renk 37
616. Sharab 103
617. Sırmalı Şam Eyer Örtüsü 103
618. Siklatun 103
619. Sinop Keten Bezleri 152
620. Sipez Taftası 37, 224
621. Siyah Rokla Şal 185
622. Siyah Serenk 36
623. Siyah Şeyh Abası 182
624. Skamit 192
625. Skarlet 187
626. Skuti 182
627. Sof 106, 128, 131, 185, 212
628. Sof Atlası 148
629. Sopalı Meydani 152
630. Sakız Adası Venedik Kemhası 285
631. Suf-i Sivas, 154
632. Sultani Mendil 121
633. Sultani Vale 224, 225
634. Sulu Futa 224
635. Susi 29, 103
636. Suzeni Kutnu 244
637. Süd Maisi Hindi Kutnu 24, 222
638. Süd Maisi Kutnu Hindi 32, 222
639. Sündüs Ustufa 271
640. Sürmai 37, 223
641. Sürmai Serenk 37, 223
642. Sürmai Tafta 32
643. Sürma-i Yeşil Kadife Yastık 253
644. Süster Dibacı 127

645. Şah Benek Kadife İri Benekli Çatma 254
646. Şahbenek 35, 37, 254
647. Şal 45, 124, 211
648. Şal Aba 128
649. Şal Basma, 152
650. Şal Kebe 143
651. Şali 212
652. Şal-Şapık Keçi Kılı Karışım 131, 133, 134
653. Şam Atlası 29, 37
654. Şam Bağdadisi 37
655. Şam Bağdadisi Kutnu 244
656. Şam Bezi 244
657. Şam Çarkabı 139
658. Şam Dağdadisi 41
659. Şam Damıska 41
660. Şam Daraisi 226
661. Şam Darası 41, 224
662. Şam Dibası 41, 224
663. Şam Gezisi 259
664. Şam Kadife İşlemeli 259
665. Şam Kemha 259
666. Şam Kutni 134, 244
667. Şam Kutnusu 37, 244
668. Şam Saten 193
669. Şam Taftası 32, 36, 37, 41,56, 192, 224
670. Şam Toplusu 37, 244
671. Şam Toplusu Kutnu 37, 244
672. Şanpur Patıska 134
673. Şapık 131, 133, 134
674. Şark Brokarı 136
675. Şayak 71, 185
676. Şehri Atlas 71, 185
677. Şehri Atlas Bursa İşi 71, 185
678. Şehri Bürüncük 37

679. Şehri Darayi 41
680. Şehri Frengi Nezkebi 37
681. Şehri Kutnu 37, 242, 244
682. Şehr-i Kutnu 242, 244
683. Şeli-Şepik 135
684. Şemle 155
685. Şep Enderuzi 37
686. Şırmakyane Desenli Şal Şapık 135
687. Şib 42, 120, 139, 185, 190
688. Şib Ham İpek Kaba Bürümcük 42, 120, 139, 185, 190
689. Şib Enderuzi 223
690. Şib ü Zerba 134
691. Tab-ı Dehi Kemha 134
692. Tabi Kemha 285
693. Tafta 20, 24, 32, 108, 224
694. Takatuka Selimiye Sevai 281
695. Taraklı Atlas 223
696. Taraklı Futa 224
697. Tekyeli 244
698. Telli Alaca Başlık 134
699. Telli Darayi 41, 224
700. Telli Dokumalar 35
701. Telli Hare 41, 42, 257
702. Telli Hatai 43
703. Telli Mahrama 109
704. Telli Şib 109
705. Telli Vale 36, 37, 225
706. Telsiz Hare 257
707. Tepebaşı 263
708. Teybend İpek Kuşak 185
709. Tiftik 185
710. Tiftik Digdigleri 185
711. Tiftik Şal 139, 140
712. Tokat Bezi 149

713. Tonozlu Bezi 25
714. Tosya Kuşak 146
715. Trablus Kuşağı 159, 162
716. Trabzon Dokuması 147
717. Trimitaria 202
718. Turuncu Bursa Dibası 67
719. Tülbent 194
720. Ustufa 51
721. Ustufa Dibaç 51
722. Üsbürk Tafta 36, 224
723. Üsbürk Yekta Tafta 37, 224
724. Üskürlat Aseli Kemha 36, 285
725. Üstüfe 152
726. Vala 108, 224
727. Valay 139
728. Vale 32, 224
729. Vale Musannaf 224, 225
730. Vale-i Sade 225
731. Valide Şalı 211
732. Van Bezi 139, 140
733. Velense 182
734. Venedik Atlası 67, 270
735. Venedik Atlası Kırmızı 270
736. Venedik Atlası Kırmızı Ala 41, 270
737. Venedik Atlası Yedi Renk 41, 270
738. Venedik Frenon Atlası, 270
739. Venedik Haresi 41, 224, 270
740. Venedik Kemha Yedi Renk 41, 270, 285
741. Venedik Taklidi Ağır Telli Hatai 270
742. Venedik Taklidi Ağır Telli Hatayi 67, 270
743. Venedik Taklidi Sevai 270, 274
744. Venedik Telli Hatai Çentiyan 67, 270
745. Venedik Telli Hatayi 270
746. Venedik Tellisi 67, 270

747. Vezir Seraseri 35, 270
748. Yağlı Bürüncük İpek-Keten 118
749. Yaldızlı Hatai 43
750. Yalınkat Bürümcük 239
751. Yanbolu Kebesi Tiftik 181
752. Yandı Döndü 125
753. Yatuk 262
754. Yek Renk Kemha 262
755. Yekta Tafta 32, 37, 224
756. Yeşil Kemha 37, 285
757. Yeşil Vale 225
758. Yezd Alacaları 134
759. Yezdi Kutnisi 139
760. Yezid Atlası 33, 222
761. Yezid Benek Kemhası 32, 285
762. Yezid Kadifesi 32, 249
763. Yezid Kemhası Çatma 285
764. Yrk İhramı 182
765. Yn Aba 128
766. Yn Çatma 128
767. Ynl Atlas 129, 233
768. Ynl Şayak 140
769. Zagi 29, 121
770. Zaği 139, 182
771. Zemini Altın Telli Çatma Kadife 252
772. Zenburi Perde 139
773. Zencirbaf 118
774. Zencir-Baf İpek Pamuk Karışım 118
775. Zerbaf 108, 118, 120, 139, 270
776. Zerbaft 35, 36
777. Zerbaft Ala 36, 270
778. Zerbaft Kadife 270
779. Zerbaft Tokat 36
780. Zerbaft- Zerbeft 185, 270

781. Zerburi Perde 139
782. Zerduz Tezhibli İşleme Minder 139
783. Zerduz Üsküfeler 143
784. Zer-Duz Yastıklar, 139
785. Zerduzi Futa 224
786. Zerdüz Bohça 134
787. Zertar Kutni İpek Pamuk 40, 236
788. Zertari Bukalemun Nakışlı Peşkir 29
789. Ziba 120, 134, 139, 143
790. Zincirbaf, 40, 139
791. Zünnar Kuşak 185

6. SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi dokumacılığı konusunda, bu güne değin yapılan çalışmalarda, dokunan kumaşlar, malzeme veya dokuma teknikleri açısından ele alınmıştır.

Çalışmada, tüm doğal elyaflar ele alınmış, kumaşlar hem malzeme, hem dokuma türü olarak sınıflandırılmış; farklı elyafların birlikteliği ile dokunan karışım kumaşlar saptanmış ve seçilip okunan literatürde yer alan tüm kumaş isimleri yazılarak, çalışmanın sonunda bir kumaş isimleri fihristi oluşturulmuştur.

Araştırma yapılırken, farklı yazarlar tarafından; aynı bulgulara farklı yorumlar getirilmesi, yorumsuz olarak yazılmış, araştırmacılar ve konu uzmanları için tartışmaya açılmıştır.

Çalışma kapsamında günümüz yazarlarının geçmişe yönelik araştırmalarıyla birlikte, yabancı yazarlar, gezgin notları, ansiklopediler ve tarihsel dokümanlar taranmıştır.

Bazı kumaş isimlerinin, harf farklılıklarıyla, farklı kumaş ismi gibi kullanılmış olması göz önüne getirilmiş, ancak, çalışma içerisinde ilgili bölümlerde, aynı veya benzer kumaş oldukları açıklanmıştır.

Çalışmada, zaman ve imkan kısıtlılığı nedeniyle; yurt içinde ve yurt dışında Osmanlı kumaşları barındıran tüm müze ve koleksiyonlara ulaşamamıştır. İlerleyen zaman içinde bu müzeler ve koleksiyonlara ulaşarak, bu çalışmaya katkıda bulunmak mümkün olabilecektir.

7. KAYNAKLAR

1. ACAR Abdurrahman, 2006 “Arap Coğrafyacıları’na Göre Mardin (X-XIV. Yüzyıllar)”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu, Mardin.
2. AKTAŞ U. (2010) “İstanbul’un 100 Esnafı”, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları. İstanbul.
3. ATALAYER G. (1993) “Dünden Bugüne Anadolu’da Kumaş Dokuma Sanatı”, Türk Kültüründe Sanat ve Mimari, YEKÜV, İstanbul.
4. BAKIR A. (2005.) “Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayii Giyim-Kuşam ve Moda” Bizim Büro Basımevi, Ankara.
5. BAKIR Abdülhalik, “Geç Ortaçağlarda El-Cezire Bölgesinin Dokuma ve Madencilik Endüstrisindeki Kapasitesini Yükselten Faktörler”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu, Mardin
6. BARBER E.J.W., (1991) “Prehistoric Textiles”, Princeton University Pres, U.S.A.
7. BATTUTA Seyahatnamesi, 2010, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, Çev: A. Sait Aykut, **1. Cilt**. YKY Yayınları İstanbul.
8. BERKOL Ceyhun, (2008) “Geçmişten Günümüze Anadolu’da Ketten Dokumacılığı”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
9. CALİMENO Orlando CARLO - CUİNET Vital, 2009 “Bir Zamanlar İzmir”, Editör, Osman Köker, Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul.
10. CALİMENO Orlando CARLO - CUİNET Vital, 2009 Orlando Carlo Calimeno-Vital Cuinet, “Bir Zamanlar İzmir”, Editör, Osman Köker, Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul 2009.
11. CARBOGNANO C. C. 1993 “18. Yüzyılın Sonunda İstanbul”, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İst.
12. CUİNET Vital, “la Turquie D’Asie, Geographie Administrative”, Tome Deuxieme, Paris, Ernest Leroux, Editeur , 1894
13. CUİNET Vital, 1894 “la Turquie D’Asie, Geographie Administrative”, Tome ..., Paris, Ernest Leroux, Editeur

14. CUÏNET Vital, 1894 “la Turquie D’Asie, Geographie Administrative”, Tome ..., Paris, Ernest Leroux, Editeur
15. CUÏNET Vital, 1894 “la Turquie D’Asie, Geographie Administrative”, Tome ..., Paris, Ernest Leroux, Editeur
16. CUÏNET Vital, 1894 “la Turquie D’Asie, Geographie Administrative”, Tome Deuxieme Paris, Ernest Leroux, Editeur
17. CUÏNET, Vital 1894 “la Turquie D’Asie, Geographie Administrative”, Tome ..., Paris, Ernest Leroux, Editeur
18. ÇELEBİ E. (2006) “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Akkirman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 1. Cilt, 5. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
19. ÇELEBİ E. (2006) “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 3. Cilt, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
20. ÇELEBİ Evliya 2006 “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van”, Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 4. Kitap, 1.Cilt. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
21. ÇELEBİ Evliya, 2005, “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Akkirman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Cilt, 5. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
22. ÇELEBİ Evliya, 2006, “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Eğri-Hatvan-Yanık-Viyana-Çanad-Eflak-Boğdan-Bükreş-Ukrayna-Kırım-Bahçesaray-Çerkezistan-Dağıstan-Ejderhan-Kalmukistan-Saray-Moskova” Haz; Seyit Ali Kahraman, 7. Kitap, 1. Cilt. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
23. ÇELEBİ Evliya, 2006, “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Eğri-Hatvan-Yanık-Viyana-Çanad-Eflak-Boğdan-Bükreş-Ukrayna-Kırım-Bahçesaray-Çerkezistan-Dağıstan-Ejderhan-Kalmukistan-Saray-Moskova” Haz; Seyit Ali Kahraman, 7. Kitap, 2. Cilt. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

24. ÇELEBİ Evliya, 2006, “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 3. Cilt, 2. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
25. ÇELEBİ Evliya, (2006) “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bağdat-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van”, Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 4. Kitap, 2. Cilt. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
26. ÇELEBİ Evliya, 2005 “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Cilt, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
27. ÇELEBİ Evliya, 2005 “EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit” Haz; Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Cilt, 2. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
28. ÇETİN Altan, 2006 “Memlük Kaynaklarına Göre Mardin”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu, Mardin.
29. ÇIĞ M. İ. (2009),“Sümerlilerde Tufan, Tufan’da Türkler” Kaynak yayınları, İstanbul.
30. DALSAR Fahri, 1960 “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”,İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul,
31. DALSAR,F. (1960) “Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik”, İktisat Fak. Yay. Sermet Matbaası İstanbul,
32. DEVELLİOĞLU Ferit, 2002 “OSMANLICA-TÜRKÇE ANSİKLOPEDİK LUGAT”, Aydın Kitabevi, Ankara.
33. DÖLEN E. (1992), “TEKSTİL TARİHİ Dünyada ve Türkiye’de Tekstil Teknolojisinin ve Sanayiinin Tarihsel Gelişimi”, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları No: 92/1 Matbaa Eğitimi Bölümü Yay. 6. İstanbul.
34. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994. Cilt I,Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, Ana Basım A.S. İstanbul.
35. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayını İstanbul . (1994)

36. Dünya Fuarları, İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center Yayınları , İstanbul 2007
37. FAZLIOĞLU İ. (2001) “ESKİÇAĞDA DOKUMA” Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları 8, İstanbul.
38. FONTMAGNE B. D. (2007) “Kırım Savaşı Sonrasında İSTANBUL GÜNLERİ”, Çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul.
39. FRESNE P.-CANAYE, (200), ”Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573”, Çev Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul.
40. GARNET Lucy M. J. 2009 “Türkiye’nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri”, Çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul.
41. GÖNÜL M. (1966) Mensucat.Meslek.Dergisi. S. 9
42. GÖRÜNÜR Lale, 2010 “Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminden Kadın Giysileri, Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu”, Mas Matbaacılık A.Ş., İstanbul.
43. GÜRSU Nevber, 1988 “Türk Dokumacılık Sanatı, Çağlar Boyu Desenler”, Redhouse Yayınevi, İstanbul.
44. HAMSUN K. - ANDERSEN H. C. (1993) “İstanbul’da İki İskandinav Seyyah”,Çev. Banu Gürsaler-Syvertsen, Yapı Kredi Yay. İstanbul.
45. Haremden Mahrem Hatıralar, Melek Hanım”, Çev. İsmail Yerguz, Oğlak Yayıncılık. İst. 1999.
46. HARMANCIOĞLU Mustafa, 1974 “Lif Teknolojisi”, Ege Üniv. Matbaası, İzmir.
47. HAUSSİG Hans Wilhelm 2001 Hans Wilhelm Haussig, “İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi”, Çev. Müjdat Kayayerli, Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul
48. İbn Battuta Seyahatnamesi, (2010) Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, Çev: A. Sait Aykut, 1. Cilt. YKY Yayınları İstanbul.
49. İNALCIK H. (2008) “Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar”, T. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.
50. İNCİYAN.
51. KARADAĞ M, 2004, “Rize El Sanatları”, Rize Halk Eğitim Merkezi Yayınları 3.
52. KAYA Ö. (2010) “Cihan Payitahtı İstanbul”, Timaş Yayınları, İstanbul.

53. KAYAOĞLU İ. G. (1998) “Eski İstanbul’da Gündelik Hayat”, Aksoy Yayıncılık, Show Kitap, İstanbul.
54. Kermen O. (1981)“Tekstil Lifleri, Lif Analizi ve Lif Boyama Tekniği”, İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu Yayını.
55. KINAL F. (1998) “Eski Anadolu Tarihi”, T.T.K. Basımevi Ankara.
56. KOÇU Reşat Ekrem, 1969 “Türk Giyim Kuşam ve Süslenme sözlüğü”, Güncel Yayıncılık, İstanbul.
57. MANSEL Philip, 2007 “Konstantiniyye Dünyanın Arzuladığı Şehir 1453-1924”, Çev. Şerif Erol, Everest Yayınları İstanbul.
58. MANTRAN Robert, 1990 “17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul”, Kurumsal İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, II. Cilt, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.
59. Meydan Larousse, Büyük Lugat ve Ansiklopedi, 1969. Cilt 3. İst.
60. MOTRAYE Aubry, 2007 “La Motraye Seyahatnamesi”, Yay. Haz. Dr. Erkan Serçe, İstiklal Kitabevi, İstanbul.
61. OĞUZ Burhan. (2004) Burhan Oğuz, “Türkiye Halkının Kültür Kökenleri”, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay. İstanbul 2004.
62. Orlando Carlo Calimeno-Vital Cuinet, “Bir Zamanlar İzmir”, Editör, Osman Köker, Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul 2009.
63. Osmanlı ve Avrupalı Yazarların Gözüyle, 19. yüzyıl Fuarlarında Osmanlı İmparatorluğu”, İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları -5, İstanbul 2008.
64. OSMANOĞLU A. (2008) “Babam Sultan Abdülhamid”, Selis Kitaplar, İstanbul. s. 12-16, 54
65. OVADYA Silvio, “Osmanlı’da Yahudi Kıyafetleri”, Gözlem Gazetecilik Bas. Ve Yay. A.Ş.
66. ÖZEN Mine Esiner, 1982, “Türkçe’de Kumaş Adları, TARİH DERGİSİ”, Sayı XXXIII, Mart 1980-81, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
67. ÖZENDES E. (1999) “**Osmanlı’nın Son Başkenti İstanbul**”, T.C. Kültür Bakanlığı-Yapı Endüstri Merkezi yayınları, İstanbul.
68. ÖZENDES Engin, 1999 “**Osmanlı’nın İlk Başkenti Bursa**”,T.C. Kültür Bakanlığı-Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
69. ÖZENDES Engin, 1999 “Osmanlı’nın İlk Başkenti Bursa”,T.C. Kültür Bakanlığı-Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

70. PARDOE Julia, 1997 “18. Yüzyılda İstanbul”, Çev. Bedriye Şanda, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
71. Salaheddin Bey, (2008) “TÜRKIYE, 1867 EVRENSEL SERGİSİ”, Çev.Hakan Arca, İstanbul Fuar Merkezi-Expo Center, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları -4, İstanbul.
72. SANCAR A. (2009) “Osmanlı Kadını, Efsane ve Gerçek”, Kaynak Yayınları.
73. SCHULHOF Iszac, . 2007 “AVRUPA’DA OSMANLI DAMGASI-Budin Destanı”,Çev. Elçin Kumru, Timaş Yay. İstanbul.
74. SEMA S. (2002) “Eski İstanbul Hatıraları”, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yay. İstanbul.
75. SİMEON Polonyalı, “Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. Asır Türkiyesi”, Kesit Yay. İstanbul 2007. Çev. Hrand D.Andreasyan.
76. STRABON, “Antik Anadolu Coğrafyası” Çev. Prof. Dr. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İst. 2009.
77. TEZ Z. (2009) “Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi”, Doruk Yayınları İstanbul.
78. TEZCAN Hülya, 1993“Atlaslar Atlası” Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu Yapı-Kredi Koleksiyonları 3. İstanbul.
79. TOURNEFORT J. 2005 “Tournefort Seyahatnamesi”, İkinci Kitap, Editör. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul.
80. TÜRKOĞLU S. 2002 “Tarih Boyunca ANADOLU’DA GİYİM KUŞAM”, Atılım San. A.Ş., İstanbul.
81. VON G. P, (1952), “Türk El İşlemeleri”, Ciba-Rundschau, Çe. Bedriye Alko, M.M.D. S. 6
82. YAĞAN Ş. Y. (1978) “Türk El Dokumacılığı”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.
83. YALÇINKAYA Mehmet A. 2006, “Avrupalı Seyyahlara Göre Mardin ve Çevresinin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durumu (1800-1850)”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu, Mardin.
84. YAŞAR Mehmet Ali, 2006 “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Mardin (Salnamelere Göre)”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu, Mardin.
85. YERASİMOS S. (2000) “İstanbul İmparatorluklar Başkenti”, Çev: Ela Güntekin, Ayşegül Sönmezay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

86. Yurt Ansiklopedisi Hakkari Bölümü
 87. Yurt Ansiklopedisi Urfa Bölümü
 88. Yurt Ansiklopedisi, Artvin Bölümü.
 89. Yurt Ansiklopedisi, Bingöl Bölümü.
 90. Yurt Ansiklopedisi, Bitlis Bölümü.
 91. Yurt Ansiklopedisi, Diyarbakır Bölümü.
 92. Yurt Ansiklopedisi, Erzurum Bölümü,
 93. Yurt Ansiklopedisi, Gaziantep Bölümü.
 94. Yurt Ansiklopedisi, Hatay Bölümü,
 95. Yurt Ansiklopedisi, İçel Bölümü, 5. Cilt
 96. Yurt Ansiklopedisi, Kahramanmaraş Bölümü, 8. Cilt
 97. Yurt Ansiklopedisi, Kars Bölümü
 98. Yurt Ansiklopedisi, Kastamonu Bölümü
 99. Yurt Ansiklopedisi, Kocaeli Bölümü
 100. Yurt Ansiklopedisi, Muş Bölümü
 101. Yurt Ansiklopedisi, Rize Bl. Cilt
- Yurt Ansiklopedisi, Sakarya Bölümü
- Yurt Ansiklopedisi, Sinop Bölümü
- Yurt Ansiklopedisi, Tunceli Bölümü. Cilt 10
- Yurt Ansiklopedisi, Van Bölümü Cilt 10
- Yurt Ansiklopedisi, Zonguldak Bölümü Cilt
- Yurt Ansiklopedisi, Ağrı Bölümü Cilt 1

8. ÖZGEÇMİŞ

4 Mart 1957 yılında İstanbul'da doğdu. İlk öğretimini Hasan Ali Yücel İlkokulu'nda tamamladı. Orta ve Lise eğitimini I.M.I. İtalyan Lisesi'nde tamamladı. Lisans Eğitimini 1983 yılında Mimar Sinan Üniversitesi'nde tamamladı. 2008 yılında Marmara Üniversitesi'nde Yüksek Lisansını tamamladı. 2009 Yılında Marmara Üniversitesi'nde Güzel Sanatlar Fakültesi Tekstil Tasarımı Sanatta Yeterlik programına başladı. 2013 yılında Haliç Üniversitesi'ne yatay geçiş yaptı.

İş Deneyimleri:

2011-2013 T.C. Arel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda Tekstil Tasarım Bölümü Öğretim Görevlisi

1999-2006 Haute Couture Atölye

1998-1992 Treasure-Chest Marmaris, Hediyeelik Eşya-Giysi Üretim Pazarlama

1989-1992 Defne Giyim Sanayi A.Ş., Genel Müdür

1987-1989 INTTRA Tekstil, Türkiye ve Orta Doğu Genel Müdür.

1985-1987 Ceyteks Tekstil Pazarlama, Tasarım-Üretim-Pazarlama

1985-1985 İtalya Moda Eğitimi

1983-1985 Hilmi Triko Sanayi A.Ş. Üretim, Tasarım Sorumlusu

1981-1983 Sonia Tekstil, Üretim, Tasarım Sorumlusu